

Sveučilište u Zagrebu

FAKULTET POLITIČKIH ZNANOSTI

Jakov Žižić

**ANALIZA IZVORA MOĆI POLITIČKOGA
VODSTVA FRANJE TUĐMANA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2019.

Sveučilište u Zagrebu

FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Jakov Žižić

**POLITICAL LEADERSHIP OF FRANJO
TUĐMAN: ANALYSIS OF SOURCES OF
POWER**

DOCTORAL THESIS

Zagreb, 2019.

Sveučilište u Zagrebu

FAKULTET POLITIČKIH ZNANOSTI

Jakov Žižić

ANALIZA IZVORA MOĆI POLITIČKOGA VODSTVA FRANJE TUĐMANA

DOKTORSKI RAD

Mentori:

Prof.dr.sc. Tihomir Cipek

Izv.prof.dr.sc. Ivica Miškulin

Zagreb, 2019.

Sveučilište u Zagrebu

FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Jakov Žižić

**POLITICAL LEADERSHIP OF FRANJO
TUĐMAN: ANALYSIS OF SOURCES OF
POWER**

DOCTORAL THESIS

Supervisors:

Prof.dr.sc. Tihomir Cipek

Izv.prof.dr.sc. Ivica Miškulin

Zagreb, 2019.

O mentoru

Dr.sc. Tihomir Cipek redoviti je profesor na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu gdje predaje kolegije iz područja političkih ideologija i politika povijesti. Dobitnik je Državne nagrade za znanost Republike Hrvatske za 2006. i 2018. godinu. U dva je navrata obavljao dužnost predsjednika Hrvatskog politološkog društva. Bio je gostujući istraživač i profesor na Sveučilištima u Beču, Göttingenu, Marburgu an der Lahn, Bonnu, Bratislavi i Londonu. Bio je član međunarodnog uredništva *The International Encyclopedia of Political Science* u izdanju APSA-e. Autor je i urednik većeg broja knjiga. Osim na hrvatskom, radove objavljuje i na njemačkom, engleskom i poljskom jeziku.

O sumentoru

Dr.sc. Ivica Miškulin izvanredni je profesor na Odjelu za povijest Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu. Bavi se različitim temama iz hrvatske povijesti XX. stoljeća s posebnim naglaskom na razdoblje između dvaju svjetskih ratova i razdoblju stvaranja samostalne hrvatske države. O tome je objavio veći broj znanstvenih radova kao i knjige *Imas puska? Imas pistol? O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji* (2014.) i *Šeks. Politička biografija* (2017.).

ZAHVALE

Kao što je čovjek biće koje je socijalno i upućeno na druge ljude, tako je i pisanje moje doktorske disertacije nužno trebalo pomoć i podršku drugih ljudi. Smatram se osobito sretnim jer sam u svakom trenutku pisanja mogao računati na pomoć i podršku svih onih kojima sam se obraćao. A njih je bio nemali broj.

Najprije, želim zahvaliti svom mentoru prof.dr.sc. Tihomiru Cipeku koji ni jednom nije dvojio da sam dorastao zahtjevnom istraživačkom izazovu kao što je političko vodstvo Franje Tuđmana. Njegov stalni i gotovo šestogodišnji angažman s doktorandskim seminarima bio je najbolji i najveći poticaj za kontinuirani rad na doktorskom istraživanju. Posebna zahvala ide i mom sumentoru izv.prof.dr.sc. Ivici Miškulinu koji se pridružio u drugoj polovici pisanja i koji me je usmjeravao i vodio u historiografskom dijelu dokorskog istraživanja. Važno mjesto pripada i prof.dr.sc. Berti Šalaju koji mi je svojim stručnim savjetima znatno olakšao pisanje ovog rada. Nenadomjestiva je bila i međusobna potpora mojih kolega s doktorskih seminara, Hrvoja Ćurka, Andreje Antolić, Dijane Delaye i Stjepana Lackovića.

Jedna od zahtjevnijih zadaća u doktorskom istraživanju bila je dobivanje intervjua od bivših visokih stranačkih i državnih dužnosnika koji su zajedno s Franjom Tuđmanom sudjelovali u procesima odlučivanja od 1989. do 1999. Trebalo je biti jako umješšan i ustrajan da bi se opće ostvario kontakt, a onda i dogovorio i proveo intervju sa željenim ispitanikom. Svima onima koji su mi pomogli u kontaktiranju i dogovaranju intervjua dugujem naročitu zahvalnost.

Ovaj bi rad bilo teško ostvariti bez razumijevanja i podrške moje radne i šire okoline. Prvo su to bili kolege alumniji iz Akademije za politički razvoj na čelu s tadašnjim predsjednikom Domagojem Račićem, a onda i kolege nastavnici i znanstvenici s Hrvatskog katoličkog sveučilišta na čelu s pročelnikom Odjela za komunikologiju izv.prof.dr.sc. Jerkom Valkovićem. Svi su se oni slušanjem, raspravama, savjetima, komentarima, a ponajviše prijateljstvom, ugradili u stranice ovoga rada. Posebna zahvala ide Ani Šeremet i Karlu Ressleru na njihovoj svesrdnoj podršci.

Želim zahvaliti svojim roditeljima Dijani i Anti koji su mi pružali bezrezervnu podršku tijekom cijelog studiranja i omogućili mi da se upišem na doktorski studij. Moji su se roditelji uvijek vodili željom da svojoj djeci pruže najviše moguće obrazovanje i mogu biti ponosni što su to uspjeli i ostvariti.

Za kraj, mojoj supruzi Vanji zahvaljujem na neograničenoj potpori, strpljenju i ljubavi koju mi je pružala tijekom cjelokupnog pisanja, pa i duže od toga. Njoj ova doktorska disertacija pripada jednako koliko i meni.

Sažetak

Ovo se doktorsko istraživanje bavi političkim djelovanjem Franje Tuđmana od 1989. do 1999. iz analitičke perspektive političkog vodstva. Političko vodstvo se u radu razmatra kao oblik moći u smislu utjecaja političkih vođa na ishode odlučivanja. Prema teoriji političkog vodstva, utjecaj političkih vođa na ishode odlučivanja određen je s tri tipa čimbenika – institucionalnim, situacijskim i osobnim. Kroz analizu političkog djelovanja Franje Tuđmana u različitim fazama i tipovima političke aktivnosti od 1989. do 1999. autor će ispitati koliko je bio uspješan odnosno neuspješan u oblikovanju ishoda političkog odlučivanja te će identificirati ključne čimbenike odnosno izvore moći njegova političkog vodstva. Empirijska analiza je pokazala da je Tuđman imao odlučujuću ulogu u oblikovanju stranačkih i državnih odluka od 1989. do 1999., premda se u pojedinim fazama morao susresti i s neuspjesima u odlučivanju. Istraživanje je utvrdilo i objasnilo utjecaj odabranih institucionalnih, situacijski i osobnih čimbenika političkog vodstva Franje Tuđmana, pri čemu su se institucionalni elementi pokazali najstabilnijim izvorima moći Tuđmanova političkog vodstva. Odabrani situacijski čimbenik je postao naročito značajan poslije parlamentarnih i predsjedničkih izbora 1992., dok je osobni element (Tuđmanova karizma) bio primarni izvor moći političkog vodstva Franje Tuđmana u fazi osnivanja Hrvatske demokratske zajednice, a u kasnijim fazama je taj utjecaj bio ojačan i oslabljen ovisno o situaciji.

Ključne riječi: Političko vodstvo, Franjo Tuđman, Hrvatska demokratska zajednica, karizma

Summary

This dissertation examines the political action of Franjo Tuđman from 1989 to 1999 from the analytical perspective of political leadership. Here, the political leadership is regarded as the form of power in the sense of influence of political leaders on the outcomes of decision – making processes. According to political leadership theory, three types of factors determine the influence of political leaders on the outcomes of decision – making processes: institutional, situational and personal factors. By analysing Tuđman's political action in the different phases and types of activities from 1989 to 1999, it is aim to examine his successes and failures in shaping the state and party decisions and identify key factors, that is sources of power of his political leadership. An empirical analysis showed that Tuđman had decisive role in shaping the outcomes of party and state decision – making processes from 1989 to 1999, although in certain phases he faced failures in shaping the political outcomes. The analysis identified the impact of selected institutional, situational and personal factors of political leadership of Franjo Tuđman, showing that institutional elements were most stable sources of power of Tuđman's political leadership. Selected situational factor became especially significant after the parliamentary and presidential elections in 1992, while personal element (Tuđman's charisma) was primary source of power of Tuđman's political leadership in the founding phase of Croatian Democratic Union, and its impact was enhanced and weaken in the following phases, according to a given situation.

Key words: Political leadership, Franjo Tuđman, Croatian Democratic Union, Charisma

SADRŽAJ

POPIS TABLICA I SLIKA.....	xiii
POPIS KRATICA	xiv
1. Uvod.....	1
2. Teorijsko – metodološki okvir i istraživački problem	3
2.1. Političko vodstvo: teorijski pristupi i koncept.....	3
2.1.1. Čimbenici političkog vodstva	9
2.1.2. Teorijski model istraživanja političkog vodstva Ingeborg Tömmel	12
2.1.3. Izvori moći Franje Tuđmana u hrvatskoj politici tijekom 90-tih godina 20. stoljeća... 14	
2.2. Metodološki okvir istraživanja izvora moći političkog vodstva Franje Tuđmana	17
2.2.1. Istraživački cilj i hipoteze	17
2.2.2. Dizajn istraživanja	18
2.2.3. Metode istraživanja.....	22
3. Izbor prvog predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i usvajanje prvog stranačkog programa 1989.....	26
3.1. Institucionalni i situacijski čimbenici	33
3.2. Osobni čimbenici	36
3.2.1. Karizmatsko vodstvo	36
3.2.2. Karizmatska percepcija Franje Tuđmana.....	39
4. Hrvatska obrambena politika i odnos prema Jugoslavenskoj narodnoj armiji 1991.....	50
4.1. Institucionalni čimbenici	65
4.1.1. Ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike i odnos s Vladom.....	65
4.1.2. Djelovanje savjetodavnih tijela u instituciji Ureda predsjednika Republike	68
4.1.3. Ovlasti predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i odnos s parlamentarnom frakcijom stranke	71
4.1.4. Korištenje ovlasti predsjednika Republike da donosi uredbes sa zakonskom snagom ..	76
4.2. Situacijski čimbenici.....	77
4.2.1. Izborni rezultati i biračka podrška Franji Tuđmana i Hrvatskoj demokratskoj zajednici	77

4.3. Osobni čimbenici.....	78
4.3.1. Karizmatska percepcija Franje Tuđmana.....	78
5. Oblikovanje svjetonazorskog identiteta i promjene u vodstvu Hrvatske demokratske zajednice (1993. – 1994.)	83
5.1. Institucionalni čimbenici	98
5.1.1. Ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike i odnos s Vladom.....	98
5.1.2. Djelovanje savjetničkih tijela u instituciji Ureda predsjednika republike i korištenje ovlasti predsjednika Republike da donosi uredbes sa zakonskom snagom.....	101
5.1.3. Ovlasti predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i odnos s parlamentarnom frakcijom stranke	102
5.2. Situacijski čimbenici.....	105
5.2.1. Izborni rezultati i biračka podrška Franji Tuđmana i Hrvatskoj demokratskoj zajednici	105
5.3. Osobni čimbenici.....	106
5.3.1. Karizmatska percepcija Franje Tuđmana.....	106
6. Odnos prema skupštinskoj većini opozicijske koalicije u Gradu Zagrebu (1995. – 1997.)....	110
6.1. Institucionalni čimbenici	125
6.1.1. Ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike i odnos s Vladom.....	125
6.1.2. Djelovanje savjetodavnih tijela u instituciji Ureda predsjednika Republike.....	126
6.1.3. Ovlasti predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i odnos s parlamentarnom frakcijom stranke	126
6.2. Situacijski čimbenici.....	127
6.2.1. Izborni rezultati i biračka podrška Franji Tuđmana i Hrvatskoj demokratskoj zajednici	127
6.3. Osobni čimbenici.....	131
6.3.1. Karizmatska percepcija Franje Tuđmana.....	131
7. Kontrola nad strujama i utjecajnim prvacima Hrvatske demokratske zajednice u završnom razdoblju Tuđmanove vladavine (1998. – 1999.)	133
7.1. Institucionalni čimbenici	145
7.1.1. Ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike i odnos s Vladom.....	145
7.1.2. Djelovanje savjetodavnih tijela u instituciji Ureda predsjednika Republike.....	148
7.1.3. Ovlasti predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i odnos s parlamentarnom frakcijom stranke	150

7.2. Situacijski čimbenici.....	151
7.2.1. Izborni rezultati i biračka podrška Franji Tuđmana i Hrvatskoj demokratskoj zajednici	151
7.3. Osobni čimbenici.....	152
7.3.1. Karizmatična percepcija Franje Tuđmana.....	152
8. Interpretacija rezultata istraživanja	158
8.1. Zaključna razmatranja	163
Literatura i izvori.....	167
Prilozi	178
O autoru.....	184

POPIS TABLICA I SLIKA

Popis tablica:

Tablica 1. Shema kodiranja karizmatičke percepcije Franje Tuđmana.....	41
Tablica 2. Ovlašti predsjednika Hrvatske demokratske zajednice prema Statutu iz 1989. i 1990.	50
Tablica 3. Predsjednici Vlade Republike Hrvatske u razdoblju intenziviranja sukoba sa srpskim pobunjenicima i Jugoslavenskom narodnom armijom.....	67
Tablica 4. Ministri unutarnjih poslova Republike Hrvatske u razdoblju intenziviranja sukoba sa srpskim pobunjenicima i Jugoslavenskom narodnom armijom.....	67
Tablica 5. Ministri obrane Republike Hrvatske u razdoblju intenziviranja sukoba sa srpskim pobunjenicima i Jugoslavenskom narodnom armijom.....	68
Tablica 6. Izborni rezultati Hrvatske demokratske zajednice na parlamentarnim izborima 1992. i 1993. i Franje Tuđmana na predsjedničkim izborima 1992.....	84
Tablica 7. Stranačka pripadnost članova hrvatskih Vlada od 1990. do 1995.	99
Tablica 8. Rezultati izbora za Skupštinu Grada Zagreba 1995.	111
Tablica 9. Rezultati istraživanja o razlozima glasanja birača za Hrvatsku demokratsku zajednicu na parlamentarnim izborima 1995.	129
Tablica 10. Rezultati Franje Tuđmana na predsjedničkim izborima 1992. i 1997.	133
Tablica 11. Rezultati Franje Tuđmana na izborima za predsjednika Hrvatske demokratske zajednice (1990. – 1998.)	134
Tablica 12. Kadrovske preklapanje stranačkog i državnog vrha u završnom razdoblju Tuđmanove vladavine (1998. – 1999.).....	147
Tablica 13. Obradivane faze političkog djelovanja Franje Tuđmana i utvrđeni izvori moći političkog vodstva	163

Popis slika:

Slika 1. Interakcionistički pristup političkom vodstvu.....	9
Slika 2. Osobni, institucionalni i situacijski čimbenici političkog vodstva	12
Slika 3. Opća podrška Franji Tuđmanu u obavljanju predsjedničke dužnosti u razdoblju od prosinca 1991. do studenoga 1999.	128

POPIS KRATICA

AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
ASH	Akcija socijaldemokrata Hrvatske
BIH	Bosna i Hercegovina
DKH	Društvo književnika Hrvatske
HBZ	Hrvatska bratska zajednica
HDS	Hrvatska demokratska stranka
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
HND	Hrvatski nezavisni demokrati
HNS	Hrvatska narodna stranka
HNSP	Hrvatski narodni i socijalistički pokret
HR HB	Hrvatska Republika Herceg - Bosna
HSLŠ	Hrvatska socijalno – liberalna stranka
HSP	Hrvatska stranka prava
HSP 1861	Hrvatska stranka prava 1861
HSS	Hrvatska seljačka stranka
EU	Europska unija
EK	Europska komisija
JNA	Jugoslavenska narodna armija
KNS	Koalicija narodnog sporazuma
MKSJ	Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju
MUP	Ministarstvo unutarnjih poslova
NATO	North Atlantic Treaty Organisation (Sjevernoatlantski savez)
NDH	Nezavisna Država Hrvatska
NOB	Narodnooslobodilačka borba
RH	Republika Hrvatska
SAD	Sjedinjene Američke Države
SAO Krajina	Srpska autonomna oblast Krajina
SDP	Socijaldemokratska partija Hrvatske
SDS	Srpska demokratska stranka
SDS SRH	Služba državne sigurnosti Socijalističke Republike Hrvatske
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

SIS	Sigurnosno – informativna služba Ministarstva obrane Republike Hrvatske
SKH – SDP	Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena
SRH	Socijalistička Republika Hrvatska
SSNO	Savezni sekretarijat za narodnu obranu
SSRNH	Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske
TO SRH	Teritorijalna obrane Socijalističke Republike Hrvatske
VDV	Vrhovno državno vijeće
VONS	Vijeće obrane i nacionalne sigurnosti
ZAVNOH	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZNG	Zbor narodne garde

1. Uvod

U znanstvenoj javnosti postoji opće suglasje da je Franjo Tuđman bio najmoćniji akter hrvatske politike u 90-tim godinama 20. stoljeća. Kao predsjednik Hrvatske demokratske zajednice (od 1989.) i Republike Hrvatske (od 1990.) Tuđman je u svojim rukama koncentrirao ogromnu političku moć i imao odlučujući utjecaj na ishode političkih procesa u Hrvatskoj sve do svoje smrti krajem 1999. Političkom ulogom i djelovanjem Franje Tuđmana tijekom devedesetih godina bavio se veći broj politologa i ustavnopravnih stručnjaka iz čijih su empirijskih istraživanja i razmatranja proistekle vrijedne spoznaje o izvorima Tuđmanove dominacije u hrvatskom političkom životu tijekom devedesetih godina.

Fenomenu Tuđmanove političke dominacije od 1989. do 1999. još nitko nije pristupio iz analitičke perspektive političkog vodstva, što je temeljno polazište ovog doktorskog istraživanja. Političko vodstvo nema općeprihvaćenu ili univerzalnu definiciju ali se danas uglavnom odabire razumijevati kao proces interakcije između političkog vođe i onih koje se vodi (pristalice odnosno sljedbenici) te okruženja u kojem se ta interakcija događa. U sklopu te interakcionističke paradigme političko vodstvo se razmatra i operacionalizira kao utjecaj koji u procesima odlučivanja imaju političke vođe poput predsjednika država i vlada, stranačkih čelnika, parlamentarnih zastupnika. Način i opseg utjecaja političkih vođa na ishode odlučivanja određeni su prirodom interakcije između osobnih karakteristika vođe i konteksta unutar kojeg vođa djeluje, odnosno osobnim, institucionalnim i situacijskim čimbenicima. S obzirom da se političko vodstvo razumijeva kao oblik moći u kojem vođe mogu navesti pristalice da učine nešto što inače ne bi učinili, čimbenici utjecaja političkih vođa na ishode odlučivanja su ujedno i izvori moći političkog vodstva.

Nadovezujući se na interakcionistički pristup političkom vodstvu njemačka politologinja Ingeborg Tömmel razradila je teorijski model istraživanja tog fenomena koji postulira tri kategorije čimbenika koji određuju mogućnost političkih vođa da utječu na ishode procesa odlučivanja: 1) institucionalno uređenje odnosno strukture, 2) osobne kvalitete vođa i 3) situacijski čimbenici odnosno kontekstualni uvjeti. Svoj teorijski model istraživanja političkog vodstva Tömmel je koristila pri analizi opsega i prirode političkog vodstva trojice predsjednika Europske komisije – Jacquesa Delorsa, Jacquesa Santera i Romana Prodiya, ispitujući koliko su

bili uspješni u provođenju europske integracije te kako su tri postulirane kategorije čimbenika političkog vodstva (institucionalno uređenje, situacijski činitelji i osobne kvalitete) utjecali na njihova postignuća odnosno neuspjehe u procesima političkog odlučivanja. Spomenuti teorijski model Ingeborg Tömmel poslužit će kao polazišna osnova za autorovo istraživanje razmjera i ključnih čimbenika Tuđmanova političkog vodstva u razdoblju od 1989. do 1999. Kroz analizu političkog djelovanja Franje Tuđmana u različitim fazama i tipovima političke aktivnosti (problemskim područjima) od 1989. do 1999. autor će utvrditi koliko je bio uspješan odnosno neuspješan u oblikovanju ishoda političkog odlučivanja te će identificirati glavne čimbenike odnosno izvore moći njegova političkog vodstva.

Sam rad je podijeljen u nekoliko cjelina. U drugom dijelu rada donosi se pregled definicija i glavnih pristupa konceptu političkog vodstva te se razlažu interakcionistički pristup političkom vodstvu i odabrani teorijski model istraživanja političkog vodstva Franje Tuđmana. U metodološkom dijelu rada predstavljeni su istraživački cilj i problem, hipoteze te dizajn i metode istraživanja. Nakon toga slijedi empirijska analiza i podroban opis tijeka i ishoda procesa odlučivanja u pet odabranih faza, odnosno problemskih područja političkog djelovanja Franje Tuđmana od 1989. do 1999. Posljednji dio rada donosi pregled Tuđmanovih postignuća odnosno neuspjeha u procesima odlučivanja u obrađivanim fazama te završnu analizu utjecaja odabranih čimbenika odnosno izvora moći Tuđmanova političkog vodstva. Doktorskim istraživanjem utvrđena je i objašnjena važnost pojedinih izvora moći Tuđmanova političkog vodstva u različitim fazama i tipovima političke aktivnosti, što je omogućilo donošenje potpunijih i općenitijih zaključaka o glavnim izvorima moći političkog vodstva Franje Tuđmana od 1989. do 1999.

2. Teorijsko – metodološki okvir i istraživački problem

2.1. Političko vodstvo: teorijski pristupi i koncept

Vodstvo postoji posvuda – u malim i velikim organizacijama, u korporacijama i Crkvama, u sindikatima i dobrotvornim udrugama, u plemenima i na sveučilištima. Ono postoji čak i u neformalnim tijelima, u uličnim bandama i masovnim demonstracijama. Kako ističe Jean Blondel, vodstvo je, sa svim svojim namjerama i svrhama, prvenstveno obilježje organizacija (Blondel, 1987: 1). Među različitim vrstama vodstva posebno mjesto zauzima političko vodstvo, posebno ono u nacionalnim državama. Političko vodstvo nije intrinzično različito u prirodi ili karakteru od vodstva u drugim organizacijama, ali je znatno vidljivije, i u najmanju ruku nam se čini da je znatno važnije (Blondel, 1987: 1). Vodstvo je jedan od onih pojmova za koje se uvriježilo govoriti kako ga možete lako prepoznati kad ga vidite, ali ga ne možete lako definirati. Robert Elgie ističe kako je vodstvo nemoguće precizno definirati te da jako nalikuje na druge povezane koncepte kao što su moć, utjecaj, autoritet i kontrola (Elgie, 1995: 2). Neki autori idu tako daleko da vodstvo smatraju „praznim označiteljem“, odnosno izrazom koji je veoma eluzivan i moguće mu je pripisati najrazličitija značenja (Grint i sur., 2017: 14).

Kao što primjećuje Bernard Bass, postoji gotovo onoliko definicija vodstva koliko i ljudi koji su pokušali definirati taj koncept (Bass, 1990: 11). Premda ne postoji univerzalna i općeprihvaćena definicija vodstva, kao ključni element tog fenomena uzima se odnos između vođe i konteksta unutar kojeg djeluje. Rastući broj političkih analitičara vidi vodstvo kao „jednu vrstu procesa... koja na neki način pokreće ljude da nešto urade“, ili koja uključuje „neku vrstu odnosa između vođe i pristalica u kojem se nešto događa ili čini“ (Masciulli i sur., 2009: 7). Anglosaksonski etimološki korijen riječi *lead*, *leader* i *leadership* – voditi, vođa i vodstvo – jest *laed*, što znači „staza“ ili „put“. Sukladno tome, vođa je onaj koji svojim suputnicima pokazuje put, hodajući ispred njih (Gotal, 2013: 405). Prema Ludgeru Helmsu, većina istraživača i građana povezuje vodstvo upravo s pokazivanjem puta, usmjeravanjem drugih i pružanjem rješenja za zajedničke probleme (Helms, 2012: 3). Specifične funkcije koje se najčešće povezuje s vodstvom su: motiviranje, usmjeravanje, postavljanje prioriteta, razvijanje strategije, donošenje odluka, integriranje i/ili kažnjavanje unutarnjih neistomišljenika i predstavljanje skupine ili organizacije prema vani (Rucht, 2012: 100).

Jednako kao što postoji veliki broj različitih definicija vodstva i političkog vodstva, tako postoje i različiti pristupi političkom vodstvu među kojima se kao dva najvažnija ističu pristup temeljen na osobinama (teorija „velikih ljudi“) i interakcionistički pristup. Pristup temeljen na osobinama je najstariji pristup razumijevanju i istraživanju političkog vodstva. Kao što ističe James MacGregor Burns (2003: 10), još od Homerovih vremena najjednostavniji način za razumijevanje vođa i vladara je utvrđivanje osobina koje ih izdvajaju. Društvene znanosti još od Maxa Webera nastoje izdvojiti osobine koje nekog pojedinca čine uspješnim političkim vođom (Shore, 2014: 178). U sklopu fokusa na osobine političkih vođa Thomas Carlyle je oblikovao teoriju o „velikim ljudima“, odnosno junacima koji su presudno oblikovali tijek povijesti. Carlyle je smatrao kako je „povijest svijeta biografija velikih ljudi“ te da ćemo u „svim epohama svjetske povijesti pronaći Velikog čovjeka koji je bio prijeko potreban spasitelj svoje epohe“ (Carlyle, 1908: 250-251, cit. prema Jurišić, 1999: 182). Pod „velikim ljudima“ Carlyle je podrazumijevao osobe koje su moralno ispravne i obdarene takvim osobnim kvalitetama koje ih nužno dovode do pobjede, zbog čega ništa ne može zaustaviti njihovo političko vodstvo (Elgie, 1995: 5).

Unutar paradigme o „velikim ljudima“ američki filozof Sidney Hook napravio je razlikovanje između čovjeka koji se samo našao u povijesnim zbivanjima bez ikakvog utjecaja na njihov tijek (*eventful*) i čovjeka čije je djelovanje oblikovalo tijek događaja u smjeru koji bi bio potpuno drugačiji da je njegovo djelovanje izostalo (*event-making*), pri čemu je to djelovanje bilo rezultat iznimnih intelektualnih kapaciteta, volje i karaktera, a ne povijesne slučajnosti. Hookovo razlikovanje polazi od postavke kako su junaci („veliki ljudi“) veliki ne samo zbog onoga što čine, već zbog onoga što jesu – svojih osobina (Burns, 2003: 11). Općenito se može kazati kako ovaj pristup razumijeva političko vodstvo kao odlučujuću silu političkog života te istražuje kako, kada i zašto djeluje i s kojim rezultatima (t'Hart i Rhodes, 2014: 8).

Pristup temeljen na osobinama proizlazi iz teorije o „velikim ljudima“ usvajajući opće gledište o vođama kao ljudima koji posjeduju iznimne osobne karakteristike (Charteris – Black, 2012: 143). U središtu istraživačke pozornosti tog pristupa je politički vođa, odnosno njegove specifične crte osobnosti. Kako bi političko vodstvo razumjeli kroz prizmu osobnosti političkih vođa, istraživači se usmjeravaju na proučavanje njihovih osobnih karakteristika, formativnih događaja tijekom odrastanja, motiva koji ih pokreću te ciljeva i namjera za koje koriste svoje osobne vještine i resurse. U tim istraživanjima autori se oslanjaju na psihoanalizu, biografske metode,

eksperimentalne metode, psihometriju te druge modernističko-empirijske metode „mjerenja“ osobnosti, motiva i ponašanja (t' Hart i Rhodes, 2014: 4-5). Posebno mjesto zauzima proučavanje političkog vodstva iz perspektive političke psihologije kojim se adresiraju tri ključna pitanja: 1) zašto neki pojedinci postaju političke vođe, 2) koje osobine vođa utječu na njihovo političko djelovanje i 3) u kojim uvjetima će osobnosti i iskustva političkih vođa oblikovati djelovanje njihovih političkih organizacija (Hermann, 2014).

Sva spomenuta istraživanja imaju zajedničku želju razumjeti političko ponašanje i utjecaj političkih vođa na osnovi njihove osobnosti, psiholoških obilježja, uvjerenja i ambicija. Fred Greenstein ističe da se vodstvo treba istraživati na osnovi osobnosti i stila djelovanja političkog vođe onda kada su ti pojedinci imali na raspolaganju veliki izbor mogućnosti i djelovanja. Pojedinaac (vođa) kojeg se proučava treba imati ne samo namjeru, već i formalne ovlasti i/ili neformalne izvore moći (uključujući osobnu snagu i vještine) kojima može odlučujuće utjecati na rješavanje problema (Greenstein, 1975, cit. prema t'Hart i Rhodes, 2014: 7). Unatoč kasnijim kritikama i korekcijama, pristup usmjeren na pojedinca (vođu) i dalje ostaje iznimno utjecajan u proučavanju političkog vodstva (Shore, 2014: 178).

Pristup političkom vodstvu koji u središtu ima pojedinca (vođu) dosegnuo je visoku popularnost, naročito u SAD-u, ali nije uspijevao dati definitivne odgovore na pitanja o fenomenu političkog vodstva. Sve probleme i manjkavosti s tim pristupom u jednoj je rečenici sažeo James MacGregor Burns kazavši kako zahvaljujući istom „znamo jako puno o vođama, ali jako malo o vodstvu“ (t' Hart i Rhodes, 2014: 6). Početak novog pristupa političkom vodstvu vezan je za Ralphi Stogdilla koji je sredinom 20. stoljeća ustvrdio da se vodstvo treba promatrati u smislu interakcije varijabla koje su u stalnom protoku i promjeni, zaključujući dalje kako za adekvatnu analizu vodstva nije dovoljno samo proučavanje vođa, već je potrebno uzeti u obzir i situacije s kojima se susreću (Elgie, 2015: 8). Najveći poticaj razvoju novog pristupa došao je s pojavom i prevlašću biheviorizma u američkoj političkoj znanosti. Biheviorizam je postavio zahtjeve za empirijskim i dokazivim istraživanjem politike, što je dalo podlogu i za razvoj sustavnog i empirijskog proučavanja političkog vodstva. Zbog utjecaja i imperativa biheviorizma, istraživanje političkog vodstva pomaknulo je svoj predmet interesa s utvrđivanja osobina političkih vođa prema načinu na koji političke vođe reagiraju na događaje i situacije (Bell, 2014: 90).

Unutar novog pristupa najvažniju ulogu je imao upravo već spomenuti Burns, američki povjesničar i politolog koji je svojom utjecajnom studijom *Leadership* iz 1978. postavio temelje za daljnji napredak istraživanja o političkom vodstvu. Burns je u spomenutoj studiji dao pregled vodstva kao političkog fenomena, pritom se usmjerivši se na njegove etičke i psihološke aspekte koji su dotad rijetko bili predmet političke analize, unatoč tome što ih se smatralo suštinski važnima (Bell, 2014: 90). Glavno mjesto u Burnsovoj teoriji vodstva zauzima razlikovanje između transakcijskog i transformacijskog vodstva. Ključna razlika između ta dva tipa vodstva je u prirodi odnosa (interakcije) koja se događa između vođe i pristalica. U transakcijskom vodstvu odnos između vođe i pristalica je uglavnom materijalne, a u transformacijskom moralne prirode. Burnsova dihotomija vodstva postala je važna za sva kasnija istraživanja tog fenomena, a ujedno prožima i današnja istraživanja vođa (Bell, 2014: 91). Pojmovi transformacijsko i transakcijsko političko vodstvo svoju su primjenu našli i u drugim znanstvenim disciplinama, osobito u organizaciji i menadžmentu.

Burns je vodstvo prvenstveno promatrao kroz prizmu odnosa između političkog vođe i pristalica, što je postalo okosnica novog interakcionističkog pristupa političkom vodstvu koji nije zaokupljen isključivo vođom već pozornost usmjerava i na one koje se vodi (pristalice) te međusobnu interakciju između vođe i pristalica. Paul t'Hart ističe kako danas postoji čvrsta jezgra mišljenja i istraživanja koja javno vodstvo odabire razumijevati kao interaktivni proces između onih koje nazivamo vođama, ljudi koji su slobodno odlučili ili su bili prisiljeni da ih ti isti vode, i okruženja u kojem se njihova interakcija događa (t'Hart, 2014:10, cit. prema Elgie, 2015: 5). Prema Boasu Shamiru, većina istraživača vodstva smatra i tvrdi da je vodstvo utemeljeno u interakciji između vođe, pristalica i situacije (Shamir, 2012: 353, cit. prema Elgie, 2015: 5). Kako ističe Robert Elgie, suvremeno istraživanje političkog vodstva, kao i sama znanstvena poddisciplina *Leadership studies*, utemeljeni su na interakcionističkom konceptu političkog vodstva (Elgie, 2015: 5).

U sklopu interakcionističke paradigme političko vodstvo se razumijeva kao „interaktivni proces između vođe i pristalica; institucija i njihovih „pravila igre“; i šireg povijesnog konteksta“ (t'Hart i Rhodes, 2014: 6). Elgie smatra kako postoje dva temeljna obilježja političkog vodstva o kojima ne postoji prijepor među istraživačima tog fenomena. Prvo temeljno obilježje političkog vodstva jest da je to u suštini međuljudski proces. Prema Elgieu, vodstvo postoji jedino u kontekstu neke

skupine ljudi. Gdje postoji vodstvo, tu je onda najmanje jedan pojedinac koji je vođa i zajedno s njime skup ljudi koji su pristali slijediti vođu ili više njih. Iz tog razloga, vodstvo je usko povezano s konceptom sljedbeništva, odnosno s postojanjem pristalica. Vodstvo nije jednosmjerni, „odozgo prema dolje“ proces, već i pristalice imaju mogućnost djelovanja. U skladu s time, vodstvo se razumijeva kao odnos između vođe (ili vođa) i skupa pristalica unutar konteksta neke skupine (Elgie, 2015: 26).

Drugo temeljno obilježje koje navodi Elgie jest razlikovanje političkog vodstva od obnašanja dužnosti. Političko vodstvo se vezuje uz obnašanje visokih dužnosti, odnosno uz predsjednike država, premijere, ministre, parlamentarne zastupnike, gradonačelnike i druge. No prema Elgieu temeljni preduvjet vodstva nije obnašanje dužnosti već uspostavljanje određenog oblika odnosa između vođa i pristalica. Ukoliko oni koji obnašaju visoke dužnosti nisu uspostavili poseban odnos s pristalicama, onda se u njihovom slučaju ne može govoriti o političkom vodstvu, neovisno o visokim položajima koje zauzimaju. S druge strane postoje ljudi koji ne zauzimaju visoke položaje, ali se ipak mogu smatrati vođama, pri čemu Elgie upućuje na primjer Martina Luthera Kinga (Elgie, 2015: 27). Vodstvo stoga nije pozicijsko već je prvenstveno biheviorističko i shvaća se kao kategorija ponašanja i tip odnosa između članova određene skupine u kojem je vođa onaj tko je sposoban uvjeriti skupinu da slijedi određeni smjer djelovanja (Shore, 2014: 178).¹ Vođom se smatra onaj pojedinac koji utječe na skupinu bez obzira je li on formalno na čelu te skupine (Blondel, 1987: 13).

Pojam moći nalazi se u samoj osnovi bihevioristički shvaćenog političkog vodstva. Prema shvaćanju Roberta Dahla, moć podrazumijeva uspješne pokušaje aktera A da iznudi da akter B učini ono što inače ne bi učinio bez tog prethodnog djelovanja (Pavlović, 2010: 105). Navedeno Dahlovo određenje moći zasnovano je na koncepciji Maxa Webera prema kojoj moć predstavlja oblik društvenog djelovanja s ciljem da se provede vlastita volja (Pavlović, 2010: 50). Jednako kao i koncept moći, političko vodstvo podrazumijeva odnos između aktera i sposobnost ostvarivanja utjecaja na druge da se dobiju željeni ishodi.² Veza između vođe i pristalica se obično sagledava kao oblik moći u kojem vođe mogu navesti pristalice da učine nešto što inače ne bi učinili (Blondel, 2014: 711). Vođa (u biheviorističkom smislu) je osoba koja je sposobna

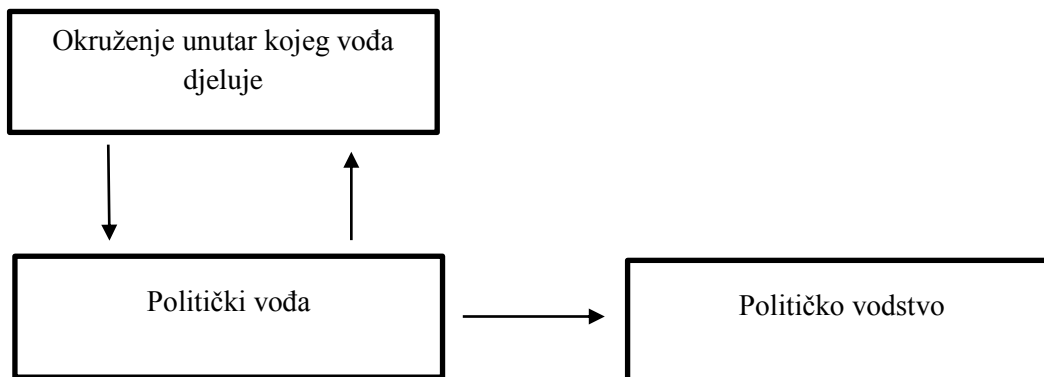
¹ Shore to inače naziva antropološkim viđenjem vodstva. Općenito o antropološkom gledištu na političku vodstvo u: Shore, 2014.

² Opširnije o odnosu između pojmova vodstvo i moć u: Firth i Carroll, 2017 i Nye, 2010.

oblikovati tijekom događaja (Masciulli i sur., 2009: 6). Elementi, odnosno čimbenici ostvarivanja utjecaja na pristalice su tako ujedno i izvori moći političkog vodstva.

Prema Robertu C. Tuckeru, političko vodstvo je proces ljudske interakcije u kojem određeni pojedinci ostvaruju ili nastoje ostvariti odlučujući utjecaj na druge (Tucker, 1981: 11). Za Blondela je političko vodstvo i manifestno i suštinski fenomen moći – ono je moć zato što obuhvaća sposobnost jednog ili više pojedinaca koji su na vrhu da utječu na ponašanje drugih ljudi. Tu moć političkih vođa Blondel smješta u kontekst nacije i pritom definira političko vodstvo kao moć jednog ili više pojedinaca da usmjere članove nacije na djelovanje (Blondel, 1987: 3). Barbara Kellerman vidi političko vodstvo kao proces kojim pojedinac sustavno ostvaruje veći utjecaj od drugih na prirodu i smjer djelovanja skupine (Kellerman, 1984: 70, cit. prema Elgie, 1995: 3). Prema Lewisu J. Edingeru, vođe su osobe koje ostvaruju kontrolu nad ponašanjem drugih tako što ih usmjeravaju u željenom smjeru (Edinger, 1993: 6, cit. prema Elgie, 1995: 3). Za Masciullia i sur. immanentne zadaće vođe su: 1) protumačiti probleme, 2) ponuditi rješenja i sredstva za njihovo rješavanje, 3) promicati osobnu viziju kao rješenje ili u najmanju ruku kao odgovor na probleme i 4) mobilizirati pristalice da realiziraju ta rješenja i odgovore (Masciulli i sur., 2009: 7).

U sklopu interakcionističkog pristupa političko vodstvo se razmatra i operacionalizira kao utjecaj koji u procesima odlučivanja imaju predsjednik države i/ili premijer. Političko vodstvo operacionalizirano kao utjecaj u odlučivanju bavi se pitanjima tko unutar određene države kontrolira ishode političkog odlučivanja i na koji način to čini, odnosno u kojoj su mjeri predsjednici država i predsjednici vlada - kao pojedinci koji zauzimaju najviše položaje u državnoj vlasti, u mogućnosti oblikovati ishode procesa donošenja odluka (Elgie, 1995: 4). U skladu s interakcionističkom paradigmom, smatra se da je utjecaj političkih vođa na ishode odlučivanja uvjetovan interakcijom između vođe i okruženja u kojem djeluje, odnosno interakcijom između osobnih kvaliteta vođe i konteksta unutar kojeg djeluje (Elgie, 1995: 7; 2015: 32). U središtu ovog pristupa političkom vodstvu je identificiranje izvora moći političkih vođa i objašnjavanje varijacija u ishodima vodstva (Elgie, 2015: 141).

Slika 1. Interakcionistički pristup političkom vodstvu

Izvor: Elgie, 1995: 8

2.1.1. Čimbenici političkog vodstva

Prema interakcionističkom pristupu postoje dvije odrednice političkog vodstva koje su ključne za utjecaj na ishode procesa političkog odlučivanja – politički vođa (osobna odrednica političkog vodstva) i okruženje, odnosno kontekst u kojem vođa djeluje (sistemska odrednica političkog vodstva). Svaka od spomenutih odrednica sastoji se od više međupovezanih elemenata političkog vodstva koji vođama pružaju resurse i postavljaju ograničenja za utjecaj na ishode odlučivanja. Osobna odrednica političkog vodstva odnosi se na osobnost političkih vođa, njihove motive, ciljeve i namjere te osobne karakteristike poput vještine, ambicije, inteligencije, reputacije, odlučnosti, energičnosti i drugih. Sistemska odrednica političkog vodstva, odnosno okruženje, sastoji se od relativno čvrstih institucionalnih struktura, dugotrajnih povijesnih i socijalnih uvjeta i kratkotrajnih socijalnih, ekonomskih i političkih zahtjeva (Elgie, 1995: 8). Kao dva glavna elementa osobne odrednice političkog vodstva Elgie navodi: 1) ambicije političkih vođa i 2) stilove djelovanja političkih vođa. Ambicije se odnose na težnje političkih vođa da se bave određenim vrstama javnih politika te na razmjer političkih promjena koje žele postići. Stilovi djelovanja su načini na koji političke vođe žele ostvariti svoje ambicije te mogu varirati s obzirom na oblik ponašanja političkih vođa koji mogu biti bilo beskompromisni ili skloni popuštanju u političkoj borbi (Elgie, 1995: 10-12). Alistair Cole u osobne elemente političkog

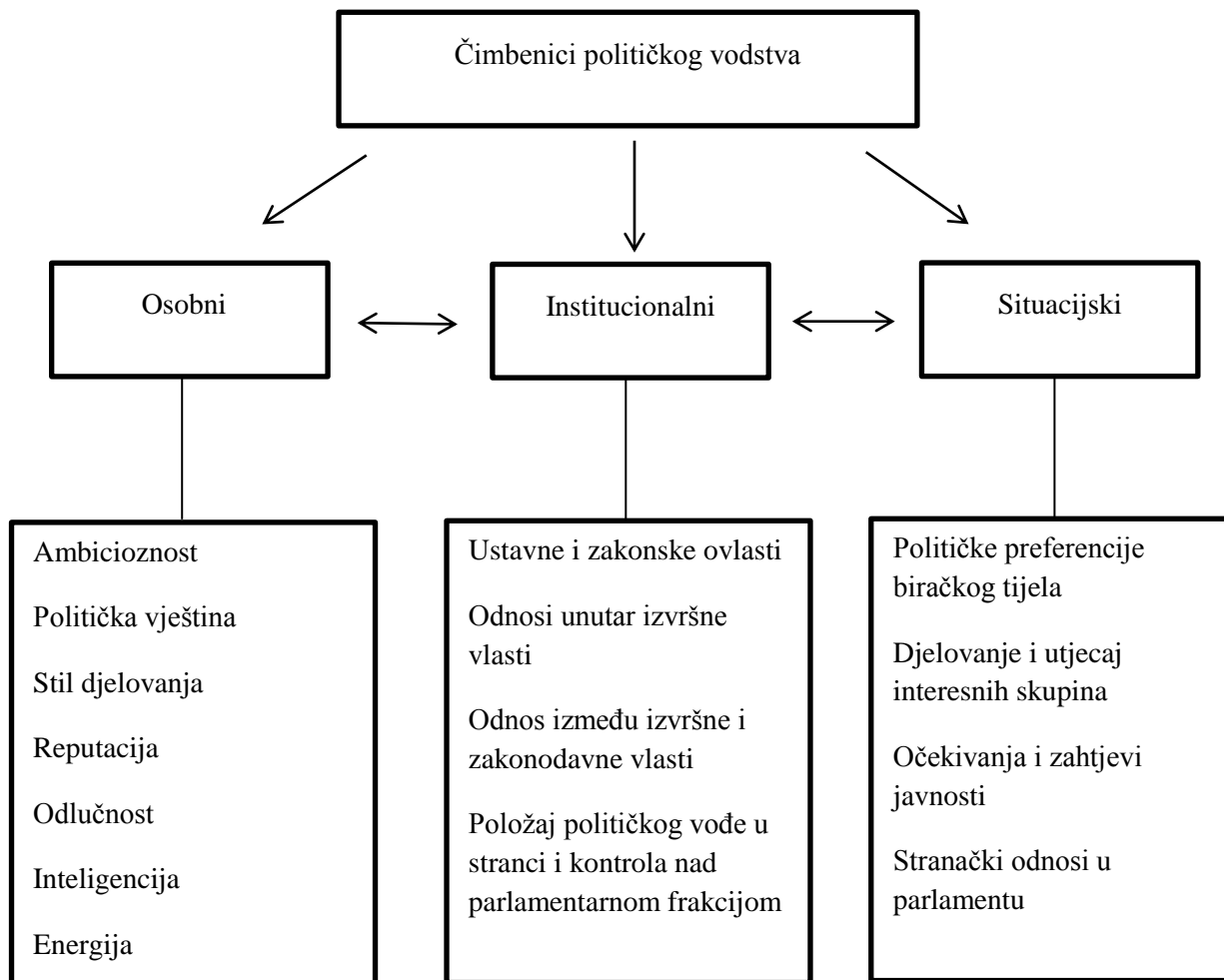
vodstva ubraja političku vještinu, jasnoću ciljeva, kapacitet za mobiliziranje, komunikacijske vještine, političku inteligenciju, osobna svojstva poput hrabrosti, nemilosrdnosti i izdržljivosti, politički stil i snalažljivost u različitim ulogama (Cole, 1994: 456). Kao najvažnije osobne elemente političkog vodstva Blondel navodi energiju, inteligenciju, motivaciju za postignućem, usmjerenost na zadatak i društvenost, pritom ističući kako te osobne karakteristike nemaju istu ulogu u svim situacijama te da u pojedinim slučajevima mogu biti i međusobno isključujuće (Blondel, 1987: 136).

Sistemska odrednica političkog vodstva prema Elgieu obuhvaća dva seta elemenata: 1) institucionalne strukture i 2) društveni kontekst. Interakcija između političkog vođe i okruženja događa se unutar konteksta institucionalnih struktura koje određuje kako raspodjelu političke moći, tako i uloge političkih vođa (Elgie, 1995: 205). Institucije nisu akteri, već to mogu biti samo pojedinci, no institucije strukturiraju ponašanje aktera pružajući im poticaje da se ponašaju na jedan način i postavljajući im ograničenja za ponašanje na drugi način (Elgie, 2012: 273). Kako pojašnjava Helms, pojedinci djeluju u skladu s institucionalnim ulogama i stoga se ponašanje političkih vođa može najbolje razumjeti kao „strukturirano djelovanje“ (Helms, 2014: 199). Kao tri glavna elementa institucionalne strukture Elgie navodi: 1) strukturu resursa unutar izvršne grane središnje vlasti, 2) strukturu resursa između izvršne i drugih grana i razina vlasti te 3) strukturu resursa unutar i između političkih stranaka (Elgie, 1995: 13).

Struktura resursa unutar izvršne grane središnje vlasti odnosi se na raspodjelu političke moći unutar izvršne vlasti i ima četiri konstitutivna elementa: 1) način biranja izvršnih čelnika (predsjednika i premijera) i trajanje njihovih mandata, 2) ustavne i proceduralne ovlasti izvršnih čelnika, 3) veličinu i organizaciju osoblja u institucijama predsjednika i premijera te njihov odnos s državnom administracijom i 4) međunarodni položaj države, odnosno njezinu vojnu i ekonomsku moć. Struktura resursa između izvršne i drugih grana i razina vlasti odnosi se na raspodjelu političke moći unutar države i čine je tri konstitutivna elementa: 1) formalni odnos između izvršne i zakonodavne vlasti, 2) uloga Vrhovnog suda ili sudbene institucije sa sličnim ovlastima i 3) formalni odnos između središnje vlasti i podnacionalnih jedinica vlasti. Struktura resursa unutar i između političkih stranaka određena je s tri konstitutivna elementa: 1) položajem političkog vođe u stranci, 2) organizacijskom strukturom stranke, odnosno razinom stranačkog jedinstva i kohezije i 3) parlamentarnom snagom stranke (Elgie, 1995: 13-20).

Drugi set elemenata unutar systemske odrednice političkog vodstva jest društveni kontekst koji prema Elgieu obuhvaća tri glavna elementa: 1) povijesno naslijeđe, odnosno naslijeđe ranijih režima i vlada, 2) društvene stavove i 3) zahtjeve javnosti. Političke vođe djeluju unutar sustavâ koji imaju svoju povijest i set tradicija koji utječu na ishode procesa odlučivanja (Elgie, 1995: 21). Društveni stavovi obuhvaćaju strukturu stranačke pripadnosti biračkog tijela te djelovanje i utjecaj interesnih skupina koje mogu imati značajan utjecaj na proces odlučivanja (Elgie, 1995: 22-23). Zahtjevi odnosno očekivanja javnosti daju dinamičnost okruženju unutar kojeg vođe djeluje te imaju potencijal da promijene relativno čvrste oblike vodstva koji se mogu pronaći u pojedinoj državi (Elgie, 1995: 23). t'Hart i Rhodes ističu kako povijesni kontekst te trenutne dvojbe i krize u društvu jednim vođama pružaju prilike, a druge ograničavaju (t'Hart i Rhodes, 2014: 6). Neka zbivanja samo po sebi određuju smjer i vrstu akcije koju pojedinac može poduzeti, dok druga ostavljaju određen prostor političkim vođama u promišljanju i poduzimanju budućih akcija, gdje i sasvim male intervencije mogu proizvesti disproporcionalne velike učinke (Jurišić, 1999: 184).

Treba napomenuti kako Elgie svrstava društveni kontekst u systemsku odrednicu političkog vodstva, no zapravo se systemska odrednica može razdvojiti na dvije zasebne vrste čimbenika političkog vodstva - institucionalne (institucionalni okvir, odnosno formalne ovlasti) i situacijske (društveni i politički kontekst). Situacijska odrednica političkog vodstva naglašava političko okruženje unutar kojeg vođe djeluju, ekonomski ili ideološki kontekst te stavove i očekivanja pristalica (Burns, 2003: 10). Prema Jamesu D. Barberu, situacijska dimenzija političkog vodstva sastoji se od „situacije moći“ (*power situation*) i „ozračja očekivanja“ (*climate of expectations*). „Situacija moći“ se odnosi na podršku javnosti, interesnih skupina i stranačke odnose u parlamentu, a „klima očekivanja“ na dominantne potrebe i očekivanja pristalica (Barber, 2017: 6). Navedena podjela na osobne, institucionalne i situacijske čimbenike političkog vodstva u skladu je s teorijskom postavkom Blondela o trima aspektima političkog vodstva – osobnim karakteristikama političkih vođa, institucionalnim instrumentima koji im stoje na raspolaganju i situacijama s kojima se suočavaju (Blondel, 1987: 25).

Slika 2. Osobni, institucionalni i situacijski čimbenici političkog vodstva

2.1.2. Teorijski model istraživanja političkog vodstva Ingeborg Tömmel

Nadovežući se na interakcionistički pristup i teorije političkog vodstva Jamesa MacGregora Burnsa, Jeana Blondela, Jamesa D. Barbera i Roberta Elgiea, njemačka politologinja Ingeborg Tömmel razradila je teorijski model istraživanja političkog vodstva koji je inicijalno primijenila na kontekst Europske unije. Prema Tömmel, tri su ključne kategorije čimbenika koji određuju političko vodstvo i mogućnost političkih vođa da utječu na ishode procesa odlučivanja: 1) institucionalno uređenje odnosno strukture, 2) osobne kvalitete vođa i 3) situacijski čimbenici, odnosno kontekstualni uvjeti (Tömmel, 2013: 792). Kako dalje dodaje autorica, institucionalno uređenje, situacijski čimbenici i osobne kvalitete vođa nisu fiksne odrednice – u skladu s danom

situacijom mogu pružiti resurse i prilike za političke vođe ili pak postaviti ograničenja (Tömmel, 2013: 792). Prema Tömmel, institucionalno uređenje je komparativno gledajući najstabilnije, dok situacijski čimbenici mogu značajno varirati tijekom vremena. No jednako tako situacijski čimbenici mogu oblikovati utjecaj institucionalnog uređenja. Osobne kvalitete vođa su također komparativno gledajući stabilne, no povoljni ili ograničavajući situacijski činitelji mogu oslabiti ili ojačati njihov utjecaj (Tömmel, 2013: 792).

Svoj teorijski model istraživanja političkog vodstva Tömmel je koristila pri analizi opsega i prirode političkog vodstva trojice predsjednika Europske komisije – Jacquesa Delorsa, Jacquesa Santera i Romana Prodijsa, ispitujući koliko su bili uspješni u provođenju europske integracije te kako su tri postulirane kategorije čimbenika političkog vodstva (institucionalno uređenje, situacijski činitelji i osobne kvalitete) utjecali na njihova postignuća odnosno neuspjehe u procesima političkog odlučivanja. Analiza je utvrdila da je Delors bio uspješan u oblikovanju odluka Vijeća Europske unije, dok su se Santer i Prodi prilagođavali volji i očekivanjima država članica EU – Santer jer je bio obvezan to činiti, a Prodi protiv svoje volje (Tömmel, 2013: 803). Analizom je pokazano kako je uspjeh Delorsa u oblikovanju odluka počivao na kombinaciji institucionalnih resursa, povoljnog situacijskog konteksta i potrebnih osobnih kvaliteta poput ambicioznosti i proaktivnosti. U svom zaključnom osvrtu Tömmel je naglasila iznimnu međusobnu povezanost triju analiziranih kategorija čimbenika političkog vodstva, istaknuvši da je njihovo međusobno djelovanje to koje u praksi određuje opseg i prirodu političkog vodstva. Tömmel je također naglasila i važnost analize političkog vodstva u različitim fazama odnosno tipovima političke aktivnosti (Tömmel, 2013: 803-804).

Teorijski model Ingeborg Tömmel nastao je za potrebe analize političkog vodstva u kontekstu Europske unije, no primjenjiv je i za analizu tog fenomena u kontekstima nacionalnih država. Kako ističu Tömmel i Verdun u uvodniku tematskog broja časopisa *Journal of European Integration* koji je bio posvećen temi političkog vodstva u Europskoj uniji, teorijska polazišta istraživanja političkog vodstva u Europskoj uniji uglavnom se zasnivaju na pristupima vodstvu koji su prvo bili razvijeni za političke vođe u nacionalnim državama, a onda prilagođeni kontekstu EU (Tömmel i Verdun, 2017: 106). Političke vođe u nacionalnim državama (jednako kao i u Europskoj uniji) djeluju unutar određenih institucionalnih struktura i situacijskih konteksta te posjeduju određene osobne karakteristike koji im pružaju prilike i ograničenja, pa je

samim time i političko vodstvo predsjednika država i premijera primjereno analizirati opisanim teorijskim modelom Ingeborg Tömmel.

2.1.3. Izvori moći Franje Tuđmana u hrvatskoj politici tijekom 90-tih godina 20. stoljeća

Franjo Tuđman bio je zasigurno najvažniji pojedinačni akter hrvatske politike u zadnjem desetljeću 20. stoljeća. U spomenutom razdoblju Tuđman je u svojim rukama koncentrirao ogromnu političku moć i imao dominantnu ulogu u procesima odlučivanja u posebnim predsjedničkim tijelima, parlamentu, vladi i stranci. Politolog Davor Boban čak tvrdi da je Tuđmanova moć bila tolika da je on do sredine 1990-tih vjerojatno bio najmoćniji predsjednik neke europske države (Boban, 2017a: 56). No Tuđmanovu dominaciju u hrvatskom političkom životu tijekom devedesetih godina nisu razmjerno pratila i sustavna istraživanja čimbenika koji su mu omogućavali premoćnu poziciju u procesima političkog odlučivanja.

Izvorima Tuđmanove dominacije dosad se bavilo nekoliko istaknutih hrvatskih politologa i ustavnopravnih stručnjaka. Prema politologu Goranu Čularu glavni razlozi izvanredne koncentracije moći u rukama Franje Tuđmana bili su: 1) status karizmatkog vođe širokog nacionalnog pokreta čiji je organizacijski nositelj bila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) i 2) snažni ustavni položaj predsjednika Republike u polupredsjedničkom sustavu vlasti (Čular, 2000: 37). Mirjana Kasapović smatra kako je Tuđmanova dominantna pozicija u političkom životu proizlazila iz: 1) konstitucionalnih aranžmana koji su težište moći pomaknuli ka instituciji predsjednika države, 2) HDZ-ove parlamentarne većine u prvom i drugom domu Sabora koja je parlament pretvorila u legislativni „servis“ predsjednika države, 3) karizmatično – klijentelističke prirode vladajućeg HDZ-a, 4) slabosti opozicijskih stranaka i izostanku pravog oponiranja stranci na vlasti i 5) prevlasti ekspresivne orijentacije u političkom djelovanju samog Tuđmana (Kasapović, 2001: 20-24).

U svom radu o ustavnom položaju i političkoj ulozi predsjednika države u hrvatskom političkom sustavu tijekom 90-tih godina 20. stoljeća, Nenad Zakošek se također bavio čimbenicima koji su doveli do izvanredne koncentracije moći u rukama Franje Tuđmana. Kao glavne čimbenike uspostave Tuđmanove političke dominacije Zakošek navodi: 1) ustavne ovlasti predsjednika Republike u polupredsjedničkom sustavu vlasti koji je uspostavljen Ustavom iz prosinca 1990.,

2) položaj predsjednika HDZ-a i kontrola nad HDZ-ovom parlamentarnom većinom od 1990. do 1999., 3) djelovanje opsežnog, politički utjecajnog i netransparentnog aparata savjetnika u instituciji Ureda predsjednika države koji su bili odgovorni isključivo Tuđmanu, 4) dodatno proširivanje predsjedničkih ovlasti pojedinim zakonima i 5) djelovanje posebnih predsjedničkih tijela koja su *de facto* funkcionirala kao najviša tijela odlučivanju u sustavu vlasti i u kojima su se donosile sve strateške odluke prije nego što bi došle na dnevni red Vlade i Sabora (Zakošek, 2002: 112-114).

Ustavnopravni stručnjaci Branko Smerdel i Smiljko Sokol smatraju kako je snažna politička pozicija Franje Tuđmana (koju oni nazivaju „imperijalno predsjedništvo“) bila uvjetovana trima čimbenicima: 1) ustavnim obilježjima polupredsjedničkog sustava vlasti, 2) ratnim prilikama koje su ugrožavale u početku opstojnost, kasnije cjelovitost Republike Hrvatske, uz istodobnu tranziciju prethodnog društvenog i državnog poretka socijalističkog samoupravljanja u društvo i državu slobodnog tržišnog poduzetništva utemeljenog na privatnom vlasništvu i 3) činjenicom da je Tuđman u razdoblju od 1990. do kraja 1999. bio istodobno politički vođa stranačke većine u Saboru i nositelj izvršne vlasti kojem je politička bila odgovorna i podređena Vlada (Smerdel i Sokol, 2006: 376).

Uzrocima Tuđmanove dominacije u vlasti bavio se u svojim istraživanjima i već spomenuti Davor Boban. On kao glavne uzroke Tuđmanove dominantne uloge u vlasti navodi: 1) ustavne ovlasti predsjednika Republike koje su uspostavljene Ustavom iz 1990., 2) postojanje konsolidirane većinske vlasti u kojoj su predsjednik države, vlada i parlament pripadali istoj političkoj opciji i 3) Tuđmanov status karizmatičkog vođe unutar HDZ-a, 4) tip izbornog i stranačkog sustava, 5) kontrolu nad medijima i 6) posebne okolnosti u kojima je Hrvatska bila 1990-tih (Boban, 2007: 4-5, 2017b: 163). U razmatranju izvora Tuđmanove moći Boban pledira za razlikovanje ustavnih obilježja i političke prakse, odnosno dispozicijskih i relacijskih obilježja sustava vlasti. Dispozicijska obilježja označavaju postojanje pojedinih institucija vlasti i njihove ovlasti kako su one uspostavljene ustavom, dok su relacijska obilježja stvarni odnosi snaga među institucijama koji ne ovise samo o ustavnim odredbama, nego i o drugim čimbenicima poput rezultata predsjedničkih i parlamentarnih izbora, tipu stranačkog sustava, odnosima moći unutar vladajuće koalicije, karizmi predsjednika, njegovoj moći unutar stranke i sl. (Boban, 2017a: 50).

Upravo u dispozicijskim obilježjima Boban vidi glavni razlog Tuđmanove dominacije u hrvatskom sustavu vlasti tijekom 90-tih godina 20. stoljeća (Boban, 2017a: 56).

Politolog Dario Nikić Čakar smatra kako su dvije ključne pretpostavke Tuđmanove političke dominacije bile: 1) ustavne ovlasti predsjednika Republike u polupredsjedničkom sustavu vlasti koji je uspostavljen 1990. i 2) karizmatično – klijentelistička priroda vladajućeg HDZ-a (Nikić Čakar, 2013: 204). Politolozi Enes Kulenović i Krešimir Petković smatraju kako su glavni čimbenici Tuđmanove političke moći u 1990-tima bili: 1) izborni inženjering, 2) polupredsjednički sustav vlasti i 3) Tuđmanova kontrola nad zakonodavnom i izvršnom vlašću (Kulenović i Petković, 2016: 110, 112).

Premda spomenuta istraživanja nisu sagledavala Tuđmanovu političku ulogu i djelovanje iz analitičke perspektive političkog vodstva, ista ipak predstavljaju korisno polazište za analizu čimbenika koji su imali odlučujući utjecaj na Tuđmanovo političko vodstvo. Svi čimbenici koji su identificirani u dosadašnjim istraživanjima Tuđmanove dominacije u hrvatskoj politici od 1989. do 1999. mogu se svrstati u jednu od tri već spomenute kategorije čimbenika političkog vodstva - institucionalne, situacijske i osobne. U institucionalne čimbenike svrstavaju se: 1) ustavne ovlasti predsjednika Republike u polupredsjedničkom sustavu vlasti, 2) položaj predsjednika HDZ-a, 3) aparat savjetnika u instituciji Ureda predsjednika države, 4) zakonska rješenja kojima su proširivane predsjedničke ovlasti, 5) predsjednička koordinativna tijela, 6) stranački sustav, 7) izborni sustav odnosno političko manipuliranje izbornim pravilima i 8) kontrola nad medijima. Kao glavni situacijski čimbenici Tuđmanove moći ističu se: 1) postojanje HDZ-ove parlamentarne većine tijekom cijelog razdoblja njegova predsjednikovanja i 2) posebne političke okolnosti rata i obrane državne samostalnosti i teritorijalne cjelovitosti i 3) slabost političke opozicije i izostanak pravog oponiranja HDZ-ovoj vlasti. Kao glavni osobni čimbenici Tuđmanova vodstva izdvajaju se njegov karizmatički status unutar HDZ-a i prevlast ekspresivne orijentacije u njegovom političkom djelovanju.

2.2. Metodološki okvir istraživanja izvora moći političkog vodstva Franje Tuđmana

2.2.1. Istraživački cilj i hipoteze

Analiza izvora moći političkog vodstva Franje Tuđmana zasnovana je na ranije definiranom teorijskom modelu politologinje Ingeborg Tömmel prema kojem je političko vodstvo i mogućnost političkih vođa da utječu na ishode odlučivanja određeno s tri kategorije čimbenika: 1) institucionalnim uređenjem, 2) situacijskim kontekstom i 3) osobnim kvalitetama vođe (Tömmel, 2013: 790). U skladu s preuzetim teorijskim modelom, cilj ovog istraživanja je utvrditi Tuđmanova postignuća odnosno neuspjehe u oblikovanju političkih odluka na razini stranke (protostranke tijekom 1989.) i države od 1989. do 1999., te identificirati glavne čimbenike Tuđmanova političkog vodstva. Polazeći od navedenog istraživačkog cilja i problema, u doktorskom istraživanju bit će dubinski analizirano šest čimbenika, odnosno neovisnih varijabli političkog vodstva Franje Tuđmana. To su:

1. Ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike i njegov odnos s Vladom kao drugom glavom izvršne vlasti
2. Izborni rezultati i biračka podrška Franji Tuđmana i Hrvatskoj demokratskoj zajednici na parlamentarnim i predsjedničkim izborima od 1990. do 1999.
3. Ovlasti predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i njegov odnos s parlamentarnom frakcijom stranke
4. Djelovanje savjetodavnih tijela u instituciji Ureda predsjednika Republike
5. Korištenje ovlasti predsjednika Republike da donosi uredbе sa zakonskom snagom
6. Percepcija Franje Tuđmana među kolegama i suradnicima uključenima u procese odlučivanja

Analiza izvora moći Tuđmanova političkog vodstva usmjerit će se na sve tri naznačene kategorije čimbenika - institucionalne (ustavne ovlasti predsjednika Republike i njegov odnos s Vladom kao drugom glavom izvršne vlasti, ovlasti predsjednika HDZ-a i njegov odnos s parlamentarnom frakcijom stranke, djelovanje savjetodavnih tijela u Uredu predsjednika države i korištenje predsjedničkih ovlasti donošenja uredbi sa zakonskom snagom), situacijske (izborni rezultati i biračka podrška Tuđmanu i HDZ-u od 1990. do 1999.) i osobne (percepcija Tuđmana među

kolegama i suradnicima uključenima u procese odlučivanja). Odabir čimbenika koji se ispituju u skladu je s preuzetim teorijskim modelom te dosadašnjim znanstvenim spoznajama o važnim izvorima Tuđmanove političke dominacije u hrvatskoj politici tijekom 90-tih godina 20. stoljeća.

Sukladno istraživačkom cilju i iznesenim neovisnim varijablama, doktorsko istraživanje ima sljedeće hipoteze:

Hipoteza 1: Predominantna pozicija predsjednika Republike unutar izvršne vlasti bila je čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana.

Hipoteza 2: Izborni rezultati na predsjedničkim i parlamentarnim izborima te biračka podrška bili su čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana.

Hipoteza 3: Položaj predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i kontrola nad HDZ-ovom parlamentarnom većinom bili su čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana.

Hipoteza 4: Djelovanje opsežnih i utjecajnih savjetodavnih tijela u instituciji Ureda predsjednika Republike bilo je čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana.

Hipoteza 5: Ekstenzivno korištenje ovlasti predsjednika Republike da donosi uredbes sa zakonskom snagom bilo je čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana

Hipoteza 6: Status karizmatkog vođe bio je čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana.³

2.2.2. Dizajn istraživanja

Ovo doktorsko istraživanje je dizajnirano kao studija slučaja pri čemu odabrani slučaj služi kao primjer šireg fenomena kojeg istražujemo sa svrhom razvijanja teorije o uzrocima sličnosti i razlika među primjerima te pojave (George i Bennet, 2007: 17-18, cit. prema Jožanc, 2015: 44). Poblje kazano, dubinski ispitivanjem političkog djelovanja Franje Tuđmana od 1989. do 1999. nastoji se doprinijeti teorijskom razumijevanju fenomena političkog vodstva. Studija slučaja je empirijsko istraživanje koje proučava suvremeni fenomen unutar njegova stvarnog životnog konteksta, posebno kada granice između fenomena i konteksta nisu očite (Yin, 2007: 24). Studije

³ Teorijska podloga istraživanja karizmatkog statusa Franje Tuđmana podrobno je objašnjena na početku empirijske analize osobnih čimbenika političkog vodstva (vidi poglavlje 3.).

slučaja su izrazito popularan oblik dizajna istraživanja i često se primjenjuju u svim društvenim znanostima. Studije slučaja omogućavaju istraživačima da se fokusiraju na jednog jedinog pojedinca, grupu, zajednicu, događaj, područje javnih politika ili instituciju, te da ih posebno prouče, možda tijekom duljeg razdoblja. Premda se dizajnom studije slučaja mogu generirati i kvantitativni i kvalitativni podaci, taj je pristup ipak nekako kvalitativniji, budući da generira obilje podataka koji se odnose na jedan određeni slučaj. Neki istraživači tvrde da bi studije slučaja trebalo upotrebljavati samo za generiranje hipoteza i teorija koje potom zahtijevaju testiranje generiranjem podataka drugim oblicima dizajna istraživanja, koji onda mogu dovesti do širih poopćavanja. Kako studija slučaja ne bila naprosto podroban prikaz jedinstvenog slučaja, nego imala veći utjecaj, u dizajn studije slučaja često se uklapa snažna teorijska dimenzija (Burnham i sur., 2006: 56-57).

Ovo će istraživanje stoga biti dizajnirano kao studija slučaja koja ocjenjuje teorije (*theory – evaluating*) i koja pokušava dati odgovor na pitanje da li postojeće teorije mogu objasniti procese i ishode izabranih slučajeva (Venesson, 2008: 227-228, cit. prema Petek, 2012: 14). Ovaj tip studije slučaja u mnogočemu je sličan studijama slučaja koje potvrđuju odnosno opovrgavaju teoriju i koje služe za analizu pojedinih slučajeva u okvirima poznatih poopćavanja (Lijphart, 1971: 692). Njihov cilj je potvrditi odnosno opovrgnuti primjenjivost određene teorije na druge slučajeve. U skladu s navedenim, ova studija slučaja ocjenjivat će koliko je teorijska perspektiva Ingeborg Tömmel relevantna za utvrđivanje Tuđmanova utjecaja u procesima odlučivanja te za identificiranje najvažnijih čimbenika njegova političkog vodstva.

U političkoj znanosti su inače jako rijetka istraživanja političkog vodstva koja uključuju više slučajeva i glavnina istraživanja se tradicionalno odnosi na biografije i pojedinačne studije slučaja. Pritom valja naglasiti kako su većina studija slučaja političkog vodstva zapravo povijesna istraživanja koja su najčešće obuhvaćala arhivska istraživanja ili intervjue ili druge oblike analize vođa s distance (McDermott, 2014: 268). Takva istraživanja nisu u pravom smislu studije slučaja jer ne teže dubljem razumijevanju fenomena političkog vodstva već podrobnom prikazu života i djelovanja pojedinog političkog vođe te ih je primjernije smatrati „studijama“.⁴

Studija slučaja je metoda istraživanja kojom se istraživači koriste kada namjerno žele obuhvatiti kontekstualne uvjete, smatrajući da bi oni mogli biti izrazito relevantni za fenomen koji se

⁴ Opširnije o razlici između studije slučaja i istraživanja jednog slučaja, odnosno „studije“ u: Hague i sur., 2001: 440.

istražuje (Yin, 2007: 24). U slučaju istraživanja političkog vodstva kontekstualni uvjeti su od posebne važnosti jer je političko vodstvo uvelike određeno kontekstom odnosno okolnostima u kojima političke vođe djeluju. Prema riječima Helmsa (2012: 8), proučavanje specifičnog konteksta u kojem vođe djeluju primarni je zadatak komparativnih istraživanja političkog vodstva, bilo da je riječ o istraživanjima uspješnosti pojedinog političkog vođe ili kompariranju uspješnosti različitih vođa u vidu mjerljivih rezultata. Pritom valja uzeti u obzir kako „kontekst“ može značiti praktički sve, uključujući i to što ljudi razumijevaju i prihvaćaju kao političko vodstvo (Helms, 2012: 8).

Premda se u znanstvenoj literaturi o političkom vodstvu studiju slučaja često podcjenjuje zbog njezine nemogućnosti stvaranja teorijski relevantnih znanja o predmetu istraživanja, ista je i dalje najkorištenija metoda istraživanja političkog vodstva. Masciulli i sur. ističu kako među politolozima i povjesničarima koji se bave istraživanjem političkog vodstva postoji visok stupanj konsenzusa kako je studija slučaja s kvalitativnim metodama i sustavnim korištenjem kontrafaktualne analize - u kombinaciji s komparativnim kvantitativnim istraživanjima, i dalje nezamjenjiva u postizanju pouzdanog znanja o političkom vodstvu (Masciulli i sur., 2009: 11). Istraživanja većeg broja slučajeva smatraju se jako zahvalnima za testiranje i rafiniranje postojećih teorijskih postavki, odnosno za izgradnju teorije o političkom vodstvu, no takva istraživanja i dalje ostaju jako rijetka zbog brojnih teorijskih, konceptualnih, metodoloških i empirijskih problema kao što su primjerice nemogućnost razvoja konceptualnih alata za komparativnu evaluaciju vodstva (Helms, 2012: 8-9). Izvorno komparativni radovi koji donose nešto više od pukih usporedbi i kompilacija pojedinačnih studija slučajeva i dalje ostaju „iznimno rijetka i dragocjena roba“ (Helms, 2012: 10).

Po vrsti analize ovo doktorsko istraživanje je longitudinalna analiza koja slučaj razmatra tijekom vremena (političko vodstvo Franje Tuđmana od 1989. do 1999.) analizirajući koji su čimbenici bili važni kao izvori moći političkog vodstva tijekom cijelog tog razdoblja. Političko vodstvo je važno analizirati u duljem razdoblju jer on samo po sebi podrazumijeva kontinuitet, a ne tek povremeno korištenje moći (Blondel, 1987: 15). Longitudinalna analiza je korisna za analizu koji su faktori važni ili postaju važni tijekom vremena kao uzroci (Keman, 2013: 56). Prema Yinu, jedna od logičkih osnova za primjenu studije slučaja jest longitudinalnost slučaja: proučavanje istog slučaja u dvije ili više različitih vremenskih točaka“ (Yin, 2005: 57). U skladu s ranije

preuzetim analitičkim modelom Ingeborg Tömmel, Tuđmanovo političko vodstvo bit će analizirano kroz vremenski niz, odnosno različite faze i problemska područja (*issue areas*) koje imaju zasebne vremenske, prostorne i problemske okvire. Političko vodstvo je nužno analizirati u različitim problemskim područjima i situacijama jer se radi o posebnom obliku moći koji se manifestira u širokom rasponu političkih pitanja (Blondel, 1987: 15).

U ovom će se radu Tuđmanovo političko djelovanje analizirati kroz sljedeće faze: 1) izbor prvog predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i usvajanje prvog stranačkog programa 1989.⁵, 2) hrvatska obrambena politika i odnos prema Jugoslavenskoj narodnoj armiji 1991., 3) oblikovanje svjetonazorskog identiteta Hrvatske demokratske zajednice i promjene u vodstvu stranke (1993. – 1994.), 4) odnos prema skupštinskoj većini opozicijske koalicije u Gradu Zagrebu (1995. – 1997.) i 5) kontrola nad strujama i utjecajnim prvacima Hrvatske demokratske zajednice u završnom razdoblju Tuđmanove vladavine (1998. – 1999.). Obrazac za odabir faza političkog djelovanja Franje Tuđmana od 1989. do 1999. bio je dizajn istraživanja zagrebačke političke krize (1995.-1997.) Mirjane Kasapović koja je taj politički proces odredila kao vremensku, prostornu i problemsku cjelinu koju je moguće analitički „izolirati“ kao poseban problem (Kasapović, 1998: 95).⁶ Važno je istaknuti da su sve odabrane faze reprezentativne i značajne za političko djelovanje Franje Tuđmana od 1989. do 1999., što će omogućiti donošenje općenitijih zaključaka o njegovom političkom vodstvu u spomenutom razdoblju.

Istraživanje Tuđmanova političkog djelovanja u različitim fazama pokazat će koji su čimbenici bili važni (ili koji nisu bili važni) za njegovo političko vodstvo u razdoblju od 1989. do 1999. Na taj način dobit će se potpunije objašnjenje o razmjerima i izvorima moći Tuđmanova političkog vodstva i bit će moguće odgovoriti na postavljene hipoteze. Empirijska analiza sastojat će od guste deskripcije odabranih faza odnosno problemskih područja u kojoj će se detaljno opisati tijek procesa odlučivanja te stajališta i preferencije glavnih aktera uključenih u procese odlučivanja. Prikazat će se i ishodi procesa odlučivanja te utvrditi koliko su odgovarali Tuđmanovim stajalištima i preferencijama. Nakon gustog opisa svake od odabranih faza, uslijedit će analiza utjecaja institucionalnih, situacijskih i osobnih čimbenika na razmjere Tuđmanova

⁵ Ova vremenska faza je odabrana s namjerom da se ispituju glavni izvori moći Tuđmanova političkog vodstva prije nego što je počeo raspolagati s bilo kakvim institucionalnim ovlastima.

⁶ Na broj i vrstu odabranih faza utjecala je i dostupnost arhivskog gradiva o političkom djelovanju Franje Tuđmana od 1989. do 1999. o čemu će biti više govora u nastavku teksta.

političkog vodstva. Gustom deskripcijom odabranih faza odnosno problemskih područja i analizom istih kroz tri odabrane dimenzije političkog vodstva, obogatit će se razumijevanje političkog vodstva i steći preciznija ocjena o doprinosu političkog vođe (Blondel, 1987: 26).

Kako bi se moglo istraživati Tuđmanovo ostvarivanje utjecaja u procesima odlučivanja, bit će utvrđeni empirijski indikatori pomoću kojih će se moći precizno ustanoviti njegov utjecaj. Na razini stranke, odnosno protostranke (Inicijativni krug za osnivanje HDZ-a) ti indikatori su:

- biranje, smjenjivanje i discipliniranje vodstva stranke
- usvajanje stranačkih programa
- biranje stranačkih kandidata i formiranje stranačkih izbornih stožera

Na razini države ti indikatori su:

- postavljanje, smjenjivanje i discipliniranje najviših dužnosnika izvršne i zakonodavne vlasti
- određivanje državnih strategija i formuliranje državnih politika

2.2.3. Metode istraživanja

S obzirom da je političko vodstvo prilično subjektivan fenomen, istraživački mu je najpogodniji kvalitativni pristup koji proučava fenomene u njihovu prirodnom okruženju, nastojeći im dati smisao i protumačiti ih sukladno značenju koje im pridaju ljudi (Milas, 2005: 572). Kvalitativni pristup je podesan za istraživanje političkog vodstva i stoga što je prilagođen razumijevanju posebnog okružja u kojem politički vođe djeluju i načina na koji ono utječe na njih. Osnovni ciljevi kvalitativne analize sastoje se uglavnom u detaljnom opisivanju i tumačenju kao načinima potpunijeg i dubljeg razumijevanja istraživane pojave (Milas, 2005: 572). Kao glavne tehnike kvalitativne analize izdvajaju se dubinski intervjui, sudjelujuće promatranje te analiza dokumentarne građe, što su ujedno i najučestalije korištene tehnike prikupljanja podataka u istraživanjima političkog vodstva. U skladu s navedenim, u ovom će doktorskom istraživanju dvije glavne tehnike prikupljanja podataka biti proučavanje dokumentarne građe i intervjuiranje elita.

Proučavanje dokumentarne građe jedna je od najvažnijih i najkorištenijih tehnika prikupljanja podataka u istraživanjima političkog vodstva i općenito se smatra najvažnijim izvorom informacija za one koje zanima kreiranje politika (Burnham i sur., 2006: 189). Dokumentarna građa se najčešće dijeli na „primarne“, „sekundarne“ i „tercijarne“ izvore. „Primarni izvori“ su podaci koji su bili dijelom proučavanog događaja ili ih je taj događaj proizveo; „sekundarni izvori“ se sastoje od drugih podataka koji se odnose na taj događaj ili su proizvedeni nakon njega, a „tercijarni izvori“ od građe koja je naknadno napisana kako bi se taj događaj rekonstruirao (Burnham i sur., 2006: 177). U ovom doktorskom istraživanju proučavat će se primarni (transkripti i zaključci sa sjednica državnih i stranačkih tijela), sekundarni (novine, časopisi i druge stranačke publikacije i dokumenti iz obrađivanog razdoblja) i tercijarni izvori (dnevници, memoari, biografije te knjige i članci u znanstvenim i stručnim publikacijama). Dokumentarna građa, napose ona koja dokumentira procese odlučivanja na najvišim razina vlasti iznimno je korisna za izučavanje političkog vodstva. No njezino korištenje je jako ograničeno jer su dokumenti i spisi s najviših razina vlasti najčešće označeni nekim stupnjem tajnosti i nisu uvijek na raspolaganju istraživačima, što je bio problem s kojim se susreo i autor ovog istraživanja. Arhivsko gradivo nastalo djelovanjem Franje Tuđmana kao predsjednika Republike Hrvatske (RH) nije dostupno za javno korištenje i stoga autor nije imao pristup transkriptima svih sjednica stranačkih i državnih tijela u kojima je Tuđman sudjelovao. Autor je na raspolaganju imao Osobni fond Vladimira Šeksa (OF VŠ) koji sadrži transkripte pojedinih sjednica stranačkih i državnih tijela te razgovorâ između Tuđmana i visokih stranačkih dužnosnika, kao i fond Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) koji sadrži određeni broj zapisnika sa sastanaka Inicijativnog kruga i transkripata sjednica najviših stranačkih tijela (Predsjedništvo i Nacionalno vijeće). Uz transkripte iz dvaju spomenutih arhivskih fondova, autor se u radu koristio i transkriptima stranačkih i državnih tijela koji su u djelomičnom ili cjelovitom obliku već objavljeni u knjigama: Lucić (2005), Šeks (2015, 2017a, 2017b) i Miškulin (2017).

Zbog nemogućnosti pristupa svim primarnim izvorima, autor će se u rekonstrukciji tijeka i ishoda procesa odlučivanja osloniti i na tercijarne dokumentarne izvore poput memoara, biografija i autobiografija visokih stranačkih i državnih dužnosnika koji su sudjelovali u procesima

odlučivanja, kao i na osobni dnevnik samog Franje Tuđmana.⁷ Dostupna dokumentarna građa bit će analizirana putem reprezentacijske analize (*representational analysis*). Riječ je o načinu čitanja dokumenata – analizi kojom se vrši reprodukcija socijalnih praksi što je preciznije moguće i u sklopu koje se dokumenti razumijevaju kao prikazi stvarnosti (Esmark i Triantafillou, 2007: 101, cit. prema Petek, 2012: 20).⁸

S obzirom da je ovo istraživanje zaokupljeno proučavanjem donositelja odluka i procesima odlučivanja, za drugu istraživačku tehniku izabrano je intervjuiranje elita koje je „često najučinkovitiji način stjecanja informacija o donositeljima odluka i procesima odlučivanja“ (Burnham i sur., 2006: 219). Intervjuiranje elita se najčešće obavlja u polustrukturiranoj formi i može se koristiti kad god se prema ispitaniku može odnositi kao prema stručnjaku za određenu temu (Burnham i dr, 2019: 219). Za razliku od standardiziranog intervjua u kojem se točno zna što se želi istražiti pa se ispitanike vodi uvijek u istom smjeru, dubinski odnosno nestandardizirani intervjui usredotočen je uglavnom na otvaranje novih perspektiva i stjecanje potpunijeg uvida u dotad nedovoljno istraženom području (Milas, 2005: 586). Dubinski intervjui jedna su od najčešće korištenih tehnika prikupljanja podataka u istraživanjima političkog vodstva te se većina studija o političkim vođama zasniva na podacima dobivenima dubinskim intervjuiranjem pojedinaca koji su bili uključeni u procese odlučivanja. Kao glavni nedostatak dubinskih intervjua uzima se relativno nizak broj ispitanika koji pristaju sudjelovati u istraživanjima te rizik od dobivanja politički proračunatih odgovora (Helms, 2012: 7). Kako bi se izbjegli problemi koji proizlaze iz korištenje te tehnike, preporuča se korištenje dubinskih intervjua u kombinaciji s drugim tehnikama prikupljanja podataka, zbog čega se ovo istraživanje oslanja i na proučavanje dokumentarne građe.

Intervjuiranje elita u ovom će istraživanju biti korišteno isključivo u svrhu ispitivanja karizmatičke percepcije Tuđmana među kolegama i suradnicima koji su zajedno s njime bili uključeni u procese odlučivanja unutar najviših stranačkih i državnih tijela. U tu svrhu provedeni su polustrukturirani intervjui s desetoricom bivših visokih stranačkih i državnih dužnosnika koji su zajedno s Tuđmanom sudjelovali u procesima odlučivanja u razdoblju od 1989. do 1999.⁹

⁷ Tuđmanov dnevnički opus obuhvaća razdoblje od 1972. do 1989. i objavljen je u četiri zasebne knjige. U ovom će se radu koristiti Tuđmanovi dnevnički zapisi iz 1988. i 1989. Tuđman je sredinom 90-tih nakratko obnovio pisanje dnevnika, no ti dnevnički zapisi nisu objavljeni.

⁸ Riječ je o metodi koju najčešće upotrebljavaju povjesničari.

⁹ Za detaljnu kategorizaciju ispitanika v. Prilog 1.

Intervjuiranjem se mogu prikupljati dvije vrste podataka od strane ispitanika. Prvi su takozvani „podaci koji se daju utvrditi“ (*factual information*) koji su dio ispitanikova opažanja *policy* procesa, dok su druga vrsta podataka oni o njegovim unutarnjim iskustvima i impresijama, o njegovoj percepciji, koji se označavaju kao perceptivni podaci (*perceptual information*) (Petek, 2012: 22). Shodno tome, pri intervjuiranju se razlikuju deskriptivna pitanja, kojima se traži deskripcija procesa, odnosno, takozvani izvještaji o praksi, te evaluativna pitanja, kojima se pokušava doprijeti do značenja koja ispitanik pripisuje određenome procesu ili nekim njegovim elementima (Zølnner i sur., 2007: 125-147., cit. prema Petek, 2012: 22). S obzirom da se u ovom radu istraživala karizmatička percepcija Tuđmana među njegovim suradnicima i kolegama, u intervjuiranju su se koristila evaluativna pitanja.¹⁰

Teoretičar karizmatičkog vodstva Robert C. Tucker naglašava intervjuiranje kao glavni način prikupljanja podataka o karizmatičkoj reakciji, ističući pritom i važnost sekundarne građe za istraživanje karizmatičke percepcije (biografije, memoari, pisma) (Tucker, 1968: 741). Istraživanje Tuđmanova karizmatičkog vodstva stoga će se prvenstveno osloniti na podatke prikupljene intervjuiranjem elita, a kao pomoćni izvor poslužit će memoarski zapisi pojedinaca koji su s zajedno s Tuđmanom sudjelovali u donošenju stranačkih i državnih odluka. Transkripti intervjuâ i memoarska građa bit će analizirani kvalitativnom analizom sadržaja kao metodom koja se koristi za analiziranje sadržaja komunikacije (Burnham i sur, 2005: 250).¹¹ Intervjui i objavljeni memoari su oblici komunikacije pa je analiza sadržaja podesna za njihovo analiziranje s obzirom da ima za cilj utvrditi perspektivu pojedinca u odnosu na neko pitanje (White i Marsh, 2006: 28). Još treba dodati kako će se u doktorskom istraživanju koristiti i kvantitativni podaci koji se odnose na izborne rezultate na nacionalnoj razini, rezultate unutarstranačkih izbora u HDZ-u te različita ispitivanja javnog mnijenja u razdoblju od 1991. do 1999.

¹⁰ Za pitanja iz intervjuâ v. Prilog 2.

¹¹ Cijeli postupak kvalitativne analize sadržaja objašnjen je na početku empirijske analize podataka dobivenih intervjuiranjem (vidi poglavlje 3.)

3. Izbor prvog predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i usvajanje prvog stranačkog programa 1989.

Zahvaljujući ograničenoj političkoj liberalizaciji u SR Hrvatskoj se potkraj 80-tih godina 20. stoljeća počinje otvarati prostor za stvaranje prvih nekomunističkih političkih organizacija. Krajem 1988. i početkom 1989. intenziviraju se kontakti i sastanci intelektualaca i javnih osoba, mahom komunističkih disidenata, u cilju osnivanja prvih demokratskih, nekomunističkih stranaka. Početkom 1989. dolazi do stvaranja užeg kruga istomišljenika koji se odlučuju na pokretanje inicijative za osnivanje političke stranke koja će od veljače 1989. u javnosti biti poznata pod imenom Hrvatska demokratska zajednica (HDZ).¹² Kao početni događaj u osnivanju HDZ-a uzima se sastanak skupine istomišljenika na Plešivici 19. siječnja 1989. Na sastanku se okupilo 14 sudionika¹³ koji su donijeli odluku o javnom predstavljanju nove političke organizacije i izradi njezina programa (Hudelist, 1991: 28). Također je dogovoreno da vodeću ulogu u izradi i predstavljanju programa preuzme Franjo Tuđman, partizanski borac, povjesničar i umirovljeni general Jugoslavenske narodne armije (JNA) koji je 1967. isključen iz komunističke partije i poslije toga suđen i zatvaran zbog kritičkih stajališta u odnosu na komunistički režim u Jugoslaviji.¹⁴ Na sastanku na Plešivici Tuđman je dobio status neformalnog vođe Inicijativnog kruga za osnivanje demokratske političke stranke čiji konačan naziv tada još nije bio dogovoren.¹⁵ Prema povjesničaru Ivici Miškulinu, Tuđman je već u tom trenutku imao razrađen nacrt „Hrvatskog demokratskog saveza“ odnosno političke platforme koju je trebalo činiti 16 podređenih grupacija sastavljenih na nekoj vrsti staleške osnove (književnici, filozofi, ekonomisti i sociolozi, pravници, povjesničari, ostali sveučilišni radnici, studenti, likovni umjetnici, kazalištarci, novinari, liječnici, klerici, privrednici, obrtnici i ostali). Platformu je trebao voditi poseban Inicijativni odbor, u kojem su se uz Tuđmana trebali nalaziti još Tomislav Ladan, Zvonimir Šeparović, Vladimir Marić, Vlado Gotovac i Adolf Dragičević (*Vecernji.hr*, 2019).

¹² HDZ je osnovan 17. lipnja 1989., dok je kao politička stranka formalno registriran 25. siječnja 1990.

¹³ Na sastanku su se okupili: Ante Ledić, Marko Veselica, Vladimir Veselica, Drago Stipac, Franjo Tuđman, Hrvoje Šošić, Tomislav Ladan, Anto Matković, Nikola Gagulić, Vladimir Marić, Mladen Marić, Mladen Maglica, Vlado Jurčević i Marko Turić.

¹⁴ Za detaljnu Tuđmanovu biografiju prije 1989. v. Sadkovich (2010), Hudelist (2004) i Krušelj (1991).

¹⁵ Kao mogući nazivi nove političke stranke spominjali su se „Hrvatski demokratski savez“, „Hrvatski demokratski zbor“, Hrvatska narodna zajednica“ i „Hrvatski narodni savez“.

Franjo Tuđman je krajem siječnja i početkom veljače 1989. napisao Nacrt prijedloga za pokretanje Hrvatskog demokratskog zbora, odnosno Prednacrt programske osnove Hrvatske demokratske zajednice¹⁶, prvi programski dokument nove političke stranke u osnivanju.¹⁷ Tuđman je taj Prednacrt početkom veljače poslao na adrese većeg broja istaknutih hrvatskih znanstvenika i kulturnih djelatnika kako bi dobio njihovu podršku. U isto vrijeme programski dokument je počeo slobodno cirkulirati Zagrebom i mnogi ga više nisu ni zvali deklaracijom HDZ-a već jednostavno Tuđmanovom deklaracijom (Hudelist, 1991: 28).

U Prednacrtu se iznosio zahtjev za demokratskom preobrazbom društvenog i političkog života, uvođenjem pluralizma i višestranačja, parlamentarne demokracije i slobodnog tržišta (Nikić Čakar, 2013: 196). Kao ideološki temelji HDZ-a navodile su se tri političke tradicije – starčevićansko hrvatsko povijesno državno pravo, radićevski općečovječanski demokratski republikanizam te vizije i iskustva hrvatske ljevice, marksista i komunista iz borbe za socijalističko društvo te slobodu i ravnopravnost Hrvatske u jugoslavenskoj federaciji. Isticalo se zalaganje za „uređenje međunacionalnih odnosa u dosljedno avnojevskom duhu“ te podsjećalo na „aktualna titovska načela da se SFRJ, uspostavljena kao samoupravna i savezna državna zajednica, može održati samo ako osigurava slobodu i suverena prava svakog pojedinog naroda“ (*Bilten za članstvo*, lipanj 1989., str. 5-6). Javno predstavljanje inicijative za osnivanje HDZ-a i Prednacrt programskih osnova nove stranke održano je na tribini Društva književnika Hrvatske (DKH) u Zagrebu 28. veljače 1989. U uvodnom izlaganju o smislu i svrsi osnivanja HDZ-a, Tuđman je naglasio kako se izlaz iz gospodarske i državno-političke krize treba tražiti u demokratskoj preobrazbi društvenog i političkog života, kao i na „neodstupnom poštivanju avnojevskih načela u uređenju međunacionalnih odnosa u SFRJ“ (*Bilten za članstvo*, lipanj 1989., str. 10).

Već prije objelodanjivanja prvog programskog dokumenta HDZ-a krajem veljače 1989., došlo je do podvajanja među članovima Inicijativnog kruga u pogledu vodećih uloga te odnosa prema Titu i komunističkom naslijeđu. Jezgro kruga istomišljenika koji su se okupili na Plešivici činila je skupina okupljena oko braće Marka i Vladimira Veselice, dvojice istaknutih sudionika

¹⁶ Radi se o istovjetnom dokumentu.

¹⁷ Tuđman u svom dnevniku navodi da je još u rujnu 1988. razmišljao o pisanju programskog dokumenta koji je po njegovu mišljenju u tadašnjim kriznim okolnostima nužno morao biti „oličenje hrvatske povijesne mudrosti“ (Tuđman, 2011: 271).

reformskog pokreta Hrvatsko proljeće. Vodeći status unutar te skupine imao je Marko Veselica, ekonomist i dugogodišnji politički zatvorenik. Prema Hudelistu, Marko Veselica je bio apsolutni favorit za preuzimanje vodeće uloge u osnivanju političke stranke zbog svoje slavne martirske prošlosti, fanatične borbenosti i prodornosti, prirodene komunikativnosti te sposobnosti okupljanja ljudi oko vlastite karizme (Hudelist, 1991: 102). Međutim na sastanku na Plešivici odlučeno je da koordinator budućih aktivnosti oko osnivanja političke stranke bude Franjo Tuđman. Prema izvještaju Službe državne sigurnosti SR Hrvatske (SDS SRH) o sastanku na Plešivici, Hrvoje Šošić je dan poslije sastanka kazao kako je Marko Veselica „prethodnog dana nokautiran i izrečeno mu je nepovjerenje“ (Miškulin, 2018a). Treba istaknuti i kako je sam Marko Veselica podržao izbor Tuđmana na vodeće mjesto u inicijativi, pri čemu treba imati na umu da je Veselica imao zabranu javnog istupanja do 25. srpnja 1990. (Hudelist, 1991:104). Prema već spomenutom izvještaju tajne policije, i književnik Tomislav Ladan je imao aspiracija za preuzimanje vodeće uloge u inicijativi, ali je „izgubio bitku“ (Miškulin, 2018a).

Druga važna razlika među pokretačima inicijative za osnivanje HDZ-a bio je njihov bitno različit odnos prema Titu i hrvatskim komunistima. S jedne strane bio je Tuđman koji je imao pozitivan pogled na ulogu i značenje Tita i hrvatskih komunista, dok je s druge strane bila skupina oko braće Veselica koja je imala naglašeno negativan stav prema Titovom i komunističkom naslijeđu. Stavove pogotovu nisu mogli uskladiti u ocjeni avnojevskih i zavnohovskih zasluga za održanje ideje hrvatske državnosti, kao i u vezi s naslanjanjem na cjelokupna iskustva hrvatske ljevice (Krušelj, 1991: 118). Tuđman i Marko Veselica su prvi sukob oko ocjene Tita imali još u rujnu 1988. prilikom sastavljanja slabo poznatog programskog dokumenta „Hrvatska deklaracija“.¹⁸ Na sastanku Tuđmana, Marka Veselice i Drage Stipca u rujnu 1988. došlo je do rasprave i sporenja o „povijesnoj ulozi Tita“ te aktualnoj ulozi „Titova djela“ (Miškulin, 2018b). Taj je susret snimala tajna policija i prema njihovu izvještaju Tuđman je u raspravi isticao „da je Titova uloga u formuliranju Ustava 1974. bila velika“, dok se Veselica „skoro u ničem vezano uz Tita ne slaže s Tuđmanom“ (Miškulin, 2018b). Započeti sukobi između Tuđmana i Veselice oko ocjene Tita i hrvatskih komunista prenijeli su se i u Inicijativni krug za osnivanje HDZ-a. Jedan od najbližih suradnika braće Veselica Drago Stipac svjedoči kako je Tuđmanu smetala nedovoljna zastupljenost hrvatske ljevice unutar inicijative za osnivanje demokratske političke stranke, pri

¹⁸ U svom dnevniku Tuđman taj programski dokument naziva i „Hrvatska izjava“ (Tuđman, 2011: 271).

čemu je i sam Stipac priznao da je skupina oko braće Veselica „značila neku vrstu eliminacije hrvatske ljevice“ (Hudelist, 1991: 406).¹⁹

Za razliku od skupine oko braće Veselica, Tuđman je ustrajavao na sintezi svih pozitivnih sastavnica hrvatske povijesti u koje je ubrajao i ideje i borbu hrvatskih komunista u okviru Titova partizanskog pokreta. Tuđmanova ideja o selekcioniranju i spajanju različitih političkih tradicija iz hrvatske nacionalne povijesti prvi put je izražena u njegovom Nacrtu programskih osnova Hrvatskog narodnog i socijalističkog pokreta (HNSP) iz 1977.²⁰ U dijelu dokumenta koji govori o izvorima i idejnim osnovama HNSP-a Tuđman ističe kako je „došlo vrijeme da se hrvatska nacionalna misao otrese svih tlapnji i ideološko-klasnih ograničenosti i isključivosti, i zasnuje na sintezi svega pozitivnog u društvenom razvitku svoga naroda i svega čovječanstva“ (Tuđman, 1995a: 335). Prema Tuđmanovoj zamisli, HNSP se trebao oslanjati na „sve one pozitivne stečevine i idejnu podlogu što su je u hrvatskom narodu postavili: Starčevićanski pravaški pokret, Radićev republikanski seljački pokret i radnički komunistički pokret, svojim hrvatskim dijelom, što je bio i želio da bude u interesu hrvatske radničke klase i svoga naroda“ (Tuđman, 1995a: 335). U istom dokumentu Tuđman naglašava da HNSP „mora biti nastavak svih onih ideja i plemenitih žrtava što su pridonijele razvitku hrvatske nacionalne svijesti, uključujući i one što su u vihoru Drugog svjetskog rata iz istih nacionalnih ali i drugih idejnih pobuda našli u suprotnim taborima“ (na strani Titovih partizana i na strani NDH, op.a.) (Tuđman, 1995a: 336). Pritom se navodi da u HNSP-u nema mjesta za „sve one što ostaju sljedbama Pavelićeva ustaškog pokreta, koji je svojim zločinima i vezivanjem sudbine Hrvatske uz fašističke sile nanio Hrvatskoj kobne štete“, kao ni za „sve one jugoslavenske i komunističke integraliste što su, iz ideološkog sljepila ili osobnog karijerizma vršili pogrome nad hrvatskim ljudima (...)“ (Tuđman, 1995a: 336). Prema politologu Stevi Đuraškoviću, spomenuti narativ predstavlja najraniju elaboraciju Tuđmanove ideje o hrvatskom nacionalnom pomirenju koja će tijekom 90-tih godina 20. stoljeća postati središnji koncept HDZ-a (Đurašković, 2014: 68).

Tuđmanova odluka o zasnivanju HDZ-ova ideološkog temelja na pozitivnim i državotvornim tradicijama starčevićanstva, radićevštine i hrvatske ljevice, naišla je na neodobranje među

¹⁹ Ideološke i političke podjele te narušeni međusobni odnosi među članovima Inicijativnog kruga nisu promakli pažnji tajne policije koja je aktivno pratila političko organiziranje hrvatskih disidenata i opozicionara. Detaljnije o izvještaju republičkog SDS-a o odnosima i podjelama među hrvatskim disidentima u: Miškulin, 2018a.

²⁰ Premda je dokument datiran u 1977., u samom tekstu se navodi da je HNSP u svom trenutnom obliku „stvaran u preporodnom razdoblju prije Karađorđeva“ (Tuđman, 1995a: 337).

inicijatorima osnivanje nove političke stranke. Za dobar dio članova Inicijativnog kruga posebno sporno je bilo Tuđmanovo ideološko utemeljenje HDZ-a na tradiciji hrvatske marksističke i komunističke ljevice. Prvi izraženiji prijepori o ideološkim osnovama HDZ-a javljaju se uoči javnog predstavljanja inicijative u veljači 1989. Pred samo predstavljanje inicijative na tribini DKH-a, Ante Paradžik, Petar Šale i Marko Veselica zatražili su od Tuđmana izbacivanje ZAVNOH-a i AVNOJ-a kao temelja hrvatske državnosti iz Prednacrt, što je Tuđman odbio (Knežević, 2015: 34). U svom izlaganju na prvom javnom predstavljanju HDZ-a Tuđman je istaknuo kako HDZ „želi graditi svoju djelatnost na tradicijama svih pozitivnih sastavnica i odrednica hrvatske povijesti“ pritom pojasnivši kako „to ne znači da se zauzimamo za jednostavno preuzimanje njihovih idejnih ili programskih osnova“ (*Bilten za članstvo*, lipanj 1989, str. 10). U svom izlaganju Tuđman nije posebno obrazlagao tri političke tradicije na kojima je odlučio zasnovati politički program HDZ-a, no istaknuo je da nova inicijativa teži za „sintezom hrvatske povijesne svijesti i političke misli, znajući koliko je skupo stajalo i naš i svaki drugi narod nasilno rušenje i udaljavanje od vlastitih tradicija“ (*Bilten za članstvo*, lipanj 1989., str. 10). Pored Tuđmana, na javnom predstavljanju inicijative izlagalo je još nekoliko članova Inicijativnog kruga.²¹ Svi su oni istaknuli zahtjeve za demokratskim promjenama i prestankom ideološkog, političkog i društvenog monopola vladajućih komunista. U njihovim izlaganjima nije se posebno govorilo o ideološkim temeljima HDZ-a, no iznesene su oštre kritike komunističke vlasti u čemu su prednjačili Drago Stipac i Ivan Gabelica. S njihovim izlaganjima Tuđman je bio nezadovoljan smatrajući kako su „odveć otišli u mitingaški stil“ (Tuđman, 2011: 295).

Nakon javnog predstavljanja inicijative, nastavljen je rad na organizaciji i osnivanju HDZ-a. Pokretači HDZ-a našli su se pred ozbiljnim preprekama s obzirom da je u SR Hrvatskoj kao federalnoj sastavnici komunističke Jugoslavije i dalje bio zabranjen politički pluralizam i onemogućena politička opozicija vladajućim komunistima. Jedina mogućnost za osnivanje HDZ-a bilo je njegovo stavljanje pod okrilje Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (SSRNH) koji se trebao preobraziti iz režimske organizacije u široki forum različitih političkih organizacija i snaga. U tu svrhu ostvareni su i prvi kontakti te sastanak predstavnika Inicijativnog kruga HDZ-a i čelnika SSRNH u ožujku 1989.²² Unatoč početnom razumijevanju i konstruktivnosti

²¹ Bili su to književnici Dubravko Horvatić, Neven Jurica, Stjepan Šešelj i Hrvoje Hitrec, pravnici Vladimir Šeks i Ivan Gabelica, akademik Dalibor Brozović, Drago Stipac i Ante Korljan.

²² Inicijativni krug HDZ-a su predstavljali Dalibor Brozović, Anto Matković, Vladimir Marić i Neven Jurica.

SSRNH-a prema zahtjevima HDZ-a za dopuštanjem barem ograničene političke pluralizacije, komunistički režim nije dao pristanak za osnivanje opozicijske političke organizacije.²³

Zabrana političkog pluralizma ipak nije zaustavila daljnju organizaciju HDZ-a i pripreme za osnivačku skupštinu. Inicijativni krug je proširen novim članovima i svoj prvi sastanak u proširenom sastavu održao je 3. travnja 1989. Na sastanku je Neven Jurica iznio primjedbe vodstva SSRNH-a na programski prednacrt HDZ-a te na istupe pojedinaca na predstavljanju inicijative na tribini DKH-a.²⁴ U pogledu daljnjeg rada na osnivanju HDZ-a Jurica je istaknuo kako su koridori „bitno suženi“ i pozvao na oprez.²⁵ U nastavku rasprave Tuđman je odbacio prigovore SSRNH-a na program HDZ-a ističući kako je takav program neophodan radi izlaska Jugoslavije iz krize u kojoj se nalazi. Još je dodao kako se program HDZ-a „može doradivati, ali bez odstupanja od bitnoga“.²⁶ U svom dnevniku Tuđman je spomenuto istupanje Nevena Jurice ocijenio kao pokušaj likvidacije HDZ-a i plediranje protiv njega osobno (Tuđman, 2011: 303).²⁷

Prijepori o daljnjim pripremama za osnivanje HDZ-a samo su produbili već postojeće sukobe o ideološkim temeljima HDZ-a. Struja unutar Inicijativnog kruga koja je Tuđmanu predbacivala pretjerano pozivanje na Tita, odnosno AVNOJ i ZAVNOH, protivila se sazivanju osnivačke skupštine HDZ-a. Skupina Tuđmanovih oponenta koja se okupljala oko braće Veselica smatrala je da je postignuti način organiziranja HDZ-a, obilježen djelovanjem „fluidnih grupa“ i „ispresijecanih i nekontroliranih linija komunikacije“, a unutar očitog „makijavelizma i prevladanog boljševizma“, duboko nedemokratski i orijentiran ka zadovoljenju liderskih ambicija jednog čovjeka (Miškulin, 2017: 172-173). Na sastanku Inicijativnog kruga održanom 2. lipnja 1989. Dubravko Horvatić, Ante Matković, Drago Stipac i Vladimir Veselica zatražili su odgodu osnivanja HDZ-a do jeseni, navevši kao razloge skoro srpsko obilježavanje Kosovske bitke i što bolju pripremu temeljnih dokumenata HDZ-a (Knežević, 2015: 41). Tuđman je bio protiv odgode

²³ Opširnije o odnosu komunističkog režima prema opozicijskim skupinama u SR Hrvatskoj krajem 80-tih godina 20. stoljeća u: Kasapović, 1991: 25-26.

²⁴ Sukus primjedbi SSRNH-a na programska načela HDZ-a u: *Bilten za članstvo*, lipanj 1989., str. 86-88.

²⁵ Hrvatska demokratska zajednica: Zapisnik prvog sastanka Inicijativnog odbora HDZ-a., 3.

²⁶ *Isto*, 5.

²⁷ Tuđman je isprva veoma pozitivno doživljavao ulogu Jurice ocjenjujući ga jedinim od najrazboritijih članova Inicijativnog kruga. No nakon njegova istupa na spomenutom sastanku promijenio je stav i počeo ga sumnjičiti za pokušaj razbijanja inicijative (za što je uostalom sumnjičio i neke druge članove Inicijativnog kruga). S druge strane, Jurica u svojim sjećanjima ističe da je u Inicijativni krug došao upravo zbog Tuđmana kojeg je od prvog trenutka ocijenio kao „karizmatiku, čvrstu osobu u koju se može imati apsolutno povjerenje“, dodajući kako je prema Tuđmanu imao „bezrezervni odnos otvorenosti, iskrenosti i poštenja“ (Hudelist, 1991: 54)

osnivanja te je njihov zahtjev odbijen i osnivačka skupština HDZ-a je zakazana za 17. lipnja. U međuvremenu se frakcija oko braće Veselica odlučila otvoreno suprotstaviti Tuđmanu i oduzeti mu status neformalnog vođe u Inicijativnom krugu. Uz već postojeće neslaganje s Tuđmanovim stajalištima o ideološkim temeljima HDZ-a, zasmetalo im je i njegovo osobno postavljanje Ivana Bobetka i Milovana Šibla na važne položaje unutar Inicijativnog kruga samo iz razloga što su sinovi partizanskih generala (Hudelist, 1991: 107). Ivan Bobetko je u međuvremenu od Drage Stipca preuzeo zadaće tajnika Inicijativnog kruga za osnivanje HDZ-a.

Konačan rasplet sukoba dogodio se na sastanku Inicijativnog kruga 11. lipnja. Pred sam sastanak Marko Veselica i Hrvoje Šošić podijelili su članovima Inicijativnog kruga svoju „Desnu programsku deklaraciju HDZ-a“ kao protutežu Tuđmanovoj Programskoj deklaraciji HDZ-a (Knežević, 2015: 43-44). Nakon što su na sastanku izložene obje deklaracije, Ivan Gabelica je zatražio brisanje AVNOJ-a i ZAVNOH-a iz Tuđmanove deklaracije, što je odbijeno glasovanjem. Potom je Hrvoje Šošić zatražio brisanje JNA iz dokumenta, što je prihvaćeno (Knežević, 2015: 44). S druge strane desna deklaracija HDZ-a je dobila podršku samo još trojice članova, Ante Korljana, Ante Paradžika i Josipa Kokića (Hudelist, 1991: 14). Tuđman u svom dnevniku bilježi da je „programirana stekliška grupa (Šošić, Veselice, Kokić, Paradžik i drugi, op.a.) na sastanku 11. lipnja ostala u velikoj manjini (od 50 prisutnih deset)“ (Tuđman, 2011: 308). Član Inicijativnog kruga Josip Manolić ističe da se na spomenutom sastanku glasovalo i o tome tko će držati referate na osnivačkoj skupštini, pri čemu je 29 sudionika podržalo da Tuđman bude glavni izvjestitelj, odnosno predlagatelj stranačkog programa (Manolić, 2015: 114). Unatoč oštrim polemikama i sukobima, prisutni članovi Inicijativnog kruga su kompromisno dogovorili sastav Odbora za pripremu osnivačke skupštine HDZ-a u koji su uz Tuđmanove pristalice ušla i sedmorica iz frakcije braće Veselica. Kao svog kandidata za predsjednika HDZ-a frakcija braće Veselica istaknula je sveučilišnog profesora Dragana Lalića (Hudelist, 1991: 124).

Osnivačka skupština HDZ-a održana je 17. lipnja 1989. Prethodilo joj je negativno mišljenje SSRNH-a o društvenoj prihvatljivosti osnivanja HDZ-a i policijska zabrana javnog održavanja osnivačke skupštine. Osnivačka skupština stoga je održana na nejavnom mjestu i bez prisustva najistaknutijih članova Inicijativnog kruga iz frakcije braće Veselica koji nisu bili obaviješteni o promjeni mjesta održavanja skupštine. Izuzetak je jedino bio već spomenuti Dragan Lalić koji je bio pozvan na osnivačku skupštinu, ali ju je napustio odbivši ponuđeno mjesto potpredsjednika

HDZ-a (Hudelist, 1991: 126, 128-130). Osnivačka skupština je prihvatila Tuđmanov prijedlog Programске deklaracije koji je time postao djelatni program stranke, usvojila Statut HDZ-a, izabrala Franju Tuđmana za predsjednika stranke te formirala sva ostala stranačka tijela. U Programskoj deklaraciji koju je Tuđman napisao i predložio, a Skupština jednoglasno prihvatila za prvi program stranke, istaknuto je da „HDZ stoji odlučno na stajalištu da se odnosi u državnoj zajednici naroda Jugoslavije mogu zasnivati jedino na dosljednom poštivanju povijesnih prava hrvatskog naroda koja su u novijoj povijesti potvrđena avnojevskim i zavnohovskim odlukama o pravu svakog pa i hrvatskoga naroda na samoodređenje do odcjepljenja“ (*Glasnik HDZ*, kolovoz 1989., str. 4).

U svom govoru novoizabrani predsjednik je potvrdio tri ideološka temelja HDZ-a proklamirana još u Prednacrtu programske osnove HDZ-a - starčevićanstvo, radićev republikanizam i stečevine hrvatske ljevice. Tuđman je ponovio kako HDZ teži povijesnoj sintezi hrvatske političke misli i nacionalne svijesti, a to prema njemu podrazumijeva „kako uklanjanje svih negativnih iskustava iz sviju dosadašnjih pokreta, tako i izgradnju na svemu pozitivnome“ (*Glasnik HDZ*, kolovoz 1989., str. 14). Preneseno na primjer hrvatske ljevice, to je prema Tuđmanu značilo priznavanje hrvatskim komunistima „da su u okviru marksističkog programa proklamirali pravo hrvatskog naroda na samoopredjeljenje do odcjepljenja, te da su uspostavom SRH na avnojski-zavnohovskom načelu spriječili još goru sudbinu hrvatskog naroda nakon rata“ (*Glasnik HDZ*, kolovoz 1989., str. 14). No prema Tuđmanu, isti su „dali svoj obol svemu onome što proživljavamo u već odveć dugotrajnoj društveno-gospodarstvenoj i moralnoj krizi, u koju smo zapali pogrešnim, jednostranačkim, dogmatsko-zastarjelim shvaćanjem socijalizma“ (*Glasnik HDZ*, kolovoz 1989., str. 14).

3.1. Institucionalni i situacijski čimbenici

U fazi izbora prvog predsjednika HDZ-a i usvajanja prvog stranačkog programa ne može se ispitivati utjecaj odabranih institucionalnih čimbenika političkog vodstva jer oni tada još opće nisu postojali. No bez obzira što politički procesi u toj fazi nisu bili institucionalno strukturirani, radi potpunijeg objašnjavanja čimbenika Tuđmanova političkog vodstva nužno je se pozabaviti ponašanjem aktera i procesima odlučivanja unutar Inicijativnog kruga za osnivanje HDZ-a,

odnosno protostranke HDZ. Inicijativni krug za osnivanje HDZ-a bio je neformalna skupina komunističkih disidenata i opozicionara bez strukturirane organizacijske hijerarhije. Na sastanku na Plešivici skupina od 14 pokretača HDZ-a dogovorila je da Franjo Tuđman preuzme rukovodeću ulogu oko izrade programa, obznanjenja tog programa i osnivanja stranke (Perić, 1999: 46). Prema riječima Darka Hudelista (1991: 28), Tuđman je sa sastanka na Plešivici izašao kao *primus inter pares*, odnosno prvi među jednakima.²⁸ Taj status Tuđmanu nije dao nikakav institucionalni položaj vođe niti bilo koje druge institucionalne izvore moći pomoću kojih je mogao ostvariti svoju nadmoć u procesima odlučivanja unutar Inicijativnog kruga. Premda Inicijativni krug nije imao institucionalni položaj vođe, Tuđman se u stvarnosti ponašao kao da posjeduje institucionalne ovlasti koje mu omogućuje da svoje odluke nameće svim drugim članovima i frakcijama Inicijativnog kruga.

Tuđman je prvo prekinuo dvojbe oko imena nove političke organizacije izabravši u najužem krugu istomišljenika naziv Hrvatska demokratska zajednica (Perić, 1999: 46). Kako u svojim sjećanjima ističe Josip Manolić, „stranačko ime nije usvojeno na nekom skupu niti se o njemu formalno glasalo“ (Manolić, 2015: 100). Prema riječima jednog od članova Inicijativnog kruga Renea Hollósa, Tuđman se na njihovo iznenađenje pojavio kao prvi govornik na prvom javnom predstavljanju HDZ-a 28. veljače 1989. „pročitavši pored uvodne riječi i Prednacrt programske deklaracije HDZ, inače sastavljenog po članovima dotadašnjeg IK HDZ-a“, što se prema tvrdnji Hollósa „odmah pogrešno prikazalo javnosti kao Tuđmanovo djelo, a njega ocijenilo kao primarnog inicijatora i vodeću figuru HDZ-a!“ (Hollós, 1989: 32-33). Kako dalje navodi Hollós, Tuđman je predsjedao i imao glavnu riječ na gotovo svim sastancima Inicijativnog kruga, „što je svakako imalo za posljedicu i nadalje pogrešnu predodžbu novopridošlih i neupućenih, da je začetnik svega dr. Tuđman i da je već predodređen za predsjednika HDZ, odnosno „vođu demokratskog pokreta u Hrvatskoj“, a kako su ga zaista neki iz njegove grupe prikazivali, posebice izvan Zagreba i u inozemstvu“ (Hollós, 1989: 33). Tuđman je ujedno iskoristio činjenicu da je Marko Veselica u ožujku 1989. prekršio zakonsku zabranu javnog istupanja, ne dopuštajući mu nakon toga da više govori na sastancima Inicijativnog kruga (Hudelist, 1991:

²⁸ Jezgru Inicijativnog kruga činila je skupina od 15-ak ljudi koja se počela intenzivnije okupljati nakon već spomenutog sastanka na Plešivici 19. siječnja 1989. Inicijativni krug se nastavio proširivati novim članovima koji su se uključivali izjavom o prihvatanju Prednacrt programskih osnova HDZ-a. Za širenje kruga ključno je bili prvo javno predstavljanje HDZ-a krajem veljače 1989. nakon kojeg je Inicijativnom krugu počeo prilaziti sve veći broj članova. Već u travnju 1989. ta neformalna skupina je brojila oko 50-ak članova koji su se redovito okupljali na sastancima.

104). Tuđman je u dogovoru sa svojim bliskim suradnikom Daliborom Brozovićem imenovao i delegaciju Inicijativnog kruga za razgovor s predstavnicima SSRNH-a početkom travnja 1989. Naposljetku, Tuđman je u krugu najbližih suradnika donio odluku o osnivanju HDZ-a na nejavnom mjestu i bez prisustva najistaknutijih članova Inicijativnog kruga iz frakcije braće Veselica.

Tuđmanovo samoinicijativno preuzimanje vodeće uloge u Inicijativnom krugu došlo je do izražaja i u njegovu ponašanju oko izrade Prednacrt programa nove političke stranke. Nakon što je izradio prvi programski dokument inicijative, Tuđman je među njegove potpisnike i podupiratelje uvrstio veći broj istaknutih javnih i kulturnih djelatnika, od kojih mu neki opće nisu dali pristanak za uvrštavanje na spomenuti popis. Na popisu je prvo ime bilo Tuđmanovo, a zadnje Dražena Budiše, jednog od studentskih vođa u reformskom pokretu Hrvatsko proljeće (Radoš, 2005: 18).²⁹ Tuđman je odabrao i prostore Društvo književnika Hrvatske kao mjesto prvog javnog predstavljanja HDZ-a jer je to udruženje u koje je primljen 1969. bilo jedno od rijetkih odakle nije bio izbačen nakon sudskih progona (Krušelj, 1991: 116).

Tuđman je samostalno donio i odluku o izradi statuta nove političke stranke što je povjerio prvo Vladimiru Šeksu, a onda Josipu Manoliću (Manolić, 2015: 109). Tuđman je bio i prvi član Inicijativnog kruga koji se prihvatio javnog odgovaranja na napade režimskih medija koji su HDZ prozivali za „fašizam“ i „ustaštvo“. Kao odgovore na napade, Tuđman je napisao otvorena pisma za *Borbu*, *NIN* i *Nedjeljnu Dalmaciju* u kojima je odbacio sve napade, kako s velikosrpskih „hegemonističkih“, tako i s jugoslavenskih „unitarističkih“ stajališta, ocijenivši da tu ima napada i na „cjelokupni hrvatski narod“ (Knežević, 2015: 108). Isto tako, Tuđman je prvi među članovima Inicijativnog kruga počeo davati intervjue medijima i upoznavati javnost s činjenicama oko osnivanja HDZ, čime se u javnosti stvarala slika o njemu kao glavnom inicijatoru i vodećoj osobi u novoj političkoj stranci. Stvaranje predodžbe o Tuđmanu kao vodećoj osobi u osnivanju HDZ-a vidljivo je na primjeru lista hrvatskih iseljenika „Zajedničar“ koji je u travnju 1989. prvi javno objavio Prednacrt programske osnove HDZ-a.³⁰ U tekstu koji

²⁹ Za cjeloviti popis v. Hudelist, 1991: 20

³⁰ List „Zajedničar“ je bio službeno glasilo Hrvatske bratske zajednice (HBZ), najveće potporne organizacije hrvatskih iseljenika u Sjevernoj Americi. Prema Hudelistu (1991:28) naziv HDZ je odabran upravo po uzoru na HBZ.

prethodi Prednacrtu govori se o različitim skupinama iz tadašnje demokratske alternative u Hrvatskoj, a u odjeljku o HDZ-u navodi se:

„Vođa ove grupe je dr. Franjo Tuđman, bivši partizanski heroj iz drugog svjetskog rata, vojni general i vojni historičar koji je bio optužen, izbačen iz Partije, i u stvari, bio je stavljen u zatvor, zbog takozvanog podstrekavanja „nacionalističkog pokreta masa“ koji je navodno širio antisrpsku propagandu i genocidnu politiku“ (*Bilten za članstvo*, lipanj 1989., str. 69.)

U dijelu teksta koji se bavi HDZ-om nema ni spomena braće Veselica, premda je upravo Vladimir Veselica putovao u Sjevernu Ameriku kako bi Prednacrt HDZ-a osobno predstavio Hrvatskoj bratskoj zajednici (Garding, 2013: 44).

Kad je riječ o odabranom situacijskom čimbeniku političkog vodstva (izborni rezultati i biračka podrška Franji Tuđmanu i HDZ-u), taj je utjecaj nemoguće razmatrati u fazi izbora prvog predsjednika HDZ-a i usvajanja prvog stranačkog programa. U tom razdoblju ni jedan od aktera koji je sudjelovao u procesima odlučivanja unutar Inicijativnog kruga nije imao izborni legitimitet niti bilo kakvu empirijsku utvrđenu biračku podršku.

3.2. Osobni čimbenici

3.2.1. Karizmatičko vodstvo

Prema Maxu Weberu postoje tri načina na koji vlast zasniva svoj legitimitet - – tradicionalni, legalno – racionalni i karizmatički. Tradicionalna vlast počiva na vjerovanju u svetost tradicije i običaja koji su oduvijek postojali, dok je legalno – racionalna vlast zasnovana na vjeri u zakonitost i racionalnost uspostavljenog poretka. Weber pridaje osobit značaj karizmatičkoj vlasti koja se temelji na vjerovanju u nesvakidašnji osobni dar milosti (karizmu) koji pojedincu daje karakter vođe (Weber, 2013: 185). Nesvakidašnjost i iznimnost vođe može biti magičnog, proročanskog, junačkog ili ratničkog podrijetla ili naprosto povezana s umijećem javnog nastupa, osobnom, fizičkom ili moralnom „auirom“ (Monod, 2014: 32). Kao primjere karizmatičke vlasti Weber navodi proroka, izabranog ratnog vođu, plebiscitarnog vladara, velikog demagoga i vođu političke stranke. Predanost karizmi proroka, ili vođe u ratu ili velikog demagoga u Crkvi ili parlamentu, znači da on osobno važi za nekog tko je iznutra „pozvan“ za vođu, da mu se ljudi ne priklanjaju na osnovi običaja ili norme, nego zato što vjeruju u njega (Weber, 2013: 186). Na

temelju vjerovanja kako je osoba obdarena natprirodnim osobinama i moćima koje nisu običnom smrtniku dostupne, ljudi su spremni takvu osobu nekritički slijediti (Blažević, 2005: 297).

Weber pravi razliku između čiste, odnosno osobne karizme i rutinizirane karizme, odnosno karizme funkcije. Čista karizma predstavlja poziv, misiju ili duhovnu dužnost te je antiekonomska, odnosno odbacuje svakodnevnu rutinu (Miljan, 2013: 125). Čista karizma se javlja u izvanrednim okolnostima i vodi, barem privremeno, prema djelovanjima, pokretima, događajima i organizacijama koji su izvanredni, ne rutinski, te izvan sfere svakodnevnog života (Bensman i Givant, 1975: 575). U čistoj karizmi je zahtjev za pokornosti strogo osoban i temelji se na sposobnosti vođe da kod sljedbenika stvori osjećaj vjere, odanosti i pokornosti poruci koju je on izravno primio zahvaljujući svojim natprirodnim moćima (Bensman i Givant, 1975: 577). Čistu karizmu Weber vidi kao tranzitorni fenomen koji nastaje i nestaje s trenutkom svog nositelja, a kao posljedica toga javlja se rutinizacija karizme u kojoj se karizmatičke karakteristike transferiraju s jedinstvenih osoba ili nestrukturiranih grupa na uređenu institucionalnu realnost (Pavlović, 2010: 64). Institucionalizacijom, odnosno »procesom obezličavanja«, karizma prestaje biti osobna, izravna, radikalna, revolucionarna i izvanredna te se može vezati uz javnu funkciju i njezin nositelj može biti svatko onaj tko obavlja tu funkciju (Bensman i Givant, 1975: 576).

Krizne društvene situacije stvaraju osobito pogodne uvjete za nastanak i razvoj karizmatičke vlasti. U stanju društvene anomalije, odnosno situacijama neizvjesnosti i kaosa u zajednici, osoba bitno karizmatičkih obilježja pokušava masama pokazati „pravi“ put za izlazak iz krize i izvršiti ponovnu integraciju zajednice (Blažević, 2005: 2-3). Robert C. Tucker ističe da je karizmatički vođa onaj za kojeg se vjeruje da zbog nesvakidašnjih osobnih kvaliteta utjelovljuje obećanje ili nadu spasenja i oslobođenja od krize (Tucker, 1968: 742). Karizmatički vođa se skupini ljudi u nevolji uspijeva nametnuti kao jedini koji je sposoban prevladati stanje krize i nereda u društvu, zbog čega je „karizmatičko vodstvo osobito spasiteljsko ili mesijansko u svojoj prirodi“ (Tucker, 1968: 742-743). Karizmatičko vodstvo je jedinstven osobni odgovor na krizu zajednice, za razliku od „svakodnevnih rutina“ legalne i tradicionalne vlasti (Blažević, 2005: 58). Jean-Claude Monod naglašava da karizmatička vlast koja je priznata po svojim pothvatima ili izvanrednim osobinama u situacijama prijeloma, krize, preobrazbe, teži izbjeći svakodnevno, upravljanje, ekonomiju. Ona štoviše mora stalno u svojem okruženju „ponovno stvarati“ vjeru novih pothvatima i stalno iznova mobilizirati narod (Monod, 2014: 30).

U okolnostima opće krize jugoslavenske zajednice potkraj 80-tih godina 20. stoljeća građani su bili sve više usmjereni na karizmatско vodstvo i traženje spasa i izlaska iz krize u osobi karizmatскоg vođe. Empirijska istraživanja pokazuju da su masovna izborna podrška i lojalnost na prvim slobodnim izborima u Hrvatskoj 1990. bili uvelike upućeni osobama, a ne zbiljskim političkim sadržajima. U ispitivanju političkih stavova građana uoči izbora 1990. oko 75% građana Hrvatske izjasnilo se da će na izborima tragati i za „hrabrim, neumornim i odanim“ vođom kojem narod vjeruje (Kasapović, 1991: 44).³¹

Prema Čularu i Nikiću Čakaru, upravo je kontekst ubrzanih društvenih i političkih promjena unutar dugotrajne krize jugoslavenske federacije pogodovao nastanku i razvoju karizme Franje Tuđmana koji je među masama bio percipiran kao mesijanska figura predodređena za ostvarenje tisućljetnog nacionalnog sna o samostalnoj hrvatskoj državi (Čular i Nikić Čakar, 2019: 173). Spomenuti autori ističu kako je Tuđmanova karizma imala pretežito situacijsko obilježje jer se u situaciji dubokih političkih i društvenih promjena Tuđman uspio nametnuti stranci i naciji kao osobni odgovor na politički sukob između republika i etničkih zajednica u Jugoslaviji (Čular i Nikić Čakar, 2019: 174). Isti autori primjećuju kako je Tuđmanova karizma imala i obilježja osobne ili čiste karizme jer Tuđman svoju ideju samostalne Hrvatske nije stvorio u svrhu političkog natjecanja u 90-tim godinama 20. stoljeća, već je to bila njegova izvorna misija na kojoj je radio i tijekom razdoblja komunističke Jugoslavije (Čular i Nikić Čakar, 2019: 174-175). Istraživanje Tuđmanove karizmatске osobnosti nepobitno pokazuje da je on već u razdoblju izdržavanja zatvorske kazne od 1982. do 1984. iskazivao karizmatска obilježja uvjerenosti u posjedovanje posebnog dara, življenja za svoju stvar i slijeđenja svog djela unatoč trenutačnim problemima i ograničenjima, vjerovanja u vlastitu misiju i usmjerenost te misije na hrvatski narod (Žižić, 2019: 57-58).

Tradicionalni pozitivistički pristup polazi od pretpostavke da je karizma osobno svojstvo pojedinca koje postoji neovisno o određenoj skupini sljedbenika. No puno prihvaćeniji konstruktivistički pristup ističe kako karizmatски status neke osobe ovisi prvenstveno o sljedbenicima, a ne o „karizmatiku“ (Grint, 2014: 244). I sam Weber je smatrao da je karizma prvenstveno nešto što je pripisano ljudima od strane drugih, ističući da je ključno kako pojedinca doživljavaju oni koji su podložni njegovom karizmatском autoritetu, odnosno njegovi

³¹ Opširnije o rezultatima empirijskog istraživanja „Izbori u Hrvatskoj 1990.“ u: Grdešić i dr., 1991.

„sljedbenici“ ili „učenici“ (Weber, 1922: 242, cit. prema Elgie, 2015: 95). Reakcija sljedbenika je ključni ispit karizme – da bi se bilo karizmatički vođa, nužno je biti percipiran kao takav (Tucker, 1968: 737). Karizma se odnosi ne toliko na osobnu kvalitetu, neodvojivu od pojedinca, koliko na svojstvo koje proizlazi iz načina na koji ga doživljavaju njegovi „sljedbenici“ (Monod, 2014: 142). Za karizmu stoga nije ključno posjedovanje posebnog dara *per se*, već neupitno vjerovanje – kako sljedbenika tako i vođe – da vođa ima poseban dar (Bensman i Givant, 1975: 571). Prema Goetzeu, odlučujuće za karizmu jest prihvaćanje karizmatičkog vođe od strane pristalica/sljedbenika za koje ono ima obvezatni karakter (Goetze, 1977: 3-4, cit. prema Blažević, 2005: 74).

U skladu s konstruktivističkim pristupom karizmi, američka sociologinja Ann Ruth Willner definira karizmatičko vodstvo kao odnos između vođe i skupine sljedbenika koji ima sljedeće elemente:

1. Sljedbenici gledaju vođu kao neku vrstu nadčovjeka.
2. Sljedbenici slijepo vjeruju u vođine iskaze.
3. Sljedbenici se bezuvjetno podvrgavaju vođinim direktivama za djelovanje.
4. Sljedbenici vođi pružaju neograničenu emocionalnu odanost (Willner, 1984: 8, cit. prema Blažević, 2005: 112).

3.2.2. Karizmatička percepcija Franje Tuđmana

U skladu s konstruktivističkim pristupom fenomenu karizme, karizmatički status Franje Tuđmana kao osobni čimbenik političkog vodstva bit će analiziran kroz njegov odnos s okruženjem, točnije s najvišim stranačkim i državnim dužnosnicima koji su zajedno s njime bili uključeni u procese odlučivanja. Kako bi se ustanovilo je li između Tuđmana i njegova okruženja postojao karizmatički odnos vođe i sljedbenikâ, autor će se osloniti na teorijski okvir karizmatičkog vodstva već spomenute Ann Ruth Willner koja je izdvojila tri konstitutivna obilježja karizmatički orijentiranog priznavanja vođe. Prvo konstitutivno obilježje odnosi se na dimenziju imidža lidera i sastoji se od vjerovanjâ koja identificiraju vođu s domenama s onu stranu ljudskoga. Ta se dimenzija može raščlaniti na dvije potkategorije: 1) vjerovanja koja „asimiliraju“ vođu u

božansko ili polubožansko i 2) vjerovanja da vođa posjeduje inače nadljudske, nadnaravne ili iznimne moći ili pak svojstva (Willner, 1984: 18, cit. prema Blažević, 2005: 112).

Drugo konstitutivno obilježje ukazuje (denotira) na bezuvjetno prihvaćanje osobnog autoriteta vođe i može se također podijeliti u dvije potkategorije: 1) domenu vjerovanja i 2) domenu akcije. Prva se odnosi na dimenziju „prihvaćanja ideja“ i sastoji se od uvjerenosti u istinitost vođinih iskaza, a druga potkategorija odnosi se na dimenziju „podvrgavanja u suglasnosti“ i obuhvaća bezuvjetnu poslušnost naspram vođinih direktiva (Willner, 1984: 19, cit. prema Blažević, 2005: 112). Treće konstitutivno obilježje uključuje sve one indikatore koji denotiraju potpuno emocionalnu odanost vođi i širi se na njegovu viziju i poredak koji je stvorio. Willner ističe kako je moguće preklapanje zadnjeg i prvih dvaju konstitutivnih obilježja karizmatškog vođe jer „iskazi s emocionalnom intenzivnošću mogu uključivati i „supstancijalan“ sadržaj relevantan za druge kategorije i, obratno, manifestiranje ideja o vođi mogu se odjenuti u termine koji također pokazuju i jaku emocionalnu odanost (*commitment*) (Blažević, 2005: 113).³²

U skladu s izloženim teorijskim okvirom karizmatškog vodstva, u ovom će istraživanju karizmatška percepcija vođe biti konceptualizirana preko triju konstitutivnih obilježja: 1) vjerovanje da vođa posjeduje iznimne moći ili svojstva, 2) priznavanje vođinih iznimnih pothvata i 3) bezuvjetno prihvaćanje osobnog autoriteta vođe. Jasno je da se mogu pronaći i neka druga konstitutivna obilježja karizmatškog vodstva, no autor se odlučio za konceptualizaciju s onim konstitutivnim obilježjima za koja smatra da su dovoljno precizna za određenje karizmatškog vodstva. Isto tako, autor nije želio previše širiti broj konstitutivnih obilježja koncepta jer se time sužava mogućnost njegove primjene.³³ Preko odabranih konstitutivnih obilježja, odnosno njihovih empirijskih indikatora (kodova) istraživat će se moguća karizmatška percepcija Tuđmana među stranačkim i državnim dužnosnicima koji su zajedno s njime sudjelovali u procesima odlučivanja u ranije definiranim fazama od 1989. do 1999. U tu svrhu bit će provedena kvalitativna analiza sadržaja transkripata intervjua koji su obavljani sa spomenutim pojedincima, kao i po jedinog memoarskog gradiva.

³² Blažević upozorava kako je u ranijem teorijskom okviru Ann Ruth Willner postojao još jedan indikator karizmatškog vodstva – sljedbeničko uvjerenje u nezamjenjivost vođe. No kasnije je Willner to isključila kao karizmatški orijentiranu „percepciju“ smatrajući je logičnom posljedicom definicije karizme zbog čega je implicitna u drugim indikatorima (Willner, 1984: 20, cit. prema Blažević, 2005: 113).

³³ Podrobnije o odnosu između intenziteta (broj određujućih obilježja koje neki koncept ima) i ekstenziteta (broj slučajeva na koje se koncept može primijeniti) u: Grbeša i Šalaj, 2018: 56-57.

Kako bi se obavila analiza sadržaja transkripata intervjua, nužno je provesti kodiranje. Kodiranje je, u osnovi, višestruko iščitavanje nekoga tekstualnog gradiva koje je strukturirano na različite načine, odnosno kroz različite „filtre“. Uočene teme i njihovi elementi u gradivu pretvaraju se u kodove, a kodovi se uobličuju u shemu kodiranja. Shema kodiranja mora biti izravno povezana s istraživačkim pitanjem i teorijskim okvirom kako bi se mogao interpretirati kodirani materijal (Popović i Petek, 2018: 206). White i Marsh naglašavaju kako je za određivanje kodova u kvalitativnoj analizi sadržaja jako važno iščitavanje samog tekstualnog gradiva kojim se nastoji steći „velika slika“ o tekstu i prepoznati koje ključne fraze i dijelovi teksta odgovaraju istraživačkim pitanjima (White i Marsh, 2006: 37). Određivanje kodova za istraživanje karizmatičke percepcije Franje Tuđmana vodilo se definiranim teorijskim okvirom i istraživačkim pitanjem te su svakom od konstitutivnih obilježja karizmatičkog vodstva pridodani kodovi, odnosno ključne fraze i dijelovi teksta koji odgovaraju njihovom značenju. Kodovi pridodani svakom od konstitutivnih obilježja povezani su u shemu kodiranja karizmatičke percepcije Franje Tuđmana. Radi kontekstualizacije i sagledavanja „velike slike“, u doktorskom radu bit će izravno preneseni ulomci transkripata intervjua u kojima su uočeni definirani kodovi. Uočeni kodovi bit će podebljani u tekstu radi lakšeg praćenja analize.³⁴

Tablica 1. Shema kodiranja karizmatičke percepcije Franje Tuđmana

Vjerovanje da vođa posjeduje iznimne moći ili svojstva	Priznavanje vodinih iznimnih pothvata	Bezuvjetno prihvaćanje osobnog autoriteta vođe
Njegova strastvenost, samouvjerenost, predanost, koju nitko od ostalih nije imao Nitko nije imao tako briljantnu prošlost kao što ju je imao Tuđman	Jedan od rijetkih koji izlazi već sa jednim političkim programom Jedini koji je ponudio realističan alat za ključni cilj(demokratsku i samostalnu Hrvatsku)/jedini je zapravo	Ispravno shvaća da je nužna nacionalna pomirba Tuđman bio apsolutno u pravu/stav koji je bio apsolutno ispravan Njegov autoritet smo apsolutno

³⁴ Sličnim postupkom kodiranja služio se Janko Bekić u svom doktorskom istraživanju u kojem je radio kvalitativnu analizu sadržaja odabranih govora Franje Tuđmana. Više u: Bekić, 2014.

<p>Nitko nije imao neki alternativni projekt koji bi imao realnu šansu da u okviru stranke ima neki ozbiljniji utjecaj</p> <p>Tuđman jedini koji se može smatrati, uvjetno govoreći, vlasnikom ideje HDZ-a/Tuđman jedini mogao reći HDZ to sam ja</p> <p>Netko nema taj smisao da uporno i dosljedno sa sugovornikom dokrajči jesi li ti na mojoj strani i je li prihvaćaš ovaj program ili ne</p> <p>Nisam vidio čovjeka koji je više volio Hrvatsku od Tuđmana</p> <p>Za razliku od drugih brojnih političara i vođa on i ljude koji se nisu slagali s njime nije isključivao, ili eliminirao i odbacivao</p> <p>Drugi bi ga mako (maknuo), smijenio</p>	<p>odlučno i beskompromisno zastupao nužnost stvaranja samostalne Hrvatske</p> <p>Među prvima osjetio imperativ vremena u rušenju komunizma, zaustavljanju velikosrpske hegemonije, i početka hrvatske slobode i neovisne države</p> <p>U inozemstvu već stječe respektabilnu potporu</p> <p>Stječe jednu figuru čovjeka broj 1 u Hrvatskoj</p> <p>Svojim radom, svojim životom, svojim ponašanjem stekao bezuvjetno povjerenje</p> <p>Ugled kojeg je Tuđman stekao političkim radom i političkim procjenama ne samo u Hrvatskoj, nego i u međunarodnoj zajednici</p> <p>Uspijeva u političkoj konkurenciji ostvariti prednost</p> <p>Uspio što nitko prije njega, a niti poslije njega /to nitko nije</p>	<p>poštivali</p> <p>Njegovoj ispravnoj procjeni da su hrvatski oružani elementi krajnje nedostatni da bi se sukobili u otvorenom ratu s Jugoslavenskom narodnom armijom</p> <p>Procjena je bila potpuno ispravna/procjene su mu bile u redu/znao je procijeniti kako će to završiti/njegove strateške prosudbe u najvećoj mjeri točne</p> <p>Znao točno procjenjivati dokle može ići natezanje konopa prema JNA i prema međunarodnoj zajednici</p> <p>Sposoban donositi prosudbe, strateške odluke</p> <p>Sposobnost procjenjivanja ljudi s obzirom na ono što je on mislio za što mu ti ljudi trebaju /svojim prosudbama znao tko mu za što treba</p> <p>Velika većina njegovih odluka se pokazala razumnim i</p>
--	--	--

Jer drugog nije bilo	uspio	opravdanim
Osobina koju ima vrlo mali broj ljudi u hrvatskom vodstvu/takvu osobinu je imao vrlo mali broj ljudi	Uspio ujediniti sve Hrvate, i djecu komunista i djecu ustaša, i ultranacionaliste i one koje nisu imali ništa nacionalno u sebi, staviti u funkciju stvaranja slobodne, samostalne	Apsolutno prosuđivao na neki svoj način i to je očito funkcioniralo On zna zašto to radi
Tuđman pokazao dimenziju za koju nisam siguran da bi je itko drugi među nama mogao pokazati	Hrvatske Uspio ostvariti strateške ciljeve hrvatskog naroda/stvoriti samostalnu, suverenu, nezavisnu i demokratsku državu/stvorili samostalnu	Znao što to znači ako prerano i nespremno krenemo u borbu za neovisnost
Bez Tuđmana ne bi bilo (takvog) HDZ-a	Hrvatsku, da je ona međunarodno priznata, ide ka euroatlantskim integracijama i	Najjasnije i najodlučnije uviđa
Bez Tuđmana ne bi bilo Hrvatske	Europskoj uniji	Njegovo poznavanje stanja duha u jugoslavenskom državnom vrhu/golemi razlika u odnosima snaga Hrvatske i JNA
Bio istinska žrtva Karadževića/njegov razlaz s Komunističkom partijom i Titom je krenuo puno, puno prije	On ta osoba koja je svoj projekt dovela do stvarnosti (samostalna država)	On je to otklonio i uvjerio me srušiš li most u Iloku ili u Batini, oni će doći preko kopnenog dijela Srbije
Zna sve te spletke i dvorske igre	Donosio odluke koje su bile ostvarenje povijesnih težnji hrvatskog naroda	Vjerovali za Tuđmana kao lidera
Najveći lukavac kojeg sam sreće	Tko je mogao vjerovati da ćemo mi dobiti međunarodno priznanje i biti primljeni u	Vjerujemo Tuđmanu jer je autor hrvatske ideje, autor projekta HDZ-a
Njegov politički konkurent		Nije se sumnjalo u Tuđmana kao

<p>(Marko Veselica) nije imao tu osobinu da razmatra proces kako razriješiti te odnose koji su se stvarali 40 godina u federalnoj Jugoslaviji</p> <p>Tuđman je bio autor projekta stvaranja hrvatske države, ne Mesić, ne Manolić</p> <p>Neće ni iznevjeriti, ni izdati/nije osoba koja će na bilo koji način izdati ili zatajiti hrvatske interese</p> <p>Trebalo ipak imati takta i smisla da možeš odvagnuti što tko može</p>	<p>Ujedinjene narode</p> <p>Dinamika donošenja odluka predsjednika (Tuđmana) je bila besprijeckorno dobra</p> <p>Umijeće ih je bilo izabrati i privoliti da budu u sastavu Vlade</p>	<p>osobu da on živi, da je on osoba koja jamči da će nastati Hrvatska</p> <p>U Tuđmana se ne sumnja</p> <p>Povjerenje u Tuđmana je bilo bezgranično</p>
--	--	---

Kako bi se ispitala moguća prisutnost karizmatičke percepcije Tuđmana tijekom faze izbora prvog predsjednika HDZ-a i usvajanja prvog programskog dokumenta stranke 1989., provedeni su intervjui s petoricom istaknutih članova Inicijativnog kruga HDZ-a te su analizirani transkripti tih intervjua. Isto tako, analizirani su i memoarski zapisi pojedinih članova Inicijativnog kruga HDZ-a. Karizmatička percepcija Tuđmana zabilježena je u intervjuima sa svom petoricom sugovornika koji su bili sudionici odlučivanja u Inicijativnom krugu HDZ-a. Karizmatička percepcija Tuđmana uočena je i memoarskim zapisima Drage Stipca i Ivana Vekića, dvojice istaknutih članova Inicijativnog kruga.

Kod 1. ispitanika ustanovljena su sva tri konstitutivna obilježja karizmatički orijentiranog priznavanja vođe – priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata, bezuvjetno prihvaćanje njegova osobnog autoriteta i vjerovanje da posjeduje iznimne osobine.³⁵ Opisujući političke procese koji su prethodili pokretanju inicijative za osnivanje HDZ-a 1989., ispitanik ističe:

„I sada nakon Titove smrti 80. godine, i u Hrvatskoj se oni koji su bili nositelji, iz Saveza komunista, koji su bili 71. nakon Karađorđeva politički eliminirani, ti i dalje ostaju u šutnji, personificirani u likovima Savke Dabčević Kučar, Mike Tripala i svih drugih, onih koji su bili dio partijskog establišmenta na svim razinama u Hrvatskoj, od općine od republike. Tek nekoliko rijetkih počinju nakon Titove smrti, počinju politički djelovati. Jedan od njih, **jedan od rijetkih, koji izlazi već sa jednim političkim programom**, sa konturama jednog političkog programa, u obliku različitih svojih intervjua i napisa koje uglavnom plasira u inozemstvu je Franjo Tuđman. (...)

Ali tada već Franjo Tuđman i u još vrlo malo, u Hrvatskoj postoji strahovita cenzura, znači apsolutna cenzura jedino što se ne cenzurira je proces protiv njega, gdje se jasno, prikazuje u negativističkom svjetlu, ali **u inozemstvu već stječe respektabilnu potporu** u brojnim emigrantskim i iseljeničkim krugovima, iako tad još vlada ogromna sumnja prema njemu jer je on partizanski, komunistički general. To hrvatska politička emigracija, posebno ona koja je bila NDH provenijencije nikako nije mogla ovaj podnijeti ni na koji način. (...)

Tada on (Tuđman, op.a.) u inozemstvu, u brojnim susretima, predavanjima, skupovima, tada on u inozemstvu u Sjedinjenim Američkim Državama, Njemačkoj, u Kanadi, tada on postaje stvarni, on sa jednom ogromnom strašću i povjesničara shvaća i razumije da se vrlo brzo približava vrijeme, vrijeme raspada, raspleta jugoslavenske državne krize i raspleta Jugoslavije, i on tu uporno, temeljito razlaže potrebu jednog otpora velikosrbijanskoj ekspanziji. I s time on u emigraciji, neovisno od različitih otpora, doista **stječe jednu figuru čovjeka broj 1. u Hrvatskoj**“ (Intervju br. 1).

Priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata uočava se i u ispitanikovoju ocjeni Tuđmanovih političkih ideja s kojima se on pojavljuje na hrvatskoj političkoj pozornici potkraj 80-tih godina 20. stoljeća:

„Treći onaj čimbenik, treća grupa su na čemu je on temeljio svoj program je bila pravo hrvatskog naroda na svoju državu na temelju učenja Ante Starčevića, Radićevo mirotvorstvo, ali i državotvornost i socijalna pravda hrvatske ljevice, ali one hrvatske ljevice koju je on

³⁵ Konstitutivna obilježja koja su ustanovljena u istraživanju bit će uvijek prikazivana po redu kojim su navedena.

personificirao u likovima hrvatskih komunista, nacionalno osviještenih poput primjera Augusta Cesarca kojega je on često citirao i njegove riječi uklesane tamo u zidu, živjela Sovjetska Hrvatska. Dakle hrvatska državotvorna ljevica za hrvatsku državu, ali i za socijalnu pravdu. Oko ta tri kamena temeljca i oko ova dva ključna bitna elementa nacionalne pomirbe i zajedničkog djelovanja iseljene i domovinske Hrvatske, tu **Franjo Tuđman uspijeva u toj političkoj konkurenciji ostvariti prednost**. A brojni tada hrvatski disidenti, zovemo ih tako, poput grupacije oko Marka Veselice, oni ne prihvaćaju *a limine*, ne prihvaćaju ovu treću“ (Intervju br. 1).

Uz priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata, u razgovoru s 1. ispitanikom zabilježeno je i njegovo bezuvjetno prihvaćanje Tuđmanova osobnog autoriteta. Govoreći o Tuđmanovom političkom djelovanju u kontekstu jugoslavenske državne krize i pritisaka iz Srbije za centralizacijom i unitarizacijom Jugoslavije, ispitanik navodi:

„Franjo Tuđman tu **najjasnije i najodlučnije uviđa** dvije stvari. Pod 1 on polazi od pretpostavke da neminovno u najbržem vremenu će doći do takvih unutrašnjih potresa i sukoba u Jugoslaviji i da hrvatski narod mora biti na to pripravan, da ne bude zatečen i kao temeljnu i osnovnu pretpostavku on s pravom smatra da treba prići jednom organiziranom pristupu, tada se ne govori o organizaciji, formalno, ali *de facto* da se trebaju sve patriotske domoljubne snage udružiti u jedan organizirani pokret koji će pružiti otpor velikosrpskoj politici, koji će okupiti sve“ (Intervju br. 1).

Bezuovjetno prihvaćanje Tuđmanova osobnog autoriteta iščitava se i iz ispitanikove ocjene Tuđmanovih političkih ideja:

„On (Tuđman, op.a.) **ispravno shvaća** da je temeljna pretpostavka razjedinjenog, rascjepkanog hrvatstva, koje je bilo oštro podijeljeno i sukobljeno u Drugom svjetskom ratu i poslije njega, **da je nužna nacionalna pomirba**, da je nužna nacionalna pomirba jer hrvatski narod u Jugoslaviji kao u odnosu prema Srbima, kao relativno malobrojniji, i specifičnih prilika u Bosni i Hercegovini, nema političke šanse u novoj podjeli karata ako ne bude bio pod jednom zastavom i on tu proklamira ideju nacionalne pomirbe (...)“ (Intervju br. 1)

Kod 1. ispitanika se naposljetku uočava i vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine ili moći. Govoreći o njegovom političkom djelovanju u Inicijativnom krugu HDZ-a, ispitanik ističe:

„On je (Tuđman, op.a.) bio strastveno tvrdoglav, samouvjeren i uvjeren da je u cjelini, da se ostvari strateški cilj slobodne Hrvatske, da su taktička sredstva ispravna i jedino moguća,

uzimajući u obzir i cijeli europski poredak i unutarjugoslavenski kontekst, da su taktike, taktičke varijante, taktička sredstva, metode, da su jedino uspješne u svojoj cjelovitosti. I bio je u to strastveno, strastveno uvjeren i zbog toga se je i kad su pojedinci i s krajnje dobronamjernih pozicija, kada su to dovodili u pitanje, zbog toga je bio žestok i u obračunu prema takvim stajalištima određenih pojedinaca, i određenih skupina. Ta **njegova strastvenost, samouvjerenost, predanost** koju, *va bank*, **koju nitko od ostalih nije imao**, u toj mjeri“ (Intervju br. 1).

Kod 2. ispitanika ustanovljeno je jedno obilježje karizmatički orijentiranog priznavanje vođe – vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine. Osvrćući se na svoj odnos prema Tuđmanu i drugim komunističkim disidentima koji su se 1989. uključili u pokretanje prvih nekomunističkih stranaka, ispitanik ističe:

„Za ono vrijeme, za mene su nešto predstavljali i Savka i Tripalo, kao disidenti, ti komunistički, bivši komunistički lideri koji su bili žrtve Hrvatskog proljeća. Međutim kako se približavao taj raspad Jugoslavije pojavljivali su se i puno, puno ozbiljniji disidenti koji su u ono vrijeme, kada su Savka i Mika Tripalo drimali komunističkom Hrvatskom, na koncu ispali žrtve Hrvatskog proljeća, ali ni dlaka s glave im nije pala, nit su osjetili sve blagodati života, do kraja svoga života, oni su bili zaštićena kasta i nakon te političke eliminacije (...)

Dakle s vremenom, za početak je bilo sa crnim vragom pa i sa tim komunističkim bivšim funkcionerima, ali rušiti Jugoslaviju, ali kako se s vremenom iskristalizirala jedna nova skupina ljudi, disidenata, disidenata koji su bili stvarne žrtve tog komunističkog režima, tako su i moje procjene govorile da to nije Savka i Tripalo, da to treba biti netko iz ovih skupina koji su **bili istinske žrtve tog Karađorđeva, odnosno Tuđman** je i ranije otišao na led, već 60-tih godina, ali se za njega 71. nije toliko čulo, znači **njegov razlaz sa Komunističkom partijom i Titom je krenuo** još 60-tih godina, **puno, puno prije**“ (Intervju br. 2).

Ispitanikovo vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine očituje se i u njegovoj ocjeni Tuđmanova ponašanja u Inicijativnom krugu za osnivanje HDZ-a:

„ (...) a Tuđman kao stari lisac koji je završio školu na beogradskom dvoru, i **zna sve te spletke i dvorske igre**, za njega tu nije bilo novina već je odmah pročitao i znao što su pozadina takvih neslaganja, odnosno pod krinkom nekakvih drugih razmišljanja, nametanja tema, traženja izjašnjavanja, da to nije ništa drugo nego jednostavno pokušaj jedne skupine nametanja u smislu ostvarenja konačnog cilja, a to je zauzimanje određenih pozicija u takvoj jednoj budućoj političkoj stranci“ (Intervju br. 2).

Kod 3. ispitanika ustanovljena je prisutnost dvaju konstitutivnih obilježja karizmatičke reakcije - vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine ili moći i priznavanje njegovih iznimnih pothvata. U svojoj ocjeni razloga zbog kojih je većina članova Inicijativnog kruga prihvatila Tuđmana za vođu, ispitanik ističe razloge Tuđmanove prednosti nad glavnim političkim konkurentom:

„Tuđman je bio u radnom pogledu radoholičar, radoholičar, hrabar u donošenju odluka, dosta, dosta, svestran u sagledavanju problema i u sagledavanju kako će ti problemi se razriješiti u svojoj konačnici. **Marko Veselica nije imao tu osobinu da razmatra proces kako razriješiti te odnose koji su se stvarali 40 godina u federalnoj Jugoslaviji**“ (Intervju br. 3).

U svojoj usporedbi Tuđmana s Markom Veselicom, kod ispitanika se očituje i priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata:

„ (...) jer **nitko nije imao takvu briljantnu prošlost kao što ju je imao Tuđman**. Tuđman, koji je u Titovom socijalizmu dogurao do generala, Tuđman koji je prošao Oslobođilački rat i to na jednom naročito osjetljivom terenu koji se zove Zagorje, je li. To je za bivšu NDH bio najosjetljiviji teren i tu je bilo najteže biti u partizanima, Tuđman je prošao i tu školu, sve do 44. kad se povukao pred ofenzivom koji su Nijemci učinili 44. (...)“ (Intervju br. 3).

Kod 4. ispitanika opaženo je jedno konstitutivno obilježje karizmatičke percepcije – priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata. Sagledavajući same početke stvaranja prvih demokratskih stranaka u Hrvatskoj, ispitanik ističe:

„U ranom, embrionalnom razdoblju iniciranja hrvatske demokracije i pluralizma 1989. godine bilo je teško s pouzdanjem razlikovati strane i osobe. Tuđman je bio **jedini koji je ponudio realističan alat za ključni cilj - demokratsku i samostalnu Hrvatsku. Jedini je zapravo odlučno i beskompromisno zastupao nužnost stvaranja samostalne Hrvatske** i to u njenim „prirodnim i povijesnim granicama“ (Intervju br. 4).

Kod 5. ispitanika ustanovljeno je također jedno obilježje karizmatičke percepcije – priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata. Odgovarajući na pitanje o razlozima prihvaćanja Tuđmanove vodeće uloge u Inicijativnom krugu, ispitanik navodi:

„ukratko: Tuđman je kao disident, nacionalist i robijaš za nacionalna prava **među prvima osjetio imperativ vremena u rušenju komunizma, zaustavljanju velikosrpske hegemonije, i početka hrvatske slobode i neovisne države** u što su mu rijetki vjerovali“ (Intervju br. 5).

Karizmatiku percepciju Tuđmana uočavamo i u sjećanjima pojedinih članova Inicijativnog kruga HDZ-a. Kod Drage Stipca koji je jedno vrijeme obavljao poslove glavnog tajnika Inicijativnog kruga da bi se poslije razišao s Tuđmanom, zabilježeno je jedno obilježje karizmatike percepcije – vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine ili moći. Govoreći o Tuđmanovoj ulozi u pridobivanju podrške za program i osnivanje HDZ-a, Stipac ističe:

„Ipak, moram priznati da je u ono vrijeme, kad su se skupljali potpisi za književnu tribinu, **Tuđman opet pokazao jednu svoju hvalevrijednu dimenziju, za koju nisam siguran da bi je itko drugi među nama mogao pokazati.** Ja sam, naime, bio isto tako dobar sa Šimom Balenom³⁶ kao i on, ali ne znam da li bih ga uspio nagovoriti da potpiše zajedno s nama u korist tribine! I Balena i Grgu Gamulina³⁷! A on je, eto, u tome uspio, mada su mu i jedan i drugi pravili nakon tribine kojekakve probleme, pisali mu pisma i upozoravali ga da se i o Srbima mora nešto posebno reći u deklaraciji, što je njemu išlo na živce, ali ne i meni“ (Hudelist, 1991: 401).

Vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine iskazuje se i kod Ivana Vekića koji je predsjedao prvim sastankom Inicijativnog kruga HDZ-a u travnju 1989. Prisjećajući se ozračja na spomenutom sastanku, Vekić navodi:

„Jedan od rijetkih, pa možda i jedini, koji nije prigovorio ni jedne jedine riječi, niti pokazivao znake bilo kakvog uzbuđenja, bio je dr. Franjo Tuđman. Sjedio je mirno, čini se maksimalno sabran, budno je pratio, više vanjsko ponašanje nego ono što netko govori. Oslonjen na vrhove prstiju, malo nagnut naprijed, činio se spremnim na munjevitu reakciju, ako dođe do nečega, što ja tada nisam mogao nazrijeti. Od toga trenutka nisam se opće dvoumio uz koga ću u budućim događajima stati. Znao sam da ovaj čovjek, s obzirom na svoje godine, bježe svoju posljednju političku bitku, pa možda i onu životnu, jer ako ovo pođe po zlu i vlast se lati represije, kazne će biti strahotne. U ovoj bitci je ulog njegova vlastita glava, pa kako se radi i o mojoj glavi, onda ću stati uz čovjeka, koji baš zbog toga i takova uloga, **neće ni iznevjeriti ni izdati**“ (Vekić, 2004: 82-83).

³⁶ Šime Balen (1912. – 2004.), političar i publicist, sudionik NOB-a te vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Na osnivačkoj skupštini HDZ-a izabran za počasnog predsjednika.

³⁷ Grgo Gamulin (1910. – 1997.), povjesničar umjetnosti, organizator lijevog studentskog pokreta i član KPJ od 1934., zatočenik ustaških logora tijekom NDH.

4. Hrvatska obrambena politika i odnos prema Jugoslavenskoj narodnoj armiji 1991.

Ubrzo nakon osnivanja u lipnju 1989. HDZ se počeo organizacijski širiti i ustrojavati mrežu ogranaka među Hrvatima u domovini i iseljeništvu. Iako je sve do početka veljače 1990., kada je službeno registriran kao politička stranka, HDZ djelovao poluilegalno, snažna nacionalna mobilizacija dovela je do brzog širenja stranačke organizacije po cijeloj Hrvatskoj (Nikić Čakar, 2013: 197). Krajem rujna 1989. HDZ je imao oko 20 000 članova u SR Hrvatskoj, a početkom 1990. više od 100 000 članova (Mijatović, 1999: 103, 109). Nakon ozakonjenja političkog pluralizma u SR Hrvatskoj, HDZ je krajem veljače 1990. održao 1. Opći sabor. Na stranačkom saboru Franjo Tuđman je ponovno izabran za predsjednika HDZ-a dobivši povjerenje 1385 delegata od ukupno 1426 koliko ih je glasovalo (96,9%). Tuđman je bio jedini kandidat za predsjednika stranke, premda je bio predložen i Hrvoje Hitrec koji se zahvalio na kandidaturi (*Glasnik HDZ*, ožujak 1990., str. 11). Na 1. Općem saboru je usvojen i novi Statut HDZ-a koji je bitno proširio ovlasti predsjednika stranke. Nova statutarna pravila omogućavala su predsjedniku stranke da uspostavi kontrolu nad odabirom kandidata za stranačko vodstvo, disciplinira neposlušne članove i ograniči ulogu drugih stranačkih tijela.

Tablica 2. Ovlasti predsjednika Hrvatske demokratske zajednice prema Statutu iz 1989. i 1990.

Ovlasti predsjednika HDZ-a	Statut iz 1989.	Statut iz 1990.
Predlaganje kandidata za potpredsjednike HDZ-a	-	+
Predlaganje kandidata za članove Središnjeg odbora HDZ-a	-	+
Imenovanje novih članova u tijela HDZ-a	-	+
Udaljavanje bilo kojeg člana iz bilo kojeg tijela HDZ-a	-	+
Zaustavljanje provedbe odluka svih tijela HDZ-a te odluka nositelja dužnosti u tijelima HDZ-a i članova HDZ-a	-	+

Izvor: *Glasnik HDZ*, kolovoz 1989., str. 7-10, Odluka 1. Općeg sabora HDZ, 1990: 22-38. Tablicu priredio autor.

Na prvim slobodnim i kompetitivnim izborima za Sabor SR Hrvatske u travnju (prvi krug) i svibnju 1990. (drugi krug), HDZ predvođen Franjom Tuđmanom osvojio je relativnu većinu glasova i stekao apsolutnu većinu mandata u sva tri saborska doma.³⁸ U Društveno-političkom vijeću Sabora HDZ je imao 55 od 80 mandata (68,8%), u Vijeću općina 71 od 115 mandata (61,7%) i u Vijeću udruženog rada 83 od 156 mandata (53,2%) (Zakošek, 2002: 32). Na konstituirajućoj sjednici Sabora SR Hrvatske 30. svibnja 1990. Franjo Tuđman je tajnim glasovanjem kao jedini kandidat izabran za predsjednika Predsjedništva SR Hrvatske.³⁹ Uz Tuđmana kao predsjednika, u Predsjedništvo je izabrano još šest članova od kojih su četvorica bili članovi HDZ-a.⁴⁰ Na prijedlog Predsjedništva, Sabor je za predsjednika Izvršnog vijeća, tadašnje hrvatske Vlade, izabrao Stjepana Mesića iz HDZ-a. U 1. hrvatskoj Vladi Stjepana Mesića bilo je 15 članova HDZ-a, 9 nestranačkih članova i po jedan član iz Hrvatske demokratske stranke (HDS) i Koalicije narodnog sporazuma (KNS) (Čular i Blanuša, 2001: 235). Nakon što je u kolovozu 1990. Stjepan Mesić bio izabran za hrvatskog predstavnika u Predsjedništvu SFRJ, u Saboru je izabrana 2. hrvatska Vlada čiji je predsjednik postao Josip Manolić iz HDZ-a. U Vladi Josipa Manolića bilo je 19 članova HDZ-a, 8 nestranačkih članova, te po jedan član iz Saveza komunista Hrvatske – Stranke demokratskih promjena (SKH - SDP), HDS-a i KNS-a (Čular i Blanuša, 2001: 235). Premda je u sastavu prve i druge hrvatske Vlade bili dosta nestranačkih pojedinaca i članova drugih stranaka, obje te Vlade su po svom obliku bile jednostranačke jer ih je izabrala i održavala na vlasti HDZ-ova parlamentarna većina.⁴¹

U srpnju 1990. u Saboru su izglasane ustavne promjene kojima je predsjednik Predsjedništva postao predsjednik Republike, dok su ostali članovi Predsjedništva postali potpredsjednici, čime je Tuđman kao dotadašnji predsjednik Predsjedništva postao predsjednik Republike. Istovremeno su iz Ustava uklonjene norme komunističkog sustava te je iz naziva Republike Hrvatske brisana

³⁸ Prema Poslovniku Sabora, koji je usvojen prije prvih slobodnih izbora i nije značajno promijenjen nakon što je konstituiran novi višestranački saziv Sabora, sva tri saborska doma su načelno imala jednake nadležnosti (Zakošek, 2002: 99).

³⁹ Za Tuđmana je glasovao 281 od 338 prisutnih saborskih zastupnika (83,13%).

⁴⁰ Zanimljivo je da su svi izabrani članovi Predsjedništva pojedinačno dobili veći broj glasova od Tuđmana – Dušan Bilandžić 317, Krešimir Balenović 314, Antun Vrdoljak 313, Dalibor Brozović 307, Milojko Vučković 303 i Josip Manolić 282 glasa (Širinić i sur., 2016).

⁴¹ Iscrpnije o tvorbi prve i druge hrvatske Vlade u: Kasapović, 1993, 53-56 i Zakošek, 2002: 33.

„socijalistička“ ideološka odrednica. U prosincu 1990. donesen je i prvi hrvatski demokratski Ustav koji je ukinuo dužnost potpredsjednika Republike i ostavio jedino instituciju predsjednika Republike za koju su bili propisani izravni izbori. Novi Ustav iz prosinca 1990. znatno je proširio ovlasti predsjednika Republike uvodeći odgovornost vlade i predsjedniku Republike i prvom domu Sabora, čime je u Hrvatskoj institucionaliziran polupredsjednički sustav vlasti (Boban, 2017b: 162).

Prema Zakošeku (2002: 112), hrvatski Ustav iz prosinca 1990. institucionalno je uspostavio polupredsjednički sustav vlasti sljedećim elementima:

1. ovlašću predsjednika Republike da imenuje i razrješuje dužnosti predsjednika vlade i ministre, koji su u roku od 15 dana nakon imenovanja morali dobiti i parlamentarnu potvrdu;
2. pravom predsjednika Republike da sazove sjednicu vlade i stavlja na njezin dnevni red pitanja za koja smatra da ih treba razmotriti te predsjedava sjednicom;
3. ovlašću predsjednika Republike da u izvanrednim okolnostima (ratno stanje, neposredna ugroženost nezavisnosti i jedinstvenosti države) donosi uredbе sa zakonskom snagom i poduzima izvanredne mjere.

Spomenutim ustavnim odredbama u Hrvatskoj je bio uspostavljen predsjedničko-parlamentarni podtip polupredsjedničkog sustava vlasti u kojem predsjednik države imenuje premijera koji je odgovoran njemu i parlamentu, zbog čega je predsjednik puno moćniji u odnosu prema premijeru i vladi koji postaju ovisni o njemu (Boban, 2017b: 163). Prema Ustavu iz 1990. predsjednik Republike je mogao biti smijenjen s dužnosti jedino u slučaju utvrđene odgovornosti za povredu Ustava. Postupak za utvrđivanje posebne odgovornosti predsjednika Republike pokretao je Zastupnički dom Sabora dvotrećinskom većinom glasova svih zastupnika, a odluku o odgovornosti predsjednika Republike donosio je Ustavni sud dvotrećinskom većinom svih sudaca. Predsjednik Republike je imao pravo biti član političke stranke i mogao je raspustiti parlament, ali samo u slučaju izglasavanja nepovjerenja Vladi i ako državni proračun nije donesen u propisanom roku. Zanimljivo je da su ustavne ovlasti predsjednika Republike bile daleko šire u prvom Nacrtu Ustava nego li u njegovom konačnom tekstu. Prema prvom Nacrtu Ustava iz kolovoza 1990. predsjednik Republike je imao pravo suspenzivnog veta na zakone, pravo predlaganja sudaca Ustavnog suda i članova Republičkog sudbenog vijeća te pravo

raspuštanja Sabora koje nije bilo ograničeno samo na dva gore spomenuta slučaja. U prvom nacrtu Ustava bilo je predviđeno i da predsjednik Republike ne može obavljati ni jednu drugu stranačku dužnost, pa tako ni stranačku. No ni jedno od tih prava i rješenja nije bilo propisano u konačnom tekstu Ustava koji je usvojen u prosincu 1990.⁴² Još treba napomenuti kako je u veljači 1991. Tuđman donio odluku o osnivanju Ureda predsjednika Republike čija je zadaća bila obavljanje savjetodavnih i općih poslova iz djelokruga rada predsjednika Republike.⁴³ Uspostava te institucije bila je podloga za kasnija osnivanja posebnih predsjedničkih tijela u kojima će Tuđman centralizirati procese odlučivanja.

Nakon prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj u proljeće 1990. i uspostave HDZ-ove vlasti, primat u hrvatskoj politici preuzima politički sukob između nove hrvatske vlasti te općeg srpskog pokreta u Jugoslaviji i njegova hrvatskog odvojka. Tuđman i HDZ su nastupali s jasnim programom hrvatskog državnog osamostaljenja koji su isprva – uvažavajući ograničenja unutar Jugoslavije i neprijateljski stav međunarodne zajednice prema promjeni teritorijalnog *statusa quo* u Europi – željeli ostvariti u okviru konfederalnog uređenja Jugoslavije (Zakošek, 2002: 12). S druge strane srpski pokret u Jugoslaviji vođen od strane srbijanskih komunističkih elita predvođenih Slobodanom Miloševićem, tražio je restrukturiranje Jugoslavije u unitarnu i centraliziranu federaciju. Srpski pokret u Hrvatskoj nadovezivao se na opće srpske ciljeve i zagovarao niz uvjetovanih političkih rješenja: ako Hrvati pristanu na jugoslavensku federaciju, Srbi u Hrvatskoj zadovoljit će se kulturnom autonomijom; ako Hrvati budu zahtijevali jugoslavensku konfederaciju, Srbi će tražiti političku autonomiju u Hrvatskoj; ako se Hrvati budu odlučili za samostalnu državu, Srbi u Hrvatskoj provest će secesiju (Kasapović, 1993: 67). Već u ljeto 1990. dio Srba u Hrvatskoj uz podršku iz Srbije započinje s nezakonitom uspostavom teritorijalne autonomije na područjima Hrvatske u kojima je značajnije prisutna srpska zajednica. Uspostavljanje autonomije trebalo je biti prvi korak prema izdvajanju područja koja su smatrana srpskima iz sastava Hrvatske i njihovo pripajanje ili proširenoj srpskoj jedinici unutar ponovno centralizirane Jugoslavije ili novoj svesrpskoj državi (Miškulin, 2017: 205). Organizacijski nositelj srpske pobune protiv hrvatske vlasti bila je Srpska demokratska stranka (SDS) koja se u međuvremenu povukla iz sudjelovanja u radu hrvatskog parlamenta. Glavni institucionalni oslonac pobune bile su policijske snage na područjima gdje je SDS preuzeo vlast, a pobuna se iz

⁴² Opširnije o procesu nastanka i donošenja hrvatskog Ustava iz 1990. u: Šarin, 1997.

⁴³ Odluka o osnivanju Ureda Predsjednika Republike (NN: 5/91).

svog žarišta u Kninskoj krajini širila dalje u Dalmaciju, Liku, Baniju, Kordun te naposljetku u Slavoniju i Baranju. U prosincu 1990. osnovana je Srpska autonomna oblast Krajina koja je postojala kao *corpus separatum* u hrvatskoj državi i bila izuzeta iz nadležnosti na svim područjima djelovanja: od policije i uprave do školstva i zdravstva (Kasapović, 1993: 69). Na području SAO Krajine bile su smještene znatne vojne snage Jugoslavenske narodne armije (JNA) čiji su pripadnici u to vrijeme politički i ideološki bili bliski pobunjenicima po otporu hrvatskom državnom osamostaljivanju i sklonosti ka jugoslavenskom unitarizmu (Kasapović, 1993: 68-69).

Napetosti u odnosima između nove hrvatske vlasti i JNA započele su odmah nakon pobjede HDZ-a na parlamentarnim izborima 1990. Samo tjedan dana nakon 2. izbornog kruga JNA je preuzela oružje Teritorijalne obrane SR Hrvatske (TO SRH)⁴⁴ i pohranila ga u svoja skladišta. JNA je tvrdila da je oružje isključivo u nadležnosti vojske, a ne republika, i da postoji mogućnost da se oružje vrati ako republike osiguraju dobre uvjete zaštite. Na Tuđmanove prosvjede zbog razoružanja TO SRH srbijanski član Predsjedništva SFRJ Borisav Jović odgovorio je zaprijetivši uvođenjem ratnog stanja (Sadkovich, 2008: 188). Iako su u dijelu općina osigurani uvjeti kvalitetne zaštite, oružje nije vraćeno (Marijan, 2011: 63). Prema riječima spomenutog Borisava Jovića, stvarni razloga za premještanje oružja je bio da se Slovenija i Hrvatska razoružaju kako od oružja TO ne bi mogle stvoriti vlastitu vojsku (Kolarić, 2018: 11). U ljeto 1990. JNA je također provela i preustroj svojih mirnodopskih snaga u Hrvatskoj i njezinom susjedstvu. Istovremeno s aktivnostima JNA, nova hrvatska vlast počela je povećavati brojnost i snagu hrvatske policije na koju se prebacuje oslonac zaštite suverenosti i teritorijalne cjelovitosti Republike Hrvatske. Do zaoštavanja napetosti između hrvatske vlasti i JNA dolazi u kolovozu 1990. kada su srpski pobunjenici blokirali prometnice u okolici Knina. Hrvatska policija je pokušala intervencijom zaustaviti blokadu prometnicu, no pokušaj gušenja pobune spriječila je JNA (Marijan, 2011: 65). Smatrajući hrvatsku vlast glavnim protivnikom u borbi za očuvanje jugoslavenske države i komunističkog poretka, JNA se usmjerila na djelovanje protiv hrvatskog vrhovništva. Vrh JNA pokreće akciju Štit koja je trebala komprimirati hrvatsku vlast zbog nezakonitog naoružavanja u svrhu obračuna s JNA i Srbima u Hrvatskoj. U siječnju 1991. Predsjedništvo SFR Jugoslavije uz protivljenje hrvatskog i slovenskog predstavnika te odsustvo makedonskog predstavnika, donosi Naredbu o rasformiranju i razoružavanju nelegalnih vojnih

⁴⁴ Teritorijalna obrana je uz JNA bila druga komponenta oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) i nalazila se u nadležnosti republika.

sastava za što se daje desetodnevni rok (Petrović, 2015: 119). Iako se u Naredbi navodno tražilo razoružanje svih formacija, u biti je bila uperena protiv rezervnog sastava Ministarstva unutarnjih poslova (MUP) Republike Hrvatske (Knežević, 2015: 250). Nakon donošenja zakonski upitne odluke Predsjedništva SFRJ, JNA kreće s uhićenjima hrvatskih dužnosnika zbog njihove navodne uključenosti u nezakonito naoružavanje Hrvatske te istovremeno podiže razinu svoje borbene pripravnosti. Situacija se ipak smiruje nakon sastanaka Tuđmana i vrha JNA u Beogradu gdje je dogovorena demobilizacija rezervnog sastava hrvatske policije i smanjenje borbene pripravnosti jedinica JNA. Smirivanje napetosti između hrvatske vlasti i JNA trajalo je samo do početka ožujka 1991. U Hrvatskoj se nastavilo širenje srpske pobune i nasilno izuzimanje dijelova Hrvatske iz nadležnosti hrvatske vlasti. U ožujku 1991. srpski pobunjenici su pokušali Pakrac pripojiti SAO Krajini, zbog čega je došlo do intervencije hrvatske policije i sprječavanja nasilnog izdvajanja Pakraca iz ustavnog poretka Republike Hrvatske. U sukob se uključuje JNA uspostavljanjem tampon zone između sukobljenih strana i pružanjem zaštite srpskim pobunjenicima. Nakon Pakraca JNA nastavlja pružati zaštitu srpskim pobunjenicima primjenjujuće tampon zone i „razdvajanje sukobljenih strana“ kojima sprječava djelovanje hrvatske policije i omogućuje učvršćivanje vlasti pobunjenih Srba (Marijan, 2011: 67). Stvaranje tampon zona bilo je dio obrasca kojim se osvajao teritorij Hrvatske, a provodio se na način da snage pobunjenih Srba izazovu provokaciju na koju je hrvatski MUP odgovarao, nakon čega bi se JNA umiješala u sukobe razdvajajući dvije strane i stvarajući tampon zonu (Kolarić, 2018: 14).⁴⁵

Hrvatska vlast je bila svjesna podrške koju je JNA pružala srpskim pobunjenicima i njezinog djelovanja protiv hrvatske policije, no prema JNA se nije zauzimao neprijateljski stav. Glavni smjer djelovanja hrvatskih policijskih snaga bio je protiv oružanih snaga pobunjenih Srba na području od sjeverne Dalmacije do Slavonije, a premda je JNA bila temeljni problem, vrh hrvatske vlasti nije prema njoj dopuštao poduzimanje radikalnih mjera (Marijan, 2011: 67). Hrvatsko vrhovništvo je dugo JNA dijelilo na skup različitih strujanja, u kojem je načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ general - pukovnik Blagoje Adžić gledan kao predstavnik radikalne – srpske crte za razliku od umjerenog i projugoslavenski orijentiranog Veljka Kadijevića koji je u to vrijeme obnašao dužnost saveznog ministra obrane SFRJ. To su, između

⁴⁵ Spomenuti obrazac djelovanja detaljno je opisao vođa pobunjenih hrvatskih Srba Milan Babić u svom svjedočenju pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u veljači 2006. Detaljnije o Babićevu svjedočenju u: Kolarić, 2018: 14.

ostalog, bili razlozi zbog kojih je JNA gledana kao sila s kojom je možda i moguće postići dogovor unatoč prosrpskom djelovanju niza njezinih pripadnika (Marijan, 2011: 68). Glavni zagovornik te politike bio je predsjednik Republike Franjo Tuđman. Spomenutu Tuđmanovu politiku prema JNA najbolje oslikava njegovo izlaganje na sjednici Vrhovnog državnog vijeća (VDV)⁴⁶ 8. lipnja 1991.:

„Postoji problem u odnosu prema Jugoslavenskoj armiji, u dvostrukom smislu – s jedne strane treba, ja mislim i dalje razobličavati tu neprincipijelnost njihovu gdje god se ona javlja, recimo taj čin hapšenja⁴⁷, znači kao – ali ga prikazati kao postojanje, znači jednih nedemokratskih i protuhrvatskih elemenata u okviru same armije, ali u cjelini ne trebamo zaoštravati, ne trebamo iz čitave armije stvarati protivnika s kojim se moramo zaratiti, jer nam to nije u interesu. Nama je u interesu da prođemo bez rata i da znači sa svojom principijelnom politikom kao do sada, da blokiramo one koji hoće izazvati krvoproliće na hrvatskom tlu.

Prema tome, u cjelini imati tu razboritost da bez obzira što faktički se Jugoslavenska armija javlja u stanovitom smislu kao okupacioni element Hrvatske, ali ona to ipak nije sada i ne trebamo je sada proglašavati. Ako će trebati to proglasiti, onda ćemo to proglasiti, ali tako dugo dok možemo računati s time da ona može ostati neutralna, dok možemo računati s time da političkim sporazumom možemo postići to da ona prihvati ili stvaranje saveza ili razlaz, dotle nemojmo je jednostavno gurati protiv sebe i to je veoma delikatno. (...)

I jasno, pokazati baš iz tih razloga spremnost na suradnju i sa vojskom, u tom smislu da se ostvari takva suradnja koja će izbjeći, onemogućiti sukobe i koja će omogućiti u to da mi jedan dio te jugoslavenske vojske preuzmemo u Republiku Hrvatsku, da se oni ne osjećaju da će biti zbog osamostaljenja Hrvatske, da će biti i životno ugroženi i oni i obitelji itd, a i u interesu nam je da u dijeljenju i tog armijskog kolača dobijemo jedan dio tih kadrova za suradnju, a ne razumijete, čak i kada se ne bi radilo o tome da mogu praktično upotrebiti svoje tenkove i topove protiv nas, nego da ih samo odvedu“ (Lucić, 2005: 50).

Usporedno s vođenjem pregovora i pokušajima iznalaženja mirnog rješenja s pobunjenim Srbima, vrh hrvatske vlasti je razmatrao i mogućnosti suzbijanja srpske pobune intervencijom policijskih snaga. U razdoblju od rujna od studenoga 1990. ministar narodne obrane Martin Špegelj je po Tuđmanovu nalogu pripremio i državnom vrhu izložio tri plana policijskog suzbijanja srpske pobune u dijelovima Dalmacije i Like (Špegelj, 2001: 126 – 142). Nijedan od

⁴⁶ O ustrojstvu i djelovanju VDV-a opširnije u nastavku teksta.

⁴⁷ Misli se na uhićenje četvorice sudionika prosvjeda protiv JNA u Splitu koji se zbilo 11. svibnja 1991.

tih planova nije ostvaren i prednost se nastavila davati pregovorima s pobunjenim Srbima. U studenome 1990. Špegelj je izradio prvi cjeloviti plan obrane Hrvatske koji je predviđao radikalno suprotstavljanje vojnom udaru JNA kroz preventivni napad na njihove snage u Hrvatskoj. Na predstavljanju plana Tuđmanu i najužem hrvatskom vodstvu 27. prosinca 1990. predstavnici MUP-a iznijeli su svoja mišljenja prema kojima je plan neostvariv prvenstveno zbog pomanjkanja ljudstva i oružja, a onda i narušavanja težnji za mirnim rješenjem problema (Domović, 2013: 79). Prema svjedočanstvu Martina Špegelja, Tuđman je također iznio stav kako se ničim ne smije dovesti u pitanje proces dogovaranja i pregovaranja o preustroju Jugoslavije u konfederaciju, te je odbio odobriti plan (Špegelj, 2001: 157). Pod utjecajem snažnog pritiska JNA i saveznih tijela na Hrvatsku i Sloveniju zbog osnivanja vojnih jedinica i naoružavanja, te dvije republike su u siječnju 1991. sklopile međusobni savez koji bi se izražavao usklađenim vojno-političkim djelovanjem u slučaju oružane intervencije JNA (Guštin, 2008: 95). U kontekstu vojnog i političkog približavanja Hrvatske i Slovenije, Špegelj je u svibnju 1991. preradio prvotni plan obrane iz prosinca 1990. i prilagodio ga za sinkronizirano djelovanje hrvatskih i slovenskih snaga protiv JNA. Planovi za zajedničko obrambeno djelovanje Hrvatske i Slovenije u slučaju napada JNA završeni su 17. lipnja 1991., a zajednički plan obrane potvrđen je 25. lipnja potpisivanjem Sporazuma o prijateljstvu i suradnji te međusobnom priznanju (Guštin, 2008: 98). Nakon što su istog tog dana Slovenija i Hrvatska proglasile svoju suverenost i samostalnost, 27. lipnja je uslijedio napad JNA na Sloveniju. Unatoč postojanju zajedničkog plana obrane od vojnog napada JNA, Tuđman nije dopustio aktiviranje hrvatskih jedinica i strogo je zabranio bilo kakvo neprijateljsko djelovanje prema JNA (Špegelj, 2001: 228). Vrhovno državno vijeće je osudilo oružanu intervenciju JNA protiv Slovenije proglašivši je nelegitimnom, protuustavnom i protuzakonitom. Također je upućen zahtjev za povlačenjem JNA u njezine vojarne i najavljeno kako će u slučaju nastavka oružane intervencije Hrvatska pozvati svoje građane u JNA da ne sudjeluju u vojnim akcijama na području Slovenije te će se suprotstaviti korištenju hrvatskog teritorija za bilo kakve neprijateljske akcije protiv Slovenije (Šeks, 2015: 101). Odbijanje Hrvatske da se izravno uključi u sukob s JNA nije zadovoljilo slovensku stranu, ali ni dio vrha vladajućeg HDZ-a. Premda je Predsjedništvo HDZ-a⁴⁸ podržalo stajališta hrvatske vlasti u odnosu na oružanu intervenciju JNA u Sloveniji, na izvanrednom sastanku Izvršnog odbora

⁴⁸ Predsjedništvo HDZ-a je bilo drugo po redu najmoćnije stranačko tijelo (nakon Sabora) te je među ostalim donosilo političke i druge odluke u ime HDZ-a (Odluka I. Općeg sabora HDZ, 1990: 29).

HDZ-a⁴⁹ koji je razmatrao aktualnu političku situaciju izraženi su zahtjevi za jačom podrškom Sloveniji u borbi protiv JNA. U istupima pojedinih članova Izvršnog odbora HDZ-a isticala se nedovoljna pripremljenost Hrvatske za situaciju u Sloveniji te upozoravalo na izdaju savezništva sa Slovenijom i opasnost koja Hrvatskoj prijete u slučaju uspjeha intervencije JNA. U tim istupima mogla se očitati orijentacija članova HDZ-a prema potrebi „čvršćeg“ nastupa prema JNA i snažnije „efektivnije“ pomoći Sloveniji (Šeks, 2015: 104).

Nakon proglašenja hrvatskog državnog osamostaljenja 25. lipnja 1991. srpski pobunjenici ubrzavaju i radikaliziraju vlastite secesionističke akcije i proglašavaju dvije nove srpske autonomne oblasti u Slavoniji (Kasapović, 1993: 69). Potaknuti i vođeni od strane Srbije, srpski pobunjenici od ljeta 1991. počinju s otvorenom oružanom pobunom protiv hrvatske vlasti. Krizno žarište vojne pobune postaje Slavonija u kojoj hrvatska policija i Zbor narodne garde (ZNG)⁵⁰ vode borbe s pobunjenicima i dobrovoljcima iz Srbije izbjegavajući sukob s JNA. No JNA sve češće intervenira u sukobe na strani srpskih pobunjenika te s njima čak i zajednički djeluje protiv hrvatskih snaga. Istovremeno JNA aktivno sudjeluje u naoružavanju srpskih snaga nastojeći ih pripremiti i organizirati za borbu protiv hrvatske strane (Kolarić, 2018: 15). Zbog sve otvorenijeg uključivanja JNA u ostvarivanje srpskih secesionističkih ciljeva, u vrhu hrvatske vlasti se produbljuju razilaženja oko odnosa prema JNA te pojačavaju kritike prema Tuđmanovoj koncepciji obrane hrvatske suverenosti i teritorijalne cjelovitosti. Unatoč sve većem otporu prema politici izbjegavanja otvorenog sukoba s JNA, Tuđman i dalje nastavlja inzistirati da Hrvatska ni na jedan način ne smije dati povoda za napad, što je podrazumijevalo zabranu svakog provociranja savezne vojske, pa čak i kad je ona očito stajala na strani pobunjenih Srba (Miškulin, 2017: 263).

Intenziviranje srpske pobune i sve veći ljudski i teritorijalni gubici hrvatske strane, ubrzavali su rast nezadovoljstva i otpora prema Tuđmanovoj obrambenoj politici i odnosu prema JNA. Protivljenje Tuđmanovoj politici izbjegavanja sukoba s JNA bilo je izraženo i u vodstvu HDZ-a koje je ujedno bilo nezadovoljno i s načinom funkcioniranja stranke. Na sjednici Izvršnog odbora HDZ-a 24. srpnja 1991. na kojoj se razmatrala obrambena politika i pristup prema JNA, iskazan je snažan kritički naboj prema načinu funkcioniranja HDZ-a, pa i prema predsjedniku Tuđmanu,

⁴⁹ Izvršni odbor je bio izvršno-političko operativno tijelo HDZ-a koje je među ostalim donosilo odluke o tekućoj politici HDZ-a (Odluka I. Općeg sabora HDZ, 1990: 33).

⁵⁰ O ustrojstvu i nadležnostima ZNG-a više u nastavku teksta.

sve do turobne ocjene o neprepoznatljivosti politike HDZ-a (Šeks, 2015: 206). Zatražen je i hitan sastanak svih vrhovnih tijela HDZ-a, što je Tuđman i učinio sazvavši 29. srpnja zajedničku sjednicu Predsjedništva, predsjedništva Izvršnog odbora i tajništva HDZ-a. Na sjednici je Tuđman iznio svoje stajalište o prirodi sukoba u Hrvatskoj te ulozi JNA u istome:

„Mi se, gospodo, nalazimo u, prema tome, gospodo u jednom stanju rata i mira. Mi smo činili sve da izbjegnemo veliki rat... (...) Naš narod je počev od ovih intelektualnih ili opozicionih krugova, pa do običnih ljudi, poprilično uznemiren i pita se da li je takva politika kakvu smo vodili i kakvu vodimo, ispravna i je li održiva još uvijek. Mi smo znali da Armija sudjeluje u naoružavanju odmetnika. To nije činila otvoreno, ali je činila preko pojedinaca i na taj način, ali smo znali isto tako i to da je Armija podvojena između dviju tendencije. Jedne, manje, jugounitarističke i druge, veće, prosrpske – srpske. U ovu manju jugounitarističku ubrajam i jugointegralističku, da ne pravim sad razlike između nje, recimo između Kadijevića koji je jugointegralistički i onih drugih koji su isključivo jugounitaristički... Razlika je u tom što ta manja jugounitaristička-integralistička ne bi pustila Sloveniju, dok ona prosrpska bi. Do sada je, znači, prevladala ta prosrpska i prema tome lijepo su se prema dogovoru između srpske i slovenske politike dogovorili o tome da Armiju povuku iz Slovenije“ (Šeks, 2015: 210).

Tuđman je istaknuo kako u vrhu hrvatske vlasti i HDZ-a ima ozbiljnih zahtjeva da se krene u napad na JNA i zauzimanje njezinih skladišta i vojarni, te krenuo dalje obrazlagati svoje stajalište:

„Prema tome, razlog zbog kojeg nismo ulazili ni prihvaćali i ponudili opće i orijentirali se na to da idemo u oružani obračun, rat s Armijom bio je taj što nam snage nisu bile još ni opremljene, zato što bi takav jedan obračun,... krivnja bi pala na nas i prema tome bismo izgubili potporu toga svijeta, demokratskog svijeta i glavnih čimbenika europske svjetske politike, koji su s jedne strane bili svi orijentirani na čuvanje Jugoslavije, a s druge strane gledaju tko je u konkretnim uvjetima onaj koji je započeo rat (...)“ (Šeks, 2015: 211).

Nakon Tuđmanova izlaganja uslijedili su istupi drugih članova vodstva HDZ-a o sigurnosnoj situaciji i politici prema JNA. Većina sudionika rasprave podržala je Tuđmanovo stajalište o prirodi sukoba u Hrvatskoj („stanje rata i mira“) i nastavak politike izbjegavanja općeg sukoba s JNA, no ujedno su se mogla čuti i suprotstavljena stajališta. Hrvatski predstavnik u Predsjedništvu SFRJ Stipe Mesić oponirao je Tuđmanu tvrdeći kako je Hrvatska „u ratu sa Srbijom i u ratu s Jugoslavenskom armijom“ i založio se da u slučaju daljnjih napada Hrvatska blokira JNA u vojarnama i obustavi im struju, telefon, vodu i dostavu hrane (Šeks, 2015: 214-

215). Zaključivši kako se nitko od sudionika rasprave nije otvoreno izjasnio za pokretanje općeg napada na JNA, Tuđman je potvrdio glavne odrednice svoje politike prema saveznoj vojsci:

„(...) Moramo nastaviti to stanje rata i mira kakvo jest s pojačanim našim organizacijskim pripremama čak i za vođenja općeg rata, ali istovremeno i s isticanjem i praktičnim koracima da bismo po mogućnosti izbjegli rat, ali bio bih za to da proglasimo izvanredno stanje u kriznim područjima i u tim područjima i mobilizaciju, jer bi to značilo spremnost vodstva, prema tome i mobilizaciju naroda da se ne mirimo s ovim... (...)

Da završimo, mislim da ne znam da li s ovim plus izvanredne mjere, znači mobilizaciju u kriznim područjima, ali ako Armija, tamo gdje Armija napadne ili gdje ide odgovoriti. U konkretnim slučajevima, znači, ne rat s cijelom, ali u konkretnim lokalnim slučajevima da, i primijeniti prema tim jedinicama konkretne mjere, ove javne mislim i kruha, vodova itd.“ (Šeks, 2015: 222-223).

Premda na sjednici stranačkog vrha 29. srpnja nisu doneseni nikakvi zaključci, Tuđman je rezimirajući raspravu konstatirao da su potvrđena njegova gledišta koja je iznio u uvodnom izlaganju, a od kojih su bili važni sljedeći zaključci: a) ne ići u rat protiv Armije; b) nismo u ratu s Armijom nego s nekim njezinim dijelovima; c) prema Armiji u lokalnim razmjerima poduzimati neke mjere (ne oružane) – uskrate struje, vode i sl.; d) proglasiti izvanredno stanje i mobilizaciju u kriznim područjima (Šeks, 2015: 224).

S porastom intenziteta oružanih djelovanja ponovno se aktualizirao i plan ministra obrane Martina Špegelja koji je predviđao opći napad na JNA i zauzimanje njezinih skladišta i vojarni na području Hrvatske. Nakon što je Špegelj još jednom revidirao svoj plan i predložio ga vrhu hrvatske vlasti, sada već u svojstvu zapovjednika Zbora narodne garde, Tuđman je 30. srpnja 1991. sazvao sjednicu VDV-a posvećenu isključivo prijedlozima Martina Špegelja. Već na spomenutoj sjednici stranačkog vrha 29. srpnja Tuđman je neposredno iznio stav o Špegeljevu planu kazavši:

„(...) ja ne bih bio za prijedlog koji mi je maločas u prisutnosti Jože Manolića, iznio i najodgovorniji čovjek, idemo u opći napad“⁵¹ (Šeks, 2015: 212).

⁵¹ Tuđman nije imenovao koji je to „najodgovorniji čovjek“ no s velikom sigurnošću se može pretpostaviti kako se radi o Martinu Špegelju koji je u to vrijeme bio najodgovorniji akter hrvatske obrambene politike te je predlagao opći napad na JNA.

Prema svjedočanstvu Martina Špegelja, Tuđman je na sjednici VDV-a 30. srpnja ljutito i grubo odbacio njegov plan ocijenivši ga kao još jednu provokaciju. Nadalje, Tuđman ga je i optužio tvrdeći:

„Želiš na nas navući JNA, koju mnogi ocjenjuju kao treću ili četvrtu vojnu silu u Europi. Ona nas može pregaziti, uništiti. Gdje tu ima razuma? General Špegelj je general rata. Nama rat ne treba. Razumom ćemo doći do rješenja bez rata“ (Špegelj, 2001: 249).

Prema istom izvoru Špegelj se suprotstavio Tuđmanovim kritičkim primjedbama, no ovaj ga je nastavio optuživati za opasni avanturizam i potkopavanje političkog razrješenja jugoslavenske krize. Špegelj svjedoči kako je u obranu njegova plana stao jedino Stjepan Mesić koji je smatrao da se JNA i vodstvo Srbije spremaju na oružanu akciju protiv Hrvatske i da im se u tome neće ispriječiti nikakvi pregovori. Zbog toga je inzistirao da se osvoje skladišta oružja JNA, izvrši mobilizacija i tim oružjem i mobilizacijom proširi i osposobi hrvatska vojska (Špegelj, 2001: 253). Kako svjedoči tadašnji predsjednik Sabora Žarko Domljan, i njemu se činilo da je Špegelj u pravu, a po licima prisutnih se vidjelo da i oni dijele slično mišljenje, ali se ipak nitko više nije usudio javiti za riječ (Domljan, 2010: 324). Prema sjećanjima Martina Špegelja, u raspravi su još sudjelovali ministar unutarnjih poslova Ivan Vekić, ministar inozemnih poslova Zvonimir Šeparović, potpredsjednik Vlade Franjo Gregurić i predsjednik Vlade Josip Manolić, no nitko se od njih nije otvoreno suprotstavio Tuđmanovoj negativnoj reakciji na Špegeljev plan općeg napada na JNA. Vladimir Šeks svjedoči kako je s puno simpatija slušao izlaganje generala Martina Špegelja i njegov plan napada na skladišta i vojarne JNA. Kako dalje navodi, nije se upuštao u raspravu jer je držao da nije kompetentan za takva strateško-taktička razmatranja, a ističe da je osim toga odmah „osjetio“ da je predsjednik Tuđman žestoko protiv prijedloga i plana Martina Špegelja (Šeks, 2015: 263). S obzirom na Tuđmanovo oštro protivljenje i izostanak podrške većine drugih članova vrha hrvatske vlasti, Špegelj je nakon rasprave podnio ostavku na dužnost zapovjednika Zbora narodne garde.

Sjednica VDV-a na kojoj je konačno odbačen Špegeljev plan i potvrđena Tuđmanova politika izbjegavanja općeg sukoba s JNA završila se u jutarnjim satima 31. srpnja, a već istog dana⁵²

⁵² Pojedini dužnosnici HDZ-a u svojim sjećanjima pogrešno navode 17. srpnja kao datum održavanja spomenute sjednice. Za detaljnije objašnjenje nedoumica oko točnog datuma sjednice v. Miškulin, 2017: 773.

održana je sjednica Glavnog odbora HDZ-a.⁵³ Izvorna svrha sjednice bilo je usklađivanje stavova pred predstojeće zasjedanje Sabora, ali je dio stranačkih dužnosnika iz pobunom zahvaćenih područja odlučio iskoristiti sjednicu za iznošenje nezadovoljstva radom Vlade, Sabora i Ureda predsjednika (Miškulin, 2017: 274). Nakon uvodnog Tuđmanovog izlaganja u kojem je isticao uspjehe dotadašnje državne politike, uslijedile su oštre kritike Tuđmanove koncepcije obrane i izbjegavanja otvorenog sukoba s JNA. Prvi je istupio Vladimir Šeks koji je u ime slavonskog HDZ-a kritizirao obrambenu politiku i zatražio oštiji pristup prema JNA. Član Glavnog odbora HDZ-a i tadašnji ministar trgovine Petar Kriste svjedoči da se iz Šeksova istupa „moglo odgonetnuti da je njegova kritika usmjerena prema vrhu države i samom Tuđmanu“ (Kriste, 2002: 206). Reagirajući na Šeksov kritički istup Tuđman ga je izazovno pozvao da se osobno kandidira za predsjednika države (Šeks, 2015: 189). Nakon Šeksa, Tuđmana je kritizirao i tadašnji predsjednik Kluba zastupnika HDZ-a Zvonimir Marković koji je ustvrdio kako je zemlja u krizi i da započeti ratni sukobi pokazuju tendenciju potpune eskalacije. Prema sjećanju Kriste, Marković je kritizirao i sustav i funkcioniranje vlasti i njenu efikasnost u sudbonosnim trenucima (Kriste, 2002: 207). Na meti kritike našao se i Tuđmanov odnos sa strankom, Vladom i Saborom te njegovo okruživanje velikim brojem savjetnika. U tom kontekstu, Marković se sarkastično zapitao:

„Kako objasniti da Predsjednik, dok je zemlja u krvi, ima dva savjetnika za glazbu, jednog za laku, a drugog za klasičnu“ (Kriste, 2002: 207).

Prema svjedočanstvu Žarka Domljana, kritičkom nastupu Markovića pridružio se i Branimir Glavaš, što je „zaprijetilo da cijela situacija pođe ukrivo“ (Domljan, 2010: 321-322). Suočen s velikim nezadovoljstvom unutar stranke, Tuđmanov je stavio svoje uvodno izlaganje na glasovanje. Prema sjećanju Petra Kriste, Tuđmanovo izlaganje je podržano većinom glasova, ali ta većina nije bila izrazita (Kriste, 2002: 208). U stranačkoj okružnici sa zajedničke sjednice najviših tijela HDZ-a od 12. i 13. kolovoza 1991. stajalo je da je Glavni odbor HDZ-a na sjednici 31. srpnja velikom većinom glasova podržao Tuđmanovu politiku. No treba istaknuti kako je

⁵³ Glavni odbor je bio treće po redu najmoćnije stranačko tijelo (nakon Sabora i Predsjedništva) te je među ostalim usvajao program HDZ-a i utvrđivao opću politiku stranke u okviru programa (Odluka I. Općeg sabora HDZ, 1990: 31).

okružnica načinjena početkom rujna 1991. kada je Tuđman već učvrstio svoju vlast nad strankom.⁵⁴

Glasovanjem na sjednici Glavnog odbora HDZ-a i davanjem podrške Tuđmanu nije se zaustavilo unutarstranačko nezadovoljstvo njegovom obrambenom politikom, kao ni zahtjevi za odlučnijim djelovanjem prema JNA. Predstavljajući Vladu demokratskog jedinstva na izvanrednom zasjedanju Sabora početkom kolovoza 1991., Tuđman je Srbiju, JNA i srpske pobunjenike označio agresorima na Hrvatsku, ali se izjasnio protiv toga da se jugoslavenskoj vojsci objavi rat. S druge strane, znatan dio saborskih zastupnika HDZ-a je tijekom spomenutog zasjedanja Sabora zagovarao opći oružani odgovor prema JNA, tražeći da HDZ čvršće „uzme stvar u ruke“ i žešće se suprotstavi agresiji (Šeks, 2015: 310). Otpor i nezadovoljstvo HDZ-ovih saborskih zastupnika s organizacijom i koncepcijom obrane došlo je do izražaja u odbijanju Tuđmanova prijedloga sastave nove hrvatske Vlade koja je potvrđena tek nakon Tuđmanovih kadrovskih ustupaka HDZ-ovoj parlamentarnoj frakciji. Ujedno je i HDZ-ova parlamentarna frakcija podržala saborsku rezoluciju koja se kosila s glavnim odrednicama Tuđmanove koncepcije obrane i odnosa prema JNA. O kritikama Tuđmanove obrambene politike iz redova HDZ-a raspravljalo se na zajedničkoj sjednici Predsjedništava i Izvršnog odbora stranke 12. i 13. kolovoza 1991. Na sjednici je Tuđman branio opravdanost i svrhovitost svoje politike „rata i mira“ u postojećim okolnostima:

„Ali mislim da naša politika rata i mira, nije mogla biti drugačija. Znači i da danas prema onome kako nas izazivaju, mogli bismo reći rat, rat da izazovemo da te baterije koje imaju uperene na Zagreb i druge gradove, da ih ospu po nama, da imamo mjesto koliko imamo do sada 158 ili 160 možda već žrtava, da imamo najednom 15 tisuća ili 50 tisuća najmanje. To hoćemo izbjeći, ali se nećemo predati.

Znači, mislim da ta politika, da dodjemo do suverenosti i puno samostalnosti sa što manje žrtava. Ali sam rekao i ja stojim na tome, ako će biti potrebno onda ćemo imati, ali tako dugo dok postoji mogućnost da dodjemo do samostalnosti sa što manje i ljudskih i materijalnih žrtava, dotle je to dobro i dotle ću ja, bez obzira što znam da je to nepopularno pred dobrom masom ljudi koji misle, pa šta ne idemo itd.“⁵⁵

⁵⁴ Više o spomenutoj sjednici najviših tijela HDZ-a i okružnicama u nastavku teksta.

⁵⁵ Osobni fond Vladimira Šeks: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a i Predsjedništva Izvršnog odbora, održane 12. kolovoza 1991. u vili „Weiss“, 41/1 HLJ.

Na spomenutoj sjednici Tuđman je konačno uspio vodstvu stranke nametnuti svoju politiku obrane zemlje i disciplinirati stranačke prvake koji su najviše oponirali njegovu autoritetu (Zvonimir Marković, Vladimir Šeks i Žarko Domljan). U okružnici stranačkom članstvu sa sjednice od 12. i 13. kolovoza utvrđeno je da je „organizacija i koncepcija obrane Republike Hrvatske uvjetovana ne samo našim materijalnim, tehničkim i personalnim mogućnostima, već i vanjskim čimbenicima koji su bili nepremostiva zapreka za opremu naših obrambenih snaga“.⁵⁶ Dalje je istaknuto da će se Predsjedništvo HDZ-a i „dalje zauzimati za najbezbolniji put do pune slobode i realizacije državne suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske utvrđene Ustavom Republike Hrvatske“.⁵⁷

U skladu s odlukama stranačkog i državnog vrha Hrvatska je i unatoč intenziviranju borbenih djelovanja JNA i srpskih pobunjenika, tijekom kolovoza 1991. nastavila provoditi Tuđmanovu „politiku rata i mira“. Na snazi je bila zapovijed temeljem koje su ZNG i policija mogle prema pobunjenicima i dobrovoljcima iz Srbije djelovati napadno, a prema JNA biti u položaju „preventivne gotovosti“, što je značilo da izbjegavaju sukobe sa saveznom vojskom, osim ako ih napadne (Miškulin, 2017: 270). Tuđman je u tom razdoblju održao i sastanak s čelnicima JNA i Saveznog sekretarijata za narodnu obranu (SSNO) nakon kojeg je istaknuo da je moguće izbjeći proširenje rata koji je nametnut Hrvatskoj te ujedno pozvao „obrambene snage Hrvatske da prve ne počinju sukob s Jugoslavenskom armijom“ (*Slobodna Dalmacija*, 28. kolovoz 1991., str. 32).

U međuvremenu je JNA odustala od ideje očuvanja komunizma i Jugoslavije te se otvoreno uključila u ostvarivanje srpskih velikodržavnih ciljeva. Prijelomni događaj u pogledu otvorenog stavljanja JNA na srpsku stranu odigrao se u kolovozu 1991. kada su ministar unutarnjih poslova SAO Krajine Milan Martić i JNA zajednički donijeli odluku o napadu na selo Kijevo u općini Knin (Kolarić, 2018: 17). Krajem kolovoza 1991. JNA je od strane međunarodne zajednice optužena da izaziva sukobe, odnosno da potpomaže pobunjenim Srbima i da nije nepristrani pomagač (Marijan, 2011: 68). Od početka rujna 1991. JNA i srpski pobunjenici kreću u otvoren rat i agresiju protiv Hrvatske, što dovodi i do promjene u pristupu hrvatske vlasti prema JNA. Po prvi puta je 6. rujna 1991. u jednoj hrvatskoj bojnoj zapovijedi JNA jasno definirana kao snaga koja zajedno djeluje s pobunjenim Srbima čiji je cilj „odsijecanje ove regije na liniji Virovitica – Novska i stvaranje uvjeta za uspostavu agresorske, odnosno velikosrpske vlasti“ (Marijan, 2011:

⁵⁶ OF VŠ: Okružnica svim organizacijama HDZ, 7. rujna 1991., 3.

⁵⁷ *Isto*, 3.

68). Nakon što je savezni sekretar za narodnu obranu Veljko Kadrijević odbio naređenje predsjednika Predsjedništva SFRJ Stjepana Mesića o povlačenju jedinica JNA u vojarnе, Franjo Tuđman je 13. rujna 1991. donio Naredbu o poduzimanju mjera pripravnosti. Spomenuta Naredba je podrazumijevala opkoljavanje vojarni JNA, isključivanje struje, vode i plina, inzistiranje na njihovoj predaji i eventualni napad, što je ujedno značilo prelazak iz faze ograničenog sukoba u fazu totalnog rata (Kosnica, 2011: 160).

4.1. Institucionalni čimbenici

4.1.1. Ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike i odnos s Vladom

Prema hrvatskom Ustavu Tuđman je kao predsjednik Republike bio glavni zapovjednik oružanih snaga Republike Hrvatske. S obzirom da Hrvatska kao federalna sastavnica Jugoslavije nije imala pravo na vlastite oružane snage, u početku se hrvatska oružana sila izgrađivala kroz Ministarstvo unutarnjih poslova. U travnju 1991. u sklopu MUP-a osnovan je Zbor narodne garde (ZNG) kao profesionalna i uniformirana oružana formacija vojnog ustroja za obrambeno redarstvene dužnosti.⁵⁸ Jedinice ZNG-a bile su pod zapovjedništvom hrvatskog Ministarstva obrane, a o njihovoj upotrebi odlučivao je predsjednik Republike na traženje ministra unutarnjih poslova. Prema Ustavu Tuđman je kao predsjednik Republike također odlučivao i o imenovanju i razrješenju predsjednika Vlade i ministara, uključujući i ministre u resorima unutarnjih poslova i obrane. U razdoblju intenziviranja sukoba sa srpskim pobunjenicima i JNA tijekom ljeta 1991. Tuđman je promijenio dvojicu predsjednika Vlade (Josip Manolić i Franjo Gregurić), trojicu ministara unutarnjih poslova (Josip Boljkovac, Onesin Cvitan i Ivan Vekić) i četvoricu ministara obrane (Martin Špegelj, Šime Đodan, Luka Bebić i Gojko Šušak). Zahvaljujući mišljenju Ustavnog suda prema kojem je predstavljanje i potvrđivanje novih ministara u Saboru bilo nužno jedino u slučaju promjene cijele vlade, Tuđman je imenovanja novih ministara obavljao bez njihova prethodnog predstavljanja u Saboru i traženja glasovanja o povjerenju (Smerdel, 1991: 25). Na taj je način Tuđman zamijenio tri ministara obrane, dva ministara unutarnjih poslova, tri važna ministra iz područja ekonomije uključujući i zamjenika predsjednika Vlade, kao i brojne druge ministre (Smerdel, 1991: 25). Davorin Rudolf koji je tijekom 1991. bio prvo ministar

⁵⁸ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima (NN: 19/91).

pomorstva, a potom inozemnih poslova, svjedoči kako je o postavljanju i smjenjivanju ministara odlučivao isključivo predsjednik Republike (Rudolf, 2015: 30).

Koristeći se ustavnim ovlastima Tuđman je u instituciji Ureda predsjednika Republike uspostavio posebna savjetodavna tijela u kojima je centralizirao odlučivanje o sigurnosnim i vanjskopolitičkim pitanjima, dok je Vladi ostavio da se bavi detaljima ekonomske politike i o dnevnim poslovima koordinacije državnog aparata (Zakošek, 2002: 117). Za Tuđmanov odnos prema instituciji Vlade indikativna je njegova odluka da nakon pobjede na izborima 1990. postane predsjednik Predsjedništva, a ne predsjednik Vlade, premda je prema tadašnjim odredbama Ustava SR Hrvatske bila jača pozicija premijera nego pozicija predsjednika Predsjedništva (Boban, 2017b: 162). Predsjednik 2. hrvatske Vlade Josip Manolić ističe kako Tuđman nije bio zainteresiran za vođenje republičke Vlade „budući da se ekonomijom nikad nije bavio“ (Manolić, 2015: 173). Tuđman općenito nije bio sklon kolektivnom vodstvu pa je stoga i kolektivno Predsjedništvo Republike nastojao pretvoriti u instituciju u kojoj on ima dominantnu ulogu. Tadašnji član Predsjedništva Dušan Bilandžić svjedoči kako je Tuđman kao predsjednik Predsjedništva monopolizirao moć u svojim rukama te da Predsjedništvo „nije bilo kolektivni šef države kao što je normirano“ (Bilandžić, 2006: 356).

Svoju predodžbu uloge predsjednika Republike u donošenju strateških državnih odluka, Tuđman je 1991. vrlo jasno opisao tadašnjem predsjedniku Sabora Žarku Domljanu:

„Državna se politika vodi samo s jednog mjesta, a ostali je moraju slijediti. Svi vi radite posao u okviru svojih ovlaštenja, ali samo ja strateški razmišljam“ (Domljan, 2010: 223).

Već spomenuti Rudolf ističe da Tuđman „nije osobito mario za mišljenja i stajališta institucija izvršne i zakonodavne, pa ni sudske vlasti, Vlade i ministarstva, čak ni Sabora“, smatrajući da „u odlučnim, sudbonosnim, povijesnim trenucima za narod i zemlju odlučuje vrhovnik, državni poglavar“ (Rudolf, 2017: 400).

Tuđmanovu nadmoć u odlučivanju o strateškim pitanjima prihvaćale su sve tadašnje Vlade koje je on imenovao, pri čemu je donekle jedina iznimka bila Vlada demokratskog jedinstva Franje Gregurića. Kako svjedoči njezin potpredsjednik Zdravko Tomac, spomenuta Vlada je „bila samostalni politički faktor, koji je donosio u kriznim situacijama samostalne odluke često i suprotne volji predsjednika države“ (Tomac, 2004: 207). U okolnostima najteže ratne prijetnje i

nepovoljnog položaja Hrvatske na međunarodnoj sceni krajem 1991., Tuđman je bio prisiljen pristati na veći stupanj autonomije Vlade u odlučivanju. No kako ističe sam Tomac, nakon uspostave primirja i međunarodnog priznanja Hrvatske početkom 1992. Tuđman je „osjećao sve više Vladu demokratskog jedinstva kao konkurenta, koji postaje samostalni politički centar i koji se neovlašteno miješa u njegove nadležnosti, što je bilo u suprotnosti s njegovom koncepcijom da jedini politički centar koji donosi strategijske odluke treba biti predsjednik države i njegova savjetodavna tijela, a da svi ostali, uključujući i Sabor i vladu, moraju biti uspješni provoditelji te politike“ (Tomac, 2004: 104).

Tablica 3. Predsjednici Vlade Republike Hrvatske u razdoblja intenziviranja sukoba sa srpskim pobunjenicima i Jugoslavenskom narodnom armijom

Predsjednik Vlade	Razdoblje na dužnosti	Razlog za prestanak dužnosti
Josip Manolić	24.8.1990. – 17.7.1991.	Odluka predsjednika Republike o razrješenju
Franjo Gregurić	17.7.1991. – 12.8.1992.	Odluka predsjednika Republike o razrješenju

Izvor: Zakošek (2002: 119)

Tablica 4. Ministri unutarnjih poslova Republike Hrvatske u razdoblju intenziviranja sukoba sa srpskim pobunjenicima i Jugoslavenskom narodnom armijom

Ministar unutarnjih poslova	Razdoblje na dužnosti	Razloga za prestanak dužnosti
Josip Boljkovac	31.5.1990. – 2.7.1991.	Odluka predsjednika Republike o razrješenju ⁵⁹
Onesin Cvitan	2.7.1991. – 31.7.1991.	Odluka predsjednika Republike o

⁵⁹ Odluka o razrješenju ministra unutarnjih poslova (NN: 33/91)

		razrješenju ⁶⁰
Ivan Vekić	31.7.1991. – 15.4.1992.	Odluka predsjednika Republike o razrješenju ⁶¹

Tablica 5. Ministri obrane Republike Hrvatske u razdoblja intenziviranja sukoba sa srpskim pobunjenicima i Jugoslavenskom narodnom armijom

Ministar obrane	Razdoblje na dužnosti	Razloga za prestanak dužnosti
Martin Špegelj	24.8.1990. – 2.7.1991	Odluka predsjednika Republike o razrješenju ⁶²
Šime Đodan	2.7.1991. – 31.7.1991.	Odluka predsjednika Republike o razrješenju ⁶³
Luka Bebić	31.7.1991. – 18.9.1991.	Odluka predsjednika Republike o razrješenju nakon prihvaćanja podnesene ostavke ⁶⁴
Gojko Šušak	18.9.1991. – 3.5.1998.	Smrt

4.1.2. Djelovanje savjetodavnih tijela u instituciji Ureda predsjednika Republike

Ustav iz 1990. propisao je da predsjedniku Republike u obavljanju njegovih ovlasti pomaže Predsjedničko vijeće i druga savjetodavna i pomoćna tijela kojima on imenuje i razrješuje članove. U travnju 1991. Tuđman je donio odluku o osnivanju Vrhovnog državnog vijeća (VDV) kao savjetodavnog tijela predsjednika Republike koje razmatra bitna pitanja unutarnje i vanjske

⁶⁰ Odluka o razrješenju ministra unutarnjih poslova (NN: 39/91).

⁶¹ Odluka o razrješenju ministra unutarnjih poslova (NN: 23/92).

⁶² Odluka o razrješenju ministra obrane (NN: 33/91).

⁶³ Odluka o razrješenju ministra obrane (NN: 39/91).

⁶⁴ Odluka o razrješenju ministra obrane, (NN: 48/91).

državne politike, naročito ona iz područja narodne obrane i zaštite ustavnog poretka RH, te predlaže zakonodavne i provedbene smjernice, zaključke i odluke radi zaštite suvereniteta i interesa RH (Heđbeli, 2011: 103). Članovi VDV-a bili su predsjednik hrvatske Vlade, predsjednik Sabora, predstavnik RH u Predsjedništvu SFRJ, ministar obrane RH, ministar unutarnjih poslova RH, ministar inozemnih poslova RH, predstojnik Ureda za zaštitu ustavnog poretka RH i predstojnik Ureda predsjednika RH. Tuđman je kao predsjednik Republike sazivao i predsjedao sjednicama VDV-a. Sa zaoštavanjem sukoba sa srpskim pobunjenicima i JNA, Tuđman je u srpnju 1991. donio odluku o osnivanju još jednog savjetodavnog tijela – Kriznog štaba. Glavna zadaća Kriznog štaba bilo je sustavno praćenje i procjena političko-sigurnosnih prilika u Republici Hrvatskoj, te predlaganje i poduzimanje s tim u svezi potrebnih mjera preko republičkih i drugih državnih (općinskih) tijela (Heđbeli, 2011: 103). U Krizni štab Tuđman je imenovao najviše državne dužnosnike iz područja sigurnosne i vanjske politike (predsjednika i zamjenika predstojnika Ureda za zaštitu ustavnog poretka, ministra i zamjenika ministra obrane, ministra unutarnjih poslova, zapovjednika Zbora narodne garde i ministra inozemnih poslova). Uz savjetodavna tijela, u istom razdoblju je u Uredu predsjednika Republike djelovalo i više od 30 posebnih predsjednikovih savjetnika te znatno osoblje (Smerdel, 1991: 25).

Među spomenutim savjetodavnim tijelima najveću važnost imao je VDV. Osnovan kao savjetodavno tijelo, VDV se u praksi pretvorio u najviše tijelo odlučivanja o vanjskopolitičkim i sigurnosnim pitanjima.⁶⁵ VDV je postao apsolutno nadmoćan Vladi čija se uloga svela na provođenje odluka koje su donesene u instituciji Ureda predsjednika. O nadmoći Tuđmanovih predsjedničkih tijela u sustavu odlučivanju svjedoči Hrvoje Hitrec, ministar informiranja u Vladi Josipa Manolića:

„Krupne stvari su rješavane u četiri ili najviše šest očiju, bitne odluke o obrani, navali i uopće vojnim stvarima donosile su se u pokrajnjoj sobi gdje je stolovao predsjednik (Tuđman, op.a.), s njim Manolić i povremeno Mesić a poslije će u krug ući i Šušak“ (Hitrec, 1992: 69).

Tadašnji predsjednik Sabora Žarko Domljan ističe kako su zaključci doneseni na VDV-u predstavljali smjernice za rad Vlade, čime se „ovo predsjednikovo neobvezno savjetničko tijelo pretvorilo u neku vrstu *supervlade*“ (Domljan, 2010: 442). Tuđman je na sjednicama VDV-a dopuštao određenu razinu rasprave i iznošenja drugačijih mišljenja i stajališta, ali se njegova

⁶⁵ Na sjednici VDV-a je tako primjerice donesena odluka i o osnivanju Zbora narodne garde (Knežević, 2015: 268).

predominantna pozicija u odlučivanju nije mogla dovesti u pitanje (Domljan, 2010: 442). Način donošenja odluka i odnos između VDV-a i Vlade najbolje se pokazuju u reakciji hrvatske Vlade na napad JNA na Sloveniju krajem lipnja 1991. Prema sjećanjima tadašnjeg ministra inozemnih poslova Davorina Rudolfa, Vlada je na izvanrednoj sjednici odlučila iskazati svoje zajedništvo sa Slovenijom, ali kako dodaje Rudolf, „nikakva odluka u Vladi o našoj vojnoj pomoći Sloveniji nije donesena. Sve je ostavljeno predsjedniku Republike i Vrhovnom državnom vijeću“ (Rudolf, 2017: 332). Nadmoć Ureda predsjednika nad Vladom u odlučivanju o vanjskoj politici priznaje i sam Rudolf koji ističe:

„Predsjednik je vanjskopolitičke odluke donosio sam. Rijetko kad je prenosio znanja stečena u komunikacijama sa stranim državicima i političarima. A kada bi nešto o tom rekao, činio je to u malim dozama i u uljepšanim varijantama. Osobnu prepisku s državicima i svjetskim političarima čuvao je za sebe. Njegov Ured tvorilo je zapravo paralelno ministarstvo vanjskih poslova, važnije od službenog Ministarstva, a njegov voditelj Ureda Hrvoje Šarinić bio mu je osobni tajnik i Katica za sve u vanjskim poslovima“ (Rudolf, 2017: 249-250).

Predsjednik Vlade demokratskog jedinstva Franjo Gregurić navodi da je „vanjsku politiku vodio predsjednik Tuđman s našim ministrima vanjskih poslova i obrane, a logistika u zemlji je preostala Vladi“ (*Večernji list Specijal*, prosinac 2017., str. 52). Nadmoćnu poziciju Tuđmana u odlučivanju o visokoj državnoj politici potvrđuje i potpredsjednik Vlade demokratskog jedinstva Mate Granić koji ističe:

„U kolovozu 1991. s predsjednikom Franjom Tuđmanom kontaktirao je uglavnom premijer, a ostali članovi Užeg kabineta vrlo rijetko. Tuđman je imao potpunu kontrolu nad ministarstvom obrane, vanjskih poslova i policije te nad obavještajnim službama, a povremeno je kontrolirao i Ministarstvo financija“ (Granić, 2005: 29).

U razdoblju Vlade demokratskog jedinstva koja se zbog ratnih okolnosti još donekle i uspijevala izboriti za određenu izvršnu samostalnost u odnosu na Tuđmana, VDV je također bilo tijelo na kojem su se donosile najvažnije odluke (Tomic, 2004: 192).

4.1.3. Ovlasti predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i odnos s parlamentarnom frakcijom stranke

Tuđmanova centralizacija odlučivanja težila je isključivanju hrvatskog parlamenta iz procesa donošenja odluka i svođenju njegove uloge na potvrđivanje odluka koja su donesene u Uredu predsjednika Republike. HDZ-ova parlamentarna većina u Saboru potvrđivala je Tuđmanove odluke o politici obrane hrvatske suverenosti i teritorijalne cjelovitosti te kadrovske promjene na čelu ministarstava unutarnjih poslova i obrane, ali je s eskalacijom sigurnosne krize u zemlji HDZ-ov zastupnički klub počeo pokazivati sve više nezadovoljstva i otpora prema Tuđmanu. HDZ-ova parlamentarna frakcija bila je nezadovoljna i s Tuđmanovim preferiranjem nestranačkih savjetnika nauštrb stranačke baze. Još krajem 1990. jedan od osnivača HDZ-a i potpredsjednik Sabora Vladimir Šeks u intervju se referirao na probleme u odnosu između Tuđmana i stranačke baze:

„Kada je HDZ krenuo, to je bio uski krug ljudi koji su zajedno jeli i spavali, s jakim osjećajem zajedništva i prijateljstva. Logika državne funkcije nakon izborne pobjede objektivno ne ostavlja dr. Tuđmanu toliko prostora za stranačko druženje kao prije, a dio članstva to teško shvaća.

Treba stvoriti pretpostavke da se predsjednik više druži sa svojom strankom. Ovako je dio članstva shvatio da su savjetnici odsjekli predsjednika od stranke. Koliko je nužan smanjeni kontakt, jednako je nužno da predsjednik nade vremena za neposredne stranačke kontakte“ (Šeks, 2005: 658).

HDZ-ov potpredsjednik i saborski zastupnik Šime Đodan je krajem svibnja 1991. u Saboru otvoreno problematizirao donošenje odluka u najužem krugu predsjednika Tuđmana, te u novoosnovanim paralelnim državnim tijelima (VDV i Ured predsjednika), zatraživši promjenu tog stanja (Knežević, 2015: 293). Kad je riječ o tadašnjim odnosima između Tuđmana i HDZ-ove parlamentarne frakcije, Petar Kriste navodi da su se HDZ-ovi saborski zastupnici smatrali zapostavljenima i izigranima jer su Vlade uglavnom bile formirane od nestranačkih osoba, a uz to se Tuđman okružio velikim brojem savjetnika i formirao posebna predsjednička tijela u kojima također nije bilo puno mjesta za stranačke prvoborce (Kriste, 2002: 203).

Narušeni odnosi između Tuđmana i parlamentarne frakcije HDZ-a naročito su došli do izražaja na izvanrednom zasjedanju Sabora 1. kolovoza 1991. Na samom početku sjednice na kojoj je Tuđman trebao predstaviti prijedlog sastava nove Vlade, saborski zastupnici HDZ-a su podržali

prijedlog opozicijskog zastupnika Nikole Viskovića da se podnese izvještaj o radu dosadašnje Vlade. Pribojavajući se Tuđmanove reakcije predsjednik Sabora Domljan je pokušao spriječiti usvajanje Viskovićeve prijedloga, no velika većina zastupnika je ipak glasovala za podnošenje izvještaja. Vladimir Šeks u svojim sjećanjima navodi da je s predsjedničkog stola promatrao Tuđmana koji je „teškom mukom svladavao bijes jer su prije svega zastupnici HDZ-a prihvatili prijedlog „ljutog“ oporbenog zastupnika Viskovića“ (Šeks, 2015: 294).

Nakon što je Tuđman predstavio sastav Vlade demokratskog jedinstva u koju su bili uključeni predstavnici svih hrvatskih parlamentarnih stranaka, HDZ-ov zastupnički klub se otvoreno suprotstavio Tuđmanovom prijedlogu sastava nove Vlade. Kriste svjedoči da je jedan dio HDZ-ovih zastupnika inzistirao na jednostranačkoj HDZ-ovoj Vladi, dok je drugi dio bio za šire jedinstvo i suradnju svih parlamentarnih stranaka, a primjedbe na personalni sastav Vlade koje su dolazile s različitih strana, bile su praćene ultimativnim zahtjevima da se pojedina imena obrišu s popisa (Kriste, 2002: 209). Zastupnicima HDZ-a bilo je sporno čak sedmero predloženih ministara, među kojima i ministar unutarnjih poslova Ivan Vekić protiv kojeg su se posebno pobunili zastupnici HDZ-a iz Slavonije (Miškulin, 2017: 279-280). Zastupnicima HDZ-a zasmetalo je i nepostojanje koalicijskog sporazuma između stranaka koje su trebale činiti novu Vladu, a njihove kritike su bile usmjerene i prema nadmoći Ureda predsjednika (napose Tuđmanovih savjetnika) u sustavu odlučivanja. Već spomenuti HDZ-ov saborski zastupnik Šime Đodan čak je zaprijetio prelaskom zastupnika HDZ-a u opoziciju ako se nova Vlada izglasa bez formalnog sporazuma o koaliciji (*Slobodna Dalmacija*, 2. kolovoz 1991., str. 2.). Saborski zastupnik HDZ-a Marin Mileta ustvrdio je kako se ni Sabor ni Vlada nisu uspjeli izboriti za svoju ustavnu poziciju, ističući dalje:

„Savjetnici predsjednika imaju veću vlast od pojedinih ministara, a oni nisu odgovorni Saboru kao izvršna vlast, niti ih Sabor može kontrolirati. Riječju, možemo ocijeniti da smo dosta neorganizirani. Mijenjaju se ministri da se Sabor i ne konzultira o tome, a pojedinci o smjeni saznaju putem televizije. To je nedopustivo u demokratskoj republici (...)“ (*Slobodna Dalmacija*, 2. kolovoza 1991., str. 9.)

U saborskoj raspravi su zastupnici HDZ-a iznosili i kritičke opaske na račun Tuđmanove obrambene politike i pledirali da se JNA proglasi okupatorskom i neprijateljskom vojskom. Prisjećajući se ozračja na spomenutoj sjednici Sabora Mate Granić navodi kako su zastupnici „pokazivali iznenađujuće visok stupanj samostalnosti u odnosu prema predsjedniku Republike“

(Granić, 2005: 13).⁶⁶ Suočen s neposlušnošću parlamentarne frakcije svoje stranke Tuđman je 1. kolovoza sazvaio sjednicu Predsjedništva HDZ-a na kojoj je nekoliko puta zaprijetio raspuštanjem Sabora ukoliko HDZ-ov zastupnički klub ne prihvati njegov sastav Vlade. U svom istupu Tuđman je kazao:

„(...) Da znate, ja neću popustiti pred nikakvim intrigama, ni ondašnjim ni ovdašnjim, prema tome, raspustit ću Sabor, ali ću reći zašto i zbog onih u HDZ-u koji su doveli do toga i zbog vas“ (Šeks, 2015: 312).

Prema hrvatskom Ustavu Tuđman je kao predsjednik Republike imao pravo raspustiti Sabor na prijedlog Vlade i uz supotpis njezina predsjednika, a nakon savjetovanja s predsjednikom Sabora, i to u slučajevima ako Sabor izglasa nepovjerenje Vladi ili ako za mjesec dana od dana predlaganja ne prihvati državni proračun.⁶⁷ S obzirom da tadašnja Vlada nije uživala povjerenje HDZ-ove parlamentarne većine u Saboru, Tuđman je imao pravno utemeljenje za raspuštanje hrvatskog parlamenta. No prijetnje raspuštanjem Sabora ipak nisu prisilile HDZ-ov zastupnički klub da u cijelosti prihvati Tuđmanov prijedlog sastava nove Vlade. Kako bi se prevladala kriza u odnosima između Tuđmana i parlamentarne frakcije HDZ-a dogovorene su promjene predloženog sastava nove Vlade te je s prvotnog Tuđmanova prijedloga izostavljeno nekoliko imena koji su bili najsporniji HDZ-ovoj parlamentarnoj frakciji (Josip Boljkovac, Mladen Vedriš, Marina Matulović Dropulić). Među izostavljenima nije bilo Ivana Vekića koji je usprkos otporu slavonskih HDZ-ovaca izabran za ministra unutarnjih poslova.⁶⁸ Također su i sve parlamentarne stranke potpisale sporazum o Vladi demokratskog jedinstva, nakon čega je 3. kolovoza 1991. nova hrvatska Vlada jednoglasno potvrđena u Saboru. Zanimljivo je da su spomenuti sporazum potpisali predsjednici svih parlamentarnih stranaka izuzev Tuđmana umjesto kojeg je potpisao član Izvršnog odbora HDZ-a Ante Beljo.

Prilikom izbora Vlade demokratskog jedinstva hrvatski je parlament također usvojio i posebne zaključke o prilikama u Hrvatskoj. U zaključcima Sabora upućen je poziv hrvatskom narodu i svim građanima Hrvatske na odlučan otpor „velikosrpskim i četničkim odmetnicima i

⁶⁶ Opširnije o odnosima unutar HDZ-a te između HDZ-a i opozicije tijekom zasjedanja Sabora 1. kolovoza 1991. u: Jakir i Perković – Paloš, 2016: 71-73.

⁶⁷ Ustav Republike Hrvatske (NN: 56/90).

⁶⁸ S izborom Vekića za ministra unutarnjih poslova nije se suglasio Ivan Vuletić, zastupnik HDZ-a iz Sarvaša pored Osijeka. U znak neslaganja Vuletić je predsjedniku Sabora Žarku Domljanu vratio zastupničku karticu, naglasivši da „zamrzava svoj zastupnički status do Vekićeve opoziva“ (*Slobodna Dalmacija*, 4. kolovoza 1991., str. 5.).

okupatorskom pohodu Jugoslavenske narodne armije“ (Šeks, 2015: 339). Također je utvrđeno da „komunistička vlast Republike Srbije uz pomoć Jugoslavenske narodne armije vodi prema Republici Hrvatskoj agresivnu i ekspanzionističku politiku“ te da „u agresiji na Hrvatsku organiziranoj od Republike Srbije sudjeluju na izravan i neizravan način i dijelovi Jugoslavenske narodne armije“ (Šeks, 2015: 339). Nadalje je u saborskoj rezoluciji izneseno stajalište da „građani Hrvatske smatraju dijelove Jugoslavenske narodne armije okupacijskom silom“ zbog čega Sabor „zahtijeva da se Jugoslavenska armija bez odlaganja povuče u vojarnje i da se u primjerenom roku u procesu razdruživanja povuče s teritorija RH“, te je od predsjednika Republike i Vlade zatraženo da poduzmu potrebne korake za provedbu ovog zaključka (Šeks, 2015: 341).⁶⁹ Navedeni zaključci i zahtjevi hrvatskog parlamenta izravno su oponirali Tuđmanovoj ocjeni sukoba u Hrvatskoj kao „stanja rata i mira“ i njegovom odbijanju da JNA proglaši agresorskom i okupatorskom oružanom silom. Prema sjećanjima Petra Kriste, Tuđman je ponašanje saborskih zastupnika HDZ-a prilikom izbora Vlade demokratskog jedinstva smatrao „vrhuncem nediscipline i stranačkog neposluha, ako ne i otvorene zavjere“ (Kriste, 2002: 216). Tuđmanovo nezadovoljstvo s parlamentarnom frakcijom HDZ-a potvrđuje i Hrvoje Hitrec koji u svojim sjećanjima navodi da je nekoliko mjeseci poslije formiranja Vlade demokratskog jedinstva Tuđman kazao „da je HDZ bila prava, nije trebalo doći do formiranja Vlade jedinstva“ (Hitrec, 1992: 115).

Svoju kontrolu nad parlamentarnom frakcijom HDZ-a Tuđman je počeo učvršćivati na zajedničkoj sjednici Predsjedništava stranke i Izvršnog odbora 12. i 13. kolovoza 1991. Na sjednici je Tuđman svoje najistaknutije oponente Zvonimira Markovića i Vladimira Šeksa optužio za desni radikalizam i urotu u cilju njegova svrgavanja. Na meti Tuđmanove kritike našao se i predsjednik Sabora Žarko Domljan čiji je krimen bio nešto blaži i odnosio se na njegov način vođenja saborskih zasjedanja i davanje prevelikog prostora opoziciji za napade na državnu politiku. Tuđman je predložio da Marković podnese ostavku na mjesto predsjednika HDZ-ova zastupničkog kluba, pozivajući prisutne da razmisle o prijedlozima za novog predsjednika kluba. Na Markovićevu primjedbu kako bi HDZ-ov zastupnički klub trebao samostalno izabrati svog predsjednika, Tuđman je dao odgovor u kojem je jasno iskazao svoje protivljenje samostalnosti HDZ-ove parlamentarne frakcije u odnosu na predsjednika HDZ-a:

⁶⁹ Za cjeloviti tekst saborske rezolucije v. Šeks, 2015: 339-341.

„Ne, Zvonko Markoviću, vidite takvu demokraciju da mi dodjemo tamo pa da sada 200 zastupnika kažemo, ne, nego ćemo se, budući da imamo svoj program, imam svoj program HDZ-a i želim ga provesti s određenim ljudima. Prema tome, želim da mi predsjednik Kluba zastupnika bude takav čovjek koji će se znati u Saboru izboriti za taj program.

A ne da ga biraju, dopustite da vam kažem, oni ljudi koji možda nisu sposobni ni da vode jednu općinu, a ne Hrvatsku.

Jer se tamo onda može izabrati svašta. To je bilo tako i bit će od kada ima svijeta i vijeka i bilo kakve demokracije.

Prema tome, molim, izvolite sada predložite, pa da ga onda izaberemo. Što se mene tiče, to može biti Ivan Milas, to može biti Vice Vukojević, ili šta ja znam (...)

Ali nećemo ići na Klub zastupnika da vi to predložete, nego ćete ići na Klub zastupnika da Predsjedništvo predloži, i to da znadete i takvu politiku vodimo u svemu.

Kada ćete imati svoju stranku onda ćete birati kako hoćete“.⁷⁰

Raspravu o novom čelniku parlamentarne frakcije HDZ-a Tuđman je okončao rezimirajući da su jedini kandidati Vice Vukojević, Ivan Milas i Đuro Vidmarović⁷¹, čime je Marković *de facto* uklonjen s čelnog mjesta HDZ-ova zastupničkog kluba i preostalo je discipliniranje Vladimira Šeksa. U skladu sa svojom statutarnom ovlašću udaljavanja sa stranačke dužnosti bilo kojeg člana stranke, Tuđman je predložio zamrzavanje Šeksovih stranačkih dužnosti pravdajući to nespojivošću s njegovom pozicijom člana Ustavnog suda Jugoslavije.⁷² Šeks je ustvrdio kako za to nema ustavnih osnova, no nije uspio izbjeći stranačku kaznu koju mu je Tuđman namijenio. U okružnici svim stranačkim organizacijama sa sjednice od 12. i 13. kolovoza koja je načinjena 7. rujna, utvrđeno je da je Glavni odbor HDZ-a 31. srpnja 1991. „podržao dosadašnju strategiju i taktiku državopolitičkog vodstva, iako je bilo i drukčijih gledišta“, ali unatoč toj podršci, „na sjednici Sabora (od 1. do 3. kolovoza, op.a.), a na višekratnim sjednicama Kluba zastupnika posebno, došli su do izražaja nedosljednosti i odstupanja pojedinih zastupnika od dogovorene stranačke politike, čime se iskazala težnja za poremećajem ukupnoga političkoga stanja i života u Republici Hrvatskoj“.⁷³ U istoj okružnici je također navedeno da je zamrznuta dužnost potpredsjednika HDZ-a Vladimira Šeksa i prihvaćena ostavka Zvonimira Markovića na dužnost

⁷⁰ OF VŠ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a i Predsjedništva Izvršnog odbora, održane 12. kolovoza 1991. u vili „Wiess“, 43/9 – 43/11 HLJ.

⁷¹ *Isto*, 44/1 HLJ.

⁷² *Isto*, 44/1 HLJ.

⁷³ OF VŠ: Okružnica svim organizacijama HDZ, 7. rujna 1991., 1.

predsjednika Kluba zastupnika HDZ-a. Za Šeksa je ocijenjeno da je „nekim svojim postupcima bitno odstupao“ od političkih temelja HDZ-a, dok je Markovićevo istupanje na sjednici Glavnog odbora HDZ-a od 31. srpnja 1991. ocijenjeno „kao pokušaj da se politika HDZ i vrhovništva Republike skrene na sporedna pitanja, te da se poluistinama izazove zabuna u redovima stranke“⁷⁴. Za Žarka Domljana je ocijenjeno da je napravio negativan presedan time što je dopustio da na zasjedanju Sabora govore i oporbeni stranački prvaci koji nisu saborski zastupnici i koji su to iskoristili za „podrivanje službene politike“.⁷⁵ Unatoč tome što je utvrđeno da nije imao dovoljne političke osjetljivosti za događaje na zasjedanju Sabora početkom kolovoza 1991., Domljan je prošao samo s verbalnom opomenom i nije kažnjen smjenom sa stranačkih ili državnih dužnosti. U okružnici je još navedeno da je osnovana radna skupina čiji je zadatak bio utvrditi odgovornost pojedinih članova središnjih tijela HDZ-a.⁷⁶ Zanimljivo da se u drugoj varijanti okružnice svim stranačkim organizacijama koja je načinjena 23. rujna 1991. ne spominje ime ni jednog od HDZ-ovih zastupnika koje je Tuđman disciplinirao, nego se samo ponavljaju zaključci o nedosljednosti i odstupanju pojedinih zastupnika od dogovorene stranačke politike. Daljnje inzistiranje na navodnoj odgovornosti Šeksa i drugih moglo je dovesti do raskola u stranci, što Tuđman nije namjeravao dopustiti (Miškulin, 2017: 291).

4.1.4. Korištenje ovlasti predsjednika Republike da donosi uredbe sa zakonskom snagom

Hrvatski Ustav iz 1990. dao je ovlast predsjedniku Republike da donosi uredbe sa zakonskom snagom i poduzima izvanredne mjere u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike, ili kad su tijela državne vlasti onemogućena da redovito obavljaju ustavne dužnosti.⁷⁷ Ustavom je bilo propisano da u slučaju ratnog stanja predsjednik Republike donosi uredbe na temelju saborske odluke o ratnom stanju, dok u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti države nije potrebna nikakva odluka Sabora ili proglašenje izvanrednog stanja za donošenje predsjedničkih uredbi (Kosnica, 2011: 156). Za vrijeme korištenje izvanrednim zakonodavnim ovlastima predsjednik Republike nije mogao raspustiti Sabor i sve donesene uredbe je morao naknadno podnijeti Saboru na potvrđivanje. U

⁷⁴ *Isto.*, 2.

⁷⁵ *Isto.*, 2 - 3.

⁷⁶ *Isto.*, 3.

⁷⁷ Ustav Republike Hrvatske (NN: 56/90).

razdoblju intenziviranja sukoba sa srpskim pobunjenicima i JNA Tuđman se u procesima odlučivanja o politici obrane i odnosu prema JNA nije oslanjao na svoje izvanredne zakonodavne ovlasti. Tuđman je sve do kraja kolovoza 1991. sukob sa srpskim pobunjenicima i JNA ocjenjivao kao „stanje rata i mira“, pa se prema tome nije ni mogao pozivati na postojanje ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti zemlje kao preduvjetima za donošenje predsjedničkih uredbi. Donošenje predsjedničkih uredbi bilo je nespojivo i s Tuđmanovim prijetnjama o raspuštanju Sabora čime je tijekom izbora Vlade demokratskog jedinstva nastojao disciplinirati neposlušnu HDZ-ovu parlamentarnu frakciju. Za donošenje uredbi sa zakonskom snagom Tuđman se odlučio tek polovicom rujna 1991., istovremeno kada je Hrvatska bila prisiljena prijeći na otvoreni sukob s JNA i odlučila se za vojno zauzimanje njezinih vojarni i skladišta. Svoju prvu uredbu sa zakonskom snagom Tuđman je donio 9. rujna 1991., a četiri dana poslije je donio već spomenutu i dalekosežnu Naredbu o poduzimanju mjera pripravnosti. Do kraja rujna 1991. Tuđman je donio čitav paket predsjedničkih uredbi iz nužde među kojima su bile i Uredba o prestanku radnog odnosa radnicima Republičkog štaba Teritorijalne obrane i štabova Teritorijalne obrane operativnih zona, Uredba o radnim odnosima, zapošljavanju, socijalnoj skrbi, mirovinskom i invalidskom osiguranju, dječjem doplatku i zaštiti žrtava u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske, Uredba o unutarnjim poslovima za vrijeme ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske i Uredba o izvršenju sankcija izrečenih za krivična djela, privredne prijestupe i prekršaje za vrijeme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike. Sve donesene uredbi su značajno utjecale na pravno – političke i socijalne odnose u zemlji (Kasapović, 1993: 60).

4.2. Situacijski čimbenici

4.2.1. Izborni rezultati i biračka podrška Franji Tuđmana i Hrvatskoj demokratskoj zajednici

Hrvatski Ustav iz prosinca 1990. ustanovio je izravno biranu instituciju predsjednika Republike koju je trebalo uspostaviti provedbom predsjedničkih izbora. Prema ustavnom zakonu o provedbi novog Ustava, do uspostave nove institucije tadašnji predsjednik Republike imao je sve ovlasti

koje su mu pripadale prema novom Ustavu.⁷⁸ Na taj je način Tuđman kao posredno izabrani predsjednik Republike preuzeo položaj i ovlasti izravno biranog predsjednika Republike, čime je stekao znatno veće ustavne mogućnosti djelovanja. No nesklad između načina izbora i ustavnih ovlasti slabio je autoritet Tuđmana kao predsjednika Republike i bitno ograničavao njegov utjecaj u odlučivanju, što je naročito došlo do izražaja u donošenju odluka o politici obrane hrvatske suverenosti i teritorijalne cjelovitosti te odnosu prema JNA tijekom 1991. Tuđmanovi problemi s neposlušnom parlamentarnom frakcijom HDZ-a proizlazili su upravo iz njegove nedovoljno snažne pozicije u odnosu na saborske zastupnike koji su imali jednak izborni legitimitet kao i Tuđman koji je obnašao predsjedničku dužnost. Kako ističe Kasapović, smatralo se da je Tuđmanov predsjednički položaj legalan, ali ne i legitiman, te da političku legitimnost treba zadobiti izravnim predsjedničkim izborima (Kasapović, 1993: 74).

4.3. Osobni čimbenici

4.3.1. Karizmatička percepcija Franje Tuđmana

Kako bi se ispitala moguća karizmatička percepcija Tuđmana tijekom odlučivanja o koncepciji hrvatske obrane i odnosu prema JNA 1991., obavljani su polustrukturirani intervjui sa sedmoricom tadašnjih visokih državnih i stranačkih dužnosnika. Kod njih četvorice ustanovljena je prisutnost konstitutivnih obilježja karizmatičkog priznavanja vođe. Karizmatička percepcija Tuđmana ustanovljena je i u memoarskim zapisima Davorina Rudolfa koji je u obrađivanom razdoblju obnašao dužnost ministra u Vladi.

Kod 1. ispitanika ustanovljena je prisutnost dvaju konstitutivnih obilježja karizmatički orijentiranog priznavanja vođe - bezuvjetno prihvaćanje Tuđmanova osobnog autoriteta i vjerovanje u njegove iznimne osobine ili moći. Ocjenjujući glavne razloge prihvaćanja Tuđmanove koncepcije obrane hrvatske suverenosti kojom se izbjegavao opći rat s JNA, on ističe:

„Glavni i ključni razlog Tuđmanove taktike da do krajnjih granica izbjegava otvoreni, frontalni sukob sa cjelinom JNA je ležao u **njegovoj** procjeni, **ispravnoj procjeni**, da je s jedne strane JNA

⁷⁸ Ustavni zakon za provedbu Ustava Republike Hrvatske (NN: 56/90).

toliko snažna, toliko jaka vojna sila, treća ili četvrta u Europi. Sa druge strane **da hrvatski elementi, oružani, su krajnje nedostatni da bi se sukobili u otvorenom ratu s Jugoslavenskom narodnom armijom.** (...)

Drugo je ono što je isto bilo najbitnije da Europska zajednica i Sjedinjene Američke Države nisu bile ni najmanje sklone, nego su dapače bile nesklone bilo kakvim secesionističkim republikama, poglavito Hrvatskoj i uporno su tražile od slabije, od Hrvatske, da se povinuje sve većim i većim zahtjevima i prohtjevima koje je tražila Srbija, odnosno JNA, a isključivali su bilo kakvu mogućnost da bi Hrvatska sa oružjem branila svoj ustavni poredak. Tako da je Tuđman gledajući tu jednu ravnotežu, gledajući u tu jednu ravnotežu snaga jednostavno, jednostavno, zato je i odbacio Špegeljev plan“ (Intervju br. 1).

Bezuvjetno prihvaćanje Tuđmanova osobnog autoriteta očituje se i u ispitanikovoju ocjeni Tuđmanovih osobina koje su utjecale na prihvaćanje njegove koncepcije obrane hrvatske suverenosti:

„Mi smo to prihvaćali pred snagom argumenata, njegovih, i oni koji smo bili više ili manje skeptični. Ja sam se recimo snažno zauzimao za miniranje i rušenje dunavskih mostova kod Iloka, kod Batine, on je to otklonio, **on je to otklonio i uvjerio me**, rekao, pa **srušiš li most u Iloku ili u Batini, oni će doći preko kopnenog dijela Srbije**“ (Intervju br. 1)

Uz bezuvjetno priznavanja Tuđmanova osobnog autoriteta, kod spomenutog ispitanika uočava se i vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine. Govoreći o posljedicama koje su mogle zadesiti one članove državnog i stranačkog vrha koji su se suprotstavljali Tuđmanovoj koncepciji obrane i odnosa prema JNA, ispitanik navodi:

„On je njih, Tuđman je imao jednu osobinu, **za razliku do drugih** kasnijih, brojnih **političara i vođa, on je i ljude koji se nisu slagali s njime**, i on s njima, on njih **nije isključivao, ili eliminirao i odbacivao**. On ih je nastojao, da ih uvjeri u ispravnost svojih stajališta i u pogrešnost njihovih stajališta“ (Intervju br. 1).

Kod 2. ispitanika također je ustanovljena prisutnost dvaju obilježja karizmatičke percepcije Tuđmana – bezuvjetno prihvaćanje njegova osobnog autoriteta i vjerovanje u njegove iznimne moći i osobine. Dajući svoje viđenje glavnih razloga za prihvaćanje Tuđmanove koncepcije obrane, ispitanik ističe:

„Ja mislim da je Tuđman razmišljao tako, odnosno zalagao se za takav način, samo što je bio dovoljno iskusan i što je **znao što to znači ako prerano, nespremni krenemo u neakvu**

otvorenu, beskompromisnu **borbu za neovisnost**. Dakle, on je procjenjivao i **procjene su mu bile sasvim u redu**, ja ću iskreno priznati, recimo u ono vrijeme kad je Špegelj predlagao napasti vojarne i ja sam bio pristaša takve jedne koncepcije napasti vojarne još u siječnju mjesecu ili kad, napasti vojarne, da smo mi to napravili, mi bi bili potučeni.

(...) ja sam imao nekakve korektne odnose s Martinom Špegeljom, generalom, jer sam ja bio sekretar, a on je bio tada ministar obrane, ali je držao sve te sekretarijate (...) Dakle Tuđmanova **procjena je bila potpuno, potpuno ispravna**, sve ostalo bi bilo krivo. To nije razlog nekakav kukavičluk, da je pozadina da se on ne usudi to, nego je znao kako će to završiti, **znao je procijeniti kako će to završiti**“ (Intervju br. 2).

Kod istog ispitanika nalazimo i prisutnost vjerovanja u Tuđmanove iznimne osobine. Govoreći o izvorima Tuđmanove moći u odlučivanju o koncepciji obrane i odnosa prema JNA, ispitanik tvrdi:

„(...) ono što kažu Tuđman bio autokrata, diktatora, to ne, on je čovjek koji je imao puno strpljenja, razumijevanja, recimo sa tim, tom stranačkom vojskom, imao je jako puno strpljenja ako mu je netko pravio probleme, pravio probleme, uporno tvrdoglavo, na svoju ruku nešto radio, da ga zove, da ga uvjerava, nemoj tako, tu gubimo, ne smijemo ovako, imao je energije i vremena i strpljenja, **drugi bi ga mako, smijenio**, bacio ga na smetlište. Trudio se da ako nekoga recimo mora iz nekakve stranačke strukture maknuti, ili sa državne pozicije maknuti, da ode zadovoljan, da ne stvara od njega neprijatelja, nego da shvati, sad se moraš maknut, pa vidjet ćemo šta će bit za šest mjeseci ili godinu dana, ali sad ovog trenutka nemoj stvarat probleme“ (Intervju br. 2).

Kod 7. ispitanika također nalazimo prisutnost dvaju konstitutivnih obilježja karizmatički orijentiranog priznavanja vođe – bezuvjetno prihvaćanje Tuđmanova osobnog autoriteta i priznavanje njegovih iznimnih pothvata. Dajući svoj osvrt na prijepore o Špegeljevom planu, ispitanik ističe:

„Taj plan (Špegeljev, op.a.) je bio iznešen, razgovaralo se o tome, ja moram priznati da sam ja bio isto rezerviran prema tom planu, smatrajući da opći napad na vojarne u Hrvatskoj nema nikakvog smisla, jer za to nismo imali dovoljno naoružanja niti smo bili dovoljno dobro organizirani za taj opći pokret, prema tome po meni je to bila odluka koja nije bila dobra. Špegelj je tumačio, mnogi je branu, bivši generali ju branu, ja smatram da je bila kriva i da je **Tuđman bio apsolutno u pravu**, on je tražio ne to, nemojmo ići u opći napad, nemojmo raditi, ne samo zbog toga što to nismo u stanju, nego ćemo doživjeti opću kritiku međunarodne zajednice koja je strogo pratila što se dešava ovdje“ (Intervju br. 7)

Govoreći dalje o Tuđmanovoj koncepciji obrane i odnosu prema JNA, ispitanik naglašava:

„Na kraju krajeva nitko ne živi sam, oko sebe imaš druge narode, moraš sa njima živjeti, on (Tuđman, op.a.) je **znao točno procjenjivati dokle može ići natezanje konopa prema JNA i prema međunarodnoj zajednici**, i tu je bio ja mislim, apsolutno mudar, točan i bez obzira na kasnije priče da smo mogli prije napasti, mislim da su to površne, kako bi tada Tuđman rekao, izjave ljudi koji ne razumiju stvari“ (Intervju br. 7).

Uz bezuvjetno prihvaćanje Tuđmanova osobnog autoriteta, kod istog ispitanika bilježimo i prisustvo priznavanja Tuđmanovih iznimnih pothvata. Referirajući se na Tuđmanove osobine koje su utjecala na prihvaćanje njegove koncepcije obrane i odnosa prema JNA, ispitanik navodi:

„Čujte, ono što je **on uspio**, nešto **što nitko prije njega, a niti poslije njega uspio**. On je **uspio**, ono što je on govorio, **ujediniti sve Hrvate i djecu komunista i djecu ustaša, i ultranacionaliste i one koje nisu imali ništa nacionalno u sebi, staviti u funkciju stvaranja slobodne, samostalne Hrvatske**. I to je sa svojim autoritetom i razumnim obrazloženjima tako tumačio da je to bilo nepriznato, to se nije moglo parirati“ (Intervju br. 7.)

Kod 8. ispitanika također je zabilježeno prisustvo dvaju obilježja karizmatičke percepcije Tuđmana – vjerovanje u njegove iznimne osobine i priznavanje iznimnih pothvata. Ocjenjujući razloge tadašnje Tuđmanove dominacije u odlučivanju, ispitanik ističe:

„Dominantna figura je bio iz razloga, dakle, potpuno je bilo jasno, **bez predsjednika Tuđmana ne bi bilo takvog HDZ-a**. On je nama savršeno jasno stavio što hoću, stvoriti državu, suverenu, nezavisnu, europski integriranu i Europska unija i NATO, tada Europska zajednica je li, i u tome je on bio apsolutno jasan. Isto tako ono što se vode određene polemike, predsjednik u početku kod stvaranja države je svakog tko se izjasnio da je za suverenu hrvatsku državu, on ga je prihvaćao. Naravno da je tu bilo i bivših udbaša i svega, ali je činjenica da je to bio jedini način, dakle širina i pomirba, i to je bilo, i to je bio način da je on praktički mogao stvoriti frontu“ (Intervju br. 8).

Uz vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine, kod ispitanika se uočava i priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata:

„(...) Ovako, dinamika odluka pokojnog predsjednika je bila ispravna, potpuno. Kad smo mi postali Vlada demokratskog jedinstva mi smo u dva tjedna donijeli 79 uredbi sa zakonskog snagom da bi opće mogli kao Vlada funkcionirati. Znači, to nije bila uređena država, uređena

vlada, mi smo stvarali to, znači **dinamika donošenja odluka predsjednika je bila besprijeckorno dobra**“ (Intervju br. 8).

Karizmatiku percepciju Tuđmana pronalazimo i u memoarskim zapisima tadašnjeg ministra Davorina Rudolfa kod kojeg se uočava vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine i bezuvjetno priznavanje njegova osobnog autoriteta. Prisjećajući se svog prijedloga Tuđmanu da se u sklopu hrvatskog prijedloga o preuređenju Jugoslavije u savez suverenih država zajamči i sigurna materijalna egzistencija najvišim časnicima JNA, Rudolf ističe:

„Promatrao sam Predsjednika (Tuđman, op.a.) dok se lomio oko teksta o statusu časnika JNA u savezu država, koji mu je apriorno dizao kosu na glavi. Mnogi strani državници s kojima sam razgovarao smatrali su ga napuhanim svadljivcem, čovjekom koji je precjenjivao svoju osobnu snagu i snagu zemlje kojoj je bio na čelu. A on je zapravo bio pragmatičan, staložen i odmjeren državnik, taktičar i strateg, **najveći lukavac kojeg sam sreo**“ (Rudolf, 2015: 59).

Kod Rudolfa se zapaža i bezuvjetno priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta. Referirajući se na Tuđmanov odgovor tadašnjem predsjedniku Predsjedništva SFRJ Borisavu Joviću koji mu je prijetio kaznenim progonom zbog pisma američkom predsjedniku Georgeu Bushu⁷⁹, Rudolf navodi:

„Prijetio je skandal velikih razmjera, pogotovo jer je u to vrijeme bila podignuta i optužnica protiv ministra obrane Republike Hrvatske Martina Špegelja zbog uvoza oružja, pa je u Beogradu sve stavljeno pod tepih.

Hrabrost i prkos predsjednika Franje Tuđmana izraženi u pismu Joviću uvjerali su me u **njegovo dobro poznavanje stanja duha**, neodlučnosti, kolebljivosti i nekorisnog svadalaštva političkog gremija **u jugoslavenskom državnom vrhu**“ (Rudolf, 2017: 71).

Bezuovjetno priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta manifestira se i u Rudolfovom osvrtu na Tuđmanovo odbijanje Špegeljeva plana:

„Nije Predsjednik izbjegavao radikalna rješenja jer ga je vrh JNA uvjerio da Armija ne će napasti Hrvatsku. Razlozi su bili u **njegovom poznavanju golemih razlika u odnosima snaga Hrvatske i JNA**, snazi naoružanja JNA, mogućim razaranjima i žrtvama odlučnog sukoba s JNA koji bi mogao ne samo unazaditi Hrvatsku već i dovesti u pitanje njezin status i put u samostalnost“ (Rudolf, 2017: 145).

⁷⁹ Više o Tuđmanovu pismu Bushu s kraja siječnja 1991. i reakciji Borisava Jovića u: Rudolf, 2017: 67-71

5. Oblikovanje svjetonazorskog identiteta i promjene u vodstvu Hrvatske demokratske zajednice (1993. – 1994.)

Prvi hrvatski Ustav iz prosinca 1990. uspostavio je dvodomnu strukturu Sabora sa Zastupničkim i Županijskim domom te izravno biranu instituciju predsjednika Republike. Kako bi se dovršila izgradnja novih političkih institucija bilo je nužno održati prijevremene parlamentarne i predsjedničke izbore, no eskalacija srpske pobune i agresije JNA i Srbije na Hrvatsku onemogućili su provedbu izbora tijekom 1991. Tek početkom 1992. stvorene su mogućnosti za održavanje izbora koji su trebali uskladiti političke institucije s novim ustavnim okvirom. U proljeće 1992. doneseno je novo izborni zakonodavstvo, a u kolovozu su istodobno održani izbori za Zastupnički dom Sabora i predsjednika Republike Hrvatske.

HDZ je ostvario pobjedu na izborima za Zastupnički dom i s osvojenih 44,7% glasova stekao 61,6 % mandata (85 od ukupno 138). Osvajanje natpolovične većine mandata omogućilo je HDZ-u da samostalno formira Vladu. Za predsjednika Vlade Tuđman je imenovao bivšeg predstojnika Ureda predsjednika Republike Hrvoja Šarinića koji je u Zastupničkom domu dobio potvrdu HDZ-ove parlamentarne većine.⁸⁰ Na predsjedničkim izborima nadmoćno je pobijedio kandidat HDZ-a Franjo Tuđman koji je već u prvom krugu stekao natpolovičnu većinu osvojivši 56,7% glasova. Taj je izborni rezultat jasno pokazao kako Tuđman osobno kod birača uživa znatno veću podršku nego njegova stranka (Zakošek, 2002: 40). Prema istraživanju javnog mnijenja uoči izbora 1992., Tuđman je uživao apsolutnu podršku birača HDZ-a (94,6%), a mogao je računati i na podršku gotovo polovice birača HSS-a (47,8%) te na malo manje od trećine glasova birača HDS-a (30,0%) i HKDS-a (28,1%) (Bulat, 1995: 288).

Spomenute HDZ-ove izborne pobjede upotpunjene su pobjedom na izborima za Županijski dom Sabora u veljači 1993. HDZ je na tim izborima postigao relativnu većinu glasova (45,5%) i apsolutnu većinu mandata (58,7%), čime je potvrdio svoj status dominantne stranke (Zakošek, 2002: 42-43).⁸¹ Usporedno s izbornom pobjedom HDZ-a, Tuđman je iskoristio svoju ustavnu ovlast i u Županijski dom imenovao dodatnih pet zastupnika koju su odreda bili članovi ili

⁸⁰ U travnju 1993. Tuđman je razriješio Šarinića i na dužnost predsjednika Vlade imenovao Nikicu Valentića koji je također u Zastupničkom domu dobio potvrdu HDZ-ove parlamentarne većine.

⁸¹ Istovremeno s izborima za Županijski dom, održani su i prvi lokalni izbori u samostalnoj i suverenoj Hrvatskoj na kojima je HDZ osvojio nešto više od 55% mandata u županijskim skupštinama i vijećima jedinica lokalne samouprave (Cohen, 1997: 94).

pristalice HDZ-a, čime se apsolutna izborna većina te stranke posve približila dvotrećinskoj većini (61,8%) (Kasapović, 2001: 30).⁸² Na izborima za Županijski dom Sabora 1993. Franjo Tuđman je po prvi put bio nositelj svih izbornih lista HDZ-a, što će se nastaviti i u sljedećim izbornim ciklusima.

Tablica 6. Izborni rezultati Hrvatske demokratske zajednice na parlamentarnim izborima 1992. i 1993. i Franje Tuđmana na predsjedničkim izborima 1992.

Izbori	Izborni akter	Broj glasova
Izbori za Zastupnički dom Sabora 1992.	HDZ	1.176.437*
Izbori za predsjednika Republike 1992.	Franjo Tuđman (HDZ)	1.519.100
Izbori za Županijski dom Sabora 1993.	HDZ	1.013.630

*Glasovi osvojeni u razmjernom segmentu izbora

Izvori: *Izbori.hr*, 2018a, 2018b i Zakošek, 2002: 42.

Rezultati parlamentarnih i predsjedničkih izbora pokazali su izrazitu političku premoć HDZ-a u odnosu na opoziciju. No političku predominaciju HDZ-a počele su ugrožavati podjele i sukobi unutar vodstva stranke. Unutarstranački frakcijski sukobi bili su uvelike uvjetovani nastojanjima HDZ-a da se od samog osnivanja 1989. oblikuje kao *nadideološka* politička organizacija hrvatskog naroda. O ideji HDZ-a kao *nadideološke* političke organizacije bilo je riječi već na osnivačkoj skupštini stranke u lipnju 1989. gdje je jedan od njezinih osnivača Neven Jurica ustvrdio:

„HDZ nije stranačka organizacija, već zajednica u najplemenitijem smislu riječi ljudi različitih profila. Unutar nje same želim je vidjeti kao mjesto susreta dijaloga i uzajamnosti, te solidarnosti osoba, profesionalnih grupacija, opcija i ideja“ (*Glasnik HDZ*, kolovoz 1989., str. 22).

Zamisao o HDZ-u kao *nadideološkoj* političkoj organizaciji Neven Jurica (tada već kao politički tajnik stranke) detaljno je pojasnio na jednoj od javnih tribina pred parlamentarne izbore 1990.:

⁸² Tuđman je u Županijski dom Sabora iz reda osobito zaslužnih građana imenovao Josipa Manolića, Josipa Boljkovca, Hrvoja Šošića, Vinka Nikolića i Zvonimira Goretu (Perić, 2000: 401).

„HDZ nije ideološka stranka, ona se zalaže za potpunu dezideologizaciju cjelokupnog hrvatskog političkog i društvenog prostora. Ali tako da sve vrijednosti uzajamno žive, a ne da se jedne potiru drugima, ili da nestaju.

HDZ je narodna i demokratska stranka. Ona njeguje nacionalni i općedemokratski program. Ona želi biti sinteza hrvatske povjesnice i hrvatske političke mudrosti. Kao stranka koja se zalaže za civilizacijske, građanske, političke stečevine suvremene Europe, a također ističe državnu samostojnost hrvatskog naroda, HDZ ne može biti nazvana niti lijevom niti desnom organizacijom. Ona je po svom programu oslobođena ideoloških stega i ciljeva, ona je prirodna centralna stranka hrvatskog nacionalnog interesa (...) (Đurić i sur., 1990: 83).⁸³

Kako ističe Nikić Čakar, zamisao o *nadideološkom* nacionalnom pokretu, koji bi pomirio dotad radikalno suprotstavljene političke snage, trebala je omogućiti HDZ-u da postane stožernom političkom organizacijom hrvatskog naroda u domovini i dijaspori (Nikić Čakar, 2013: 201). Zbog svoje *nadideološke* prirode HDZ je uspio okupiti raznorodne i suprotstavljene političke snage i spojiti ih u zajedničkoj borbi za hrvatsku državnu samostalnost. Kao vođa HDZ-a Tuđman je ponudio integrativni povijesni prikaz hrvatske državnosti koji je omogućavao da mu se priključe pristalice sa suprotstavljenih ideoloških strana (Čular i Nikić Čakar, 2019: 176).

No borba za državno osamostaljenje i obrana od velikosrpske agresije samo su prekinuli i potisnuli idejne i političke razlike unutar HDZ-a koje su postale sve izraženije i vidljivije nakon zaustavljanja agresije i prestanka najteže ratne opasnosti. U cilju svehrvatskog pomirenja koje je činilo „središnju os HDZ-ove ideologije“ (Cipek, 2008: 23), Tuđman je nastojao očuvati HDZ-ovu idejnu i političku raznolikost, ali i ujedno i učvrstiti unutarstranačko jedinstvo. Prema Tuđmanu, postojanje različitih struja u HDZ-u pokazivalo je kako je HDZ „demokratska stranka, a ne autoritarna kao što nam neki predbacuju“ (*Slobodna Dalmacija*, 29. lipnja 1992., str. 7.). U cilju održavanja ravnoteže u stranačkom i državnom vrhu Tuđman je u rujnu 1992. u Predsjedničko vijeće⁸⁴ imenovao i dvojicu dopredsjednika HDZ-a i visokih državnih dužnosnika - Vladimira Šeksa i Josipa Manolića. Šeks i Manolić su u javnosti bili prepoznati kao istaknuti predstavnici različitih struja u stranačkom i državnom vrhu te je njihovo zajedničko imenovanje u Predsjedničko vijeće trebalo pridonijeti očuvanju jedinstva HDZ-a.

⁸³ Na istom tragu bila je i izjava stranačkog potpredsjednika Vladimira Šeksa koji je u intervjuu pred izbore 1990. istaknuo kako je „HDZ pretežno i prvenstveno nacionalna hrvatska politička organizacija, ali ne ekskluzivna, ne zatvorena za one koji nisu Hrvati“ (Šeks, 2005: 651).

⁸⁴ Više o ustrojstvu i djelovanju Predsjedničkog vijeća u nastavku teksta.

No razlike i podjele unutar vodstva HDZ-a nisu nestale, već su postale toliko izražene da od početka 1993. gotovo da nije bilo sjednice Predsjedništva HDZ-a na kojoj se Tuđman nije kritički osvrnuo na postojeće podjele unutar stranke (Miškulin, 2017: 380). Tuđman je te podjele tumačio u prvom redu posljedicama osobnih animoziteta, ali je bila sve očitija tendencija da ih objašnjava ideološkim razlozima koristeći se pritom izrazima „desno“ i „lijevo“ krilo stranke (Miškulin, 2017: 380). Tuđman je istodobno sve vidljivije zauzimao stav jasnog negodovanja prema rascjepima u stranci pa je počeo otvoreno prijetiti isključenjem iz HDZ-a „neposlušnima“ (Miškulin, 2017: 385).

Kako bi održao taktičku ravnotežu između suprotstavljenih struja u vodstvu stranke Tuđman je sredinom travnja 1993. donio odluku da Josip Boljkovac, Slavko Degoricija, Josip Manolić, Ivan Milas i Vladimir Šeks postanu članovi saborskog Odbora za normalizaciju hrvatsko – srpskih odnosa (Miškulin, 2017: 385). Na sjednici Vijeća obrane i nacionalne sigurnosti (VONS)⁸⁵ 2. srpnja 1993. Tuđman je iskazao spremnost na toleranciju frakcija u HDZ-u, ali je karakteristično, stupanj njihove programske samostalnosti ograničio pridržavanjem strateške politike stranke (Miškulin, 2017: 385). Podjele u vodstvu HDZ-a još su se više produbile s razvojem događaja u Bosni i Hercegovini u kojoj je sredinom 1993. došlo do zaoštavanja vojnog sukoba između Hrvata i Bošnjaka – muslimana i uspostave hrvatske teritorijalne jedinice u obliku Hrvatske Zajednice odnosno Hrvatske Republike Herceg – Bosne (HRHB) koja se izdvojila iz Republike Bosne i Hercegovine i vezala uz Hrvatsku. U okolnostima rata i potpune dezintegracije Bosne i Hercegovine na tri etnička segmenta, Republika Hrvatska je podržavala uspostavu i očuvanje hrvatske teritorijalne jedinice na području Bosne i Hercegovine.⁸⁶ Na 14. sjednici VONS-a 2. srpnja 1993. Tuđman je istaknuo da su sukobi unutar vodstva stranke počeli s kritikom hrvatske politike prema Bosni i Hercegovini:

„U tom smislu to je bilo započelo sa Boljkovčevim intervjuom koji je izričito i tu politiku našu napao i tamo one ljude koji su u Bosni i Hercegovini, bilo je zatim i neslaganja otvorenog i u izjavama Stipe Mesića, Jože Manolića, a napokon je to sve zasolio ovih dana Franjo Gregurić. To je, gospodo, do te mjere da ne samo da su strane novine pisale, o našima da ne govorim, o rascjepu u HDZ-u i hoće li Tuđman smjenjivati ne samo Bobana, Šuška, ovo, ono, tko će koga itd., negoli i vanjske novine. I ne samo to, nekoliko vanjskih diplomata me pitalo o čemu je riječ,

⁸⁵ Više o ustrojstvu i djelovanju VONS-a u nastavku teksta.

⁸⁶ O teritorijalizaciji i političkoj institucionalizaciji etničkih segmenata tijekom rata u Bosni i Hercegovini opširnije u: Kasapović, 2005a: 113-133

tko će otići, u čemu je stvar, zašto ima neslaganja i može li se takva politika održati itd“ (Šeks, 2017a: 74).

Svoje stajalište o strujama u stranci i programskom karakteru HDZ-a Tuđman je definirao na nastavku 14. sjednice VONS-a održanom 5. srpnja 1993:

„Još je ostalo, znači, pitanje frakcija u HDZ-u. Da ima svaka stranka svoje središte, svoju ljevicu i svoju desnicu, to je neizbježno u svim strankama u svijetu. Ali u svim strankama političkog svijeta ima ipak nešto što se zove provedba strategije jedne stranke, i tu ne može biti, ne mogu se zastupati različite politike, osobito kad je riječ o državnoj politici. U svim zemljama svijeta i opozicione stranke provode državnu politiku. Mogu se svađati oko unutarnje (politike, op. a.), ali ne o tome kako će država voditi politiku prema, ne znam, Bosni ili prema Srbiji itd. (...) A kod nas su se stvari razvile u HDZ-u takve, te sada su počeli pisati, te znači ima partizanska struja – Boljkovac, Manolić, Mesić, Tusa su pribrojili - ... pa onda ima to da jedni računaju sa Žarkom Domljanom, da drugi računaju sa tobože ovom tehnokratskom strujom, Valentićem, Vedrišem (...)

Mislim da će HDZ ostati, jer na kraju ostvarit ćemo rezultate, ostat će narodna stranka. Mi ne trebamo, nećemo, ja neću dopustiti, barem dok sam ja živ, nikakve klerikalizacije, nego HDZ mora ostati u biti ono s čime smo pobijedili. Znači, jedna općenarodna stranka. Ali, molim, u svojim osnovama za demokršćansko opredjeljenje (...)“ (Šeks, 2017a: 107).

Na postojanje struja u HDZ-u Tuđman se osvrnuo i na sjednici Predsjedništva HDZ-a u srpnju 1993. Referirajući se na pisanje medija o raskolu u HDZ-u spomenuo je da se piše i o „postojanju dviju struja u stranci – liberalne, koju predvodi Manolić, Gregurić, Degoricija, Boljkovac, i druge, konzervativne, desne, koju prevodi Šeks, Šušak, Vukojević, Pašalić“ (Šeks, 2017a: 113). Nakon kraćeg prekida unutarstranačkih prijepora, krajem kolovoza došlo je do kulminacije sukoba između Stjepana Mesića i Branimira Glavaša, čime su se unutarstranačke podjele ponovno vratile na vrh dnevnog reda HDZ-a. Tuđman je za 4. rujna 1993. sazvaio sjednicu Predsjedništva HDZ-a na kojoj je zauzeo srednje stajalište verbalno opominjući glavne sudionike sukoba držeći da se radi o osobnim razmiricama dodatno potaknutim situacijskim pritiskom (Miškulin, 2017: 404). No istovremeno je obje sukobljene strane optužio za vođenje politike drukčije od službene, odnosno kako je naveo, „različite od one HDZ-ovske, središnje, Tuđmanovske“ (Miškulin, 2017: 404).

„HDZ-ovska“, „središnja“ odnosno „Tuđmanovska“ politika trebala se temeljiti na sintezi triju bitnih elemenata hrvatske povijesti: državotvorne ideje Ante Starčevića, ideje socijalne i nacionalne emancipacije Stjepana Radića i „pozitivne tekovine“ hrvatske ljevice, među kojim osobito ističu Andriju Hebranga (Cipek, 2008: 22). HDZ-ovo oslanjanje na tri spomenute sastavnice simbolički se iskazivalo u nazivima zasebnih stranačkih cjelina (zajednica) koje su trebale artikulirati i ostvarivati specifične potrebe i interese različitih društvenih skupina (Zajednice HDZ-a, 1998: 3). Akademski zajednica HDZ-a tako je nosila naziv po Anti Starčeviću, Zajednica sela po međuratnom HSS-ovcu Stjepanu Sulimancu, a Zajednica radnika i službenika po Andriji Hebrangu.⁸⁷ Tuđman je želio da se spomenute tri povijesne tradicije objedine u svehrvatski politički program HDZ-a, što je značilo da ostaju bez svojih posebnosti i podređuju se objedinjenom programu HDZ-u. Sve one HDZ-ove političke struje koje su previše naglašavale samo jednu povijesnu tradiciju, za Tuđmana su predstavljale svojevrsno „sektašenje“, odnosno zastranjenje i odstupanje od svehrvatske i objedinjujuće platforme HDZ-a.⁸⁸ Glavni politički izraz Tuđmanove sinteze starčevićanstva, radićevštine i hrvatske ljevice bila je politika nacionalnog pomirenja koja je trebala pomiriti sukobljene strane iz Drugog svjetskog rata (NDH i NOB) te njihove simpatizere okupiti i zadržati pod okriljem HDZ-a. Obje te povijesne strane (desna i lijeva) su trebale postojati unutar HDZ-a, ali nisu smjele zadobiti primat.

Kako bi spriječio da prevlada desna ili lijeva sastavnica HDZ-a, Tuđman se odlučio za uspostavu „središnje HDZ-ovske politike“ u obliku svjetonazorskog i kadrovske profiliranja stranke u smjeru demokršćanstva. Po Tuđmanovoj zamisli, HDZ je opredjeljivanjem za demokršćanstvo trebao zadržati svoj svehrvatski i objedinjujući karakter, ali i dodatno učvrstiti svoju centrističku poziciju vezujući se uz načela kršćanske demokracije. Prema Tuđmanovu razumijevanju HDZ je trebao biti „središnja hrvatska stranka, općehrvatska stranka, općenarodna stranka na kršćansko – demokratskim načelima“ (Šeks, 2017a: 138). Svjetonazorsko profiliranje HDZ-a u smjeru demokršćanstva trebalo je biti praćeno i izborom novog vodstva stranke u koji su prvenstveno trebali ući pojedinci bliski središnjem (demokršćanskom) opredjeljenju. Tuđmanov svjetonazorski i kadrovski zaokret stranke započeo je u travnju 1993. izborom novih

⁸⁷ Opširnije o nastanku i djelovanju HDZ-ovih zajednica u: Sućec Trakoštanec, 1999.

⁸⁸ Za kritičku raščlambu povijesnih tradicija na kojima je Tuđman zasnivao politički program HDZ-a v. Burić, 2002, 160-163.

dopredsjednika HDZ-a na sjednici Središnjeg odbora.⁸⁹ Kako bi se pokazala nova demokršćanska orijentacija HDZ-a, Središnji odbor je na Tuđmanov prijedlog za dopredsjednike stranke izabrao Franju Gregurića, Hrvoja Šarinića, Juru Radića i Nikicu Valentića, dok je Mate Granić kao predsjednik HDZ-a Grada Zagreba po položaju postao dopredsjednik.⁹⁰

Naredni Tuđmanov korak u uspostavljanju „središnje linije“ bilo je usvajanje novog programa i Statuta HDZ-a na 2. Općem saboru stranke. Prije usvajanja na stranačkom saboru, prijedlozi novog programa i Statuta HDZ-a predstavljani su na sjednici Središnjeg odbora 12. listopada 1993. U proslavu novog programa stajalo je da je HDZ „općehrvatska i općenarodna stranka nastala u posljednjem desetljeću 20. stoljeća kao najizvorniji izraz stoljetne težnje hrvatskog naroda za ostvarenje svoje slobode i samostalnosti“ (*Glasnik HDZ*, 8. listopada 1993., str. 14.). Proslav novog programa odredio je da idejni stupovi HDZ-a i dalje ostaju „hrvatska državotvorna misao Ante Starčevića, politički oslonac na pučke slojeve sela i grada po nauku braće Radića te politička odlučnost, socijalna pravda i antifašizam hrvatske ljevice“ (*Glasnik HDZ*, 8. listopada 1993., str. 14.). U osnovnim načelima programa istaknuto je demokršćansko opredjeljenje HDZ-a koji je definiran kao „narodna stranka koja okuplja široke slojeve hrvatskog naroda i drugih građana Hrvatske, gradeći svoj program na demokršćanskim načelima“ (*Glasnik HDZ*, 8. listopada 1993., str. 15.). U skladu s proklamiranim demokršćanskim opredjeljenjem, kao cilj HDZ-a navedeno je „demokratsko povezivanje svih ljudi koji su spremni u javnom i političkom djelovanju primjenjivati temeljne i općeljudske vrednote kršćanske civilizacije i morala, radi ostvarivanja novog duhovnog i materijalnog preporoda Hrvatske“ (*Glasnik HDZ*, 8. listopada 1993., str. 15.). HDZ-ova demokršćanska orijentacija bila je istaknuta i u temeljnim načelima prijedloga novog Statuta stranke.

U raspravi o prijedlogu novog programa i Statuta na spomenutoj sjednici Središnjeg odbora HDZ-a, Hrvoje Hitrec je kritizirao prenaglašenost ljevice u ideološkim temeljima HDZ-a. Zajedno s Đurom Pericom predložio je da uz starčevićansko državno pravo i Radićev općenacionalni pokret, treći zaglavni element HDZ-ova ideološkog profila bude „težnja za socijalnom pravdom hrvatskog radništva u prvoj polovici 20. stoljeća, antikomunizam i

⁸⁹ Prema Statutu HDZ-a Središnji odbor je između zasjedanja Sabora HDZ-a mogao birati dopredsjednike na prijedlog predsjednika HDZ-a (Statut HDZ. Središnja tijela HDZ, 1991: 12).

⁹⁰ OF VŠ: Zapisnik sa sjednice Glavnog odbora Hrvatske demokratske zajednice, održane u Zagrebu, dana 12. travnja 1993. godina na Zagrebačkom velesajmu u dvorani „Globus“, 18/1 JG.

antifašizam“.⁹¹ Član Središnjeg odbora fra Tomislav Pavao Duka usprotivio se svjetonazorskom zaokretu HDZ-a u smjeru demokršćanstva. Prema Dukinu mišljenju, naslanjanje HDZ-a na zasade kršćanske civilizacije i morala značilo je svojevrsno sužavanje HDZ-ova prostora djelovanja te marginaliziranje onih ljudi „koji možda nisu previše usmjereni prema kršćanskim načelima, ali su i te kakovi veliki humanisti i ljubitelji Hrvatske“.⁹² Duka je upozorio i da opredjeljivanje za kršćanska načela proturječi s HDZ-ovim prihvaćanjem brojnih zakona iz komunističkog razdoblja, pri čemu je kao primjer naveo postojeći zakon o pobačaju.⁹³ U raspravi koja je uslijedila Tuđman se posebno osvrnuo na primjedbe Hitreca i Perice o neopravdano velikoj zastupljenosti hrvatske ljevice u ideološkim temeljima HDZ-a. Tuđman se usprotivio izostavljanju pojma hrvatske ljevice iz programskih osnova HDZ-a obrazlažući mjesto i važnost iste u hrvatskoj povijesti i HDZ-u:

„Hrvatska ljevica je jedan pojam koji je i u povijesnoj literaturi i inače, imala je ulogu i u hrvatskoj povijesti i u HDZ. Imala je ulogu znači u stvaranju antifašizma u Hrvatskoj, u stvaranju federalne države Hrvatske na koju smo se oslanjali i svijet nas ne bi prihvatio, jer je današnji međunarodni poredak temeljen općenito uzevši na antifašizmu i onda kada ima druge praktične, ali molim, prema tome to je za nas od bitne važnosti.

Prema tome, hrvatska ljevica neka ostane tu“.⁹⁴

Što se tiče spominjanja antikomunizma među HDZ-ovim ideološkim temeljima, Tuđman je izrazio stav da bi bio „za to da antikomunizam na neki način unesemo u tu svoju formulaciju, jer antikomunizam u smislu onog staljinističkog bio je prisutan“ dodajući kako će „sam malo razmisliti kako znači taj antikomunizam uklopiti“.⁹⁵ Tuđman se osvrnuo i na primjedbe Duke o političkoj ograničenosti i proturječnosti HDZ-ova profiliranja u demokršćansku stranku. Odbacio je njegov prigovor o sužavanju HDZ-ova političkog prostora prihvaćanjem načela kršćanske civilizacije, ističući da HDZ ne želi „biti nikakva, najmanje klerikalna stranka“.⁹⁶

Svega par dana nakon sjednice Središnjeg odbora, 15. i 16. listopada 1993. održan je 2. Opći sabor HDZ-a. Tuđman je naumio iskoristiti stranački sabor za profiliranje HDZ-a u smjeru

⁹¹ OF VŠ: Zapisnik sa sjednice Središnjeg odbora Hrvatske demokratske zajednice održane 12. listopada 1993. godine, 6.

⁹² *Isto*, 5/1 HLJ.

⁹³ *Isto*, 5/2 HLJ.

⁹⁴ *Isto*, 6/1 HLJ.

⁹⁵ *Isto*, 6/1 HLJ.

⁹⁶ *Isto*, 6/3 HLJ.

demokršćanstva i pozicioniranje stranke u prostor političkog centra, što je podrazumijevalo osudu, a vjerojatno i marginalizaciju struja koje su percipirane kao desne, odnosno lijeve. (Miškulin, 2017: 411). U skladu s time, Tuđman je odlučio i predložiti nove kandidate za vodstvo stranke među kojima nije bilo istaknutih predstavnika desne, odnosno lijeve struje HDZ-a. Obrazlažući svoju namjeru o svjetonazorskom i kadrovskom profiliranju HDZ-a u skladu s načelima kršćanske civilizacije, odnosno demokršćanstva⁹⁷, Tuđman je istaknuo:

„I mi sad moramo ići s objavljenim programom i sa Saborom koji će ga donijeti. HDZ mora u tom smislu dobiti novu kvalitetu. Znači, više ne može biti kolebanja je li naš Program i naša djelatnost na načelima kršćanske civilizacije. O tom ne može biti nikakva kolebanja. (...) U svakom slučaju, već u sadašnjoj praksi, a osobito poslije prihvaćanja novog programa, neće biti moguće, neće biti dopušteno da, recimo, oni iz desnice nazivaju one iz ljevice „komunjarama“, a ovi iz ljevice druge čak profašistima“ (*Glasnik HDZ*, 8. listopada 1993., str. 6.).

Najavljujući 2. Opći sabor HDZ-a, Tuđman je istaknuo da će u vrhu stranke doći „do takvih promjena koje će dati jasnu naznaku u kom smislu HDZ želi ići svojim središnjem putem“, naglašavajući kako „i u tom smislu ne može biti kolebanja da HDZ želi biti općehrvatska i općenarodna stranka na načelima kršćanske demokracije“ (*Glasnik HDZ*, 8. listopada 1993., str. 7.). U uvodnom izlaganju na 2. Općem saboru Tuđman je po prvi put odstupio od zacrtane „trijade“ HDZ-ovih ideoloških temelja naglasivši da je jedan od temelja stranke i „prevladavajući antikomunizam u hrvatskom duhovnom političkom životu“ (Tuđman, 1995b: 294). Bio je to očiti Tuđmanov ustupak prigovorima desne stranačke struje o prenatlaženju ulozi komunističke ljevice u ideološkim temeljima HDZ-a. Na samom kraju svog uvodnog nastupa Tuđman je jasno istaknuo svoja očekivanja od 2. Općeg sabora HDZ-a:

„Dragi stranački prijatelji, ja ću iskreno reći da u okviru HDZ-a, u okviru hrvatske države treba odati priznanje nositeljima različitih političkih struja i u okviru HDZ-a jer su svi oni pomogli tome da ostvarimo svoj program, da ostvarimo što smo postigli sa svojom državom, ali je isto tako vrijeme da se te bitne sastavnice koje su bile pozitivne u okviru HDZ-a, da nestanu kao nekakve posebnosti s kojima se špekulira i u Hrvatskoj i iz inozemstva, sve

⁹⁷ Tuđman je izjednačavao načela kršćanske civilizacije s demokršćanstvom kao političkom ideologijom, no to dvoje nisu istovjetni pojmovi. Demokršćanstvo obuhvaća i liberalnu sastavnicu (ustavno ograničavanje i podjela vlasti) dok je Tuđman ustrajavao na jedinstvu državne vlasti. Tuđman je općenito bio negativno raspoložen prema liberalizmu kojeg je pogrdno označavao kao „ideologiju 18. stoljeća“ (Tuđman, 2011: 305) i prokazivao kao nešto što „nema veze s tradicijom hrvatskog naroda“ (Kasapović, 1996: 92).

do toga da čekaju što će biti s HDZ-om, kakav raskol, koje struje itd.“ (Tuđman, 1995b: 319-320).

Na 2. Općem saboru HDZ-a najveća borba se vodila za izbor potpredsjednikâ i članova Predsjedništva stranke. Za mjesta potpredsjednika HDZ-a kandidirali su i političari koje je Tuđman označio nositeljima suprotstavljenih političkih struja u stranci – Vladimir Šeks, Branimir Glavaš, Josip Manolić i Mladen Vedriš. Tuđman se usprotivio njihovim kandidaturama za vodstvo stranke upozoravajući da nisu u skladu s njegovom zamisli o novom vodstvu kao izrazu „središnje politike“, ali ni u skladu s očekivanjima „međunarodnih čimbenika“ (Miškulin, 2017: 413). Zatražio je od njih da odustanu od podnesenih kandidatura ili da se u protivnome kandidiraju protiv njega za dužnost predsjednika HDZ-a:

„Ja sam zato, ja bih bio za to neka se kandidira na desnici Šeks, neka se kandidira koga smatraju vodećom desnicom, neka se kandidira na ljevici Manolić ili Mesić, koji smatraju tako, ne samo ovdje kod nas i u Bosni, u Sarajevu, nego i u svijetu, i da imaju nekakve malo drugačije poglede. Neka se kandidiraju pa da vidimo koliko imamo i ovdje, u ovoj dvorani, pa prema tome ako hoćete, odredimo i mjesto u Središnjem odboru“ (Šeks, 2017a: 212).

Nakon što je lidere suprotstavljenih struja pozvao na odustajanje od kandidature ili na izravno sučeljavanje za dužnost predsjednika HDZ-a, Tuđman je izaslanicima na saboru predstavio svoje kandidate za najuže vodstvo stranke. Bili su to Jure Radić za mjesto glavnog tajnika, te Mate Granić, Nikica Valentić, Franjo Gregurić, Gojko Šušak i Marijan Šunjić za mjesta potpredsjednika stranke. Kako bi jasno pokazao svoje namjere, Tuđman je predložene kandidate izričito nazvao „moji kandidati“ (Šeks, 2017a: 212). Njihove kandidature Tuđman je obrazložio ističući da se radi o ljudima „koji su, znači, za središnju politiku, koji su tog opredjeljenja HDZ-a, na kontinuitetu, ali i na načelima kršćanske civilizacije (Šeks, 2017a: 212). U predstavljanju svojih kandidata za članove Predsjedništva HDZ-a, Tuđman je za člana Predsjedništva iz Slavonije predložio Đuru Dečaka ističući da za spomenuto mjesto rješenje nisu „niti Mesić niti Šeks“ (Šeks, 2017a: 213). Ostali Tuđmanovi prijedlozi za članove predsjedništva bili su Hrvoje Šarinić, Ivić Pašalić, Antun Vrdoljak i Đuro Brodarac. Na kraju predstavljanja svojih kandidata za stranačko vodstvo, Tuđman je još jednom pozvao najistaknutije predstavnike lijevog i desnog krila u HDZ-u (Šeksa i Manolića) da se kandidiraju za mjesto predsjednika stranke. Ni jedan od te dvojice nije se kandidirao za stranačkog predsjednika, pa je jedina Tuđmanova

protukandidatkinja za dužnost predsjednika HDZ-a bila Vesna Girardi – Jurkić, ministrica kulture bez značajnije podrške među članstvom HDZ-a.

Nakon završetka Tuđmanova izlaganja došlo je do odustajanja od kandidature dvojice dotadašnjih potpredsjednika HDZ-a, Vladimira Šeksa i Josipa Manolića, kao i brojnih drugih koje Tuđman nije smatrao dijelom „središnje linije“ (Branimir Glavaš, Tomislav Merčep, Đuro Perica, Perica Jurić, Vice Vukojević...) pa su kao jedini kandidati za stranačke potpredsjednike ostali oni koje je Tuđman osobno predložio i podržao. Tadašnji predsjednik Izvršnog odbora HDZ-a Ivić Pašalić u svojim sjećanjima navodi da je na 2. Općem saboru trebao biti biran za glavnog tajnika, za što je bilo prikupljeno i dovoljno potpisa, ali mu je Tuđman izričito zabranio kandidaturu (*Večernji list Specijal*, prosinac 2017., str. 38). Zanimljivo da je Tuđman odmah poslije toga Pašalića imenovao savjetnikom predsjednika Republike za unutarnju politiku, čime je počeo njegov ubrzani uspon na ljestvici političke moći.⁹⁸ Josip Manolić koji je također bio među onima koji su povukli svoju kandidaturu ističe kako je tijekom stranačkog sabora „sve više dolazilo do izražaja da je većina sabornika spremna podržati svaku Tuđmanovu ideju neovisno o političkoj poziciji“ (Manolić, 2015: 329).

Glasovanje izaslanika na 2. Općem saboru potvrdilo je Tuđmana za predsjednika stranke, Juru Radića za glavnog tajnika te Matu Granića, Nikicu Valentića, Franju Gregurića, Gojka Šuška i Marijana Šunjića za potpredsjednike HDZ-a. Rezultati glasovanja su pokazali kako Tuđman uživa plebiscitarnu potporu u stranci, no isto se nije moglo reći i za njegove kandidate za najuže stranačko vodstvo. Kao kandidat za predsjednika HDZ-a Tuđman je dobio 1332 glasa izaslanika na Općem saboru (88,85%), dok su njegovi kandidati za potpredsjednike dobili redom: Mate Granić (1151 glas odnosno 75,13%), Gojko Šušak (1120 glasova odnosno 73,10%), Franjo Gregurić (1097 glasova odnosno 71,60%), Marijan Šunjić (785 glasova odnosno 51,24%) i Nikica Valentić (697 glasova odnosno 45,49%). Jure Radić je kao jedini kandidat izabran za glavnog tajnika HDZ-a dobivši 974 glasa izaslanika, odnosno 66,16% (*Glasnik HDZ*, 12. studenoga 1993., str. 4). I za članove predsjedništva izabrani su Tuđmanovi kandidati, izuzev Hrvoja Šarinića umjesto kojeg je izabran Hrvoje Hitrec koji nije imao Tuđmanovu podršku.

Preusmjeravanje svjetonazorskog identiteta HDZ-a u smjeru demokršćanstva potvrđeno je usvajanjem novog stranačkog programa u kojem se HDZ odredio kao narodna stranka koja svoj

⁹⁸ O političkom usponu Ivića Pašalića više u sljedećim poglavljima.

program gradi na demokršćanskim načelima. U programu je zadržana Tuđmanova „trijadu“ ideoloških temelja HDZ-a među kojima je bila i hrvatska ljevica, ali ne i antikomunizam koji je predlagala desna struja stranke. U novi program HDZ-a bile su ugrađene temeljne odrednice katoličkog socijalnog nauka, odnosno kršćanske demokracije (dostojanstvo osobe, odnosno apsolutna vrijednost čovjeka, solidarnost, supsidijarnost, sudioništvo, zajedničko dobro) koje su posebno raščlanjene u poglavljima koja su posvećena obitelji, ženama, odgoju i obrazovanju, kulturi i umjetnosti, gospodarskom programu, socijalnoj politici i ekoteoriji (Petrač, 1994: 115).⁹⁹ Ugradnja demokršćanskih odrednica u programska načela HDZ-a za Tuđmana nije ujedno značilo da ta stranka postaje demokršćanska. Prema njegovu mišljenju HDZ se nije trebao pretvoriti u „nekakvu usko demokršćansku stranku“ već je morao ostati „općehrvatska, općenarodna stranka, koja svoj program zasniva na načelima kršćanske civilizacije (Tuđman, 1995b: 364). Još je važno naglasiti da je u novom Statutu HDZ-a usvojenom na 2. Općem saboru uvedena odredba koja je Predsjedništvu HDZ-a davala isključivo pravo odabira stranačkih kandidata za državne izbore.

Prihvaćanje Tuđmanove vizije novog svjetonazorskog identiteta i vodstva HDZ-a na 2. Općem saboru ostavilo je neke od dotadašnjih visokih dužnosnika HDZ-a bez utjecaja u stranačkom vrhu. Svoje pozicije u stranačkom vodstvu izgubili su dvojica vodećih predstavnika desne struje - Vladimir Šeks i Branimir Glavaš, a bolje nisu prošli ni glavni predstavnici lijeve struje Josip Manolić i Stjepan Mesić. Manolić i Mesić su kao predsjednici Županijskog i Zastupničkog doma Sabora i dalje bili članovi Predsjedništva HDZ-a, ali bez prava glasa u odlučivanju jer nisu dobili podršku izaslanika na saboru stranke. Naime po Statutu HDZ-a predsjednici Zastupničkog i Županijskog doma (ukoliko su članovi HDZ-a) bili su po položaju punopravni članovi stranačkog Predsjedništva. No Branimir Glavaš je u raspravi o novom Statutu na 2. Općem saboru predložio amandman prema kojem bi uvjet za ulazak u Predsjedništvo bila podrška sabora. Radilo se o dobro zamišljenom i vrlo pragmatičnom potezu koji je u prvom redu bio usmjeren protiv Manolića i Mesića (Miškulin, 2017: 412). Glavašev amandman je usvojen velikom većinom glasova.

U Tuđmanovom niveliranju i uspostavljanju „središnje linije“ najviše utjecaja u vrhu stranke je zbog svoje brojnosti izgubila desna struja, no glavni izazov Tuđmanovom autoritetu u stranci

⁹⁹ Podrobnije o nastojanju HDZ-a da se na 2. Općem saboru transformira iz pokreta u demokršćansku stranku u: Cipek, 2004: 351-352.

doći će sa strane lijeve frakcije. Stjepan Mesić je kao predsjednik Zastupničkog doma Sabora u studenome 1993. kritizirao Tuđmanovu politiku podržavanja Hrvatske Republike Herceg Bosne kao optimalnog političkog rješenja za Hrvate u Bosni i Hercegovini. Mesić je kritizirao i određena Tuđmanova nadanja da će trajni mir u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini postići nekom vrstom dogovora sa srbijanskim predsjednikom Slobodanom Miloševićem (Miškulin, 2017: 428). U raspravi o državnoj politici prema BiH na sjednici Kluba zastupnika HDZ-a 28. studenoga 1993. član Predsjedništva stranke Antun Vrdoljak upozorio je Tuđmana kako „ključni ljudi Sabora govore drugačije nego što govori centralna politika Hrvatske demokratske zajednice“ (Šeks, 2017a: 282). Na Vrdoljakovu primjedbu kako se predsjednici obaju saborskih domova (Mesić i Manolić) ne pridržavaju „središnje politike“ HDZ-a, koja je ujedno i državna politika, Tuđman je odgovorio iznoseći svoj stav o mogućim posljedicama takvog ponašanja:

„Slušajte, ja sam razgovarao sa predsjednikom i jednog i drugog doma i rekao sam: Gospodo, nećemo trpiti takvu situaciju da i oporba svaki drugi dan govori, i vani, ne samo novinari nego i političari, da Mesić i Manolić imaju druga mišljenja od državne politike. Prema tome, ili ćete voditi državnu politiku, ili ćemo se razjasniti o spornim pitanjima, ili ćemo donijeti druga rješenja. Tako će biti. Onaj tko nije za provedbu državne politike ići će s mjesta bilo koga, na bilo kojem mjestu da je“ (Šeks, 2017a: 284).

No Tuđman nije odmah bio spreman smijeniti Manolića i Mesića s dužnosti predsjednika Županijskog odnosno Zastupničkog doma Sabora, za što mu je inače trebala gotovo jednoglasna podrška parlamentarne frakcije HDZ-a. Manolić i Mesić su uživali značajnu podršku među saborskim zastupnicima HDZ-a i njihovo izbacivanje je moglo proizvesti raskol u HDZ-u i ugroziti parlamentarnu većinu te stranke. Spomenuta dvojica bili su glavni predstavnici lijeve sastavnice HDZ-ova programa i njihovom smjenom poremetila bi se idejna raznorodnost HDZ-a i ugrozilo ostvarivanje svehrvatskog pomirenja. Tuđman je bio svjestan posljedica mogućeg raskola s Manolićem i Mesićem te ih je stoga nastojao uvjeriti u ispravnost svoje politike prema BiH. U svom izlaganju na zajedničkoj sjednici Predsjedništva i Kluba zastupnika HDZ-a krajem siječnja 1994. Tuđman je obrazložio zašto HDZ mora zadržati pojedince iz desnice i iz ljevice:

„(...) da nismo imali HDZ-a, s takvim programom kakav smo imali, i kakav smo ponovno objavili na Drugom saboru, i s takvim sastavom, ne bi bilo ni Hrvatske, i ne bismo je mogli sačuvati. Radi Hrvatske treba nam i takav HDZ, ali sve čvršće zbijen oko svog stožernog programa i provjerene politike“ (Tuđman, 1995b: 330).

Tuđman je upoznao prisutne da Mesić podržava njegovo vodstvo i kako zbog njega neće biti raskola unutar HDZ-a. Tome je dodao i da sam Manolić smatra kako je potrebno očuvati jedinstvo HDZ-a. Tuđman je stoga ustvrdio kako neće biti raskola u HDZ-u i zaključno istaknuo:

„Moramo stvarati uvjete, što nije lagano, da taj program HDZ-a, to ujedinjavanje tobože nepomirljivih idejnih struja u hrvatskom narodu, mora biti ono oko čega moramo zbiti svoje redove, jačati HDZ i pridobivati nove članove, jer mi smo ipak u bitnome jedinstveni: hoćemo samostalnu i suverenu, demokratsku i u svemu naprednu Hrvatsku“ (Tuđman, 1995b: 331).

Istodobno s uvjeravanjem stranačkog vrha o jedinstvu HDZ, Tuđman je krajem veljače 1994. prijateljski upozorio Manolića da je se spreman koristiti i referendumom ukoliko bi mu on i Mesić pokušali praviti podjele u HDZ-ovom Klubu zastupnika (Miškulin, 2017: 435). Svoju odlučnost da se posluži referendumom za zadržavanje nadmoćnog utjecaja u stranci i državi, Tuđman je iskazao i predsjedniku Vlade Nikici Valentiću¹⁰⁰ u razgovoru vođenom 25. siječnja 1994. u Uredu predsjednika Republike:

„Ozbiljne jesu stvari, ja ću danas ići na Sabor. Sada će mi doći Stipe Mesić, pa ću ga pitati: Stipe Mesić, ostaješ li kod dogovora ili ideš? Dođi pred Klub, da intervju Feral Tribuneu. Prema tome, ili će se držati dogovora sa mnom ili ću ih istjerati iz HDZ-a i Sabora i izaći, ako treba, pred hrvatski narod, pred referendum da im objasnim, jer ću reći...“ (Šeks, 2017a: 407).

Unatoč Tuđmanovim uvjeravanjima i upozorenjima, Mesić i Manolić nisu odustajali od oponiranja njegovu autoritetu te su nastavili s otvorenim istupima protiv Tuđmanove politike prema BiH. Manolić je tako sredinom ožujka 1994. javno zatražio odlazak Gojka Šuška s mjesta ministra obrane držeći ga preprekom za sporazum između Hrvata i Bošnjaka – muslimana u BiH (Miškulin, 2017: 435). Za Manolića je Gojko Šušak bio simbol pogrešne hrvatske politike prema BiH koja je dovela do rata s Bošnjacima – muslimanima i jačanja secesionističkih težnji među Hrvatima u Bosni i Hercegovini. S druge strane Tuđman je branio Šuška smatrajući ga glavnim osloncem u provedbi hrvatske politike prema BiH koja je prema Tuđmanovu mišljenju „ostvarila svoje interese u smislu opstojnosti hrvatskog naroda u čitavoj Bosni i Hercegovini i zaštititi hrvatskih državnih interesa“ (Šeks, 2017b: 73). Istodobno je Mesić, očito aludirajući na Tuđmanov način odlučivanja u vrhu države i stranke, govorio o tome da se ključne odluke

¹⁰⁰ Za raspisivanje referenduma Tuđmanu je bio potreban upravo supotpis Nikice Valentića kao predsjednika Vlade. O Tuđmanovim referenduskim ovlastima i namjerama opširnije u nastavku teksta.

donose, umjesto „snagom zakona“, „snagom autoriteta, što sve skupa nema veze s ozbiljnim funkcioniranjem države“ (Miškulin, 2017: 435).

Krajem ožujka 1994. Tuđman je od Manolića zatražio ostavku na dužnost predsjednika Županijskog doma Sabora, ponudivši mu da ostane saborski zastupnik i član HDZ-a. Na sjednici Predsjedništva HDZ-a 24. ožujka 1994. Tuđman je apelirao na članove tog tijela da djeluju na Manolića kako bi podnio ostavku. Svoj zahtjev za Manolićevom ostavkom Tuđman je obrazložio njegovim pogrešnim prosudbama o ulozi Gojka Šuška u hrvatskoj politici prema BiH, što je doveo u vezu s činjenicom da Manolić nije u cijelosti prihvatio svehrvatski i objedinjujući program HDZ-a i „središnju politiku“ stranke koja je promovirana na 2. Općem saboru HDZ-a. Prema Tuđmanovim riječima, Manolić je „po svom shvaćanju, po svojim konkretnim postupcima ostao odveć ukotvljen na pozicijama komunističke ljevice, do te mjere da se nije utopio, slio u onu sredinu“ (Šeks, 2017b: 69). Manolić je odbacio Tuđmanove optužbe da je vodio pogrešnu politiku te je odbio zahtjev za svojom ostavkom. Od svih članova Predsjedništva HDZ-a podršku mu je jedino pružio Stipe Mesić (Miškulin, 2017: 436). Nakon odbijanja svojevoljnog odlaska s dužnosti predsjednika Županijskog doma Sabora, Tuđman je kao predsjednik HDZ-a donio odluku o smjeni Manolića s dužnosti člana Predsjedništva i Središnjeg odbora HDZ-a. Politička eliminacija Josipa Manolića iz HDZ-a dovršena je početkom travnja 1994. odlukom Suda časti HDZ-a Grada Zagreba o njegovu bezuvjetnom isključenju iz stranke (Šeks, 2017b: 102).

Nakon izbacivanja iz HDZ-a Manolić se odlučio suprotstaviti Tuđmanu mijenjajući odnose snaga unutar hrvatskog parlamenta i oduzimajući mu kontrolu nad HDZ-ovim zastupničkim klubom i parlamentarnom većinom. U svojim nastojanjima za promjenom odnosa snaga u Saboru Manolić je dobio potporu opozicijskih stranaka, a pridružio mu se i Stjepan Mesić koji je odbio Tuđmanove ponude za političkim „okajavanjem“ odlaskom iz Sabora u diplomaciju. Manolić i Mesić su krajem travnja 1994. osnovali novu stranku – Hrvatske nezavisne demokrate (HND) koji su trebali okupiti dovoljan broj zastupnika HDZ-a da se promijeni odnos političkih snaga u parlamentu. U novu stranku prišlo je 10 zastupnika HDZ-a iz Zastupničkog doma i 4 zastupnika iz Županijskog doma, čime se HDZ-ova parlamentarna većina u prvom domu smanjila na 75 odnosno 54,3% mandata, a u drugom domu na 35 odnosno 51,5 % mandata (Zakošek, 2002: 44).¹⁰¹ Tuđman je tako uspio zadržati kontrolu nad parlamentarnom frakcijom HDZ-a i spriječiti

¹⁰¹ Tuđman je u stvarnosti mogao računati na 38 zastupnika u Županijskom domu jer se mogao osloniti i na trojicu zastupnika koje je kao predsjednik države imenovao u Županijski dom, a formalno nisu bili članovi HDZ-a.

promjenu odnosa snaga koja bi ga prisilila na neku vrstu kohabitacije s novom parlamentarnom većinom. Naposljetku je HDZ-ova parlamentarna frakcija krajem svibnja 1994. smijenila Manolića i Mesića s čelnih položaja parlamentarnih domova, čime je završen Tuđmanov sukob s nositeljima lijeve struje u HDZ-u i učvršćen njegov autoritet u stranačkom i državnom vrhu.

5.1. Institucionalni čimbenici

5.1.1. Ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike i odnos s Vladom

S obzirom na isprepletenost institucija hrvatske države i HDZ-a kao vladajuće stranke, ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike pružale su Tuđmanu važnu institucionalnu osnovu za ostvarivanje utjecaja u odlučivanju o ključnim stranačkim pitanjima poput promjene svjetonazorskog identiteta i izbora novog vodstva. Prema Ustavu Tuđman je kao predsjednik Republike imao odlučujuću ulogu u postavljanju predsjednika Vlade i ministara. Koristeći se svojim ustavnim ovlastima Tuđman je u Vladu imenovao mahom članove HDZ-a koji su trebali biti odgovorni njemu osobno, što se naročito odnosilo na premijera i ministre u resorima visoke politike kao što su obrana te vanjski i unutarnji poslovi. Mate Granić ističe kako mu je prilikom dolaska na čelo ministarstva vanjskih poslova sredinom 1993. Tuđman kazao:

„Imat ćete punu slobodu u izboru suradnika, ali o veleposlanicima ćemo se morati dogovarati. Nemojte zaboraviti da sam po Ustavu ja jedini šef i da se za bilo koji problem morate meni obratiti jer vanjski poslovi nisu pitanje Vlade“ (Granić, 2005: 49).

Ivo Sanader koji je bio ministar znanosti u Vladi premijera Hrvoja Šarinića napominje da je stvarni šef izvršne vlasti bio Franjo Tuđman „koji je čak četiri državna ministarstva izravno imao pod svojom ingerencijom, i to: obrane, unutarnjih poslova, financija i vanjskih poslova“ (Sanader, 2017: 26). Tuđman je za predsjednika Vlade imenovao osobe koje su uživale njegovo povjerenje i imale određene menadžerske sposobnosti, što je odgovaralo njegovu poimanju uloge predsjednika Vlade (Zakošek, 2002: 117). Zanimljivo je da su Tuđmanovo poimanje uloge predsjednika Vlade dijelili i sami političari koji su obnašali spomenutu dužnost. Tako je predsjednik Vlade Nikica Valentić u jednom razgovoru s Tuđmanom u srpnju 1993. za sebe

Opširnije o Tuđmanovom korištenju ustavne ovlasti imenovanja pet zastupnika u Županijski dom u: Kasapović, 2001: 30.

kazao: „ja sam predsjednik Vlade, tehnochrata, sitni menadžer...“ (Šeks, 2017a: 103). Tuđmanovi predsjednici Vlade su također odbijali i bilo kakvo povezivanje s politikom, pa je tako Valentić u siječnju 1994. kazao Tuđmanu: „ja sam čovjek koji nisam po svom habitusu političar“ (Šeks, 2017: 359). Valentić je u istom razgovoru s Tuđmanom nijekao i svoje političke ambicije tvrdeći:

„Imam instinkt za političke odnose, ali nemam sklonosti, a ako čovjek nema luđačke ambicije da se nečim bavi, ne može u tom poslu napraviti neki uspjeh“ (Šeks, 2017a: 360).

Sličan stav je zastupao i raniji predsjednik Vlade Franjo Gregurić¹⁰² koji je u siječnju 1994. Tuđmanu kazao:

„Predsjedniče, imam element nezainteresiran za politiku, to je ono. Mene vlast nije interesirala nikada“ (Šeks, 2017a: 445).

Kad je riječ o stranačkom sastavu hrvatskih Vlada u obrađivanom razdoblju, u IV. hrvatskoj Vladi Hrvoja Šarinića koja je potvrđena u Zastupničkom domu Sabora 12. kolovoza 1992. bilo je 20 članova HDZ-a i tri nestranačka člana, dok su u V. hrvatskoj Vladi Nikice Valentića koja je potvrđena u Zastupničkom domu 3. travnja 1993. bila 32 člana HDZ-a, 5 nestranačkih članova i 1 član HSS-a (Čular i Blanuša, 2001: 235). To je bila značajna promjena u odnosu na stranački sastav ranijih HDZ-ovih Vlada u koje je bio uključen puno veći broj članova koji nisu pripadali HDZ-u.

Tablica 7. Stranačka pripadnost članova hrvatskih Vlada od 1990. do 1995.¹⁰³

Predsjednik Vlade	Mandatno razdoblje	Broj članova Vlade¹⁰⁴	Broj i postotak članova Vlade iz reda HDZ-a	Broj i postotak članova Vlade koji nisu bili iz reda HDZ-a
Stjepan Mesić	svibanj 1990. –	27	15 (55,56%)	12 (44,44%)

¹⁰² Franjo Gregurić je bio predsjednik hrvatske Vlade od 17. srpnja 1991. do 12. kolovoza 1992., nakon čega je obnašao dužnost zastupnika u Hrvatskom saboru.

¹⁰³ U tablicu nije uključena Vlada demokratskog jedinstva (srpanj 1991. – kolovoz 1992.) premda se i ona donekle može smatrati jednostranačkom Vladom jer se oslanjala na HDZ-ovu parlamentarnu većinu. Najtočnije je ipak reći da je to bila „tipična ratna svestranačka Vlada utemeljena na konsenzusu svih tadašnjih parlamentarnih stranaka o potrebi političkog jedinstva u obrani zemlje“ (Kasapović, 2005b: 190).

¹⁰⁴ Uključuje predsjednika, potpredsjednike Vlade i sve članove koji su se izmijenili tijekom mandatnog razdoblja Vlade.

	kolovoz 1990.			
Josip Manolić	kolovoz 1990. – srpanj 1991.	31	19 (61,29%)	12 (38,71%)
Hrvoje Šarinić	kolovoz 1992. – travanj 1993.	23	20 (86,96%)	3 (13,04%)
Nikica Valentić	travanj 1993. – studeni 1995.	39	32 (82,05%)	7 (17,95%)

Izvor: Čular i Blanuša, 2001: 234-235. Tablicu priredio autor.

U borbi protiv „pobunjene“ lijeve frakcije HDZ-a Tuđman je prijetio i mogućnošću raspisivanja referenduma u cilju učvršćivanja svoje neupitne pozicije u stranci i državi. Kao predsjednik Republike Tuđman je mogao na prijedlog Vlade i uz supotpis predsjednika Vlade raspisati referendum o prijedlogu promjene Ustava ili o drugom pitanju za koje je smatrao da je važno za neovisnost, jedinstvenost i opstojnost Republike.¹⁰⁵ S obzirom da je Tuđman imao ključnu ulogu u postavljanju predsjednika Vlade i ministara, s te strane nije postojala formalna zapreka da posegne za raspisivanjem referenduma. Tuđmanove ustavne ovlasti predsjednika Republike dodatno su proširene u prosincu 1992. donošenjem Zakona o lokalnoj samoupravi i upravi. Novi zakon propisao je da županijska skupština bira župana kojeg mora potvrditi predsjednik Republike na prijedlog vlade.¹⁰⁶ Time je Tuđman stekao pravo da arbitrarno prosuđuje o tome je li neki kandidat podesan za izbor na dužnost župana. Nakon lokalnih izbora 1993. Tuđman je potvrdio izbor svih župana, uključujući i izabrane župane Istarske i Primorsko-goranske županije koji nisu bili članovi HDZ-a. Zanimljivo je da je u Karlovačkoj županiji za župana prvo bio izabran Josip Boljkovac, član HDZ-a i prvi hrvatski ministar unutarnjih poslova. Boljkovac je bio izabran zahvaljujući glasovima opozicijskih stranaka i dijela HDZ-ovih vijećnika koji su odbili podržati službenog kandidata stranke za dužnost župana. Kandidatura Boljkovca za župana nije imala odobrenje stranačkog vrha s obzirom da ga je Tuđman označio jednim od nositelja lijeve struje u stranci, zbog čega se nije uklapao u proklamiranu Tuđmanovu „središnju politiku“ HDZ-a. Suočen s očitom mogućnošću da Tuđman iskoristi svoju zakonsku ovlast i odbije potvrditi

¹⁰⁵ Ustav Republike Hrvatske (NN: 56/90).

¹⁰⁶ Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi (NN: 90/92).

njegov izbor za župana, Boljkovac se zahvalio na dužnosti i pozvao na ponavljanje izbora karlovačkog župana (*Karlovački tjednik*, 22.travnja 1993., str. 3).

5.1.2. Djelovanje savjetničkih tijela u instituciji Ureda predsjednika republike i korištenje ovlasti predsjednika Republike da donosi uredbе sa zakonskom snagom

U uspostavljanju „središnje linije“ Tuđman se mogao osloniti i na posebna predsjednička tijela u kojima je bilo centralizirano odlučivanje i koja su posjedovala značajnu političku moć. Kao predsjednik Republike Tuđman je samostalno odlučivao o osnivanju posebnih predsjedničkih tijela i njihovom sastavu. Nakon što je po prvi put bio izravno izabran za predsjednika Republike u kolovozu 1992., Tuđman je osnovao dva nova predsjednička tijela – Predsjedničko vijeće i Vijeće obrane i nacionalne sigurnosti (VONS). Predsjedničko vijeće je osnovano u rujnu 1992. i uloga mu je bila razmatranje svih bitnih područja državne politike radi koordinacije djelatnosti vrhovnih predstavničkih i izvršnih tijela RH (Heđbeli, 2011: 103). VONS je osnovan u siječnju 1993. i uloga mu je bila razmatranje strateških pitanja državne politike i nacionalne sigurnosti, i u s vezi s tim koordinacija vrhovnih državnih tijela i ustanova (Heđbeli, 2011: 104). Članovi VONS-a bili su predsjednik Vlade, ministri vanjskih poslova, obrane i unutarnjih poslova, predstojnik Ureda predsjednika Republike, savjetnik predsjednika Republike za unutarnju politiku i drugi visoki državni dužnosnici koji su mahom bili članovi HDZ-a. Ista je bila situacija i s političkim i stranačkim profilom Predsjedničkog vijeća, drugog savjetodavnog tijela koje je imalo nešto manju političku važnost od VONS-a. Politička moć Ureda predsjednika ogledala se i u činjenici da je ta institucija bila glavno mjesto s kojeg su pojedinci odlazili na najviše državne dužnosti. Predstojnik Ureda predsjednika Hrvoje Šarinić bio je imenovan za predsjednika Vlade, zamjenik predstojnika Ureda za zaštitu ustavnog poretka Stjepan Herceg za glavnog državnog tužitelja, Borislav Škegro za zamjenika predsjednika Vlade, Jurica Malčić za ministra uprave, Zoran Jašić za ministra financija i drugi (Smerdel, 1993: 48).

Centralizirajući odlučivanje u Uredu predsjednika i predsjedničkim tijelima te postavljajući sebi lojalne članove HDZ-a na najvažnije državne položaje na svim granama vlasti, Tuđman je učvršćivao i jačao svoj autoritet u stranci. Istodobno se u HDZ-u pored različitih ideološko – političkih struja, oblikovala i, prividno neideološka, moćna frakcija „predsjednikovih ljudi“, koji su se javno legitimirali izravnom i osobnom lojalnošću predsjedniku stranke i države (Kasapović,

2001: 22). Svoju ustavnu ovlast donošenja uredbi sa zakonskom snagom Tuđman nije koristio u razdoblju odlučivanja o novom svjetonazorskom identitetu i vodstvu stranke (1993. – 1994.). Posljednje bitne uredbi sa zakonskom snagom Tuđman je donio potkraj 1991. (Kosnica, 2011: 164).¹⁰⁷

5.1.3. Ovlasti predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i odnos s parlamentarnom frakcijom stranke

Kao predsjednik Republike i HDZ-a Tuđman je izgrađivao centralizirani sustav odlučivanja o najvažnijim državnim i stranačkim pitanjima. Najvažnije su odluke donošene u koordinacijskim i savjetodavnim tijelima predsjednika Republike ili ih je donosio predsjednik osobno, a da pritom HDZ-ov zastupnički klub nije bio uključen u proces donošenja odluke (Zakošek, 2002: 106). Prema riječima Žarka Domljana, vrh HDZ-a predvođen Tuđmanom smatrao je da Sabor treba biti „samo transmisija politike, a ne njezin kreator, samo mašinerija koja će usvojena stranačka stajališta glasovanjem pretakati u demokratski legitimirane odluke“ (Domljan, 2010: 453). Od HDZ-ova zastupničkog kluba očekivalo se da lojalno i disciplinirano provodi Tuđmanove odluke i djeluje kao svojevrsni legislativni „servis“ predsjednika HDZ-a i državnog poglavara. Kako bi izbjegli ponavljanje stranačke nediscipline iz ranijeg saziva Sabora, vrh stranke predvođen Tuđmanom odlučio je uvesti čvršću frakcijsku stegu novih HDZ-ovih zastupnika izabranih na parlamentarnim izborima 1992. Spomenuti Domljan svjedoči kako su nekoliko dana uoči konstituirajuće sjednice novog saziva Sabora zastupnici HDZ-a pozvani na sastanak sa stranačkim vrhom:

„Sastanak je vodio Manolić (tadašnji potpredsjednik stranke, op.a.), a ja sam kao još uvijek aktualni predsjednik Sabora sjedio uz njega za predsjedničkim stolom i promatrao okupljene kolege zastupnike među kojima je bilo dosta novih i meni nepoznatih lica. Svrha sastanka bila je zapravo discipliniranje zastupnika i podsjećanje na obavezu stranačke stege kojoj se svi bez iznimke moraju pokoravati. Manolić je držao jedan prilično dug i krut ideološki govor (...) i dok

¹⁰⁷ Bile su to Uredba o informativnoj djelatnosti za vrijeme ratnoga stanja ili u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske od 30. listopada 1991., Uredba o organizaciji, radu i djelokrugu sudbene vlasti u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske od 7. prosinca 1991., Uredba o organizaciji, radu i teritorijalnoj nadležnosti općinskih i okružnih javnih tužiteljstava u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske od 7. prosinca 1991. i Uredba o primjeni Zakona o krivičnom postupku u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske od 27. prosinca 1991.

je govorio u dvorani je vladala grobna tišina, a lica zastupnika odražavala su naizmjenice iznenađenje i zbunjenost. Ali najgore je nastupilo nakon sastanka kada su zastupnici pozvani da potpišu blanco ostavke koje će, kako je objasnio Manolić, biti deponirane u stranci i aktivirane u slučaju zastupničkog neposluha. Nije objasnio zašto se uvodi ta nova mjera prijetnje i nepovjerenja prema stranačkim kolegama i koje je stranačko tijelo i kada o tome donijelo odluku, ali se nitko od prisutnih nije usuđivao postaviti takvo pitanje“ (Domljan, 2010: 565).

Zbog potrebe za jakim frakcijskom stegom novih HDZ-ovih zastupnika, u studenome 1992. usvojen je i Poslovnik Kluba zastupnika HDZ-a koji je odredio da se predsjednik Kluba bira na prijedlog Predsjedništva HDZ-a.¹⁰⁸

Najbolju potvrdu prihvaćanja čvrste discipline i lojalnosti HDZ-ova zastupničkog kluba dao je njegov predsjednik Adam Meštrović na sastanku s Tuđmanom u Predsjedničkim dvorima 28. prosinca 1993.:

„Politika se vodi kod vas i u Predsjedništvu HDZ-a, dakle stranačka politika i mi trebamo tu stranačku politiku koliko pripada Saboru da to provedemo. Sada, bilo je čak i pitanja da li se politika vodi u Zastupničkom domu Sabora, koliko smo mi i koji utječemo na politiku, koliko nismo, a onda tu, naravno da su različita mišljenja unatoč što se točno zna stranački tko vodi politiku, dakle Predsjedništvo stranke, predsjednik stranke, dakle u vašem slučaju predsjednik Republike“.¹⁰⁹

Svoje stajalište o ulozi HDZ-ove parlamentarne frakcije u sustavu odlučivanja, Tuđman je iznio na već spomenutoj zajedničkoj sjednici Predsjedništva i Kluba zastupnika HDZ-a održanoj krajem siječnja 1994:

„Ako imate nekakvih primjedaba glede bitnih pitanja, onda zatražite da se o njima raspravlja na Predsjedništvu HDZ-a, prije nego što se donose zakoni. Znači, može se raspravljati, ali nemojte vi iz Kluba HDZ-a, vi zastupnici HDZ-a dovoditi u pitanje Vladu, iako ja ne branim svaki postupak Vlade, niti njezine pogreške, gdje ih ima. Tražite onda kada treba raspravu i na Klubu, ili na Predsjedništvu, ili na Vijeću obrane i nacionalne sigurnosti.

¹⁰⁸ OF VŠ: Poslovnik Kluba zastupnika Hrvatske demokratske zajednice u Saboru Republike Hrvatske, 2.

¹⁰⁹ OF VŠ: Zapisnik sa razgovora Predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franje Tuđmana sa Klubom zastupnika HDZ-a Zastupničkog doma Sabora Republike Hrvatske, održanog u Predsjedničkim dvorima 28. prosinca 1993. godine, 6.

Još nešto. Politika se ne može stvarati na nekoliko mjesta. pa niti u samoj Vladi, niti u Gospodarskoj komori, niti u jednoj županiji, niti u Fondu. Državna politika mora biti jedna u bitnim pitanjima i treba je dosljedno provoditi“ (Tuđman, 1995b: 337).

Tuđmanova centralizacija odlučivanja i uvođenje čvrste frakcijske stege ostvarili su i konkretne rezultate. Za razliku od prvog mandata hrvatskog parlamenta (1990. – 1992) kada se Tuđman nije mogao osloniti na neupitnu poslušnost HDZ-ove parlamentarne frakcije, u prvim mandatima Zastupničkog (1992. – 1995.) i Županijskog doma (1993. – 1997). parlamentarna frakcija HDZ-a postala je bitno discipliniranija i poslušnija Tuđmanu. Najbolji dokaz za to je neuspjeh Josipa Manolića i Stjepana Mesića u pokušaju privlačenja većeg broja neodlučnih HDZ-ovih zastupnika u redove svoje novoosnovane stranke (HND). Manolić i Mesić su kao visoki dužnosnici HDZ-a i predsjednici parlamentarnih domova uživali veliki autoritet i utjecaj među HDZ-ovim zastupnicima, no kako ističe Miškulin „Tuđman je neodlučnim zastupnicima, jednostavno, mogao ponuditi više“ (Miškulin, 2017: 440). Odlučujuću ulogu Tuđmana u pridobivanju neodlučnih zastupnika priznao je i sam Manolić:

„Žarko Domljan (tadašnji HDZ-ov potpredsjednik Zastupničkog doma Sabora, op.a.) je uz ostale, u jednom momentu bio spreman podržati našu politiku. (...) Tu se osobno i Predsjednik (Tuđman, op.a.) angažirao u razgovorima s pojedinim zastupnicima, tako da je taj njegov autoritet, moramo priznati, bio presudan. U direktnom razgovoru s ljudima koji su nam već rekli da će nas podržati, Predsjednik je tražio da ostanu u politici koju je on dotada vodio, da je to hrvatska državna politika koja će dati rezultat. A budući da se radilo o hadezeovcima i mahom ljudima koji su stvarali HDZ, nije bilo teško pridobiti ih“ (Radoš, 2005: 155).

Treba još napomenuti kako je Tuđman kao predsjednik HDZ-a raspolagao i s ekskluzivnom statutarnom ovlašću udaljavanja s dužnosti bilo kojeg člana stranke, što je bio vrlo važan instrument discipliniranja HDZ-ove parlamentarne frakcije i uspostavljanja kontrole nad vodstvom strankom. Spomenuta disciplinska mjera omogućila je Tuđmanu da u konačnici kazni Josipa Manolića zbog neprihvatanja proklamirane „središnje politike“ i politički ga ukloni iz stranačkog i državnog vrha.

5.2. Situacijski čimbenici

5.2.1. Izborni rezultati i biračka podrška Franji Tuđmana i Hrvatskoj demokratskoj zajednici

Na predsjedničkim izborima u kolovozu 1992. Tuđman je izabran za predsjednika Republike apsolutnom većinom glasova birača već u prvom krugu izbora. Pobjedom na predsjedničkim izborima Tuđman je stekao izravan demokratski legitimitet koji nije imao u prethodnom mandatu kada je za predsjednika Republike bio izabran u hrvatskom parlamentu. Nadmoćna pobjeda na predsjedničkim izborima donijela je Tuđmanu i najveći izborni legitimitet u državi što je jačalo njegovu poziciju u odnosu prema svim drugim političkim akterima, a naročito prema ranije neposlušnim saborskim zastupnicima HDZ-a koji više nisu imali jednak izborni legitimitet kao Tuđman. Rezultati izbora pokazali su i da Tuđman ima puno veću podršku među biračima u odnosu na HDZ. Kao predsjednički kandidat HDZ-a Tuđman je dobio blizu 350 000 glasova više od državne liste svoje stranke, što je dodatno snažilo njegov autoritet u stranci i državi. Čular i Nikić Čakar procjenjuju kako je podrška Franji Tuđmanu bila prvi razlog glasovanja birača za HDZ na parlamentarnim izborima u kolovozu 1992. (Čular i Nikić Čakar, 2019: 173, 191).¹¹⁰

Zbog velike osobne popularnosti i široke potpore među biračima, Tuđman je bio uvjeren da on osobno ima puno veći politički kapital nego njegova stranka. U intervjuu krajem svibnja 1994. Tuđman je istaknuo:

„Za mene, kao predsjednika Države bilo bi laganije da se ja ne vežem ni za jednu stranku. Sasvim sigurno, ako bi se htio kandidirati i na budućim izborima, vjerojatno uživam takav kredibilitet u narodu da moja stranačka pripadnost ne bi igrala nikakvu ulogu. Ali je moja stranačka pripadnost potrebna toj stranci koju sam osnovao, kojoj sam dao program, s kojom sam pridonio tome da imamo samostalnu i demokratsku Hrvatsku“ (*Novi list*, 28. svibnja 1994., str. 2).

Tuđmanova široka popularnost i osobni politički kapital doprinijeli su odluci HDZ-ove parlamentarne većine da u siječnju 1993. izmijeni izborni zakonodavstvo i omogući da na čelu izborne liste bude osoba koja nije kandidat na izborima. Tim promjenama je stvorena zakonska

¹¹⁰ Svoju procjenu autori zasnivaju na rezultatima istraživanja čimbenika koji su utjecali na glasovanje za HDZ na parlamentarnim izborima 1995.

pretpostavka da Tuđman bude nositelj svih lista HDZ-a na izborima za Županijski dom Sabora u veljači 1993.

5.3. Osobni čimbenici

5.3.1. Karizmatička percepcija Franje Tuđmana

Kako bi se ispitala moguća karizmatička percepcija Tuđmana u kontekstu odlučivanja o novom svjetonazorskom identitetu i vodstvu HDZ-a (1993. – 1994.) provedeni su polustrukturirani intervjui sa sedmoricom tadašnjih visokih stranačkih i državnih dužnosnika. Kod njih četvorice su ustanovljena konstitutivna obilježja karizmatički orijentiranog priznavanja vođe.

Kod 3. ispitanika pronalazimo jedno obilježje karizmatički orijentiranog priznavanja vođe – vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine ili moći. Referirajući se na Tuđmanov uspjeh u svjetonazorskom profiliranju stranke u smjeru demokrišćanstva i izboru novog vodstva koje nije bilo vezano ni za „lijevu“ ni „desnu“ struju HDZ-a, ispitanik ističe:

„Pa gledajući njegovu (Tuđmanovu, op.a.) osobinu radoholičara da je on nevjerojatno mogao puno raditi, dugo raditi, imao je smisla da uvjerava sugovornika, imao je smisla toga. **Netko nema taj smisao da uporno, da uporno i dosljedno sa sugovornikom dokrajči jesi li ti na mojoj strani i je li prihvaćaš ovaj program ili ne.** Ako je on došao do zaključka da ovaj sugovornik nije prihvatio, s njime nije više imao velikih kontakata“ (Intervju br. 3).

Kod 7. ispitanika pronalazimo dva konstitutivna obilježja karizmatički orijentiranog priznavanja vođe – bezuvjetno priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta i priznavanje njegovih iznimnih pothvata. Ocjenjujući izvore Tuđmanove premoći u stranačkom i državnom vrhu u analiziranom razdoblju, ispitanik ističe:

„To je potpuno jasno, on je bio takav autoritet, on je autoritet izgradio na svom **stavu koji je bio apsolutno ispravan** kad se krenulo u oslobađanje i stvaranje samostalne Hrvatske, pokazalo se da sva ova njegova politika ove prve četiri godine, prve dvije godine, do pune samostalnosti, pa to su užasni napori (...)“ (Intervju br. 7).

Uz priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta, kod ispitanika se uočava i priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata:

„(...) **tko je mogao vjerovati da ćemo mi** na početku 89. godine, da ćemo 91. godine biti ovaj primljeni, odnosno **dobiti međunarodno priznanje i već u ljeto biti primljeni u Ujedinjene narode**. Ti postaješ punopravni svjetski čimbenik, partner svakoj zemlji, bez obzira koliko si rovit u svojoj utrobi. On je to znao i zato se borio da vani dobije ta priznanja i taj njegov uspjeh je definitivno razoružao sve kritičare koji su bili protiv toga. Tad je i pokojni Račan morao priznati da je bio u pravu (...)“ (Intervju br. 7).

Priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata manifestira se i u ispitanikovoj ocjeni razloga zbog kojih je velika većina HDZ-ovih parlamentarnih zastupnika ostala vjerna Tuđmana i nije prešla u tabor Manolića i Mesića:

„Definitivno to, taj njegov **ugled kojeg je on stekao** dosadašnjim **političkim radom i političkim procjenama ne samo u Hrvatskoj, nego i u međunarodnoj zajednici**, to je bilo od neprocjenjive vrijednosti (...)“ (Intervju br. 7)

Kod 8. ispitanika bilježi se prisustvo jednog konstitutivnog obilježja karizmatički orijentiranog priznavanje vođe – bezuvjetno priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta. Navodeći razloge zbog kojih su parlamentarni zastupnici HDZ-a ostali vjerni Tuđmanu tijekom sukoba s Manolićem i Mesićem, ispitanik ističe:

„Pa ostali lojalni, da su **vjerovali za njega kao lidera**, to vam je jednostavno, **vjerovali su, za predsjednika kao lidera**, pa još je bilo. Prvo, Hrvatska je dobila rat 91., dobila je međunarodno priznanje, ušla u Ujedinjene narode, ali je gotovo 30 posto teritorija bilo okupirano, prema tome okupirano, počeo je rat u Bosni i Hercegovini, Hrvati su bili ugroženi, Hrvatska kao država je bila ugrožena, Hrvatska je apsolutno trebala lidera“ (Intervju br. 8).

Kod 9. ispitanika nalazimo dva obilježja karizmatičke percepcije – vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine i bezuvjetno prihvaćanje njegova osobnog autoriteta. Ocjenjujući razloge zbog kojih je većina stranačkih prvaka prihvaćala Tuđmanovo kadrovsko i ideološko balansiranje, ispitanik ističe:

„I dakle onda je zapravo Tuđman nastojao sve to držati, neću reći na okupu, ali držati to u okviru HDZ-a u jednom stabilnom balansu, na način da svatko radi ono što, Tuđman je znao reći, neka svatko radi onaj dio posla za koji je zadužen, ali okvir te politike, ono što je bila Tuđmanova politika, a njegova je politika bila od nultog dana, od osnivanja HDZ-a pa nadalje, plebiscitarno podržana u okviru stranke jer zapravo **nitko nije imao neki alternativni projekt koji bi imao** ikakvu, kako bi rekao, **realnu šansu da u okviru stranke ima neki ozbiljniji utjecaj**. Tu se

moglo raditi o nekim fragmentima, različitim mišljenja u odnosu na neku konkretnu temu, ali generalno govoreći, HDZ je uvijek imao samo jedan jasan program kojeg je osnovni autor i kreator je bio Franjo Tuđman“ (Intervju br. 9).

Osvrćući se na razloge prihvaćanja Tuđmanovih odluka u analiziranom razdoblju, ispitanik navodi:

„Tuđman je zapravo **jedini koji** ima, koji je, koji **se može smatrati, uvjetno govoreći, vlasnikom ideje HDZ-a**. Znači on je autor, on je kreator, nositelj ideje, **bez njega ne bi bilo HDZ-a** i pogotovo danas iz ove perspektive, potpuno jasno, ne bi bilo Hrvatske. I to je nama bilo jasno, on je ta snaga koji je iznio ideju, koji se čitav život za to pripremao, koji je imao znanja, životnog iskustva, povijesnog iskustva i bilo je jasno da je to njegov projekt. Šta god drugi ljudi mislili o sebi, mi smo bili samo sudionici tog projekta i njemu pomagali u jednom dijelu njegova posla, ništa više od toga. Dakle on je, nedvojbeno, kako bi to rekao, figurativno govoreći, vlasnik ideje, vlasnik projekta, **on je jedini mogao reći HDZ to sam ja**, jedini. (...)

A svi mi drugi smo bili samo sudionici u određenom poslu, određenom vremenu, Hrvatske bi bilo bez svakog do nas, jedino bez koga ne bi bilo, to je sasvim sigurno **bez Tuđmana je ne bi bilo**“ (Intervju br. 9).

Vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine uočava se i u ispitanikovoju ocjeni razloga koji su doveli do podrške Tuđmanu u sukobu s Mesićem i Manolićem:

„Jer tada tu više nije bilo izbora, bilo je ili Tuđman ili Manolić, to je bila kako bi rekao linija podjela i onda kad se vidjelo o čemu se radi, onda je ta podrška koju je u jednom trenutku Manolić imao većinu u Klubu zastupnika HDZ-a, to se u potpunosti istopilo.

A zašto, stvar je jednostavna, Tuđman je bio autor projekta koji se zove HDZ. **Tuđman je bio autor projekta stvaranja hrvatske države, ne Mesić, ne Manolić**. Nitko drugi, on osobno i to je razlog“ (Intervju br. 9).

Kod istog ispitanika se uočava i bezuvjetno prihvaćanje Tuđmanova osobnog autoriteta. Ocjenjujući zašto je većina stranačkog čelništva ostala na strani Tuđmana tijekom njegova sukoba s Manolićem i Mesićem, ispitanik navodi:

„Dakle, ljudi u njima (Manoliću i Mesiću, op.a.) nisu mogli ni na koji način prepoznavati projekt stvaranja hrvatske države, dok su ga u Tuđmanu vrlo jasno vidjeli. I kad je on prihvaćao ove iz udbaških krugova, naš rezon je bio ok, **on** valjda **zna zašto to radi**, i ako on smatra da mu trebaju, ok. Ne sumnjamo u to, **nije se sumnjalo u Tuđmana kao osobu da on živi, da je on osoba koja**

jamči da će nastati Hrvatska i to je bilo ključno u svim dilemama, u svim razlikama, sukobima, da li Tuđman ili netko drugi, uvijek je bilo, to. Mi **tom čovjeku vjerujemo jer** taj čovjek **je autor hrvatske ideje, autor projekta HDZ-a.** (...) I to je bio rezon, tako, to povjerenje i čvrsta vjera da je on ta osoba koja će taj projekt iznijeti do kraja“ (Intervju br. 9).

6. Odnos prema skupštinskoj većini opozicijske koalicije u Gradu Zagrebu (1995. – 1997.)

Nakon uspješno provedene vojno-redarstvene akcije Oluja u kolovozu 1995. kojom je slomljena srpska pobuna i oslobođen veliki dio okupiranog hrvatskog teritorija, HDZ-ova parlamentarna većina je u rujnu iste godine odlučila raspustiti Zastupnički dom Sabora i održati prijevremene izbore. Iza odluke o raspisivanju prijevremenih parlamentarnih izbora stajala je politička kalkulacija HDZ-a koji je u nacionalnoj euforiji nakon vojne pobjede protiv srpskih pobunjenika vidio priliku da to raspoloženje instrumentalizira u svoju korist (Zakošek, 2002: 46). Istovremeno s odlukom o raspuštanju Zastupničkog doma Sabora, HDZ-ova parlamentarna većina je usvojila zakonske promjene teritorijalno – upravnog položaja Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Prema novom zakonskom rješenju Grad Zagreb je izgubio položaj zasebne županije te je zajedno s dotadašnjom Zagrebačkom županijom koju su činili gradovi i općine „zagrebačkog prstena“ spojen u jedinstvenu Zagrebačku županiju. Zagrebu je u Zagrebačkoj županiji bila osigurana potpuna prevlast, i u predstavničkom tijelu, i u izvršnoj vlasti (Ivanišević, 2000: 594). Skupština novostvorene Zagrebačke županije bila je sastavljena od 50 članova Skupštine Grada Zagreba i 30 članova izabranih na području Zagrebačke županije izvan Grada Zagreba. Predsjednik Skupštine Grada Zagreba bio je ujedno i predsjednik Skupštine Zagrebačke županije. Skupština Grada Zagreba birala je gradonačelnika Grada Zagreba koji je po dužnosti bio i župan Zagrebačke županije. Gradonačelnik Zagreba bio je na čelu Gradskog poglavarstva čije je članove (pročelnike) birala Gradska skupština.

Odluka HDZ-ove parlamentarne većine o teritorijalno – upravnom preustroju Grada Zagreba i dotadašnje Zagrebačke županije bila je motivirana razlozima političke naravi (Kasapović, 1998: 99). Nakon što je u proljeće 1994. dio saborskih zastupnika HDZ-a okupljenih oko Josipa Manolića i Stjepana Mesića osnovao novu političku stranku HND, HDZ je izgubio većinu u Skupštini Zagrebačke županije. Stvaranjem jedinstvene Zagrebačke županije stvoreni su preduvjeti za provođenje prijevremenih lokalnih izbora i promjenu političkog stanja u dotadašnjoj Zagrebačkoj županiji.

U listopadu 1995. održan je 3. Opći sabor HDZ-a na kojem je Franjo Tuđman kao jedini kandidat ponovno izabran za predsjednika HDZ-a osvojivši 96,2% glasova izaslanika (Čular i Nikić Čakar, 2019: 174). Krajem istog mjeseca održani su i prijevremeni parlamentarni izbori na

kojima je HDZ osvojio 75 od 127 mandata (59,1%), što je toj stranci omogućilo da samostalno formira Vladu na čelu s premijerom Zlatkom Matešom. Istovremeno je na prijevremenim izborima za Skupštinu Grada Zagreba pobijedila koalicija sedam opozicijskih stranka¹¹¹ koje su zajedno osvojile 30 od 50 mandata (60%).

Tablica 8. Rezultati izbora za Skupštinu Grada Zagreba 1995.

Stranka	Glasovi*	Mandati	
	%	Broj**	%
Hrvatska demokratska zajednica	36,6	13+3	32
Socijaldemokratska partija	18,6	7+2	18
Hrvatska socijalno-liberalna stranka	12,9	4+6	20
Hrvatska seljačka stranka	8	3+1	8
Hrvatski nezavisni demokrati	5,2	2+2	8
Akcija socijaldemokrata	6,5	2+0	4
Hrvatska stranka prava	6,5	2+0	4
Hrvatska narodna stranka	1,3	0+2	4
Hrvatska stranka prava 1861	0,7	0+1	2
Ukupno	96,3	33+17	100

* Glasovi osvojeni u razmjernom segmentu izbora

** U prvome su nizu prikazani listovni, a u drugome većinski mandati

Izvor: Kasapović, 1998: 108

Sastav koalicije opozicijskih stranaka ponešto se izmijenio nakon okončanja izbora. Iz koalicije je ispao HKDU koji nije osvojio nijedan mandat, a pristupila joj je Akcija socijaldemokrata Hrvatske (ASH) koja je osvojila dva mandata. Time je koalicija opozicijskih stranaka i formalno stekla apsolutnu većinu od 64% mandata u Skupštini Grada Zagreba i stvorila pretpostavke za

¹¹¹ Koaliciju su činile Hrvatska kršćanska demokratska unija (HKDU), Hrvatska narodna stranka (HNS), Hrvatska seljačka stranka (HSS), Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLS), Hrvatska stranka prava 1861 (HSP 1861), Hrvatski nezavisni demokrati (HND) i Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP).

preuzimanje izvršne vlasti u Zagrebu (Kasapović, 1998: 109). U intervjuu netom poslije izbora član Predsjedništva HDZ-a Vladimir Šeks istaknuo je da je „HDZ dobio relativnu većinu u izborima za vijećnike Gradske skupštine“ i kako bi bilo „politički prirodno da i gradonačelnik (Zagreba, op.a.) bude iz redova HDZ-a“ (Šeks, 2005: 433). Budući da HDZ nije osvojio apsolutnu većinu, Šeks je smatrao da je nužan sporazum HDZ-a i jednog ili više partnera iz opozicijske koalicije o izboru gradonačelnika Zagreba. Šeks je ostavio mogućnost da gradonačelnik Zagreba bude i iz redova opozicije, ali najavio da u tom slučaju „on neće moći voditi drugu nego državnu politiku“ (Šeks, 2005: 433).

Stranke koalicije su 14. studenoga potpisale sporazum o poslijeizbornoj koaliciji kojim je dogovoreno da će njihov kandidat za predsjednika Skupštine Grada Zagreba i Zagrebačke županije biti Zdravko Tomac iz SDP-a, a za gradonačelnika Grada Zagreba i župana Zagrebačke županije Goran Granić iz HSLŠ-a (Tomac, 1997: 20). Tadašnji potpredsjednik HDZ-a i ministar vanjskih poslova Mate Granić u svojim sjećanjima navodi da ga je odmah nakon prijevremenih lokalnih izbora Tuđman pozvao na Pantovčak i pitao što misli o koaliciji sa SDP-om u Zagrebu. Granić ističe da je podržao tu Tuđmanovu ideju, no od koalicije nije bilo ništa jer SDP nije prihvatio suradnju s HDZ-om. Kako dalje dodaje Granić, „Tuđmana je ponašanje SDP-a povrijedilo, a tada je proradila i njegova taština, a mnoge je poteze poslije vukao zbog nje“ (Granić, 2005: 136).

Još prije sklapanja poslijeizborne koalicije opozicijskih stranaka, predsjednik Republike i HDZ-a Franjo Tuđman pozvao je predstavnike opozicijskih stranaka na dogovor oko konstituiranja novog saziva Zastupničkog doma Sabora i vlasti u Gradu Zagrebu. Na sastanku održanom 5. studenoga 1995. Tuđman je prvacima opozicijskih stranaka iznio zahtjev da HDZ mora imati gradonačelnika Grada Zagreba, ponudivši im pritom dogovor oko izbora čelništva u novom sazivu Zastupničkog doma Sabora te sudjelovanja u predstavničkoj i izvršnoj vlasti Grada Zagreba. Nakon što su se predstavnici SDP-a Ivica Račan i Zdravko Tomac pozvali na izbornu pobjedu i skupštinsku većinu opozicijske koalicije, Tuđman im je prema sjećanju Tomca poručio:

„Ni vas, Zdravko, ni bilo koga drugoga iz oporbe neću potvrditi za zagrebačkog gradonačelnika, gradonačelnik mora biti iz HDZ-a“ (Tomac, 1997: 24).

Svoje protivljenje opozicijskom preuzimanju izvršne vlasti u Zagrebu Tuđman je obznanio i u javnoj izjavi od 5. studenoga 1995. u kojoj je ustvrdio:

„HDZ je dobio najveći broj glasova u Zagrebu ali riječ je o relativnoj većini i zato ima pravo da na čelu Gradskog poglavarstva ostane njegov gradonačelnik u dogovoru s ostalim strankama (...) Ne možemo dozvoliti da nam se u glavnom gradu Hrvatske stvara nekakva oporbena situacija koja bi remetila stabilnost Hrvatske“ (Tomic, 1997: 96).

Iste tvrdnje je Tuđman ponovio i na sjednici Predsjedništva HDZ-a 16. studenoga 1995. na kojoj se raspravljalo o političkoj situaciji u Gradu Zagrebu. Na sjednici je Tuđman je iznio stajalište prema kojem mjesto gradonačelnika Zagreba pripada HDZ-u kao stranci koja je dobila najviše glasova u izborima za Gradsku skupštinu. Na naznake mogućeg izbora gradonačelnika iz redova opozicije, Tuđman je najavio da će iskoristiti svoju zakonsku ovlast potvrđivanja župana i spriječiti opoziciju u preuzimanju izvršne vlasti u Zagrebu.¹¹² Nitko od preostalih članova Predsjedništva HDZ-a koji su bili na sjednici nije izrazio neslaganje s Tuđmanovom najavom o nepotvrđivanju gradonačelnika Zagreba iz redova opozicije. Potpredsjednik HDZ-a Franjo Gregurić je 18. studenoga javno obznanio prijedlog HDZ-a prema kojem bi gradonačelnik Zagreba ostao Branko Mikša iz HDZ-a, dok su opoziciji ponuđena dva mjesta zamjenika gradonačelnika, mjesto predsjednika Gradske skupštine i dogovor oko preostalih mjesta u Gradskom poglavarstvu (Tomic, 1997: 99). Gregurić je i dodatno obrazložio Tuđmanovo stajalište o gradonačelniku Zagreba:

„Stalo nam je do toga da Hadezeov čovjek bude gradonačelnik. Imamo u vidu liniju vlasti u Hrvatskoj: činjenicu da je Vlada uglavnom hadezeovska, iako u njoj ima i ljudi koji nisu članovi nijedne stranke. Imamo i parlament u kojem veliku većinu ima HDZ“ (Tomic, 1997: 99).

Nova HDZ-ova Vlada koja je potvrđena u Zastupničkom domu Sabora 7. studenoga 1995. slijedila je Tuđmanov stav o gradonačelniku Zagreba i aktivno se uključila u sprječavanje opozicije u preuzimanju vlasti. Prema tadašnjim zakonskim rješenjima Vlada je sazivala prvu sjednicu Skupštine Grada Zagreba u roku od 30 dana od objave rezultata izbora. Nastojeći dati vladajućoj stranci dovoljno vremena da privoli opozicijske stranke na prihvaćanje gradonačelnika iz redova HDZ-a, Vlada je otezala sa sazivanjem prve sjednice sve do kraja zakonskog roka 2. prosinca 1995. Nakon što nisu uspjeli privoljeti opozicijske stranke na prihvaćanje HDZ-ova gradonačelnika, zastupnici te stranke su odlučili bojkotirati prvu sjednicu zagrebačke Skupštine. Bio je to proračunati potez HDZ-a jer je za konstituiranje Gradske skupštine bila potrebna

¹¹² HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a 16. studeni 1995., 2/1 lj.

nazočnost najmanje dvije trećine vijećnika, a to se nije moglo postići bez 17 HDZ-ovih¹¹³ i 2 HSP-ova vijećnika koji se pridružili bojkotu prve sjednice. Vijećnici iz opozicijske koalicije su ipak održali sjednicu i izabrali Zdravka Tomca za predsjednika Gradske skupštine i Gorana Granića za gradonačelnika Zagreba. Vlada je uskoro iskoristila svoju zakonsku ovlast te je zbog nenazočnosti najmanje dvije trećine vijećnika proglasila sjednicu nevažećom, a usvojene akte „pravno nepostojećima“, čime je pravno nevažećim proglašen i izbor predsjednika Skupštine i gradonačelnika Zagreba (Kasapović, 1998: 109).¹¹⁴ Na konferenciji za novinstvo predsjednika Republike 15. prosinca 1995., Tuđman je po prvi put javno ustvrdio da je ostanak HDZ-a na vlasti u Zagrebu preduvjet opstojnosti hrvatske države. U odgovoru na novinsko pitanje o konstituiranju zagrebačke Skupštine i izboru gradonačelnika Zagreba, Tuđman je istaknuo:

„A, kod toga, ja, kao državni poglavar i ustavno sam zadužen i obvezatan da osiguram normalno funkcioniranje državne vlasti. A, to normalno funkcioniranje državne vlasti ne bi bilo moguće ako bi se u Zagrebu i Zagrebačkoj županiji, koji su više od četvrtine Hrvatske, uspostavila takva lokalna vlast koja bi se konfrontirala sa hrvatskom državnom politikom - bio toga netko svjestan ili ne. Mi se susrećemo sa takvim otporima uspostavi samostalne i suverene Hrvatske države, od prvih dana, od 1990. pa nadalje, koji su jasno napisani (...). Znači, treba svim silama raditi da se onemogućava vlast HDZ-a u Hrvatskoj, da se ona slabi, i da se kompromitira na sve moguće načine. Unatrag pet godina, znači svi protivnici suverene Hrvatske, u bivšoj Jugoslaviji, a valjda ne mislimo da ih nema ni u Hrvatskoj, a i oni koji su to bili iz inozemstva, išli su upravo zatim da bi se spriječila uspostava i održanje suverene Hrvatske, treba to činiti - slabiti, kompromitirati, onemogućivati vlast HDZ-a“ (*Hr.wikisource*, 2018a).

Izjednačavanjem vladavine HDZ-a s opstankom hrvatske države Tuđman je opozicijsko preuzimanje vlasti u Zagrebu izjednačio s ugrožavanjem državne samostalnosti i opstojnosti, čime je artikuliran temeljni politički postulat kojim će se stranka na vlasti voditi tijekom cijelog sukoba s opozicijskom koalicijom (Kasapović, 1998: 112). O novonastalom političkom stanju u Skupštini Grada Zagreba raspravljalo se na sjednici Predsjedništva HDZ-a 19. prosinca 1995. Na sjednici je Tuđman predložio dva moguća HDZ-ova kandidata za gradonačelnika Zagreba, koja bi po njegovim riječima „mogla biti jamstvo za našu državotvornu politiku a vjerojatno

¹¹³ HDZ-u se u međuvremenu pridružio jedan vijećnik HSS-a, pa je broj vijećnika HDZ-a porastao na 17.

¹¹⁴ Predstavnici opozicijskih stranaka su smatrali da ne postoji pravna osnova za Vladino poništavanje sjednice i njezinih odluka. Više u: Tomac, 1997: 26-27, 108.

prihvatljiva i za tu širu pa i takvu oporbenu“.¹¹⁵ Radilo se o Ivanu Majdaku i Željku Čoviću, pri čemu je Tuđmanov prvi izbor bio Majdak¹¹⁶ za kojeg je ustvrdio da je „čovjek koji inače uživa ugled nije nikakav ekstremist, a čini mi se, koliko ga ja znam, da bi provodio našu politiku“.¹¹⁷ Franjo Gregurić se složio s Tuđmanovom procjenom da bi Majdak mogao biti prihvatljiv opoziciji, ali je ukazao i na mogućnost da HDZ pronade kandidata za gradonačelnika koji je potpuno neutralan i nije član HDZ-a, pri čemu je spomenuo Mladena Vedriša.¹¹⁸ Tuđman je odlučno odbio takvu mogućnost ističući kako „ova dvojica koja sam ja tu predložio ni jedan nije kao neki istaknuti HDZ-ovac u političkom smislu nego gotovo neutralne ličnosti“.¹¹⁹ U raspravi koja je uslijedila Vladimir Šeks se složio s prijedlogom da Ivan Majdak bude HDZ-ov kandidat za gradonačelnika Zagreba te pritom predložio da zamrzne svoje članstvo u HDZ-u kako bi bio prihvatljiviji opoziciji. Tuđman je odbio taj Šeksov prijedlog ističući:

„On je dovoljno ličnost koja nije ekstremna, itd, i tu taj ustupak ne činimo. HDZ ima relativno većinu, i na toj osnovi demokratskoj, molim, i želimo da stvorimo poglavarstvo, dajući i nudeći drugima ili veliku, ili koaliciju sa jedno dvije, tri stranke, ali nisam za zamrzavanje“.¹²⁰

Preostali članovi Predsjedništva podržali su Tuđmana u stajalištu da Majdak kao HDZ-ov kandidat za gradonačelnika ne smije zamrznuti članstvo u stranci. Naposljetku je Predsjedništvo jednoglasno prihvatilo Tuđmanov prijedlog da Ivan Majdak bude kandidat HDZ-a za gradonačelnika Zagreba.¹²¹

Nakon poništavanja prvog pokušaja konstituiranja zagrebačke Skupštine, Vlada je ponovno sazvala prvu sjednicu za 2. siječnja 1996. Predsjedništvo HDZ-a sastalo se 30. prosinca 1995. kako bi još jednom razmotrilo političku situaciju u Zagrebu. Franjo Gregurić je izvijestio prisutne o pregovorima koji su bili vođeni s čelnicima opozicijskih stranaka te naveo kako oni ne žele odustati od predlaganja Gorana Granića za gradonačelnika Zagreba. Kao jedno od mogućih rješenja Gregurić je spomenuo opciju da opozicija predloži drugog kandidata za gradonačelnika Zagreba, što je Tuđman odbio ističući:

¹¹⁵ HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a 19. prosinca 1995., 2.

¹¹⁶ Ivan Majdak je inače u to vrijeme obnašao dužnost savjetnika predsjednika Vlade RH.

¹¹⁷ HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a 19. prosinca 1995., 2.

¹¹⁸ *Isto*, 4-5.

¹¹⁹ *Isto*, 5.

¹²⁰ *Isto*, 2/3 lj.

¹²¹ *Isto*, 2/6 lj.

„To bismo znači onda odstupili od onoga što smo kazali. Gospodo, da vam bude još jasno odmah da ne gubimo vrijeme, imaju direktive. I sada sam spustio slušalicu, razgovor s veleposlanikom iz Bruxellesa koji javlja, kaže, ima pritisak na nas, na Hrvatsku sada pojačan, te niste sudili nikoga, te ste ove što smo već objavili ovim Srbima itd.

Prema tome, nećemo dopustiti da upropaste sve ono što smo postigli. Prema tome, na toj crti da ne gubimo vrijeme, ne dolazi u obzir da prihvatimo njihova gradonačelnika“.¹²²

U nastavku sastanka je potpredsjednik HDZ-a i savjetnik predsjednika Republike Ivić Pašalić predložio Tuđmanu da HDZ sudjeluje u konstituiranju zagrebačke Skupštine, ali da on kao predsjednik Republike ne potvrdi mogući izbor gradonačelnika iz redova opozicije. Pašalić je obrazložio kako ta varijanta „nama otvara niz mogućnosti da se ne potvrdi jedan, pa drugi, a istodobno stoji naš gradonačelnik, a Skupština je formalno konstituirana, ali naš gradonačelnik je na vlasti, dok Vi (Tuđman, op.a.) ne potvrdite nekog drugog“.¹²³ Nakon što je od Šeksa zatražio i dobio potvrdu da je Pašalićev prijedlog pravno utemeljen, Tuđman je zaključio da je opcija konstituiranja skupštine i nepotvrđivanja gradonačelnika puno bolja od raspuštanja skupštine i imenovanja povjerenika.¹²⁴ Tuđman ipak još nije želio odustati od mogućeg pronalaska HDZ-ova kandidata za gradonačelnika koji bi bio prihvatljiv i opoziciji. Pašalić je na sastanku Predsjedništva spomenuo da postoji mogućnost po kojoj bi opozicija prihvatila Antu Ledića kao HDZ-ova nestranačkog kandidata za gradonačelnika Zagreba. Tuđman se suglasio s tom opcijom ističući kako je on osobno „zato da u interesu čvrstine hrvatske vlasti, i održanja politike, da prihvatimo i nestranačkog kandidata, s tim da takav nestranački kandidat mora biti, pod svaku cijenu, da će provoditi našu politiku“.¹²⁵ Nakon što je Tuđman podržao opciju po kojoj bi Ledić bio HDZ-ov nestranački kandidat za gradonačelnika Zagreba, na Predsjedništvu HDZ-a je dogovoreno da se razgovora s opozicijskim strankama te pronade dogovor oko predlaganja Ante Ledića.

Dogovor između vladajuće stranke i opozicije oko HDZ-ova nestranačkog gradonačelnika nije postignut i u tim okolnostima je 2. siječnja 1996. održana konstituirajuća sjednica zagrebačke Skupštine na kojoj su sudjelovali i vijećnici iz HDZ-a. Prema ranijem dogovoru koalicije opozicijskih stranaka, većina u Gradskoj skupštini je za predsjednika tog tijela izabrala Zdravka

¹²² HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a 30. prosinca 1995., 5.

¹²³ *Isto*, 10.

¹²⁴ *Isto*, 11.

¹²⁵ *Isto*, 2/9 lj.

Tomca, a za gradonačelnika Zagreba Gorana Granića. O novonastaloj situaciji u zagrebačkoj Skupštini raspravljalo se na sjednici Predsjedništva HDZ-a 3. siječnja. Na početku sjednice Ivić Pašalić se prvi osvrnuo na novi razvoj događaja i predložio daljnje korake koji su bili na tragu njegovih ranijih prijedloga:

„U ovim okolnostima kada se konstituirala Gradska skupština i županijska skupština, ono što je dalje moguće učiniti i što je na koncu bilo predloženo i prije konstituiranja Gradske skupštine je naravno pitanje potvrde novoizabranog gradonačelnika. Nedvojbeno je da župana, odnosno gradonačelnik ne može nastupiti na dužnost dok ne bude potvrđen od strane Vas kao predsjednika Države, na prijedlog Vlade. (...) dakle moj je prijedlog da što prije, a to znači Vlada ima sjednicu danas koliko mi je poznato, da Vlada vama predloži da se ne potvrdi gradonačelnik, novoizabrani gradonačelnik dr Goran Granić. Ono što bi potom eventualno slijedilo ako se ovo prihvati je obveza gradske skupštine da u roku od 14 dana predloži novoga i ako i taj ne bi bio potvrđen onda vi imenujete gradonačelnika“.¹²⁶

S Pašalićevim prijedlogom prema kojem bi Vlada predložila odbijanje izbora Gorana Granića složio se i Vladimir Šeks, HDZ-ov potpredsjednik Zastupničkog doma Sabora. Šeks je još napomenuo kako „ni u kojoj varijanti sa stajališta zakona i Ustava ne dolazi u obzir novi izbori“, te ako predsjednik Republike „imenuje župana i ako toga imenovanoga župana, ako mu poglavarstvo izgleda nepovjerenje skupštine, predstavničko tijelo, skupština, dakle nikad nema novih izbora, nego se sve okreće“.¹²⁷

U nastavku rasprave Tuđman je još jednom iskazao svoje protivljenje opozicijskom preuzimanju vlasti u Zagrebu smatrajući „da je to u sklopu jednih općih instrukcija i nastojanja za destabilizaciju vlasti Hrvatske, HDZ-ovske vlasti“.¹²⁸ Naglasio je i svoju spremnost da se koristi ustavnim ovlastima i brani „taj i takav poredak kakav smo stvorili“.¹²⁹ Predsjednik Vlade Zlatko Mateša izrazio je svoju bojazan će se Vlada izložiti velikim problemima i pogoršati svoju percepciju u javnosti ako predloži odbijanje izbora Gorana Granića za gradonačelnika Zagreba, na što ga je Pašalić patronizirajuće podsjetio da je to HDZ-ovska Vlada.¹³⁰ Tuđman je sugerirao Mateši da se Vladina odluka o odbijanju Granića opravda njegovim navodnim autorstvom nad

¹²⁶ HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a 3. siječnja 1996., 2.

¹²⁷ *Isto*, 5.

¹²⁸ *Isto*, 2/1 HLJ.

¹²⁹ *Isto*, 2/2 HLJ.

¹³⁰ *Isto*, 2/3 HLJ.

dokumentom „gdje je tražio destabilizaciju hrvatske vlasti u cjelini“.¹³¹ Na kraju rasprave jednoglasno je usvojen Pašalićev prijedlog da Vlada predloži predsjedniku Republike nepotvrđivanje izbora Gorana Granića za gradonačelnika Zagreba.

Nakon izbora za gradonačelnika Zagreba Goran Granić je zatražio od predsjednika Vlade Zlatka Mateše da ga primi radi dogovora o zakazivanju roka i načinu primopredaje dužnosti, ali je predsjednik Vlade ignorirao njegov zahtjev za prijemom (Tomic, 1997: 31). Granić i Tomic su poslije toga zatražili prijam kod predsjednika Republike, ali je on prihvatio primiti samo Tomca kao izabranog predsjednika Gradske skupštine. Prema sjećanjima Tomca, Tuđman je u njihovom razgovoru 9. siječnja 1996. najavio da neće potvrditi Granića za gradonačelnika Zagreba obrazlažući to njegovim autorstvom nad dokumentom „koji je pisao protiv HDZ-a, za vrijeme parlamentarne krize koju je izazvao Manolić“ (Tomic, 1997: 34). Nakon sastanka s Tuđmanom, Tomic je kao predsjednik Gradske skupštine zatražio od Vlade da što prije osigura primopredaju dužnosti između izabranog gradonačelnika Gorana Granića i prethodnog HDZ-ova gradonačelnika Branka Mikše. U obrazloženju zahtjeva Tomic se pozvao na ranije tumačenje Vlade i ministra uprave po kojem župan preuzima dužnost danom izboru, a ne kad ga potvrdi predsjednik Republike (Tomic, 1997: 36). Vlada međutim nije prihvatila zahtjev predsjednika Gradske skupštine te je sukladno odluci Predsjedništva HDZ-a predložila predsjedniku Republike da odbije potvrditi izbor Granića za gradonačelnika Zagreba. Na prijedlog Vlade, Tuđman je kao predsjednik Republike 10. siječnja donio odluku kojom odbija potvrditi Granića. Odluka je donesena bez ikakva obrazloženja, no u naknadnim javnim reakcijama čelnici HDZ-a obrazlagali su takvu odluku političkom nepodobnošću Gorana Granića kojemu se pripisivalo već spomenuto autorstvo dokumenta o navodnoj protudržavnoj političkoj strategiji HSLS-a (Kasapović, 1998: 110).

Tuđmanovo nepotvrđivanje izbora Gorana Granića dovelo je do prvih ozbiljnijih razilaženja među strankama skupštinske koalicije. U sukobu između dviju strategije djelovanja – jedne koja je težila radikalizaciji i deinstitucionalizaciji sukoba s vladajućim HDZ-om i druge koja je išla prema vođenju dugotrajnog „rovovskog rata“ kroz političke institucije, koalicija opozicijskih stranaka se opredijelila za potonju političku strategiju koja je podrazumijevala korištenje svih zakonski dopuštenih mogućnosti političke borbe.¹³² U skladu s odabranim pravcem djelovanja,

¹³¹ *Isto*, 2/4 HLJ.

¹³² Opširnije o strategiji političkog djelovanja skupštinske koalicije u: Kasapović, 1998: 116-119, 124-125.

skupštinska koalicija je odlučila izabrati novog gradonačelnika. Kako prema zakonskim odredbama za gradonačelnika nije mogla ponovno biti izabrana osoba čiji je izbor na to mjesto predsjednik države jednom odbio, Skupština je 24. siječnja 1996. za gradonačelnika Zagreba izabrala Jozu Radoša iz HSLŠ-a (Kasapović, 1998: 110).

Dio čelnika skupštinske koalicije bio je uvjeren da će Tuđman potvrditi izbor Radoša za gradonačelnika smatrajući kako je odbijanje Granića bilo doista uvjetovano razlozima državne prirode. U međuvremenu se situacija dodatno zaoštrila nakon otvorenog pisma čelnika stranaka skupštinske koalicije predsjedniku Republike od 1. veljače 1996. u kojem su optužili Vladu za zlorabu ovlasti u cilju očuvanja HDZ-ove vlasti u Gradu Zagrebu. Na sjednici Predsjedništva HDZ-a 14. veljače 1996. Tuđman je članove tog tijela upoznao sa svojim odgovorom na otvoreno pismo opozicijskih čelnika. U odgovoru (koji je bio javno objavljen 17. veljače) Tuđman je odbacio sve optužbe skupštinske većine, istodobno ih denuncirajući kako su se „udružili od krajnje desnice do krajnje ljevice sa ciljem smjenjivanja pod svaku cijenu baš ove demokratske vlasti koja je konačno dovela do stvaranja i obrane samostalne, nezavisne i suverene demokratske Hrvatske države“.¹³³ Tuđman je skupštinsku koaliciju optužio i za zlorabu demokratskog sustava i nasilje nad demokracijom zbog nesuradnje s HDZ-om kao strankom koja je „i većinska po rezultatima izbora za Hrvatski državni sabor, a koja je i na lokalnim izborima u Zagrebu dobila većinu dvostruko veću od druge najjače oporbene stranke“.¹³⁴

Pojašnjavajući prisutnim članovima Predsjedništva HDZ-a svoj odgovor na pismo opozicijskih čelnika, Tuđman je istaknuo:

„Gospodo, išao sam političku ocjenu dosta odlučno zbog toga što smo sada suočeni, i odbit ću razumije se imenovanje Radoša, što smo mi sada suočeni sa jednom veoma perfidnom, licemjernom politikom da ta Hrvatska koja je omogućila sve ovo što se zbiva od promjene strateških odnosa, (...) da u isto vrijeme imamo pokušaj, koordinirani pokušaj iz različitih europskih krugova da se kompromitira i onemogući Daytonski sporazum i to preko ledja Hrvatske i mene osobno, naime u ime Hrvatske Predsjednik Tuđman ima najveći uticaj itd.

(...) sve to skupa govori i upućuje na to da moramo pokazati političku čvrstinu i odlučnost, razumije se i širinu kakvu samo do sada, s kakvom smo postigli sve ovo što smo postigli. Ali s druge strane i ne dopustiti da nam na primjeru Zagreba ili negdje drugdje provode destabilizaciju

¹³³ HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a, 14. veljače 1996., 13.

¹³⁴ *Isto*, 14.

te vlasti. Jer, ako bismo to dopustili da nam HDZ izgubi stabilnost, da nam dodje do nekakvih koalicinaških širih, kao što je to slučaj bio u Zagrebu (...)

Prema tome, doveli bismo u pitanje sve što smo ostvarili, i to baš kada samo dostigli vrhunac¹³⁵.

U nastavku pojašnjavanja svog odgovora Tuđman je najavio sljedeće korake u pogledu izbora zagrebačkog gradonačelnika:

„(...) Znači ako sutra, prekosutra objavim ovo pismo, 17-tog ističe rok da odbijem Radoša, ali ostaje onda još 14 dana da imenujem novog gradonačelnika. To ostaje da o tome razmišljamo. (...)

Po mom mišljenju u traženju koga da imenujemo za gradonačelnika trebamo ići za tim da to bude takva osoba koju će biti teško odbiti Tomcu, ako je odbiju da se zapravo u još većoj mjeri razotkriju, da im nije do državnih interesa, nego li do toga da pod svaku cijenu smijene HDZ. Da opet ne bi doživio kao sa Ivanom Milasom¹³⁶, zadržavam svoj prijedlog za jedan od sljedećih sastanaka u roku od 14 dana“

Ako ima netko neku pametnu primjedbnu na ovakav tekst mog odgovora spreman sam da je uvažim, ali u biti ostajem na ovome.¹³⁷

Na spomenutoj sjednici nitko od članova Predsjedništva HDZ-a nije iskazao neslaganje s Tuđmanovom odlukom o nepotvrđivanju Joze Radoša, što je ujedno značilo da će predsjednik Republike dobiti mogućnost imenovanja gradonačelnika Zagreba. U skladu sa stajalištem iznesenim na sjednici Predsjedništvu HDZ-a, Tuđman je 17. veljače 1996. donio odluku kojom je odbio potvrditi izbor Joze Radoša za gradonačelnika Zagreba. Odluka o nepotvrđivanju obrazložena je željom da se „osigura redovno djelovanje izvršne vlasti Grada Zagreba i Zagrebačke županije“ (Kasapović, 1998: 110). Na prvoj sjednici Glavnog odbora HDZ-a 24. i 25. veljače 1996. Tuđman je opoziciji još jednom osporio pravo da izabere izvršnu vlast u Zagrebu ističući da je HDZ osvojio većinu i duplo više glasova od najsnažnije opozicijske stranke. Opoziciju je optužio za pokušaj „sustavne destabilizacije hrvatske vlasti“, istaknuvši da se „oporba u Zagrebu udružuje samo zato da bi srušila HDZ“ (Tomic, 1997: 132). U skladu s Tuđmanovim stajalištem o političkoj situaciji u Zagrebu, Glavni odbor HDZ-a je u svojim zaključcima s 1. sjednice pozvao da se „razotkriju pokušaji svih onih koji se udružuju protiv

¹³⁵ Isto, 14-15.

¹³⁶ Misli se na propali pokušaj kandidature Ivana Majdaka za gradonačelnika Zagreba.

¹³⁷ HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a, 14. veljače 1996., 16.

HDZ-a, od krajnje desnice do krajnje ljevice, u naporima za kompromitaciju, destabilizaciju i smjenu demokratske vlasti pod vodstvom HDZ-a“ (Tomic, 1997: 134).

Tuđman je 2. ožujka 1996. na dužnost gradonačelnika Zagreba imenovao Marinu Matulović Dropulić, tadašnju HDZ-ovu ministricu prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja. Pet dana poslije, 7. ožujka, skupštinska većina je izglasala nepovjerenje imenovanoj gradonačelnici i za novog gradonačelnika Zagreba izabrala Ivu Škrabala iz HSLS-a. Odlukom od 20. ožujka 1996. Tuđman je kao predsjednik Republike odbio potvrditi i taj izbor, s jednakim obrazloženjem kao u prethodnom slučaju (Kasapović, 1998: 110). Samo dan poslije skupštinska većina je opet izglasala nepovjerenje Matulović Dropulić i istodobno izabrala Dražena Budišu iz HSLS-a za novog gradonačelnika Zagreba. U međuvremenu su opozicijske stranke u Zastupničkom domu Sabora predložile zakonske promjene kojima se predsjedniku Republike oduzima ovlast potvrđivanja župana kojeg je izabrala županijska skupština. Prijedlog opozicije doživio je neuspjeh jer ga je HDZ-ova parlamentarna većina odbila uvrstiti u dnevni red sjednice Zastupničkog doma Sabora (Tomic, 1997: 159).

U Pismu Predsjedništva HDZ-a građanima Zagreba, Zagrebačke županije i cijele Hrvatske odaslanom 30. ožujka 1996., na dotad najoštrij način izražena su Tuđmanova denuncirajuća stajališta o političkoj prirodi i ciljevima skupštinske koalicije u Zagrebu. U spomenutom pismu još jednom je osporena skupštinska većina opozicijske koalicije tvrdeći da se ne radi o većini osvojenoj na izborima, nego „mehaničkom zbrajanju“ glasova pojedinih stranaka. Poručeno je da se ciljevi skupštinske koalicije ne mogu protumačiti drugačije „osim kao pokušaj rušenja HDZ-a pod svaku cijenu“, te je sama koalicija prokazana kao „štetna s hrvatskog državotvornog gledišta, a besmislena sa svakog normalnog političkog i demokratskog motrišta“ (Tomic, 1997: 162-163). Na sjednici Predsjedništva HDZ-a 12. travnja 1996. raspravljalo se među ostalim i o rješavanju političke krize u Zagrebu. Franjo Tuđman i glavni tajnik HDZ-a Ivan Valent uputili su članove Predsjedništva u svoje razgovore s čelnicima pojedinih stranaka skupštinske koalicije (HND, HSS) koji su pokazivali volju da se izdvoje iz koalicije i priklone HDZ-u. Na temelju obavljenih razgovora s pojedinim opozicijskim čelnicima, Valent je najavio izglednu mogućnost prelaska većeg broja opozicijskih zastupnika na stranu HDZ-a i stvaranje nove većine u zagrebačkoj Skupštini.¹³⁸ Ivić Pašalić je ustvrdio kako opozicijska koalicija sigurno neće donijeti odluku o

¹³⁸ HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a, 12. travnja 1996., 2/6 HLJ.

samoraspuštanju Skupštine i podsjetio kako je predsjedniku Republike već upućen Vladin prijedlog o nepotvrđivanju izbora Budiše za gradonačelnika. Istaknuo je kako su „dvije bitne stvari koje treba razlučiti, kada objaviti odluku o nepotvrđivanju Budiše i da li ići s odlukom o raspuštanju Skupštine ili nepotvrđivanje Budiše i onda opet priča ispočetka“.¹³⁹ U odgovoru na Pašalićevu dvojbu, Tuđman je istaknuo svoje stajalište o sljedećim koracima u rješavanju političke krize u Gradu Zagrebu:

„Ja bih bio za ovaj, s obzirom na ovakvu političku situaciju kakvu imamo, da mi objavimo nepotvrđivanje Budiše i da pokušamo u utorak (dan održavanja sjednice Skupštine Grada Zagreba, op.a.) znači odigrati ovo, da Skupština izabere novog predsjednika i da normalno poslušemo“.¹⁴⁰

Prijedlog o nepotvrđivanju Budiše nije naišao na nikakav otpor u Predsjedništvu HDZ-a i Tuđman je 16. travnja 1996. donio odluku kojom je odbio potvrditi izbor Dražena Budiše za gradonačelnika Zagreba, čime je on postao četvrti gradonačelnik iz redova opozicije koji nije dobio potvrdu predsjednika Republike. Istodobno HDZ-u nije uspio pokušaj pridobivanja većeg broja opozicijskih zastupnika i uspostave nove većine u zagrebačkoj Skupštini. Na sjednici Predsjedništva HDZ-a 25. travnja Tuđman je iznio prijedlog o raspuštanju Skupštine i imenovanju povjerenika za Zagreb, što je trebalo biti praćeno raspisivanjem savjetodavnog referenduma o budućem teritorijalno-upravnom položaju Zagreba i novim izborima za zagrebačku Skupštinu.¹⁴¹ Spomenuti prijedlog je naišao na podršku ostalih članova Predsjedništva HDZ-a, a jedino je Zlatko Mateša inzistirao da se Vladina odluka o raspuštanju Skupštine i imenovanju povjerenika ne donosi prije nego Ustavni sud odluči o Vladinom zahtjevu za ocjenu ustavnosti i zakonitosti proračuna Grada Zagreba kojeg je donijela skupštinska većina.¹⁴² Matešinom inzistiranju na odluci Ustavnog suda usprotivio se Pašalić tvrdeći kako to nije neophodan uvjet za raspuštanje skupštine, na što mu je Mateša odgovorio kako je to „pitanje kredibiliteta Vlade, to su ozbiljne stvari“.¹⁴³

Nakon što je Ustavni sud 29. travnja usvojio spomenuti Vladin zahtjev i ukinuo proračun Grada Zagreba za 1996. godinu, Vlada je već sutradan donijela odluku o raspuštanju Skupštine Grada

¹³⁹ *Isto*, 2/9 HLJ.

¹⁴⁰ *Isto*, 2/9 HLJ.

¹⁴¹ HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a, 25. travnja 1996., 3/4 lj.

¹⁴² *Isto*, 3/4 lj.

¹⁴³ *Isto*, 4/1 JG.

Zagreba i imenovanju Stjepana Brolicha iz HDZ-a svojim povjerenikom za Zagreb, koji je trebao preuzeti sve ovlasti gradske (i županijske) skupštine (Kasapović, 1998: 111). Predsjednik raspuštene Skupštine Zdravko Tomac podnio je ustavnu tužbu na odluke Vlade o raspuštanju zagrebačke Skupštine i imenovanju povjerenika u Gradu Zagrebu. Ustavni sud je 10. svibnja 1996. usvojio spomenutu tužbu i ukinuo Vladine odluke o raspuštanju Skupštine i imenovanju njezina povjerenika za Zagreb. Nakon ponovne uspostave svog rada, zagrebačka Skupština je zatražila od Vlade da zaštiti zakonitost obnašanja izvršne vlasti u Gradu Zagrebu i razriješi imenovanu gradonačelnicu Matulović Dropulić kojoj je dva puta izglasano nepovjerenje. Vlada nije reagirala na taj zahtjev zagrebačke Skupštine, ali je umjesto toga donijela odluku o provedbi nadzora nad zakonitošću rada i akata Grada Zagreba, pri čemu su se nadzorom prvo trebali obuhvatiti rad i akti Skupštine, a tek onda radi i akti izvršnih tijela Grada Zagreba, odnosno gradonačelnika (Tomac, 1997: 224).

Na sjednici Predsjedništva HDZ-a 12. lipnja 1996. raspravljalo se o mogućoj suradnji sa strankama skupštinske većine u Zagrebu. Tadašnji predsjednik zagrebačkog HDZ-a Zlatko Canjuga izvijestio je prisutne o razgovorima vođenima s čelnicima gradskih ogranaka stranaka skupštinske većine koji su iznijeli prijedlog da HDZ predloži sastav Gradskog poglavarstva.¹⁴⁴ Canjuga je još napomenuo kako njegovi sugovornici iz opozicijskih stranaka nisu izričito odbili mogućnost da HDZ-u pripadne mjesto gradonačelnika Zagreba.¹⁴⁵ U nastavku sjednice je Canjuga iznio svoj prijedlog raspodjele čelnih mjesta u izvršnoj i predstavničkoj vlasti Grada Zagreba prema kojem je svaka stranka trebala dobiti udjel u vlasti razmjern postotku osvojenih glasova na izborima. Prema njegovu prijedlogu, HDZ-u je trebalo pripasti mjesto gradonačelnika, potpredsjednika Skupštine i još četiri mjesta u Poglavarstvu. Tuđman se složio s prijedlogom razmjernog sudjelovanja svih stranaka u vlasti koji je HDZ-u jamčio mjesto gradonačelnika, ali se usprotivio davanju čak četiriju dogradonačelničkih mjesta opozicijskim strankama.¹⁴⁶ Dalje je ustvrdio kako je predloženi dogovor s opozicijskim strankama „jedno privremeno stanje, koje s novim izborima moramo prebroditi“, ističući kako nema govora o podjeli vlasti s opozicijom, „negoli o ustroju vlasti“.¹⁴⁷

¹⁴⁴ HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a, 12. lipnja 1996., 6.

¹⁴⁵ *Isto*, 8.

¹⁴⁶ *Isto*, 28.

¹⁴⁷ *Isto*, 31,34.

HDZ je 15. srpnja 1996. javno iznio svoj prijedlog rješavanje „zagrebačke krize“ koji je nazvan „Zajednički sporazum stranaka o ustroju vlasti u Gradu Zagrebu“ (Tomic, 1997: 232). Prema iznesenom prijedlogu, izbor čelništava izvršne i predstavničke vlasti Grada Zagreba trebao je biti obavljen na temelju izbornih rezultata. HDZ-u je trebalo pripasti mjesto gradonačelnika, potpredsjednika Skupštine i još četiri mjesta u Poglavarstvu, dok su preostale stranke zastupljene u Skupštini trebale dobiti dva dogradonačelnička mjesta, predsjednika i dva potpredsjednika Skupštine i još šest mjesta u Poglavarstvu (Tomic, 1997: 232-233).¹⁴⁸ Radilo se o pokušaju tvorbe takozvane *caretaker* vlade, odnosno gradskog poglavarstva koje počiva na svestranačkoj koaliciji, ali nosi jasnu dobit HDZ-u u obliku gradonačelničkog mjesta (Kasapović, 1998: 113). Svega par dana nakon objave HDZ-ove ponude, stranke skupštinske većine su u cijelosti odbacile prijedlog tvorbe svestranačke koalicije i davanje gradonačelničkog mjesta HDZ-u.

Približavanje redovitih lokalnih izbora koji su se trebali održati početkom proljeća 1997., utjecalo je na postupno slabljenje intenziteta političkog sukoba između HDZ-a i skupštinske većine u Zagrebu. Stranke skupštinske većine odustale su od osporavanja predsjedničkog veta i novih pokušaja preuzimanja izvršne vlasti u Zagrebu. Imenovana gradonačelnica Marina Matulović Dropulić iz HDZ-a zadržala je gradonačelničko mjesto premda nije uživala povjerenje skupštinske većine. HDZ je nastavio s pridobivanjem pojedinih vijećnika iz stranaka skupštinske većine, ali nije uspio steći natpolovičnu većinu zastupnika u zagrebačkoj Skupštini. HDZ-u su tijekom trajanja „zagrebačke krize“ prišla trojica vijećnika Manolićeve frakcije HND-a, te po jedan vijećnik iz HSP-a 1861 i HNS-a (Kasapović, 1998: 115).

Tuđman nije mijenjao svoje početno stajalište o gradonačelniku Zagrebu te je u intervjuu u listopadu 1996. još jednom ponovio kako je opozicijska koalicija „imala za cilj destabilizaciju one demokratske hrvatske vlasti, koja je dovela do samostalne i demokratske hrvatske države“. Tome je dodao kako je „Hrvatska demokratska zajednica sa svojih 36,5% glasova dobila dvostruko više, dobila je više negoli dvije najveće oporbene stranke“ zbog čega ta stranka ima „ne samo demokratska prava, nego i obveze na prvo mjesto u Gradskom poglavarstvu (...)“ (*Hr. wikisource*, 2018b). HDZ se na posljetku u veljači 1997. odlučio za zakonske promjene kojima je Zagreb ponovno postao zasebna teritorijalno -upravna cjelina sa statusom županije, čime je

¹⁴⁸ Prijedlog HDZ-a uključivao je i HSP koji je službeno bio neutralan u političkom sukobu između HDZ-a i stranaka skupštinske većine. No u stvarnosti je HSP bio politički saveznik HDZ-a u zagrebačkoj Skupštini i njegov desni satelit na nacionalnoj razini (Kasapović, 1998: 115; Zakošek, 2002: 44).

predsjednik Republike zadržao ovlast potvrđivanja zagrebačkog gradonačelnika. Održavanjem lokalnih izbora u travnju 1997. i formalno je okončan politički sukob između HDZ-ove vlasti i pobjedničke opozicijske koalicije u vezi preuzimanja izvršne vlasti u Gradu Zagrebu.

6.1. Institucionalni čimbenici

6.1.1. Ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike i odnos s Vladom

Tuđmanova premoćna pozicija u odnosu na Vladu i zakonska ovlast potvrđivanja izabranog župana bili su ključni institucionalni izvori njegove dominacije u odlučivanju o pravu opozicijske koalicije na preuzimanje izvršne vlasti u Zagrebu. Kao predsjednik Republike Tuđman je posjedovao ekskluzivnu ovlast potvrđivanja izabranog župana. Tuđman je odmah po najavi mogućeg izbora gradonačelnika Zagreba iz redova opozicije najavio da će iskoristiti svoj predsjednički veto i tako spriječiti opozicijsku koaliciju u preuzimanju vlasti. Tuđman je svoju najavu i ostvario uzastopce odbijajući potvrditi čak četiri gradonačelnika Zagreba koje je izabrala skupštinska većina.

U cijelom razdoblju trajanja „zagrebačke krize“ Tuđman je imao potpunu kontrolu nad Vladom i njezinim ključnim resorima visoke politike. Tadašnji predstojnik Ureda predsjednika Republike Ivo Sanader svjedoči kako je organizacija spomenute institucije bila precizno strukturirana i strogo formalizirana te je Tuđman izravne linije imao samo s predsjednikom Vlade, predstojnikom svojeg ureda, ministrima obrane, vanjskih i unutarnjih poslova i šefovima službi (Sanader, 2017: 77). Vlada Zlatka Mateše je disciplinirano podržavala Tuđmana u sprječavanju skupštinske većine da preuzme vlast u Zagrebu, premda je sam Mateša nastojao čuvati integritet i autonomiju odlučivanja i djelovanja hrvatske Vlade. Prema Zakonu o lokalnoj samoupravi i upravi, Vlada je bila ovlaštena predlagati predsjedniku Republike da potvrdi ili odbije potvrditi izbor župana. U sva četiri slučaja izbora gradonačelnika Zagreba iz redova opozicije Vlada je predsjedniku Republike predložila njihovo nepotvrđivanje, čime je pokazala da lojalno slijedi Tuđmanovo stajalište o neprepuštanju Zagreba opoziciji. Svoju discipliniranost i lojalnost Tuđmanu Vlada je pokazala i promjenom dotadašnjeg tumačenja zakona i pravne prakse kojima se župan postaje danom izbora, što je onemogućilo izabranog gradonačelnika Gorana Granića u preuzimanju svoje dužnosti. Naposljetku je Vlada donijela i odluku o raspuštanju „nepoćudne“

zagrebačke Skupštine, ali je Ustavni sud tu odluku ukinuo kao nezakonitu (Ivanišević, 2000: 592).

6.1.2. Djelovanje savjetodavnih tijela u instituciji Ureda predsjednika Republike

Na Tuđmanovu prevlast u odlučivanju o opozicijskom preuzimanju izvršne vlasti u Gradu Zagrebu bitno je utjecao i njegov osobni nadzor nad posebnim predsjedničkim tijelima i aparatom politički utjecajnih savjetnika u Uredu predsjednika Republike. I nakon prijevremenih parlamentarnih i lokalnih izbora u Zagrebu 1995. Tuđman je nastavio s osnivanjem i imenovanjem posebnih predsjedničkih tijela koja su okupljala najviše državne dužnosnike iz redova HDZ-a i u kojima su donošene sve strateške odluke. Krajem studenoga 1995. Tuđman je osnovao i imenovao novo Vijeće obrane i nacionalne sigurnosti kao savjetodavno tijelo predsjednika Republike za područje obrane i nacionalne sigurnosti. VONS je bio najvažnije predsjednikovo tijelo i djelovao je kao neka vrsta unutarnjeg predsjedničkog kabineta u kojem su se operativno donosile strateške odluke (Zakošek, 2002: 114). Krajem studenoga 1995. Tuđman je osnovao i imenovao novo Predsjedničko vijeće kao drugo najvažnije koordinacijsko i deliberativno tijelo u Uredu predsjednika Republike. Tuđman je u instituciji Ureda predsjednika Republike ustanovio i opsežan, politički utjecajan i u svome djelovanju za javnost netransparentan aparat savjetnika, koji su bili odgovorni isključivo njemu (Zakošek, 2002: 113). Za svoje savjetnike Tuđman je uglavnom imenovao članove i dužnosnike HDZ-a čime je učvršćivao unutarstranački autoritet te jačao političku moć odabranih stranačkih prvaka, odnosno „predsjednikovih ljudi“ koji su se javno legitimirali izravnom i osobnom lojalnošću Tuđmanu. Među njima se sve više izdvajao potpredsjednik HDZ-a i predsjednikov savjetnik za unutarnju politiku Ivić Pašalić koji je svojim prijedlozima i smjernicama uobličavao Tuđmanove odluke o rješavanju „zagrebačke krize“.

6.1.3. Ovlasti predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i odnos s parlamentarnom frakcijom stranke

Zahvaljujući širokim ovlastima discipliniranja potencijalnih stranačkih neposlušnika te kontroli nad odabirom stranačkih kandidata za parlamentarne izbore, Tuđman se u provedbi svoje politike

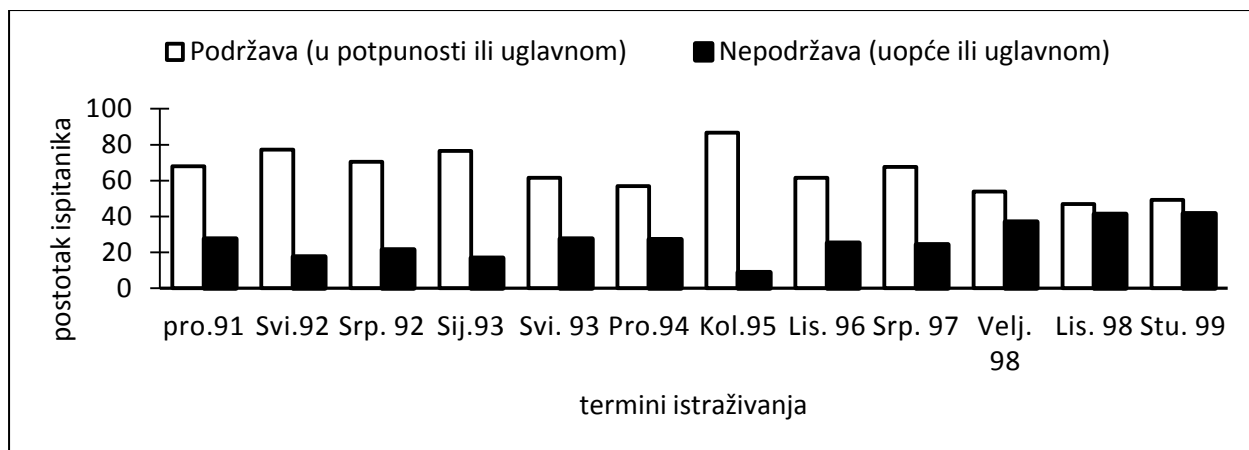
mogao osloniti na neupitnu lojalnost parlamentarne frakcije HDZ-a. Slično kao Vlada, parlamentarna frakcija HDZ-a je u razdoblju „zagrebačke krize“ djelovala kao legislativni „servis“ Franje Tuđmana u onemogućavanju pobjedničke koalicije u preuzimanju izvršne vlasti u Zagrebu.

U skladu s legalističkom strategijom političkog djelovanja, opozicijska koalicija je svoja prava izbornog pobjednika pokušala ostvariti pravnom borbom u Zastupničkom domu Sabora. Najprije je preko svojih saborskih zastupnika pokušala ukinuti zakonsku ovlast predsjednika Republike o potvrđivanju izabranog župana, a nakon toga i ishoditi saborsku rezoluciju o razrješenju „zagrebačke krize“ kojom se tražilo poštivanje prava skupštinske većine da izabere gradonačelnika Zagreba te njegovo potvrđivanje od strane predsjednika Republike. U oba slučaja je HDZ-ova parlamentarna većina onemogućila prijedloge opozicijskih zastupnika odbijajući ih uvrstiti na dnevni red sjednice Zastupničkog doma Sabora. Pokušaj opozicijskih stranaka da ishode saborsku raspravu o rješavanju „zagrebačke krize“ urodio je plodom tek nakon njihova jednomjesečnog prekida sudjelovanja u radu obaju saborskih domova i njihovih radnih tijela. Nakon toga je HDZ-ova parlamentarna većina pristala uvrstiti raspravu o „zagrebačkoj krizi“ na dnevni red obaju parlamentarnih domova, ali pod nekim drugim nazivima (Tomic, 1997: 261).

6.2. Situacijski čimbenici

6.2.1. Izborni rezultati i biračka podrška Franji Tuđmana i Hrvatskoj demokratskoj zajednici

Nakon uspješno provedene vojno-redarstvene akcije Oluja u kolovozu 1995. značajno se povećala podrška javnosti predsjedniku Tuđmanu (Lamza Posavec, 2000: 450). U kolovozu 1995. je čak zabilježena i najveća naklonost građana predsjedniku Tuđmanu tokom cijelog razdoblja istraživanja stavova javnosti prema hrvatskoj vlasti (prosinac 1991. - studeni 1999). Tuđman je u pravilu bio bolje vrednovan nego vlast u cjelini te je mišljenje o njegovu radu i prinosu ukupnom životu Hrvatske imalo zasigurno veći mobilizacijski utjecaj na birače nego mišljenje o ukupnoj vlasti i vladajućem HDZ-u (Lamza Posavec, 2000: 451).

Slika 3. Opća podrška Franji Tuđmanu u obavljanju predsjedničke dužnosti u razdoblju od prosinca 1991. do studenoga 1999.

Izvori: Lamza Posavec, 2000: 451, Šakić, 2003: 260

Plebiscitarna podrška građana Tuđmanu došla je do izražaja i na izborima za Zastupnički dom Sabora u listopadu 1995. na kojima je Tuđman bio glavni motiv glasovanja za HDZ. Prema rezultatima istraživanja biračkog ponašanja, 57% onih koji su tada glasovali za HDZ kazalo je da su to učinili zbog Tuđmana (Vučković, 2010: 39). Na parlamentarnim izborima 1995. Tuđman je bio nositelj državne liste HDZ-a, a ujedno i glavni izborni govornik i izborni promicatelj te stranke (Vrcan, 1999: 74). Analiza televizijskih spotova HDZ-a u kampanji za izbore 1995. pokazala je da je Tuđman bio najviše prikazivan u televizijskoj promidžbi te stranke - po broju kadrova i spotova, što znači da se promidžbena strategija HDZ-a u velikoj mjeri temeljila na identifikaciji s Tuđmanom (Lalić i Kunac, 1999: 150). Lista HDZ-a predvođena Tuđmanom je na parlamentarnim izborima 1995. premoćno pobijedila opoziciju, no ipak je osvojila gotovo 330 000 manje glasova nego sam Tuđman na predsjedničkim izborima 1992.¹⁴⁹ Osim toga, u 13 jednomandatnih izbornih jedinica (od ukupno 28) kandidati HDZ-a su dobili nešto više glasova od državne liste HDZ-a. Tako je primjerice Ivan Jarnjak u II. izbornoj jedinici dobio 8 111 glasova više od državne liste HDZ-a (12,6%), Jure Radić u XIX. izbornoj jedinici 5 820 glasova (12%) više od državne liste, a Nadan Vidošević u XX. jedinici 2 454 (7,6%) glasova više (Vrcan,

¹⁴⁹ Uzet je u obzir broj HDZ-ovih glasova u razmjernom segmentu parlamentarnih izbora 1995., uključujući i posebnu izbornu jedinicu za „dijasporu“.

1999: 78). Sve navedeno govori da su birači bili puno više naklonjeniji Franji Tuđmanu (pa i pojedinim članovima vodstva HDZ-a) nego samoj stranci.

Tablica 9. Rezultati istraživanja o razlozima glasovanja birača za Hrvatsku demokratsku zajednicu na parlamentarnim izborima 1995.

Razlozi	%
Stranački program	18,4
Stranački vođa	57,0
Kandidati u izbornim jedinicama	4,3
Problemska rješenja	20,3
Ukupno	100,0

Izvor: Vučković, 2010: 42

Uživanje znatne osobne podrške kako u općoj javnosti tako i među glasačima HDZ-a učvršćivalo je Tuđmanovu poziciju neprikosnovenog stranačkog vođe. Razmjeri Tuđmanove unutarstranačke dominacije vidljivi su u promjenama izbornog zakonodavstva iz lipnja 1996. kojima je HDZ-ova parlamentarna većina proširila institut nositelja liste i na lokalne izbore. Na taj način je Tuđman stekao mogućnost da bude nositelj HDZ-ovih lista i na izborima za predstavnička tijela županija, gradova i općina.¹⁵⁰ Odluka HDZ-ove parlamentarne frakcije o proširenju instituta nositelja liste bila je motivirana velikom popularnošću Tuđmana s kojom se nije mogao mjeriti ni jedan drugi kandidat HDZ-a. Na sjednici Predsjedništva HDZ-a 28. siječnja 1997. odlučivalo se treba li Tuđman biti nositelj svih lista HDZ-a na predstojećim lokalnim izborima. Ivić Pašalić je podsjetio prisutne kako zbog izmjena izbornog zakonodavstva Tuđman može „teoretski biti nositelj svih lista i općinskih, gradskih, županijskih i za Županijski dom“.¹⁵¹ Tuđman je isprva bio protiv takve opcije ističući kako je „vjerojatno prihvatljivo da bude nositelj liste za Županijski

¹⁵⁰ O problematičnosti instituta nositelja liste s demokratske točke gledišta v. Zakošek, 2002: 28

¹⁵¹ HDZ: Zapisnik sa sjednice Predsjedništva HDZ-a, 28. siječnja 1997., 6/4 JG

dom i Zagreb¹⁵² (Gradsku skupštinu Zagreba, op.a.). No s tim se nije složio Antun Vrdoljak koji je istaknuo da Tuđman treba biti nositelj svih lista HDZ-a:

„Ja mislim ozbiljno idemo u pore društva dolje, dolje gdje je vaša kruna, gdje je vaša rola, mi idemo sa vašim imenom. Vi ste nosilac liste – Hrvatske demokratske zajednice, to je po mom dubokom uvjerenju najbolji nazivnik za sve naše liste i najbolji adut naš u izbornoj trci.¹⁵³

Nakon Vrdoljaka i sam Pašalić se založio da Tuđman bude nositelj svih HDZ-ovih lista za županijske skupštine kazavši:

„ (...) jer činjenica je predsjedniče, naravno da vaš rejting i po svim istraživanjima, u svim županijama veći nego stranački, a da ne govorimo o pojedincima“.¹⁵⁴

I glavnina preostalih članova Predsjedništva HDZ-a je zastupala stav kako Tuđman svojom popularnošću uvelike nadmašuje stranku te stoga treba biti nositelj svih HDZ-ovih lista na lokalnim izborima. Zlatko Mateša je istaknuo kako su izbori „pitanje percepcije i dopalo se to nekome ili ne, svatko tko dođe na izborno mjesto, na biralište i kada vidi listu, nije svejedno da li ta lista počinje sa vašim (Tuđmanovim, op.a.) imenom ili sa nečim drugim.“¹⁵⁵ Ivan Milas je ustvrdio da je Tuđman simbol HDZ-a s kojim „sigurno više dobivamo nego s bilo kojim kandidatom“.¹⁵⁶ Hrvoje Šarinić je naglasio „da vaše (Tuđmanovo, op.a.) ime gore na vrhu je sigurno to s kojim ćemo više dobiti nego izgubiti“¹⁵⁷. Jure Radić je u svom izlaganju prvo eksplicitno potvrdio motive promjene izbornog zakonodavstva kazavši „mi smo u međuvremenu namjerno promijenili zakon da bismo mogli napraviti ono što se sada ovdje predlaže da se nalazi način kako da se dobije više glasova“, dodajući tome kako je „svakom od nas nesporno da ćemo dobiti više makar jedan glas, a negdje i stotine, negdje i tisuće ako ste vi (Tuđman, op.a.) nositelji liste“.¹⁵⁸ Vlatko Pavletić je pak ustvrdio da je Tuđmanovo ime „zaštitni znak i prepoznavanje za koga se zapravo glasuje“.¹⁵⁹ U skladu sa spomenutim stavovima najviših stranačkih dužnosnika, na 3. sjednici Glavnog odbora HDZ-a krajem veljače 1997. Tuđman je aklamacijom izabran za nositelja svih izbornih lista HDZ-a na predstojećim lokalnim izborima (Mijatović, 1999: 197).

¹⁵² *Isto*, 6/4 JG.

¹⁵³ *Isto*, 6/5 JG.

¹⁵⁴ *Isto*, 6/5 JG.

¹⁵⁵ *Isto*, 6/7 JG.

¹⁵⁶ *Isto*, 6/7 JG.

¹⁵⁷ *Isto*, 6/11 JG.

¹⁵⁸ *Isto*, 7/3 – 7/4 HLJ.

¹⁵⁹ *Isto*, 7/11 HLJ.

Prema rezultatima analize HDZ-ovih televizijskih spotova u kampanji za lokalne izbore i izbore za Županijski dom Sabora 1997., HDZ se u toj kampanji od političara oslanjao gotovo isključivo na Franju Tuđmana (Lalić i Kunac, 1999: 166).

6.3. Osobni čimbenici

6.3.1. Karizmatička percepcija Franje Tuđmana

Kako bi se ustanovila moguća prisutnost karizmatičke percepcije Tuđmana u razdoblju „zagrebačke krize“, provedeni su polustrukturirani intervjui s petoricom visokih stranačkih i državnih dužnosnika koji su bili uključeni u procese odlučivanja tijekom spomenutog razdoblja. Kod samo dvojice ispitanika zabilježena su obilježja karizmatički orijentiranog priznavanja vođe, što predstavlja znatan pad u odnosu na ranije obrađivane faze političkog djelovanja Franje Tuđmana.

Kod 9. ispitanika ustanovljeno je jedno obilježje karizmatičke percepcije – priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata. Odgovarajući na pitanje o mogućim Tuđmanovim osobinama zbog kojih se kao neupitno prihvaćalo njegovo protivljenje opozicijskom preuzimanju izvršne vlasti u Zagrebu, ispitanik navodi:

„Na koncu konca, uvijek vam se radi o povjerenju, znači vi ne možete u neku osobu imati djelomično povjerenje. Ako u nizu situacija do tada, vama se osoba (Tuđman, op.a.) ponašala, **donosila odluke koje su bile ostvarenje povijesnih težnji hrvatskog naroda**, šta je u toj cijeloj paleti nekakav gradonačelnik, ništa. To danas možda izgleda drugačije. Ali tada u vremenima kad je Hrvatska oslobođena u velikom dijelu i kad imate još dobar dio Istočne Hrvatske, Slavonije okupiran, šta je sad neka tema izbora gradonačelnika u Gradu Zagrebu neka tako osobito bitna tema na kojoj bi se sad ljudi išli konfrontirati sa Tuđmanom, jednostavno to nije tema, nije tema“ (Intervju br. 9).

Kod 10. ispitanika također pronalazimo prisustvo jednog konstitutivnog obilježja karizmatičke percepcije – bezuvjetno priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta. Odgovarajući na pitanje o postojanju neke Tuđmanove osobine zbog koje je u stranačkom i državnom vrhu bila prihvaćeno njegovo odbijanje opozicijskog gradonačelnika Zagreba, ispitanik ističe:

„Ma mislim nedvojbeno je, ali ona se temeljila u tome što su, postoje neki, ono što bi se danas moderno reklo *track-record* razumnosti njegova (Tuđmanova, op.a.) odlučivanja. Dakle, **velika većina njegovih odluka** tijekom tog perioda najkritičnijeg vjerojatno, **se pokazala razumnim i opravdanim** i onda naravno da to stvara kod ljudi jedan osjećaj da, da je način i prosudba tog čovjeka relevantna i tu vjerojatno se krije taj odgovor na to vaše pitanje. To nije nešto što vi niste mogli, nemate nekih saznanja iz te bliže prošlosti koje vam je relevantno da taj čovjek je **sposoban donositi** neke **prosudbe**, neke **strateške odluke**, to sigurno ima utjecaja“ (Intervju br. 10).

7. Kontrola nad strujama i utjecajnim prvacima Hrvatske demokratske zajednice u završnom razdoblju Tuđmanove vladavine (1998. – 1999.)

Na lokalnim izborima u travnju 1997. Franjo Tuđman je po prvi put bio nositelj svih izbornih lista HDZ-a, od najmanje općine do najveće županije. To se pokazalo dobitnom izbornom strategijom jer je HDZ osvojio većinu u 18 županija (85,71%), 56 gradova (46,28%) i 259 općina (61,37%) (Mijatović, 1999: 198). Istovremeno s lokalnim izborima održani su i izbori za 2. saziv Županijskog doma Sabora na kojima je HDZ osvojio apsolutnu većinu mandata (39 od 63).¹⁶⁰ Na izborima za Županijski dom Tuđman je također bio nositelj svih izbornih lista HDZ-a. Politička premoć HDZ-a i Tuđmana upotpunjena je njegovom pobjedom na drugim predsjedničkim izborima u lipnju 1997. Tuđman je pobijedio već u prvom krugu predsjedničkih izbora osvojivši veći postotak, ali i manji broj glasova nego na izborima 1992. Unatoč povećanoj apstinenciji birača i autoritarnim obilježjima izbora, Tuđman je izborni rezultat interpretirao kao plebiscitarnu podršku birača svom drugom predsjedničkom mandatu (Zakošek, 2002: 56).

Tablica 10. Rezultati Franje Tuđmana na predsjedničkim izborima 1992. i 1997.

Izbori	Postotak osvojenih glasova	Broj osvojenih glasova
Predsjednički izbori 1992.	56,73%	1.519.100
Predsjednički izbori 1997.	61,41%	1.337.990

Izvori: *Izbori.hr*, 2018a, 2019.

Krajem 1996. Tuđmanu se ozbiljno pogoršalo zdravstveno stanje zbog čega je otputovao na liječenje u SAD. Tuđman se nakon liječenja počeo uspješno oporavljati, ali njegovo oboljenje dinamiziralo je odnose u vladajućoj stranci i označilo početak borbe za prevlast između najutjecajnijih ljudi u HDZ-u (Miškulin, 2017: 494). Borba za prevlast uglavnom se zasnivala na javnom objavljivanju kompromitirajućih informacija o stranačkim suparnicima u svrhu njihove diskreditacije i gubitka Tuđmanove naklonosti. Tuđmanovo oboljenje i pogoršanje zdravstvenog

¹⁶⁰ I poslije tih izbora Tuđman je iskoristio svoju ustavnu ovlast i imenovao pet zastupnika u Županijski dom. Među imenovanima su bila trojica članova HDZ-a i dvojica predstavnika srpske nacionalne manjine čime se neznatno smanjila HDZ-ova apsolutna većina u Županijskom domu Saboru.

stanja dali su prostora i zamaha sukobima stranačkih struja i utjecajnih stranačkih prvaka te pred Tuđmana postavili zahtjevan izazov održavanja kontrole nad stranačkim i državnim vrhom. HDZ-u je bila inherentna idejna i interesna pluralnost koju je Tuđman smatrao prednošću, ali uz uvjet da sve stranačke struje i prvaci bespogovorno slijede njegovu, središnju politiku. U skladu sa svojim razumijevanjem HDZ-a kao svehrvatske i objedinjujuće stranke koja zagovara i provodi politiku nacionalnog pomirenja, Tuđman je i dalje nastojao očuvati jedinstvo stranke i ne dozvoliti prevlast ni jedne od suprotstavljenih ideološko - političkih struja. Jedinstvo HDZ-a Tuđman je odlučio učvrstiti izborom stranačkih potpredsjednika na 4. Općem saboru stranke u veljači 1998. Na Tuđmanov prijedlog za nove potpredsjednike HDZ-a izabrani su Gojko Šušak, Ivić Pašalić, Mate Granić, Ljerka Mintas - Hodak, Jure Radić, Andrija Hebrang i Ivan Aralica, pri čemu su najviše glasova dobili Šušak i Pašalić (Miškulin, 2017: 512). Na stranačkom saboru Tuđman je kao jedini kandidat po 5. put bio izabran za predsjednika HDZ-a osvojivši gotovo 99% glasova izaslanika, što je bio njegov najbolji rezultat na unutarstranačkim izborima.

Tablica 11. Rezultati Franje Tuđmana na izborima za predsjednika Hrvatske demokratske zajednice (1990. – 1998.) ¹⁶¹

Izbori za predsjednika HDZ-a	Broj osvojenih glasova	Postotak osvojenih glasova
1. Opći sabor HDZ-a 1990.	1385	96,9%
2. Opći sabor HDZ-a 1993.	1332	88,8%
3. Opći sabor HDZ-a 1995.	1199	96,2 %
4. Opći sabor HDZ-a 1998.	1603	98,7 %

Izvor: Čular i Nikić Čakar, 2019: 174.

Nakon smrti politički utjecajnog ministra obrane i potpredsjednika HDZ-a Gojka Šuška u svibnju 1998., u vrhu najutjecajnijih ljudi HDZ-a i države izdvojio se Ivić Pašalić, Tuđmanov savjetnik za unutarnju politiku i potpredsjednik stranke. Snaga Pašalićeva utjecaja u državnom i

¹⁶¹ U tablicu nije uvršten Tuđmanov izbor za predsjednika HDZ-a na osnivačkoj skupštini te stranke u lipnju 1989. koja je održana u specifičnim okolnostima (opasnost od represivnih mjera komunističke vlasti) i s vrlo malim brojem osnivača s pravom glasa (48).

stranačkom vrhu uvelike je proizlazila iz gotovo svakodnevnog dodira s Tuđmanom koji ga je smatrao osobom od najužeg povjerenja (Miškulin, 2017: 522). Kao Tuđmanov savjetnik za unutarnju politiku Pašalić je akumulirao značajnu moć, koja, za razliku od položaja saborskih ili Vladinih dužnosnika, nije podlijezala nikakvoj institucionalnoj kontroli (Zakošek, 2002: 113). Tijekom rujna 1998. dva visoka dužnosnika HDZ-a, ali i dva bivša predsjednika Vlade, Franjo Gregurić i Hrvoje Šarinić¹⁶², iznijeli su u javnost krajnje ozbiljne optužbe o korištenju obavještajnih službi u svrhu difamiranja pojedinih visokih dužnosnika HDZ-a radi njihove političke eliminacije, pri čemu je Šarinić izrijeком naveo da „savjetnik Pašalić“ kreira obavještajne akcije protiv njega, a njihovu operacionalizaciju provodi pomoćnik ministra obrane Markica Rebić (Miškulin, 2017: 522). Nakon što je i Pašalić javno istupio, Tuđman je krajem rujna 1998. osnovao stranačko povjerenstvo koje je trebalo ispitati istinu o medijskim istupima visokih dužnosnika HDZ-a. Povjerenstvo na čelu s tadašnjim predsjednikom Zastupničkog doma Sabora Vlatkom Pavletićem saslušalo je trojicu sudionika afere – Pašalića, ministra obrane Andriju Hebranga i njegova pomoćnika Markicu Rebića. Hrvoje Šarinić je odbio razgovor s povjerenstvom „uz obrazloženje da on nije običan član stranke, a ono što ima reći može iznijeti na Predsjedništvu ili Nacionalnom vijeću HDZ-a“.¹⁶³ Franjo Gregurić je također odbio razgovor kazavši kako je „svoje stavove spreman iznijeti Predsjedništvu HDZ-a“.¹⁶⁴

Na 8. sjednici Nacionalnog vijeća HDZ-a¹⁶⁵ 10. listopada 1998. Tuđman se osvrnuo na razmirice u stranačkom vrhu:

„Gospodo, kod toga je i u zemlji i u tim međunarodnim krugovima špekuliralo se ocjenama zašto vodstvo HDZ-a odnosno zašto Tuđman ne poduzima korake da bi se to tobože duboke razmirice u okviru čitavog HDZ-a na ovaj ili na onaj način riješili, pa se onda direktno govorilo i o tome da Tuđman vjerojatno ne poduzima ništa zato što ga ili Šarinić, i Šarinić i Pašalić drže u rukama. Kod toga nisu precizirali čime i kako. (...)

A, mene ne drži nitko u rukama, do hrvatskog naroda svojim povjerenjem. Ali sam razumije se, od samog početka pa i danas bio svjestan, znao i držim se politike da nam jedino HDZ takav kakvog smo stvorili kao široku narodnu stranku koja je uključila u povijesnom smislu od

¹⁶² U trenutku izbijanja afere Gregurić je bio saborski zastupnik i član Predsjedništva HDZ-a, a Šarinić predstojnik Ureda predsjednika Republike i član Predsjedništva HDZ-a.

¹⁶³ HDZ: Izvješće Povjerenstva HDZ-a osnovanog radi ispitivanja istine o razračunavanju stranačkih dužnosnika u javnosti, 1.

¹⁶⁴ *Isto*, 1.

¹⁶⁵ Nacionalno vijeće bilo je novo stranačko tijelo osnovano 1998. O njegovu ustrojstvu više u nastavku teksta.

starčevićanaca i pravaša preko HSS-a, Radića do hrvatske ljevice sve struje hrvatske demokratske, koje su za hrvatsku samostalnost. A to znači i danas, ne samo znači povijesno, nego i danas da samo za to da u toj narodnoj stranci imamo sve struje koje su na državotvornoj liniji, demokratskoj liniji (...).

Pred nekoliko mjeseci u jednom razgovoru sa Nikicom Valentićem, Nikica je rekao, jasno je meni, a ja kažem i drugima, da radi Hrvatske u HDZ-u trebaju i takvi ljudi kao što je Šarinić i takvi ljudi kao što je Pašalić, ako već ima nekakvih razlika itd¹⁶⁶.

Nakon što je Tuđman zatražio da se saslušaju izvješća Povjerenstava i na temelju toga donesu odluke, Vlatko Pavletić je predstavio izvješće stranačkog povjerenstva o obavljenim razgovorima, dok je Vladimir Šeks iznio zaključke njihova rada u kojima je stajalo:

„Povjerenstvo nije moglo ustanoviti vjerodostojnost navoda u intervjuima Šarinića i Gregurića, ali je prije razgovora jednoglasno zaključilo da javni istup Hrvoja Šarinića i Franje Gregurića, kao javnih dužnosnika mimo tijela HDZ-a predstavlja po članku 48. Statuta težu povredu članskih obveza, bez obzira na vjerodostojnost navedenih tvrdnji jer su one uzrokovale teže posljedice za ugled i interes stranke. (...)

Ovakve tvrdnje stvaraju nepovjerenje u Hrvatsku demokratsku zajednicu i ruše ugled predsjednika Republike, i stvaraju uvjerenje da predsjednik nema kontrolu nad svojim najbližim suradnicima¹⁶⁷.

Izuzev stranačkog, Tuđman je osnovao i državno povjerenstvo za provjeru Šarinićevih i Gregurićevih tvrdnji o zloporabi obavještajne službe Ministarstva obrane u političkim sukobima visokih državnih dužnosnika. Na spomenutoj sjednici Nacionalnog vijeća Miroslav Šeparović je u ime državnog povjerenstva ustvrdio kako nisu „utvrdili zlouporabu Sigurnosne informativne službe SIS Ministarstva obrane u političkim sukobima visokih dužnosnika Republike Hrvatske iza koje bi stajao dr. Ivić Pašalić¹⁶⁸. Nakon podnesenih izvještaja prvi se javio Franjo Gregurić koji je ustvrdio da je žrtva prljavih napada „koji se uporno i sustavno provode, uz diskretnu podršku ekonomskih moćnika kojima je HDZ omogućio njihove imperije, „Imperijale“ i „Nacionale“¹⁶⁹. Gregurić je istaknuo svoje čvrstu podršku središnjoj liniji HDZ-a i Tuđmanu osobno, dodajući kako „proces demokratizacije hrvatskog društva neće više moći zaustaviti nitko,

¹⁶⁶ HDZ: Zapisnik sa sjednice Nacionalnog vijeća HDZ-a 10. listopada 1998., 2/1 – 2/2 HLJ.

¹⁶⁷ *Isto*, 3/5 – 3/6 JG.

¹⁶⁸ *Isto*, 4/2 HLJ.

¹⁶⁹ *Isto*, 5/1 – 5/2 JG.

no, može se usporiti što također nije dobro za stranku, građane Hrvatske“.¹⁷⁰ U tom smislu uputio je znakovit apel Tuđmanu:

„Jedini Vi predsjedniče, imate karizmu u stranci i narodu, da date novi poticaj procesima socijalne pravde i demokratizacije društva i bit će velika šteta ako to ne učinite“.¹⁷¹

U nastavku pojedinačnih izlaganja Hrvoje Šarinić je upozorio kako je izložen sustavnoj akciji kompromitiranja koja se provodi preko tabloida *Imperial* i *Večernjeg lista*.¹⁷² Šarinić je ustvrdio kako u tabloidu *Imperial* „neke stranačke strukture HDZ-a kao i SIS imaju odsutni utjecaj, financijska ovisnost, a u *Večernjem listu* sama vlasnička struktura osigurava utjecaj HDZ-a na uređivačku politiku“.¹⁷³ Šarinić je završno istaknuo kako iza njegova kompromitiranja stoji Ivić Pašalić preko svog prijatelja i političkog štićenika Miroslava Kutle koji financijski kontrolira tabloid *Imperial*.¹⁷⁴ U svom odgovoru Pašalić je kazao da su „lažne optužbe koje su javno iznijete na moj račun o tome kako ja zlorabim SIS i preko kojeg tobože organiziram hajke protiv drugih državnih dužnosnika“.¹⁷⁵ Pašalić je ujedno odbacio i optužbe o političkom pogodovanju Miroslavu Kutli u njegovim poslovnim aktivnostima.¹⁷⁶ U svom osvrtu na iznesene optužbe i stajališta glavnih sudionika javne polemike, Tuđman je istaknuo kako je istup Hrvoja Šarinića bio politički štetan za HDZ i Hrvatsku. Prigovorio je Šariniću daljnje inzistiranje na optužbama protiv Pašalića s obzirom da su oba povjerenstva utvrdila kako je „istina znači da je Merčep (Tomislav, op.a.) bio taj koji je i dao pare i usmjeravao takvo pisanje protiv Šarinića“.¹⁷⁷ Šarinić se usprotivio Tuđmanu inzistirajući kako iza akcije njegova kompromitiranja stoji Pašalić, a ne Merčep, no za svoje tvrdnje nije dobio podršku ni jednog od prisutnih članova Nacionalnog vijeća. Šarinić nije dobio potporu ni od potpredsjednika HDZ-a i Vlade Mate Granića koji u svojim sjećanjima ističe da je „nedvojbeno bilo jasno da su Šarinićeve navodi bili točni i da je Tuđman bez obzira na argumente odlučio stati na Pašalićeve stranu“ (Granić, 2005: 172-173). Nakon što je uvidio kako Tuđman nema namjeru oštrije nastupiti prema Pašaliću, Šarinić je burno napustio sjednicu Nacionalnog vijeća i podnio ostavku na stranačke i državne dužnosti (Miškulin, 2017: 522).

¹⁷⁰ *Isto*, 5/5 JG.

¹⁷¹ *Isto*, 5/5 JG.

¹⁷² *Isto*, 5/8 JG.

¹⁷³ *Isto*, 5/8 JG.

¹⁷⁴ *Isto*, 6/3 HLJ.

¹⁷⁵ *Isto*, 6/7 HLJ.

¹⁷⁶ *Isto*, 6/8 HLJ.

¹⁷⁷ *Isto*, 9/3 HLJ.

Na istoj sjednici Nacionalnog vijeća Tuđman je na dnevni red stavio i slučaj potpredsjednika HDZ-a Andrije Hebranga kojeg je imenovao na položaj ministra obrane nakon smrti Gojka Šuška. Osvrćući se na predodžbu u javnosti o sukobima unutar Ministarstva obrane, Tuđman je istaknuo:

„Neke izjave Andrija tvoje su dale naslutiti, bez obzira da li si toga bio svjestan, kao da tvoj dolazak tamo obračun sa Šuškovom politikom, pa i Šuškovim kadrovima. To je tako shvaćeno od pojedinaca i šire. (...)

U tom smislu Andrija vjerojatno nisi o tome mislio i u tom sklopu – a osim toga, dao si jednu izjavu poslije požara, nisam čitao, ali netko mi je spomenuo da nešto u tvom govoru u Sinju,¹⁷⁸ (...) da si dao neku izjavu da Vlada nije poduzela dovoljno da bi se spriječili ovi požari koji su bili i da će Vlada onda u budućnosti trebati, što su me opet pitali neki ljudi, ne samo iz redova HDZ-a nego građani. Što to znači, Hebrang uvodi red u vojsci, ali će on uvesti i u Vladi, evo koja to nije, čak ni požare (...).

Dok si bio ministar zdravstva napadali su te kao radikalnog hrvatskog ekstremista, a najedanput tu, ne znam da li si ti bio tu, ili nisi, madam Albright – mi pozdravljamo novu politiku ministra Hebranga u Ministarstvu obrane, itd, demokratizacija itd.¹⁷⁹ Ja sam na to odmah odgovorio, ne čekajući da završi, rekao – gospođo Albright, Hebrang nije poslan u Ministarstvo obrane da provodi neku svoju politiku, nego da provodi politiku hrvatskog državnog vodstva i moju“.¹⁸⁰

Hebrang se branio od Tuđmanovih optužbi tvrdeći kako je jednako kao i Tuđman žrtva onih koji ga dezinformiraju i „hoće među nas, najužeg vodstva stranke zabiti kolac i napraviti raskol“.¹⁸¹ Tome je pridodao kako su Šuškovi kadrovi ujedno i njegovi kadrovi, ističući kako izvrsno surađuje s većinom čelnih ljudi u Ministarstvu obrane izuzev s dvojicom koje je želio promijeniti smatrajući da to ima pravo kao novi ministar.¹⁸² Jedini član Nacionalnog vijeća koji je otvoreno stao na stranu Hebranga bio je Janko Bobetko. On je naglasio kako je Hebrang naslijedio najbolje osobine svog oca (partizanskog vođe Andrije Hebranga, op.a.) te istaknuo kako se „radi o čovjeku koga moramo čuvati“.¹⁸³ U završnom istupu Tuđman se osvrnuo na opće političko stanje

¹⁷⁸ Misli se na Hebrangov govor na Sinjskoj alki 1998. gdje je bio izaslanik predsjednika Republike.

¹⁷⁹ Misli se na izjave američke državne tajnice Madeleine Albright tijekom posjeta Hrvatskoj i sastanka s Franjom Tuđmanom 30. kolovoza 1998.

¹⁸⁰ HDZ: Zapisnik sa sjednice Nacionalnog vijeća HDZ-a 10. listopada 1998., 10/1 – 10/3 JG

¹⁸¹ *Isto*, 11/1 HLJ.

¹⁸² *Isto*, 11/4 HLJ.

¹⁸³ *Isto*, 13/4 HLJ.

i dao naslutiti kako će Hebrang morati snositi političke posljedice zbog podrške koju je navodno uživa kod zapadnih država:

„Pred kakvim smo problemom sada? Opće mišljenje i naše javnosti i međunarodne da Tuđman ili ne može više ništa ili ne smije, kao što sam rekao, jer ga drže u rukama. (...)

Mislím da je jasno, nemamo pravo da budemo naívno da su ovo samo pojedinačni slučajevi i onda se javljaju u sklopu i unutarnje i međunarodne situacije.

Prema tome, neke odluke moramo donijeti. S jedne strane da, sačuvati svakoga, to je uostalom moja politika bila prema svima od prvih početaka pa do sada. Ali isto tako i pokazati odlučnost da diverzije unutarnje i vanjske nećemo trpjeti. (...)

Tuđman i HDZ moraju sići s vlasti. NATO i Europska unija podržavaju Hebranga. Gospodo, ne možemo dopustiti da budemo pijuni bilo čiji.

Prema tome, moramo tražiti rješenja i to politička rješenja, i u odnosu na osobe koje su u pitanju, ali i u odnosu na interese Hrvatske u tom i takvom svijetu.

Ja ću razmišljati o tome, a kao što sam kazao da pokažemo širinu, ali isto tako i odlučnost da nećemo dopuštati drobljenje, da nećemo dopuštati da nam drugi zapovijedaju“.¹⁸⁴

Tuđmanovoj najavi o kažnjavanju Hebranga nije se suprotstavio nitko od članova Nacionalnog vijeća. Vlatko Pavletić svjedoči kako je s velikom sigurnošću pretpostavljao da su optužbe protiv Hebranga neistinite, „ali u stanju uznapredovale bolesti na Tuđmanovu se odluku nije više moglo uložiti priziv“ (Pavletić, 2006: 377). Ostavši bez Tuđmanove podrške Hebrang je podnio ostavku na dužnosti ministra obrane i potpredsjednika HDZ-a.¹⁸⁵

Svega par dana poslije, 14. listopada 1998. održan je nastavak 8. sjednice Nacionalnog vijeća HDZ-a. Na početku sjednice Tuđman se osvrnuo na posljedice Šarinićeva i Hebrangova odlaska iz stranačkog i državnog vrha te najavio nova kadrovska rješenja u državnom vrhu:

„Istraga je pokazala da su optužbe na račun Pašalića neosnovane. Ali se stvorila u javnosti jedna takva situacija da je on ipak nosilac nekakve struje koja, ako bi samo Šarinić otišao, to znači da nekakva konzervativna struja itd., prema tome, sasvim otvoreno govorim iz tih političkih razloga, zbog domaće i strane javnosti oslobodit ću Pašalića savjetnika za unutarnju politiku, ali ću mu dati položaj savjetnika za odnose između Hrvatske i Federacije (BiH, op.a.), jer je to bitno strateško pitanje za Hrvatsku. Prema tome, na taj način s jedne strane dajemo znati, evo, tobože nije

¹⁸⁴ *Isto*, 18/2 - 18/3 HLJ.

¹⁸⁵ Za Hebrangovo viđenje svega što je prethodilo sjednici Nacionalnog vijeća i njegovu odlasku s položaja ministra obrane v. Radoš, 2005: 174-177.

pobijedila, kako oni kažu, antieuropska itd, Pašalićeva struja koje on zapravo nema i koja me ni u čemu nije držala u rukama kao što su tvrdili s jedne strane, rekao sam zadnji puta i Šarinić i Pašalić, a s druge strane dajemo znati i našoj i vanjskoj javnosti da Pašalić ostaje čovjek koji ima zasluga. Na kraju on je na posljednjem Saboru uz Šuška dobio najveći broj glasova. Prema tome, ostaje potpredsjednik stranke i dalje i savjetnik za te poslove, pa ćemo vidjeti kako će se stvari dalje razvijati“.¹⁸⁶

Tuđmanova odluka o prepozicioniranju Pašalića na novu savjetničku dužnost naišla je na protivljenje značajnog dijela članova Nacionalnog vijeća. Potpredsjednica Vlade i HDZ-a Ljerka Mintas - Hodak podsjetila je kako nisu dokazane nikakve zloporabe obavještajnih službi i zatražila da se na osnovu toga stranka opredijeli prema svim sudionicima afere. U skladu sa zauzetim stanovištem, Mintas - Hodak je istaknula:

„Ja ću naravno poštivati Vašu odluku gospodine Predsjedniče, ali ja mislim da tu znaka jednakosti ne bi se smjelo metnuti između onih članova stranke koji su oklevetani, za koje se nije našlo dokaza da su doista bili u funkciji destabilizacije i stranke i države i onih koji su s jedne strane sami podnijeli ostavku, pa prema tome više o njima zapravo ne niti ne možemo raspravljati i nikakvu mjeru ni donijeti, odnosno onih koji su ipak određene sumnje izrazili, ostali kod tih sumnji“.¹⁸⁷

Stajalište Mintas - Hodak podržao je i potpredsjednik HDZ-a Ivan Aralica koji je ukazao da bi kažnjavanje Pašalića poslalo pogrešne signale članovima stranke. Aralica je zamolio Tuđmana da još jednom preispita svoju odluku o smjeni Pašalića i sagleda „da li bi bolji bio signal da kažete da on nije ništa u tome kriv, linija koja se veže na njega ispravna je ta linija, i ostaje neoštećen“.¹⁸⁸ Smiljko Sokol se također pobunio protiv povlačenja poteza „koji su u krajnjoj liniji suprotni onome što želi ne samo naše članstvo nego i biračko tijelo“ apelirajući na Tuđmana da još jednom razmisli o svojoj odluci o prepozicioniranju Pašalića.¹⁸⁹ I glavni tajnik HDZ-a Ivan Valent se usprotivio smjeni Pašalića ističući kako „onda to znači otprilike da je on nešto kriv, ni ovdje u stranci, ali niti državno povjerenstvo tu krivicu njegovu nije mogla utvrditi“.¹⁹⁰ Protiv kažnjavanja Pašalića izjasnili su se i članovi Nacionalnog vijeća Božo Biškupić, Milan Kovač, Mirko Ramušćak i Mario Kapulica. Pašalićevu smjenu s dužnosti savjetnika za unutarnju politiku

¹⁸⁶ HDZ: Zapisnik sa sjednice Nacionalnog vijeća HDZ-a 14. listopada 1998., 2/1 JG

¹⁸⁷ *Isto*, 3/3 HLJ.

¹⁸⁸ *Isto*, 4/5 JG.

¹⁸⁹ *Isto*, 5/5 - 5/6 HLJ.

¹⁹⁰ *Isto*, 6/5 JG.

nije zatražio ni jedan član Nacionalnog vijeća koji je sudjelovao u raspravi. Na završetku rasprave Tuđman se još jednom osvrnuo na svoju početnu namjeru o prepozicioniranju Pašalića na drugo savjetničko mjesto:

„Prema tome, tražio sam sada rješenje da ipak zadovoljim. Ima naime još nešto, ima u jednoj zagrebačkoj i splitskoj situaciji protiv Hercegovaca i onda je to povezano Kutle, Pašalić, razumijete. Jedna situacija da je HDZ njima prepustio ili da oni vode politiku u ime HDZ-a.

Prema tome, tražio sam jedno rješenje koje bi u stanovitom smislu, ne samo u HDZ-u, nego i u toj i takvoj političkoj javnosti u Zagrebu i Splitu da smo prepustili Kutleu, a iza njega iza Kutle stoji Pašalić, da kažemo da nismo prepustili, nego vodimo računa, a Pašalić nije toliko kriv da bi ga skidali. (...)

I sa ovim preimenovanjem za savjetnika za odnose sa Federacijom, što je bitno za hrvatsku politiku, ne samo danas, nego i za budućnost, mislio sam da dajemo dovoljno znati da zapravo je Pašalić kadar koji je zaslužan i s kojim računamo.

Vaša rasprava malo me pokolebala da li da takvu odluku donesem ili ne.

Molim, ako vi smatrate da bi bilo veće političke štete za takvu odluku nego li koristi, spreman sam da poslušam većinu“.¹⁹¹

Premda je Tuđman na sjednicu Nacionalnog vijeća došao s odlukom o prepozicioniranju Pašalića na novu savjetničku dužnost, nakon rasprave na sjednici odustao je od njegova odlaska s dužnosti savjetnika za unutarnju politiku. Hrvoje Šarinić u svojim sjećanjima navodi kako je Tuđman već imao napisanu odluku o imenovanju Pašalića na mjesto savjetnika za odnose između Hrvatske i Federacije BiH (Radoš, 2005: 172). Pašalićev ostanak na dužnosti savjetnika za unutarnju politiku pokazao je svu snagu njegova utjecaja u stranačkom i državnom vrhu te izrazitu naklonost koju je uživao kod Tuđmana. Sam Pašalić ističe kako je u to vrijeme imao potporu dvije trećine stranke, na što nije mogao računati ni jedan drugi njegov stranački kolega (*Večernji list Specijal*, prosinac 2017., str. 38.) Prema ocjeni Mate Granića, Pašalić „ne samo da je ostao na svojoj funkciji nego je i postao osoba od najvećeg Tuđmanova povjerenja, sve do kraja njegova života“ (Granić, 2005: 167). Tuđman je tijekom sredine 1998. s Pašalićem obavio niz razgovora u četiri oka i premda mu je Tuđman u tim razgovorima znao predbaciti postojanje percepcije o neformalnoj kontroli nad strankom, bilo je vidljivo da Tuđman prema Pašaliću postupa kao prema neposlušnom učeniku kojeg, istina, valja prekoriti, ali samo kako bi iz toga izvukao pouku za daljnje postupanje, nikako da ga snažnije opomene ili sankcionira (Miškulin, 2017: 523).

¹⁹¹ *Isto*, 8/6 – 8/7 HLJ.

Krajem devedesetih pojačavala se legitimacijska kriza HDZ-a koja je bila uvjetovana nizom nepovoljnih događaja i razvojnih trendova: porastom općeg nezadovoljstva rezultatima privatizacije i produbljivanjem društvenih razlika, neuspjesima ekonomske politike koji su rezultirali bankovnom i ekonomskom krizom, slomom poslovnih imperija nekolicine poduzetnika koji su uživali naklonost HDZ-ovih vlasti, te već spomenutim unutarstranačkim potresima i frakcijskim sukobima koji su u javnost iznijeli mnoštvo korupcijskih afera, primjera zlouporabe položaja i obavještajnih skandala (Zakošek, 2002: 56). U tim okolnostima HDZ se počeo pripremati za izbore za Zastupnički dom Sabora koji su se trebali održati najkasnije u siječnju 2000. Na sjednici Glavnog odbora i svih tijela HDZ-a održanoj krajem lipnja 1999. imenovana je Radna skupina za izradu nacrtu izbornog programa i prijedloga sastava izbornog stožera HDZ-a. U Radnoj skupini bili su svi vodeći ljudi HDZ-a izuzev Tuđmana: članovi Predsjedništva stranke Pašalić, Granić, Mintas - Hodak, Radić, Aralica, Šeks, Canjuga, Vesna Škare Ožbolt, Drago Krpina, Ivica Kostović i drugi (Sjednica Glavnog odbora i svih tijela HDZ-a, 1999: 191). Članovi Radne skupine su na svom trećem sastanku krajem kolovoza 1999. odlučili izabrati osobu koja bi predvodila HDZ-ov izborni stožer u slučaju Tuđmanove spriječenosti. U tajnoj anketi pobijedio je Šeks dobivši podršku 13 članova skupine, a iza njega su ostali Pašalić koji je dobio 5 glasova, Mintas - Hodak 2 te Granić i Radić 1 (Miškulin, 2017: 542). Šeks je rezultate ankete dostavio naklonim novinarima, što je izazvalo poplavu spekulaciju o tome da ga je Tuđman izabrao za nasljednika (Miškulin, 2017: 543).

Tadašnji glavni tajnik HDZ-a i koordinator Radne skupine Drago Krpina je u razgovoru održanom 30. kolovoza 1999. izvijestio Tuđmana o njihovom dosadašnjem radu na izradi nacrtu izbornog programa i prijedloga sastava izbornog stožera. Krpina je iznio ideju da Radna skupina bude osnova za izborni stožer i predložio Tuđmanu da napravi „jednu anketu iz reda ove radne skupine ili možda još šire Nacionalnog vijeća, tko bi možda bio na čelu te radne skupine kao Izbornog stožera“.¹⁹² U raspravi o izboru predsjednika HDZ-ova izbornog stožera Krpina je kazao:

„Tu ima ideja oko Ljerke (Mintas - Hodak, op.a.), Šeksa i tako. Dobra strana Šeksova je što je on od početka u HDZ-u, utemeljitelj je, ima bolji uvid u stranku, strukturu i tako. Ljerka nije stranački neposredno mislim bila uključena u poslove i tako.

¹⁹² OF VŠ: Zapisnik s razgovora predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana sa gospodinom Dragom Krpinom, održanog dana 30. kolovoza 1999. u Predsjedničkim dvorima, 4.

A, s obzirom da računamo da većina nas koji smo raspravljali slažemo se da bi jedna od opasnosti mogla biti apstinencija dijela našeg biračkog tijela. To se u Trogiru dogodilo recimo.¹⁹³ U smislu animacije tog našeg biračkog tijela Šeks bi mogao više po mom mišljenju“.¹⁹⁴

Na Krpininu tvrdnju kako bi Šeks mogao učiniti više od Mintas - Hodak za mobilizaciju HDZ-ova biračkog tijela, Tuđman je dvosmisleno odgovorio da bi Šeks mogao napraviti „i više i manje“.¹⁹⁵

Svega par dana nakon sastanka s Krpinom, Tuđman je s Ivićem Pašalićem razgovarao o izboru predsjednika izbornog stožera HDZ-a. Pašalić je Tuđmanu prepričao svoj nedavni razgovor sa Šeksom koji se po njegovim riječima usprotivio dolasku Ljerka Mintas – Hodak na čelo HDZ-ova izbornog stožera. Pašalić je kazao kako je upozorio Šeksa da se prestane „baviti s time tko će naslijediti Predsjednika“ poručivši mu kako je „jasno da Predsjednik po logici stvari mora biti na čelu Glavnog izbornog stožera“.¹⁹⁶ Na Tuđmanov izravni upit o mogućim kandidatima za predsjednika izbornog stožera, Pašalić je odgovorio:

„Razmišljao sam o tome što Vam predložiti. Naprosto, nema dobrog rješenja. Mislim, nažalost, prema tome što su doveli pod znak upitnika i Ljerkino imenovanje. Jer, kada vam netko na takav način udari po autoritetu, s druge strane je pitanje, mislim Vašeg autoriteta. Jer, onda se ne može takvim igrama dovoditi u pitanje nešto što je zapravo bilo svima pametnima dademo do znanja što želite.

Ja sam i tada rekao, ljudi nemojmo se upuštati u predlaganja, treba pitati Predsjednika što Predsjednik želi, koja je Predsjednikova kombinatorika i onda će to biti to.

Predsjedniče, nisam dovoljno pametan, ne vidim ovaj čas suvislo rješenje. A, ni jedno od ovih sada na žalost nije više dobro rješenje. Ni Krpina, a osobito sada Šeks nakon svega ovoga. To bi bila onda potvrda, aha da se može tako“.¹⁹⁷

U nastavku razgovora Pašalić se usprotivio Tuđmanovoj ideji o Valentiću kao predsjedniku izbornog stožera, ističući kako „ne bi bilo dobro, jer bi to bilo drugačije shvaćeno“.¹⁹⁸ Odbacio je

¹⁹³ Misli se na prijevremene lokalne izbore u Trogiru u lipnju 1999. na kojima je HDZ poražen od SDP-a.

¹⁹⁴ OF VŠ: Zapisnik s razgovora predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana sa gospodinom Dragom Krpinom, održanog dana 30. kolovoza 1999. u Predsjedničkim dvorima, 6.

¹⁹⁵ *Isto*, 7.

¹⁹⁶ OF VŠ, Zapisnik s razgovora predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana s gospodinom dr. Ivić Pašalićem, održanog dana 07. rujna 1999. godine u Predsjedničkim dvorima, 2-3.

¹⁹⁷ *Isto*, 6.

¹⁹⁸ *Isto*, 8.

i Tuđmanove prijedloge o Zdenki Babić ili Vesni Škare Ožbolt kao predsjednicama izbornog stožera, obrazloživši za prvu da „ne može, mislim da ne“, a za drugu da je jednako ambiciozna kao Šeks. Pašalić se založio za Mintas - Hodak i Aralicu kao jedina dva moguća izbora za čelno mjesto izbornog stožera, sugerirajući Tuđmanu „jednu kombinaciju da idete na Ljerku kao predsjednicu, a Aralicu kao prvog zamjenika“. ¹⁹⁹ U nedostatku kadrovskog rješenja koje bi bilo prihvatljivo Tuđmanu (ali i Pašaliću), Tuđman je naposljetku predložio da opće ne bude izvršnog izbornog stožera, što je Pašalić ocijenio kao najbolju soluciju. ²⁰⁰ Na samom kraju rasprave o izbornom stožeru Tuđman je kao potencijalne kandidate za čelno mjesto spomenuo još i Matu Granića i Ivu Sanadera, na što je Pašalić ustvrdio kako „sve to skupa nije to“. ²⁰¹ Dva dana poslije razgovora s Pašalićem, Tuđman je obavio još jedan razgovor s Krpinom u kojem je njega i Šeksa optužio za vođenje „samostalne“ politike, držeći da ga prisiljavaju na odabir nasljednika, što mu je bilo neprihvatljivo (Miškulin, 2017: 544).

Na sjednici Nacionalnog vijeća održanoj 10. rujna 1999. Tuđman je prekinuo sve dvojbe i nepoznanice oko izbornog stožera HDZ-a. U svom uvodnom izlaganju Tuđman je istaknuo:

„(...) jer ja sam se u tom smislu i sam već se bio opredijelio i u odnosu na to što je bilo oko samog ustroja izbornog stožera, što je poprimilo čak pomalo i značajke nadmetanja pojedinaca, naših pojedinaca, ja sam došao do zaključka da idemo sa ovakvim prijedlogom: Imamo Glavni izborni stožer, nikakvog provedbenog, nikakvog izvršnog, nikakvog počasnog itd.

Znači, Glavni izborni stožer koji bi, evo, činili ovdje prisutni članovi Nacionalnog vijeća, to je 40-tak ljudi, a u koje bi se uključili onda predstavnici HDZ-a, istaknuti predstavnici HDZ-a iz izbornih jedinica, odnosno županija i po prilici par desetaka istaknutih ljudi iz društvenog života, iz čitave Hrvatske. Razumije se, taj Glavni izborni stožer imao bi svoje Odbore za organiziranu aktivnost (...)“ ²⁰²

U raspravi koja je uslijedila jednoglasno je podržan Tuđmanov prijedlog prema kojem bi Glavni izborni stožer činilo prošireno Nacionalno vijeće na čelu s Tuđmanom. Pašalić je Tuđmanov prijedlog ocijenio najboljim rješenjem istaknuvši kako se „ne može ući u kampanju a da na čelu kampanje nije predsjednik Stranke“. ²⁰³ Krpina je kazao da je i Radna skupina već ranije jednoglasno zauzela stajalište koje je istovjetno Tuđmanovom prijedlogu. Tome je pridodao kako

¹⁹⁹ *Isto*, 9.

²⁰⁰ *Isto*, 2/1 JG.

²⁰¹ *Isto*, 2/2 JG.

²⁰² OF VŠ, Zapisnik sa sjednice Nacionalnog vijeća HDZ-a, 10. rujna 1999., 2

²⁰³ *Isto*, 4.

sporno anketiranje nije bilo namijenjeno izboru čelnika Provedbenog izbornog stožera, već „to je bilo jedno alternativno razmišljanje ako ne biste Vi (Tuđman, op.a.) prihvatili ovu ideju da Glavni izborni stožer bude Nacionalno vijeće na čelu s Vama da se vidi tko bi koordinirao s tim alternativnim Izbornim stožerom“.²⁰⁴ Tuđmanov prijedlog podržala je i Ljerka Mintas - Hodak koja je zbog podrške Pašalića i Tuđmana imala najviše izgleda za čelno mjesto izbornog stožera. Znajući da je javno objavljivanje rezultata ankete najviše unazadilo njezine izgleda, Mintas - Hodak je posebno zahtijevala „da se doista utvrdi tko te informacije daje medijima i da onda takva osoba snosi i odgovornost za to“.²⁰⁵ I drugi glavni pretendent na čelno mjesto izbornog stožera Vladimir Šeks podržao je Tuđmanov prijedlog ističući „da je bila naša ideja i radne skupine da Vi budete na čelu toga tijela strateškog koje će donositi strateške odluke, jer bi bilo potpuno nezamislivo da Vi ne budete glavni strateg i nositelj i simbol izborne i promidžbe i kampanje i u organizacijskom smislu“.²⁰⁶

Bezrezervno prihvaćanje Tuđmanove odluke o ustrojstvu HDZ-ova izbornog stožera pokazalo je kako Tuđman i dalje uživa neupitni autoritet i podršku svih stranačkih struja i ambicioznih prvaka. Kao što ističe Miškulin, slučaj „anketa“ je vjerojatno Tuđmana dodatno uvjerio u to da ni jedan od pojedinaca iz vrha stranke ne zaslužuje njegovu posebnu naklonost (Miškulin, 2017: 545). Svoj neupitni unutarstranački autoritet Tuđman nije odlučio iskoristiti kako bi odredio nasljednika, već kako ne bi dopustio prevagu ni jednog od stranačkih prvaka koji je imao ambiciju postati njegov nasljednik. Premda je osobno preuzeo HDZ-ov izborni stožer, Tuđman nije nikad dočekao izbore za 3. saziv Zastupničkog doma Sabora. Od listopada 1999. radikalno se počelo pogoršavati njegovo ionako loše zdravstveno stanje i početkom studenoga završio je u bolnici na liječenju. Nakon 40 dana intenzivnog liječenja Tuđman je preminuo 10. prosinca 1999.

7.1. Institucionalni čimbenici

7.1.1. Ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike i odnos s Vladom

S obzirom na kadrovsko preklapanje između stranačkog i državnog vrha, Tuđman se u uspostavi kontrole nad stranačkim strujama i utjecajnim prvacima mogao uvelike osloniti na svoje ustavne

²⁰⁴ *Isto*, 2/3 HLJ.

²⁰⁵ *Isto*, 3/5 JG.

²⁰⁶ *Isto*, 7/6 HLJ.

ovlasti predsjednika Republike. U završnom razdoblju svoje vladavine Tuđman je zadržao predominantnu poziciju u odnosu na Vladu koja je u osnovi djelovala kao egzekutivni „servis“ državnog poglavara (Kasapović, 2001: 21). Mate Granić (2005) u svojim memoarima navodi da je tijekom 1998. i 1999. samostalno donosio pojedine vanjskopolitičke odluke (povlačenje hrvatske vojske i policije iz Martin Broda u BiH i ustupanje hrvatskog zračnog prostora Amerikancima tijekom NATO-ove intervencije na Kosovu), ali pritom ne spori kako je i dalje bio potpuno podređen Tuđmanu u odlučivanju o vanjskoj politici.²⁰⁷ Podređenost Vlade predsjedniku države potvrđuje i Granićevo svjedočanstvo kako su „kraj 1998. proveli u iščekivanju mogućih odluka Franje Tuđmana oko rekonstrukcije Vlade“ (Granić, 2005: 173-174).

Tuđman je u spomenutom razdoblju i dalje zadržao odlučujući utjecaj na personalni sastav Vlade u koju je gotovo isključivo imenovao članove HDZ-a. U 6. hrvatsku Vladu premijera Zlatka Mateše, Tuđman je imenovao 36 članova HDZ-a i svega 4 nestranačka člana (Čular i Blanuša, 2001: 235). U odnosu na sve ranije Vlade koje je Tuđman imenovao, Vlada Zlatka Mateša je imalo uvjerljivo najveći broj članova HDZ-a (90%) i uvjerljivo najmanji broj članova koji nisu pripadali HDZ-u (10%). Vlada Zlatka Mateše je inače bila jedina Vlada koja je tijekom Tuđmanova predsjednikovanja izdržala cijelo mandatno razdoblje Sabora (1995.-2000.).

Najbolju potvrdu o podređenosti Vlade predsjedniku Tuđmanu pokazuju riječi samog premijera Mateša sa sjednice Nacionalnog vijeća HDZ-a od 10. listopada 1998.:

„Ja mislim da se u svakom potezu hrvatskog premijera i naravno Vi (Tuđman, op.a.) kao čelni čovjek izvršne vlasti uvijek možete tražiti od mene ili bilo koga bez ikakve ljutnje da odstupi, da se ponaša drugačije. Ali isto tako može svaki član Predsjedništva staviti temu na raspravu i reći, ja se s time slažem, ja se ne slažem.

(...) ja mislim da HDZ-e ima upravo prednosti u toj svojoj širini i da te prednosti mora iskoristiti na način da se osnova te širine, raspona svih mišljenja formira jedna državna politika, da je Vi artikulirate a onda je svi mi provodimo. Ja vam kažem bez toga sreće nema, počevši od mene pa nadalje. I kada je jednom dogovoreno irelevantno je što ja mislim o njoj. Moja je opcija da je provodim ili ne provodim, ako ne želim potvrditi, onda to moram Vama kao poglavaru reći“.²⁰⁸

²⁰⁷ Za Granićevo viđenje krize oko Martin Broda i kosovske krize v. Granić, 2005: 174-175, 178-180.

²⁰⁸ HDZ: Zapisnik sa sjednice Nacionalnog vijeća HDZ-a 10. listopada 1998., 15/7 HLJ, 16/1 JG.

Tablica 12. Kadrovsko preklapanje stranačkog i državnog vrha u završnom razdoblju Tuđmanove vladavine (1998. – 1999.)

Ime i prezime	Položaj u vodstvu HDZ-a	Položaj u Uredu predsjednika/Vladi/Saboru	Položaj u predsjedničkim koordinativnim tijelima
Ivić Pašalić	Potpredsjednik HDZ-a	Savjetnik predsjednika Republike za unutarnju politiku i saborski zastupnik	Član Vijeća obrane i nacionalne sigurnosti i Odbora za strateške odluke Predsjedničkog vijeća
Mate Granić	Potpredsjednik HDZ-a	Potpredsjednik Vlade i ministar vanjskih poslova	Član Vijeća obrane i nacionalne sigurnosti i Odbora za strateške odluke Predsjedničkog vijeća
Ljerka Mintas - Hodak	Potpredsjednica HDZ-a	Potpredsjednica Vlade i ministrica za europske integracije	Članica Odbora za strateške odluke Predsjedničkog vijeća
Vladimir Šeks	Potpredsjednik HDZ-a	Potpredsjednik Zastupničkog doma Sabora	Član Odbora za strateške odluke Predsjedničkog vijeća
Ivan Aralica	Potpredsjednik HDZ-a	Potpredsjednik Županijskog doma Sabora	Član Odbora za strateške odluke Predsjedničkog vijeća
Jure Radić	Potpredsjednik HDZ-a	Potpredsjednik Vlade i ministar razvitka, useljništva i obnove	Član Odbora za strateške odluke Predsjedničkog vijeća
Zlatko	Potpredsjednik	Savjetnik predsjednika	Član Odbora za strateške

Canjuga	HDZ-a	Republike za društvene djelatnosti	odluke Predsjedničkog vijeća
Vesna Škare Ožbolt	Potpredsjednica HDZ-a	Savjetnica predsjednika Republike za politička pitanja	Članica Predsjedničkog vijeća
Vlatko Pavletić	Član Predsjedništva HDZ-a	Predsjednik Zastupničkog doma Sabora	Član Odbora za strateške odluke Predsjedničkog vijeća
Zlatko Mateša	Član Predsjedništva HDZ-a	Predsjednik Vlade	Član Vijeća obrane i nacionalne sigurnosti i Odbora za strateške odluke Predsjedničkog vijeća
Ivica Kostović	Član Predsjedništva HDZ-a	Predstojnik Ureda predsjednika Republike	Član Odbora za strateške odluke Predsjedničkog vijeća

Izvori: Mijatović 1999, Heđbeli 2011, Odluka o osnivanju i imenovanju Vijeća obrane i nacionalne sigurnosti (NN: 96/95), Odluka o osnivanju i imenovanju članova Predsjedničkog vijeća (NN: 28/99). Tablicu priredio autor.

7.1.2. Djelovanje savjetodavnih tijela u instituciji Ureda predsjednika Republike

U uspostavi kontrole nad stranačkim strujama i utjecajnim prvacima Tuđman se mogao osloniti i na svoj potpuni nadzor nad posebnim predsjedničkim tijelima u kojima je okupljao najviše državne dužnosnike iz reda HDZ-a i u kojima je bila koncentrirana stvarna politička moć u Hrvatskoj. Odluke tih predsjednikovih tijela obvezivale su sva formalna stranačka tijela, kao i parlament, u kojemu je HDZ imao apsolutnu većinu mjesta, i jednostranačku vladu (Kasapović, 2001: 22). Uz djelovanje ranije osnovanog VONS-a, Tuđman je u ožujku 1999. donio odluku o reorganizaciji Predsjedničkog vijeća i njegovoj podjeli na Odbor za strateške odluke i radne

odbore Vijeća za pojedina pitanja. Prema Kasapović, spomenuta Tuđmanova odluka je bila motivirana namjerom za stvaranjem „preventivne protuvlade“ potencijalnoj vladi nove parlamentarne većine koja je trebala nastati nakon novih parlamentarnih izbora (Kasapović, 2001: 22). Članovi Odbora za strateške odluke Predsjedničkog vijeća bili su predsjednik i potpredsjednik Zastupničkog doma Sabora, predsjednik i potpredsjednici Vlade, predstojnik Ureda predsjednika Republike, svi savjetnici predsjednika Republike te drugi visoki državni dužnosnici. Odborom je predsjedao predsjednik Republike, a zadaća mu je bilo razmatranje pitanja od strateške važnosti za rad vrhovnih državnih tijela na području unutarnje politike i nacionalne sigurnosti, gospodarstva, vanjske politike i društvenog razvitka.²⁰⁹

Posebno mjesto u stranačkom i državnom vrhu zauzimao je Tuđmanov savjetnik Ivić Pašalić. Zahvaljujući položajima potpredsjednika HDZ-a i savjetnika predsjednika Republike za unutarnju politiku, Pašalić je akumulirao znatnu institucionalnu, ali i izvaninstitucionalnu političku moć. Nakon smrti Gojka Šuška u svibnju 1998., Pašalić je po snazi političkog utjecaja uvelike nadmašivao sve ostale stranačke prvake HDZ-a (Miškulin, 2017: 522). Tuđman je svojim kadrovskim odlukama nastojao dokazati da nije posebno vezan ni uz jednog stranačkog prvaka i da ga „ne drže u rukama ni Pašalić ni Šarinić“ kako se sam izrazio na sjednici Nacionalnog vijeća HDZ-a u listopadu 1998. No činjenica je da je Tuđman došao pod znatan utjecaj svog savjetnika Pašalića koji mu je čak uspijevao i nametati svoju volju, kao primjerice u slučaju razmatranja kandidata za čelnika HDZ-ova izbornog stožera. Općenito je snaga Pašalićeva političkog utjecaja bila tolika da je mogla potencijalno ugroziti i Tuđmanov neupitni autoritet i njegovu kontrolu nad stranačkim i državnim vrhom. No Pašalić nije nikad predstavljao pravi izazov Tuđmanovom autoritetu jer je njegov utjecaj umnogome proizlazio iz Tuđmanove nedodirljive pozicije i njegove osobne naklonosti prema Pašaliću. Svoj neprikosnoveni autoritet nad svim stranačkim strujama i utjecajnim pojedincima Tuđman je pokazao svojom odlukom da sam stane na čelo HDZ-ova izbornog stožera i tako ne promovira ni jednog od stranačkih prvaka za svog nasljednika, uključujući i Pašalića.

²⁰⁹ Odluka o osnivanju i imenovanju članova Predsjedničkog vijeća (NN: 28/99).

7.1.3. Ovlaсти predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i odnos s parlamentarnom frakcijom stranke

U održavanju svoje kontrole nad HDZ-ovim strujama i utjecajnim prvcima Tuđman se mogao osloniti i na široke statutarne ovlasti predsjednika stranke koje su dodatno proširene usvajanjem novog Statuta HDZ-a u veljači 1998. Novim Statutom Tuđman je zadržao isključive ovlasti udaljavanja sa stranačke dužnosti bilo kojeg člana HDZ-a i predlaganja stranačkih potpredsjednika, a uz to je zadobio i potpuni nadzor nad novim važnim stranačkim tijelom, Nacionalnim vijećem. Prema Statutu HDZ-u, Nacionalno vijeće je brojalo 29 članova, a pored Tuđmana činili su ga i potpredsjednici i članovi Predsjedništva HDZ-a te članovi Vijeća Središnjeg i Glavnog odbora HDZ-a (Statut HDZ, 1998: 24). Kako je Tuđman kao predsjednik stranke mogao jedini predložiti potpredsjednike HDZ-a te članove Vijeća Središnjeg i Glavnog odbora HDZ-a, bio je zajamčen njegov nadzor nad Nacionalnim vijećem. Za Tuđmanov nadmoćni autoritet u stranci indikativna je i činjenica da on u spomenutom razdoblju nije nikad dolazio u stranačku središnjicu i da su se svi važni stranački sastanci održavali u Predsjedničkim dvorima (Sanader, 2017: 56).

U završnom razdoblju svoje vladavine Tuđman se mogao pouzdati i na čvrstu disciplinu i poslušnost HDZ-ove parlamentarne frakcije koja je bespogovorno slijedila službenu politiku. Politička podređenost i frakcijska stega HDZ-ove parlamentarne većine jasno se očitovala u najučestalijem načinu donošenja zakona tijekom 2. saziva Zastupničkog doma Sabora. U razdoblju od 1995. do 1999. više od polovine zakona je usvojeno u hitnom postupku koji je sažimao sve faze zakonodavnog postupka u jedno čitanje i tako bitno smanjivao utjecaj zastupnika na konačnu verziju zakona (Zakošek, 2002: 108-110). Tijekom 2. saziva Zastupničkog doma Sabora HDZ-ov zastupnički klub je ostao pošteđen frakcijskih sukoba i nije doživio prijelaz ni jednog svog zastupnika u drugu stranku.

7.2. Situacijski čimbenici

7.2.1. Izborni rezultati i biračka podrška Franji Tuđmana i Hrvatskoj demokratskoj zajednici

Longitudinalna istraživanja hrvatskog javnog mnijenja od 1991. do 1999. pokazuju da je razdoblje od početka 1998. do kraja 1999. bilo zasigurno najkriznije razdoblje HDZ-a (Lamza Posavec, 2000: 438). U spomenutom razdoblju se potencijalno izborna tijelo HDZ-a dosljedno smanjivalo, javna percepcija njegove izborne snage dosljedno je slabila, a iskazni animozitet javnosti kontinuirano se povećavao (Lamza Posavec, 2000: 438). Rezultati istraživanja javnog mnijenja u listopadu 1998. koji su pokazivali veoma nepovoljan odnos javnosti prema HDZ-ovoj vlasti bili su poznati vodstvu stranke koje je bilo i naručitelj tog istraživanja (Krpina, 2000: 64). Pogoršanje odnosa javnosti prema HDZ-ovoj vlasti nije međutim bilo praćeno znatnim padom biračke podrške predsjedniku Republike, što je Tuđmanu omogućavalo da zadrži neprikosnovenu poziciju u stranačkom i državnom vrhu. I dok su od početka 1998. zabilježeni stavovi spram vlasti poprimili negativni predznak, odnos prema predsjedniku Tuđmanu je i dalje ostao pretežno pozitivnog smjera (Lamza Posavec 2000: 450). Spomenuto istraživanje javnog mnijenja u listopadu 1998. pokazalo je kako građani smatraju da je za aktualne probleme Hrvatske bila najviše odgovorna vladajuća stranka, potom hrvatska Vlada, Sabor i tek onda predsjednik Republike koji je od svih spomenutih institucija imao najveće ustavne mogućnosti djelovanja. Istraživanje je također pokazalo kako je prema percepciji građana, za najvažnija postignuća Hrvatske bila najzaslužnija Hrvatska vojska, a odmah nakon toga predsjednik Republike. Prema rezultatima istog istraživanja predsjednik Republike je bio relativno dobro ocijenjen i pridavalo mu se tek nešto manje zasluga nego li odgovornosti, za razliku od HDZ-a, Vlade i Sabora kojima je pripisivano znatno više krivice za aktualne probleme nego li zasluga za najvažnije postignuća Hrvatske (Lamza Posavec, 2000: 453 – 454). Opća percepcija Franje Tuđmana nije se bitno promijenila ni u rezultatima istraživanja javnog mnijenja u studenome 1999. kada je Tuđman i dalje bio smatran manje odgovornim za probleme u Hrvatskoj nego HDZ, Vlada i Sabor. Prema istom istraživanju, Tuđmanu su se i dalje podjednako pripisivale zasluge za uspjehe i odgovornost za probleme, za razliku od HDZ-a, Vlade i Sabora kojima se pripisivalo značajno više odgovornosti nego zasluga. Iz svega iznesenog može se zaključiti da je u završnom razdoblju

svoje vladavine (1998. – 1999.) Tuđman bio percipiran znatno pozitivnije nego ostali akteri državne vlasti (HDZ, Vlada, Sabor).

Održavanju Tuđmanova neupitnog autoriteta u stranačkom i državnom vrhu bitno je pridonosila i personalizirana HDZ-ova izborna strategija koja se ponajviše oslanjala na emocionalnu vezanost birača uz predsjednika stranke i „tvorca hrvatske države“ Franju Tuđmana (Kasapović, 2001: 22). Prema istraživanju javnog mnijenja iz studenoga 1999., dakle samo dva mjeseca prije parlamentarnih izbora, potencijalni glasači HDZ-a su kao najvažniji razlog opredjeljivanja za tu stranku navodili predsjednika Tuđmana (Lamza Posavec, 2000: 445). Zbog svoje popularnosti koja je uvelike nadmašivala stranku i sve druge njezine kandidate, očekivalo se da će Tuđman biti nositelj svih HDZ-ovih lista na izborima za 3. saziv Zastupničkog doma Sabora. Pogoršanje Tuđmanove bolesti odgodilo je donošenje te odluke, a nagađanja o tome da će Tuđman biti nositelj svih lista HDZ-a prekinuta su tek netom prije njegove smrti u prosincu 1999. (Miškulin, 2017: 559).

7.3. Osobni čimbenici

7.3.1. Karizmatička percepcija Franje Tuđmana

Kako bi se ispitala moguća prisutnost karizmatičke percepcije Tuđmana tijekom završnog razdoblja njegove vladavine i održavanja kontrole nad stranačkim strujama i utjecajnim prvacima, provedeni su polustrukturirani intervjui sa šestoricom tadašnjih visokih stranačkih i državnih dužnosnika. Kod svih šestorice ispitanika ustanovljena je prisutnost konstitutivnih obilježja karizmatički orijentiranog priznavanja vođe.

Kod 1. ispitanika ustanovljena je prisutnost jednog obilježja karizmatičke percepcije – priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata. Referirajući se na Tuđmanove osobine zbog kojih je ostvarivao premoć u odlučivanju u analiziranom razdoblju, ispitanik ističe:

„Tu postoji jedna, jedna, nazovimo je poslovice. Uspjeh sve prekriva, a neuspjeh sve razotkriva. Kada se gleda da je Franjo Tuđman kao predvodnik hrvatske države u 10 godina, nepunih 10 godina, **uspio** svojom predvodničkom ulogom, državničkom ulogom, **ostvariti strateške ciljeve hrvatskog naroda**, od stoljeća 7., **stvoriti suverenu, samostalnu, nezavisnu, demokratsku državu**. Onda pred tim blijede i nestaju sve druge mane i pogreške“ (Intervju br. 1).

Kod 2. ispitanika također je ustanovljena prisutnost jednog obilježja karizmatičke percepcije vođe – priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata. Odgovarajući na pitanje o Tuđmanovim osobinama koje su utjecale na prihvaćanje njegova autoriteta u analiziranom razdoblju, ispitanik ističe:

„Pa nema mislim, rezultati, to je nepobitno, rezultati, samo povijesni rezultati. Što bude dalje vrijeme odmicalo to će njegov sjaj biti veći, da, rezultati. (...)

Pa nije istina što kroz 900 godina nije bilo i lidera i pokreta i želje za samostalnom državom, **to nitko nije uspio**. Povijesni trenutak, spletom okolnosti, raspad sustava, u cijelom svijetu komunizam nestaje, iskoristio je trenutak, u pravom trenutku, u pravom, nije zakasnio nimalo“ (Intervju br. 2).

Kod 7. ispitanika također je zabilježeno jedno konstitutivno obilježje karizmatički orijentiranog priznavanja vođe – vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine ili moći. Govoreći o Tuđmanovim osobinama koje su utjecale na prihvaćanje njegova autoriteta u stranačkom i državnom u razdoblju kad je već bio ozbiljno bolestan, ispitanik navodi:

„Pa zato **jer drugog nije bilo**, vi ste vidjeli tko ga je zamijenio. Zamijenio ga je na mjestu predsjednika države, po Ustavu, predsjednik Sabora, Pavletić, koji je akademik. Pavletić čovjek je i definitivno ugledan čovjek, ali koje nema političkog iskustva. On je bio ministar (...), sve je u redu, to je bio jako dobar, ali nema tu širinu, on nije državnik, on je bio prije svega akademik, profesor, jezikoslovac i tako dalje. A ovo je **trebalo ipak imati takta, takta i smisla da možeš odvagnuti šta tko može** i dokle ga možeš koristiti, dokle mu možeš dati vlast, kada mu trebaš stati na rep“ (Intervju br. 7).

Kod 8. ispitanika ustanovljena je prisutnost dvaju konstitutivnih obilježja karizmatičke percepcije Tuđmana – bezuvjetno priznavanje njegova osobnog autoriteta i vjerovanje u njegove iznimne osobine ili moći. Govoreći o svojim odnosima i neslaganjima s Tuđmanom tijekom završnog razdoblja njegove vladavine, ispitanik ističe:

„Drugim riječima, mi tada smo bili svjesni da je predsjednik bio bolestan, ali **njegov autoritet smo apsolutno poštivali**, ali apsolutno smo poštivali, ali u neki trenucima u interesu države, demokracije i tako dalje, ja sam otvoreno neke poteze napravio za koje mi nije prigovorio“ (Intervju br. 8)

Uz bezuvjetno priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta, kod istog ispitanika je uočeno i vjerovanje u njegove iznimne osobine. Govoreći o razlozima zbog kojih je priznavao Tuđmanov autoritet i u okolnostima kad je predsjednik države već bio ozbiljno bolestan, ispitanik navodi:

„Evo ja ću vam reći, **nisam vidio čovjeka koji je više volio Hrvatsku od Tuđmana** i nisam vidio čovjeka koji je više vjerovao u dragoga Boga od kardinala Kuharića. Evo, to je moj *motto* bio“ (Intervju br. 8).

Kod 9. ispitanika ustanovljena je prisutnost svih triju obilježja karizmatički orijentiranog priznavanja vođe – priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata, vjerovanje u njegove iznimne osobine i bezuvjetno priznavanje njegova osobnog autoriteta. Osvrćući se na neprikosnoveni unutarstranački položaj Tuđmana u završnom razdoblju njegove vladavine, ispitanik ističe:

„Ali nitko u tim okolnostima dok je Tuđman bio živ, nije imao snage, da mu padne na pamet, da iskazuje neke otvorene ambicije, jednostavno zato što je 90 posto HDZ-ova članstva, usuđujem se reći, 95 posto HDZ-ova članstva je bezuvjetno podržavalo Tuđmana. Ne iz straha, nego jednostavno zato što je svojim životom, radom, vođenjem države, pokazao da je **on ta osoba**, da je on ta snaga **koja je svoj projekt dovela do stvarnosti**. Znači, ta stvarnost je **samostalna država**, u Oluji oslobođena, mirnom reintegracijom oslobađanje dovršeno. Dakle, to je nešto što nitko nije mogao sporiti niti je imalo logike kad imaš ispred sebe povijest koja se dogodila. Iz jedne tiranije kakva je bila komunistička Jugoslavija, imaš čovjeka koji je stvorio ideju i tu ideju proveo, tko bi imao rezon, tko bi, kakve bi osobine takva osoba trebala imati da bi se mogla konfrontirati s Franjom Tuđmanom, naprosto takvog nije bilo“ (Intervju br. 9).

Priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata bilježi se i prilikom ispitanikove ocjene razloga koji su utjecali na prihvaćanje Tuđmanova autoriteta u obrađivanom razdoblju:

„Znači njegovo povjerenje, opet se vraćam na to, ja mislim da je ključna osobina povjerenje. On je **svojim radom, svojim životom, svojim ponašanjem stekao bezuvjetno povjerenje** i ljudi su temeljem tog povjerenja gradili svoj odnos, svoje ponašanje, i u tim okolnostima, iz povjerenja, e onda iz povjerenja se rađa poštovanje, iz poštovanja prema tom čovjeku. (...)“ (Intervju br. 9).

Kod istog ispitanika uočava se i vjerovanje u Tuđmanove iznimne osobine ili moći:

„I bilo je potpuno jasno da to **nije osoba** (Tuđman, op.a.) **koja će na bilo koji način izdati ili zatajiti hrvatske interese**, neovisno o okolnostima, što je **osobina koju ima vrlo mali broj ljudi u hrvatskom vodstvu**, vrlo mali broj ljudi. I ljudi su, najšire HDZ-ovo članstvo i javnost je to osjećalo, znači naprosto osjetilo s kime imate posla, znači i na racionalnoj i intuitivnoj razini vi

osjetite kakva je to osoba. A ono što je Tuđmana resilo, nije bilo cijene za koju bi on zatajio hrvatske interese, nije bilo tog svjetskog moćnika pred kojim bi on drhtao pa rekao, joj zbog interesa ovih ili onih, znači, ne, on je uvijek bio spreman na taktičke kompromise, ali nikad na kompromise oko strateških interesa, i to je recimo jedna njegova iznimno, iznimno važna osobina iz koje su se opet dodatno umnažalo povjerenje.

Znači znalo se, to se osvjedočilo, da Tuđman nikad neće taktizirati oko strateških interesa, ali oko taktičkih, da. Zašto ne? Ako možeš smanjiti broj neprijatelja, ako može pridobiti saveznike, ali da ne odustaneš od svog osnovnog cilja, malo lijevo, malo desno, nije problem, bitno je samo da se ne izgubi cilj. I **takvu osobinu je imao vrlo mali broj ljudi**“ (Intervju br. 9).

Naposljetku, kod istog ispitanika je uočeno i bezuvjetno priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta. Govoreći o razlozima podrške Tuđmanu u završnoj fazi njegove vladavine, ispitanik ističe:

„Potpuno je jasno da nitko nije imao mogućnosti, čak i da je htio, a takvih je vrlo vjerojatno bilo, ali su bili dovoljno inteligentni da su shvatili da dovoljno da Tuđman kaže, jao, danas jesi, sutra te više nema, i to je bilo tako. Zato jer je članstvo, jer su stranačka tijela, da ne govorim o najširoj javnosti, ali kad govorim o HDZ-u, onda govorim o članovima HDZ-a, to **povjerenje je bilo bezgranično**“ (Intervju br. 9).

Kod 10. ispitanika su ustanovljena dva obilježja karizmatički orijentiranog priznavanja vođe – bezuvjetno priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta i priznavanje njegovih iznimnih pothvata. Govoreći o razlozima prihvaćanja Tuđmanova autoriteta u obrađivanom razdoblju, ispitanik navodi:

„Tuđman je, jedna od njegovih uzimimo, po meni dobrih karakteristika ili karakteristika koje su se pokazale dobre, je bila **spособnost procjenjivanja ljudi s obzirom na ono što je on mislio za šta mu ti ljudi trebaju**, trebaju pod navodnicima naravno, u čitavom tom političkom i okruženju uključujući izvršnu vlast, parlament i sve drugo. Šta vam hoću reći, on je na neki svoj način, **nekim svojim prosudbama, znao tko mu za šta treba** i to je činjenica“ (Intervju br. 10).

Priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta iskazuje se i u ispitanikovoju ocjeni Tuđmanovih kadrovskih rješenja:

„U političkoj strukturi ste mogli naći neke druge ljude i ako idete analizirati taj pristup onda ,ćete naći vrlo relevantne u političkom smislu ljude poput Šeksa, Milasa i tako dalje, u političkom dijelu, Ivića (Pašalića, op.a.) isto, vrlo sposobne političare, relevantne ljude u hrvatskoj politici, a

u izvršnoj vlasti ćete naći nekakvog Šterna,²¹⁰ Porgesa,²¹¹ Mudrinića,²¹² Prku²¹³ koji nemaju relevantnu takvu jaku poziciju u političkoj strukturi, ali su po njegovoj prosudbi su mu trebali tada u izvršnoj vlasti. I to je on, on je to razumio, na neki svoj način, ja ne mogu, ne znam na koji, mislim svako ima od nas svoj način promišljanja, ali on (Tuđman, op.a.) je taj dio **apsolutno prosuđivao na neki svoj način i to je očito funkcioniralo (...)**“ (Intervju br. 10).

Priznavanje Tuđmanova osobnog autoriteta pokazuje i u ispitanikovu završnom osvrtu na Tuđmanove osobine koje su utjecale na prihvaćanje njegova autoriteta u obrađivanom razdoblju:

„Prema tome, on je imao, sad vraćam se, on je imao jasne i svima razumljive strateške ciljeve koje je u najveće mjeri ostvario. Naravno neke nije, ne može sve, negdje se pogriješi, negdje je kriva prosudba. To mislim, kad donosiš odluke, ako ti od 10 odluka 7 je dobrih, po mom ti si genije, po stavu Hrvata te treba ubiti, to je tako, razumijete, ne. I tu je on izgradio jedan stav koji je proizlazio iz toga da su **njegove strateške prosudbe u najvećoj mjeri bile točne**, ne“ (Intervju br. 10).

Kod istog ispitanika uočava se i priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata. Osvrćući se na Tuđmanov odabir kandidata za ministarske dužnosti, ispitanik navodi:

„On, kad gledate sastave njegovih vlada, (...) vi ste imali čitav niz ljudi za koje nikad nitko ne bi rekao da će ikad raditi zajedno. Mislim to je činjenica, ja sam sjedio za tim stolom isto tako i mislim mogu stvarno posvjedočiti da je prvo, bilo je to, **umijeće ih je bilo izabrati i privoliti da budu u sastavu takve jedne Vlade**, (...)“ (Intervju br. 10).

Priznavanje Tuđmanovih iznimnih pothvata iskazuje se i u ispitanikovoj ocjeni Tuđmanovih osobina koje su utjecale na prihvaćanje njegova autoriteta u obrađivanom razdoblju:

„Zato, gledajte, autoritet se gradi kroz djelovanje, autoritet se ne gradi galamom, autoritet se ne gradi prisilom, on se gradi kroz djelovanje. Ako ste vi kroz svoje djelovanje od uzmimo 89. do 98. došli od toga da ste, izdvojili se iz Juge, da ste **stvorili samostalnu Hrvatsku, da je ona međunarodno priznata, da ide ka euroatlantskim integracijama i Europskoj uniji**. (...) Stari (Tuđman, op.a.) je gledao Hrvatsku kao buduću članicu Europske unije, pa u krajnjoj liniji gospođa Mintas (Ljerka, op.a.) je bila prva ministrica europskih integracija. Dakle to mnogi ljudi

²¹⁰ Davor Štern, ministar gospodarstva u VI. hrvatskoj Vladi (1995. – 1997.)

²¹¹ Nenad Porges, ministar gospodarstva u VI. hrvatskoj Vladi (1997. – 2000.)

²¹² Ivica Mudrinić, ministar pomorstva, prometa i veza u VI. hrvatskoj Vladi (1995. – 1996.)

²¹³ Božo Prka, ministar financija u VI. hrvatskoj Vladi (1995. – 1997.)

ni ne znaju, dakle prva ministrica europskih integracija je bila u njegovoj Vladi (...) Prvih 100, stotinjak, 80, koliko ih je bilo tada, naših mladih diplomata, kao na primjer današnji veleposlanik u Kini, pa i gospodin Plenković, su tada otišli na obrazovanje van. Dakle u njegovo vrijeme su poslani da bi se pripremili jednog dana za Europsku uniju“ (Intervju br. 10).

8. Interpretacija rezultata istraživanja

Ovo je doktorsko istraživanje imalo dvije temeljne zadaće. Prvo, trebalo je utvrditi koliko je Franjo Tuđman bio uspješan u oblikovanju ishoda političkog odlučivanja u različitim fazama, odnosno tipovima političke aktivnosti od 1989. do 1999. I drugo, trebalo je utvrditi i objasniti utjecaj odabranih institucionalnih, situacijskih i osobnih čimbenika političkog vodstva i na taj način identificirati glavne izvore moći Tuđmanova političkog vodstva. Kao studija slučaja koja ocjenjuje teorije, ovo je doktorsko istraživanje trebalo provjeriti i doprinos teorijskog modela Ingeborg Tömmel u utvrđivanju i objašnjavanju glavnih izvora moći političkog vodstva Franje Tuđmana.

Gusta deskripcija tijeka i ishoda procesa odlučivanja u pet odabranih faza od 1989. do 1999. pokazala je da je Franjo Tuđman imao odlučujuću ulogu u oblikovanju političkih odluka na razini stranke (protostranke tijekom 1989.) i države. U pojedinim fazama Tuđman se morao suočiti i s neuspjesima u odlučivanju, ali ti neuspjesi nisu nikad pretežali u odnosu na uspjehe. U prvoj obrađivanoj fazi (izbor prvog predsjednika HDZ-a i usvajanje prvog stranačkog programa 1989.) Tuđman je uspio postići: 1) svoj izbor za prvog predsjednika stranke i 2) usvajanje svog Prednacrta programskih osnova HDZ-a u kojem se isticalo lijeve ideološke temelje stranke. U pogledu izvora moći Tuđmanova političkog vodstva utvrđeno je da je on u spomenutom razdoblju uživao karizmatički status među članovima Inicijativnog kruga HDZ-a. Premda se Tuđman u toj fazi političkog djelovanja ponašao kao da posjeduje institucionalne ovlasti predsjednika stranke, ipak se ne može kazati kako su institucionalne ovlasti bile izvor moći njegova političkog vodstva. Tuđmanovo samoinicijativno preuzimanje primata u Inicijativnom krugu prije se može povezati s osobnim čimbenikom političkog vodstva (karizmatička osobnost). Kao što je već spomenuto, Tuđman je sredinom 80-tih godina iskazivao karizmatička obilježja uvjerenosti u posjedovanje posebnog dara i vjerovanja u vlastitu misiju, čime se može objasniti i njegovo samoinicijativno preuzimanje primata u osnivanju HDZ-a. Naime, bitna odlika karizme je da njen nositelj uzima određen zadatak koji mu je dodijeljen i na osnovi njegove misije polaže pravo da mu se drugi pokoravaju i slijede ga (Blažević, 2005: 58). Odabrani situacijski čimbenik (izborni rezultati i biračka podrška) nije mogao imati važnost jer u prvoj obrađivanoj fazi nije bilo predsjedničkih i parlamentarnih izbora niti empirijskih istraživanja Tuđmanove i HDZ-ove popularnosti među biračima.

U drugoj obrađivanoj fazi političkog djelovanja (hrvatska obrambena politika i odnos prema JNA 1991.) Tuđman je uspio: 1) odbaciti plan općeg napada na JNA (Špegeljev plan), 2) održati državnu politiku izbjegavanja sukoba s JNA, osim u slučaju njezina napada i 3) disciplinirati prvake parlamentarne frakcije HDZ-a Zvonimira Markovića i Vladimira Šeksa.²¹⁴ U spomenutoj fazi Tuđman nije uspio: 1) nametnuti svoj sastav Vlade demokratskog jedinstva i 2) spriječiti donošenje saborske rezolucije koja je oponirala glavnim odrednicama njegove politike izbjegavanja općeg sukoba s JNA. Po pitanju izvora moći Tuđmanova političkog vodstva utvrđeno je da je u spomenutoj fazi: 1) Tuđman kao predsjednik Republike imao premoćnu poziciju u odnosu na Vladu; 2) u instituciji Ureda predsjednika su djelovala moćna savjetodavna tijela koja je Tuđman osnovao i kontrolirao i 3) Tuđman je uživao karizmatički status među pojedincima u stranačkom i državnom vrhu. S druge strane, utvrđeno je da u istoj fazi odnosno problemskom području: 1) Tuđman kao predsjednik stranke nije imao potpunu kontrolu nad HDZ-ovom parlamentarnom frakcijom; 2) Tuđman nije imao veći izborni legitimitet niti podršku birača u odnosu na stranku i 3) Tuđman se nije koristio ovlašću predsjednika Republike da donosi uredbe sa zakonskom snagom.

U trećoj obrađivanoj fazi Tuđmanova političkog djelovanja (oblikovanje svjetonazorskog identiteta i promjene u vodstvu HDZ-a tijekom 1993. i 1994.) Tuđman je uspio postići sljedeće uspjehe: 1) usvajanje stranačkog programa koji je HDZ odredio kao demokršćansku stranku, ali je ujedno i očuvao lijeve ideološke temelje stranke, 2) uklanjanje iz stranke jednog od njezinih osnivača i tadašnjeg člana Predsjedništva HDZ-a Josipa Manolića i 3) smjenjivanje Manolića i Stjepana Mesića s čelnih položaja parlamentarnih domova. U pogledu izvora moći Tuđmanova političkog vodstva utvrđeno je da je u spomenutoj fazi: 1) Tuđman kao predsjednik Republike imao premoćnu poziciju u odnosu na Vladu; 2) u instituciji Ureda predsjednika djelovala su moćna savjetodavna tijela koja je Tuđman osnovao i kontrolirao; 3) Tuđman je uživao karizmatički status među pojedincima u stranačkom i državnom vrhu; 4) Tuđman je kao predsjednik stranke kontrolirao parlamentarnu frakciju HDZ-a i 5) Tuđman je imao veći izborni legitimitet i biračku podršku u odnosu na HDZ. Utvrđeno je da se u trećoj obrađivanoj fazi Tuđman nije koristio ovlašću donošenja predsjedničkih uredbi.

²¹⁴ Tuđman je istovremeno disciplinirao i HDZ-ova predsjednika Sabora Žarka Domljana, ali su njegov navodni krimen i kazna bili dosta blaži u odnosu na Markovića i Šeksa.

U četvrtoj obrađivanoj fazi (odnos prema skupštinskoj većini opozicijske koalicije u Gradu Zagreb od 1995. do 1997.) Tuđman je u procesima odlučivanja uspio: 1) odabrati HDZ-ova kandidata za gradonačelnika Zagreba koji je trebao biti prihvatljiv opoziciji, 2) staviti predsjedničko veto na izbor četvorice opozicijskih kandidata za gradonačelnika Zagreba i 3) raspustiti zagrebačku skupštinu i imenovati povjerenika. U pogledu izvora moći Tuđmanova političkog vodstva utvrđeno je da je u spomenutoj fazi: 1) Tuđman kao predsjednik Republike imao premoćnu poziciju u odnosu na Vladu; 2) u instituciji Ureda predsjednika su djelovala moćna savjetodavna tijela koja je Tuđman osnovao i kontrolirao; 3) Tuđman je kao predsjednik stranke kontrolirao parlamentarnu frakciju HDZ-a i 4) Tuđman je imao veći izborni legitimitet i biračku podršku u odnosu na HDZ. Istraživanje je pokazalo da je istoj fazi Tuđman zadržao karizmatički status među pojedincima u stranačkom i državnom vrhu, ali karizmatička percepcija Tuđmana nije bila toliko prisutna kao u ranijem razdoblju. U četvrtoj obrađivanoj fazi Tuđman se nije koristio donošenjem predsjedničkih uredbi.

U petoj i posljednjoj fazi Tuđmanova političkog djelovanja (kontrola nad strujama i utjecajnim prvacima HDZ-a u završnom razdoblju vladavine od 1998. do 1999.) Tuđman je uspio: 1) politički eliminirati dvojicu visokih stranačkih i državnih dužnosnika, Hrvoja Šarinića i Andriju Hebranga i 2) oformiti stranački izborni stožer kojem je on osobno bio na čelu. U istoj fazi Tuđman nije proveo svoju namjeru o prepozicioniranju svog savjetnika Ivića Pašalića na drugu savjetničku dužnost. Po pitanju izvora moći Tuđmanova političkog vodstva utvrđeno je da je u spomenutoj fazi: 1) Tuđman kao predsjednik Republike imao predominantnu poziciju u odnosu na Vladu, 2) Tuđman je uživao karizmatički status među pojedincima u stranačkom i državnom vrhu, 3) Tuđman je kao predsjednik stranke kontrolirao parlamentarnu frakciju HDZ-a i 4) Tuđman je imao veću biračku podršku u odnosu na HDZ. U istoj fazi političkog djelovanja Tuđman je i dalje osnivao i kontrolirao moćna savjetodavna tijela koja su djelovala u instituciji Ureda predsjednika, no utjecaj njegova savjetnika Ivića Pašalića postao je toliko snažan da je ograničavao i Tuđmanovo političko vodstvo. U posljednjoj obrađivanoj fazi Tuđman se nije koristio donošenjem predsjedničkih uredbi.

Utvrđivanjem Tuđmanovih postignuća, odnosno neuspjeha u oblikovanju ishoda odlučivanja te objašnjavanjem i utvrđivanjem utjecaja odabranih čimbenika političkog vodstva, u mogućnosti smo odgovoriti i na postavljene hipoteze o glavnim izvorima moći Tuđmanova političkog

vodstva. Tuđmanova predominacija kao predsjednika Republike u odnosu na Vladu utvrđena je u svim fazama, odnosno problemskim područjima koje su obrađivane.²¹⁵ Zbog činjenice da je spomenuti čimbenik bio kontinuirano prisutan u svim obrađivanim fazama političkog djelovanja Franje Tuđmana, autor zaključuje kako je potvrđena hipoteza 1 (predominantna pozicija predsjednika Republike unutar izvršne vlasti bila je čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana).

Tuđmanov karizmatički status bio je jedini utvrđeni izvor moći njegova političkog vodstva u fazi osnivanja HDZ-a i donošenja prvog stranačkog programa 1989. Tuđmanov karizmatički status utvrđen je i u sljedećim obrađivanim fazama njegova političkog djelovanja, a jedino je u četvrtoj fazi bio značajno manje prisutan nego ranije. U petoj i završnoj fazi Tuđmanove vladavine ponovno je utvrđena značajna prisutnost njegova karizmatičkog statusa među pojedincima u stranačkom i državnom vrhu. Zbog kontinuirane prisutnosti Tuđmanova karizmatičkog statusa u svim obrađivanim fazama političkog djelovanja od 1989. do 1999., autor zaključuje da je potvrđena i hipoteza 6 (status karizmatičkog vođe bio je čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana).

Djelovanje moćnih savjetodavnih tijela u Uredu predsjednika Republike koje je Tuđman osnivao i kontrolirao utvrđeno je u svim fazama odnosno problemskim područjima koji su analizirani.²¹⁶ No djelovanje moćnih savjetodavnih tijela i savjetnika u Uredu predsjednika Republike pokazalo se i kao ograničenje Tuđmanova političkog vodstva na primjeru prepozicioniranja predsjednikova savjetnika Ivića Pašalića. Time je potvrđena teorijska postavka Ingeborg Tömmel kako čimbenici političkog vodstva nisu fiksne odrednice već ovisno o situaciji mogu biti i resurs i ograničenje političkog vodstva. Zbog činjenice da je spomenuti čimbenik bio kontinuirano prisutan u svim obrađivanim fazama političkog djelovanja Franje Tuđmana, autor zaključuje kako je potvrđena i hipoteza 4 (djelovanje opsežnih i utjecajnih savjetničkih tijela u instituciji Ureda predsjednika Republike bilo je čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana).

Tuđmanovi izborni rezultati i podrška birača te položaj predsjednika HDZ-a i odnos s parlamentarnom frakcijom stranke bili su čimbenici njegova političkog vodstva, ali ne u svim

²¹⁵ Utjecaj Tuđmanove predominacije kao predsjednika Republike u odnosu na Vladu nije utvrđen u fazi osnivanja HDZ-a 1989. jer tada nije ni mogao postojati.

²¹⁶ Spomenuti čimbenik nije utvrđen u fazi osnivanja HDZ-a 1989. jer tada nije ni mogao postojati.

fazama u kojima su analizirani.²¹⁷ Na veći izborni legitimitet i puno veću podršku birača u odnosu na HDZ, Tuđman se mogao osloniti tek nakon parlamentarnih i predsjedničkih izbora 1992. Nakon tih izbora Tuđman se mogao osloniti i na discipliniranu parlamentarnu frakciju HDZ-a koja je bila lojalna predsjedniku stranku, što nije bio slučaj u ranijem sazivu Sabora. S obzirom da se radi o čimbenicima Tuđmanova političkog vodstva koji su utvrđeni u tri od četiri obrađivane faze odnosno problemska područja, može se zaključiti kako su potvrđene i hipoteza 2 (izborni rezultati na predsjedničkim i parlamentarnim izborima i biračka podrška bili su čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana) i hipoteza 3 (položaj predsjednika HDZ-a i kontrola nad HDZ-ovom parlamentarnom većinom bili su čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana).

Doktorsko istraživanje je pokazalo da se Tuđman ekstenzivno koristio donošenjem uredbi sa zakonskom snagom jedino u razdoblju od rujna od prosinca 1991. Premda je nesporno da su tada donesene predsjedničke uredbi značajno utjecale na pravno – političke i socijalne odnose u Hrvatskoj, zbog vremenske ograničenosti i situacijske uvjetovanosti njihova donošenja ne može se potvrditi da je ekstenzivno korištenje predsjedničkih uredbi bilo čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana. U skladu s tim istraživačkim nalazom, može se zaključiti kako hipoteza 5 nije potvrđena (ekstenzivno korištenje ovlasti predsjednika Republike da donosi uredbi sa zakonskom snagom bilo je čimbenikom političkog vodstva Franje Tuđmana).

²¹⁷ Dva spomenuta čimbenika nisu utvrđena u fazi osnivanja HDZ-a 1989. jer tada nisu ni mogla postojati.

Tablica 13. Obradivane faze političkog djelovanja Franje Tuđmana i utvrđeni izvori moći političkog vodstva

Faza političkog djelovanja Franje Tuđmana (1989. – 1999.)	Predominacija predsjednika Republike u odnosu na Vladu	Izborni rezultati i biračka podrška Tuđmanu	Položaj predsjednika HDZ-a i odnos s parlamentarnom frakcijom stranke	Djelovanje savjetničkih tijela u Uredu predsjednika Republike	Korištenje ovlasti donošenja uredbi sa zakonskom snagom	Status karizmatiskog vođe
Osnivanje HDZ-a i usvajanje prvog stranačkog programa 1989.	NE	NE	NE	NE	NE	DA
Hrvatska obrambena politika i odnos prema JNA 1991.	DA	NE	NE	DA	NE	DA
Oblikovanje svjetonazorskog identiteta i promjene u vodstvu HDZ-a 1993. – 1994.	DA	DA	DA	DA	NE	DA
Odnos prema skupštinskoj većini opozicijske koalicije u Gradu Zagrebu 1995. – 1997.	DA	DA	DA	DA	NE	NE
Kontrola nad strujama i utjecajnim prvacima HDZ-a u završnom razdoblju vladavine 1998.-1999.	DA	DA	DA	DA	NE	DA

8.1. Zaključna razmatranja

Ovo je doktorsko istraživanje utvrdilo da je Franjo Tuđman u najvećoj mjeri oblikovao stranačke i državne odluke od 1989. do 1999. Istraživanje je utvrdilo i objasnilo utjecaj različitih čimbenika

na ishode političkog odlučivanja i na taj način identificiralo glavne izvore moći Tuđmanova političkog vodstva od 1989. do 1999. Znanstvena relevantnost ovog doktorskog rada ogleda u novim i učvršćenim istraživačkim spoznajama o izvorima moći Tuđmanova političkog vodstva od 1989. do 1999. te u doprinosu teorijskom okviru istraživanja i objašnjavanja političkog vodstva.

Istraživanjem je utvrđeno da su među izvorima moći Tuđmanova političkog vodstva bila tri institucionalna čimbenika (ustavne i zakonske ovlasti predsjednika Republike i njegov odnos sa Vladom kao drugom glavom izvršne vlasti, djelovanje savjetodavnih tijela u Uredu predsjednika države te ovlasti predsjednika stranke i odnos s njezinom parlamentarnom frakcijom), jedan situacijski čimbenik (izborni rezultati i biračka podrška Tuđmanu i HDZ-u) te jedan osobni čimbenik (karizmatička percepcija Tuđmana među kolegama i suradnicima uključenima u procese odlučivanja). Doktorsko istraživanje je pokazalo da su institucionalni elementi bili najprisutniji i najvažniji izvori moći Tuđmanova političkog vodstva, čime je potvrđena teorijska postavka da je institucionalno uređenje najstabilnija kategorija čimbenika političkog vodstva. Treba istaknuti kako i druga empirijska istraživanja zasnovana na interakcionističkom pristupu političkom vodstvu pokazuju prvenstvenu važnost institucionalnih varijabli među čimbenicima političkog vodstva (Elgie, 1995: 191). S druge strane, ovo je doktorsko istraživanje pokazalo da utjecaj situacijskih čimbenika može varirati tijekom vremena (izborni rezultati i biračka podrška postaju važni tek poslije izbora 1992.), kao i da utjecaj osobnih kvaliteta vođe može biti ojačan ili oslabljen ovisno o situaciji (znatan pad Tuđmanova karizmatičkog statusa tijekom „zagrebačke krize“ i onda značajan porast u završnom razdoblju njegove vladavine). U tom smislu je potvrđen Weberov zaključak da je po svojoj suštini karizmatički autoritet specifično labilan (Weber, 1976: 203, cit. prema Pavlović, 2010: 62).

Poseban empirijski doprinos ovog doktorskog rada ogleda se u istraživačkim nalazima o karizmi Franje Tuđmana te njegovu odnosu s parlamentarnom frakcijom HDZ-a. Analiza karizmatičke percepcije Tuđmana u različitim fazama njegova političkog djelovanja od 1989. do 1999. dala je nove uvide u važnost karizmatičkog statusa kao izvora moći Tuđmanova političkog vodstva. Važnost Tuđmanove karizme dosad se uglavnom ograničavala na razdoblje HDZ-a kao širokog nacionalnog pokreta za stvaranje samostalne države²¹⁸, što je u skladu s teorijskim uvidima kako

²¹⁸ Opširnije o fazama transformacije HDZ-a u: Nikić Čakar, 2013: 192-193.

se karizmatično vodstvo obično pojavljuje u okviru nekog oblika društvenog pokreta ili stvara takav pokret (Tucker, 1968: 737). No ovo je doktorsko istraživanje pokazalo da se Tuđmanov karizmatički status zadržao i nakon što je HDZ prerastao fazu državotvornog pokreta, te da je i nakon konačnog završetka stvaranja samostalne države Tuđman mogao računati na značajnu karizmatičku percepciju u vrhu stranke i države.

U dosadašnjim razmatranjima izvora dominacije Franje Tuđmana u hrvatskom političkom životu uvijek se isticala njegova neupitna kontrola nad parlamentarnom većinom HDZ-a u cijelom razdoblju od 1990. do 1999. No ovo je istraživanje pokazalo kako u spomenutom razdoblju Tuđman nije uvijek imao potpunu kontrolu nad HDZ-ovom parlamentarnom većinom. U mandatu prvog demokratski izabranog hrvatskog parlamenta (1990. – 1992.) Tuđman se morao suočiti s vrlo samostalnom parlamentarnom frakcijom HDZ-a koja se otvoreno suprotstavljala predsjedniku stranke i države, što je dolazilo do izražaja u glasovanju za prijedloge opozicijskih zastupnika, odbijanju Tuđmanova sastava Vlade demokratskog jedinstva i donošenju saborske rezolucije koja je izravno oponirala glavnim odrednicama Tuđmanove obrambene politike i odnosa prema JNA. Takva samostalnost HDZ-ove parlamentarne frakcije izravno je povezana s analiziranim situacijskim čimbenikom političkog vodstva i činjenicom da Tuđman sve do pobjede na izravnim predsjedničkim izborima 1992. nije imao puno veći izborni legitimitet od bilo kojeg drugog HDZ-ova saborskog zastupnika. Svoju kontrolu nad HDZ-ovom parlamentarnom frakcijom Tuđman učvršćuje tek nakon predsjedničkih i parlamentarnih izbora 1992. koji su provedeni nakon reforme izbornog zakonodavstva i uvođenja kombiniranog izbornog sustava.²¹⁹

Ovim je doktorskim istraživanjem pokazano da se razmjeri i izvori moći Tuđmanova političkog vodstva mogu utvrditi i objasniti korištenjem teorijskog modela Ingeborg Tömmel koja je postulirala institucionalno uređenje, situacijski kontekst i osobne kvalitete vođe kao tri ključne kategorije čimbenika političkog vodstva. Ovo je istraživanje potvrdilo da su te tri kategorije čimbenika nezaobilazne u utvrđivanju i objašnjavanju utjecaja političkih vođa na ishode procesa odlučivanja. Pokazalo se i kako je za razumijevanje i objašnjavanje političkog vodstva nužno analizirati različite elemente iz svih triju kategorija čimbenika političkog vodstva.

²¹⁹ Opširnije o reformi izbornog zakonodavstva 1992. i zamjeni dvokružnog većinskog s kombiniranim izbornim sustavom u: Kasapović, 2014: 206-209.

Ovo je doktorsko istraživanje ujedno pokazalo važnost i svrhovitost istraživanja političkog vodstva u različitim fazama, odnosno tipovima političke aktivnosti. Političko vodstvo je jako široko i obuhvaća donošenje odluka u velikom broju problemskih i *policy* područja te u različitim situacijama. Kako bi se stekao potpuniji uvid o razmjerima i izvorima moći političkog vodstva nužno ga je istraživati u različitim fazama, odnosno problemskim područjima, što je ovo doktorsko istraživanje i učinilo. Samo na taj način je bilo moguće izvesti potpunije i općenitije zaključke o razmjerima i izvorima moći Tuđmanova političkog vodstva u razdoblju od 1989. do 1999.

Osim empirijskih i teorijskih doprinosa svako bi istraživanje trebalo otvarati i neka nova pitanja i utirati put daljnjim istraživačkim poduhvatima. Ovo je istraživanje empirijski potvrdilo da je Franjo Tuđman imao dominantnu ulogu u procesima odlučivanja na razini stranke i države i da ga se s pravom može smatrati najmoćnijim akterom hrvatske politike u zadnjem desetljeću 20. stoljeća. No istraživanje je također pokazalo da je veliki utjecaj u procesima odlučivanja imao i Tuđmanov savjetnik Ivić Pašalić koji u početku operativno uobličavao pojedine Tuđmanove stranačke i državne odluke, da bi ih poslije i oblikovao prema svojim stajalištima i preferencijama. Ako se Tuđmana s pravom smatra najmoćnijim akterom hrvatske politike u 90-im godinama, kako onda okarakterizirati Pašalića koji je od 1995. raspolagao političkim utjecajem koji mu je omogućavao da oblikuje pojedine odluke na razini stranke i države. I ništa manje važno pitanje je koji su bili izvori moći političkog vodstva Ivića Pašalića koji je i Tuđmanu uspijevaio nametnuti svoju volju u odlučivanju o pojedinim političkim pitanjima. Sve su to pitanja na koje bi moglo odgovoriti neko buduće istraživanje služeći se empirijskim i teorijskim doprinosima ove studije slučaja političkog vodstva Franje Tuđmana.

LITERATURA I IZVORI

Arhivski izvori

Hrvatska demokratska zajednica.

Osobni fond Vladimir Šeks.

Knjige i članci

Barber, James David (2017) *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*. London i New York: Routledge.

Bass, Bernard (1990) Concepts of Leadership. U: Bernard Bass (ur), *Bass and Stogdill's Handbook of Leadership: Theory, Research, and Managerial Applications*. (str. 3-20). New York: The Free Press.

Bekić, Janko (2014) *Hrvatska nacija između idealnih tipova etničke, građanske i pluralne nacije*. (neobjavljena doktorska disertacija). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Bell, David (2014) Political Science. U: Rhodes, R.A.W. i t' Hart, Paul (ur) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. (str. 87-100). Oxford: Oxford University Press.

Bensman, Joseph i Givant, Michael (1975) Charisma and Modernity: The Use and Abuse of a Concept. *Social Research*, 42(4): 570-614.

Bilandžić, Dušan (2006) *Povijest izbliza: memoarski zapisi 1945.-2005*. Zagreb: Prometej.

Blažević, Robert (2005) *Karizma: politička vlast i karizmatičke ličnosti*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Blondel, Jean (1987) *Political Leadership. Towards a General Analysis*. London: Sage.

Blondel, Jean (2014) What Have We Learned? U: R.A.W. Rhodes i Paul t'hart (ur) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. (str. 705-718). Oxford: Oxford University Press.

Boban, Davor (2007) Abandoning of Semi-Presidentialism in Central Europe? Cases of Croatia and Poland. Rad izložen na 21. Svjetskom kongresu Međunarodnog politološkog udruženja. Santiago de Chile, 1. – 22. srpnja 2007.

Boban, Davor (2017a) Dispozicijska i relacijska obilježja hrvatskog sustava vlasti: političke posljedice mogućeg povećanja ustavnih ovlasti predsjednika Republike. U: Tvrtko Jakovina (ur)

Dvadeset godina hrvatske neovisnosti – kako dalje? (str. 47-66). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.

Boban, Davor (2017b) Promjene u sustavu vlasti i konsolidacija demokracije: usporedba uloge predsjednika države u Hrvatskoj i Slovačkoj. *Studia lexicographica*, 10(1): 151-172.

Bulat, Nenad (1995) (Polu) predsjednički sustav i predsjednički izbori. U: Srđan Vrcan (ur) *Pohod na glasače: izbori u Hrvatskoj 1990. – 1993.* Split: Puls

Burić, Christian (2002) O mogućnostima reformiranja HDZ-a: aspekti puta u kršćansko-demokratsku stranku. *Politička misao*, 39(1): 159-165.

Burnham, Peter, Gilland, Karin, Grant, Wyn, Layton – Henry, Zig (2006) *Metode istraživanja politike.* Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Burns, James MacGregor (2003) *Transforming Leadership.* New York: Grove Press.

Charteris – Black, Jonathan (2012) Comparative Keyword Analysis and Leadership Communication: Tony Blair – A Study of Rhetorical Style. U: Ludger Helms (ur) *Comparative Political Leadership.* (str. 142-164). Basingstoke: Palgrave – Macmillan.

Cipek, Tihomir (2004) Christliche Demokratie in Kroatien. U: Gunter Buchstab i Rudolf Uertz (ur) *Christliche Demokratie im zusammen-wachsenden Europa.* (str. 336-355). Freiburg im Breisgau: Herder.

Cipek, Tihomir (2008) Politika prošlosti HDZ-a. Od „Evo zore“ do „Hristos se rodi“. U: Milan Podunavac (ur) *Politička i konstitucionalna integracija duboko podjeljenih društava.* (str. 17-28). Beograd: Fondacija Heinrich Böll.

Cohen, Leonard J. (1997) Embattled emocracy: postcommunist Croatia in transition. U: Karen Dawisha i Bruce Parrott (ur) *Politics, power and struggle for democracy in South – East Europe.* (str. 69-121). Cambridge: Cambridge University Press.

Cole, Alastair (1994) Studying Political Leadership: the Case of François Mitterrand. *Political Studies*, 42(3): 453-468.

Čular, Goran (2000) Political Development in Croatia 1990-2000: Fast Transition – Postponed Consolidation. *Politička misao*, 37(5): 30-46.

Čular, Goran i Blanuša, Nebojša (2001) Rezultati parlamentarnih i predsjedničkih izbora i referenduma u Hrvatskoj 1990.-2000. U: Mirjana Kasapović (ur) *Hrvatska politika 1990.-2000.: Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj.* (str. 223-236). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Čular, Goran i Nikić Čakar, Dario (2019) Institutionalization of a Charismatic Movement Party: The Case of Croatian Democratic Union. U: Robert Harmel, Lars Svåsand (ur) *Institutionalization of Political Parties: comparative cases*. (str. 171-191). London: Rowman & Littlefield International Ltd.

Domović, Roman (2013) Stajališta predsjednika republika i predsjednika predsjedništva republika o ustavno-pravnoj krizi SFRJ na pregovorima od ožujka do lipnja 1991. *National Security and the Future*, 13(3-4): 10-100.

Domljan, Žarko (2010) *Visoko podignimo zastavu: Hrvatska – od negacije do priznanja*. Zagreb: Profil Multimedija.

Đurašković, Stevo (2014) Nation-building in Franjo Tuđman's Political Writings. *Politička misao*, 51(5): 58-79.

Đurić, Dragan, Munjin, Bojan, Španović, Srđan (1990) *Stranke u Hrvatskoj*. Zagreb: NIRO „Radničke novine“.

Elgie, Robert (1995) *Political Leadership in Liberal Democracies*. Basingstoke: Macmillan.

Elgie, Robert (2012) Political Leadership in Old and New Democracies. U: Ludger Helms (ur) *Comparative Political Leadership*. (str. 272-291). Basingstoke: Palgrave – Macmillan.

Elgie, Robert (2015) *Studying Political Leadership: foundations and contending accounts*. Basingstoke: Palgrave – Macmillan.

Firth, Joshua i Carroll Brigid (2017) Power and Leadership. U: John Storey, Jean Hartley, Jean - Louis Denis, Paul t'Hart i David O. Ulrich (ur) *The Routledge companion to leadership*. (str. 125-141). New York i London: Routledge.

Garding, Sarah (2013) *Courting the Nation Abroad: Diaspora Political Incorporation Policies After Communism*. (neobjavljena doktorska disertacija). Berkley: University of California.

Gotal, Maja (2013) Pregled odabranih pristupa vodstvu i njihova primjena u suvremenim organizacijama. *Tehnički glasnik* (7)4: 405 – 413.

Grbeša, Marijana i Šalaj, Berto (2018) *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*. Zagreb: TIM press.

Gračić, Mate (2005) *Vanjski poslovi: iza kulisa politike*. Zagreb: Algoritam.

Grdešić, Ivan, Kasapović, Mirjana, Šiber, Ivan, Zakošek, Nenad (1991) *Hrvatska u izborima '90*. Zagreb: Naprijed.

Grint, Keith (2014) Social – Constructionist Analysis, U: R.A.W. Rhodes, Paul t'hart (ur) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. (str. 240-252). Oxford: Oxford University Press.

Grint, Keith, Owain Smolović Jones, Clare Holt (2017) *What is Leadership: Person, Result, Position or Process, or All or None of These?*, U: John Storey, Jean Hartley, Jean - Louis Denis, Paul t'Hart i David O. Ulrich (ur) *The Routledge companion to leadership*. (str. 3-20). New York i London: Routledge.

Guštin, Damijan (2008) Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od »nenačelne koalicije« do raspada vojnog saveza 1989.-1991.). *Časopis za suvremenu povijest*, 40(1): 85-106.

Hague, Rod, Harrop, Martin, Breslin, Shaun (2001) *Komparativna vladavina i politika: uvod*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Heđbeli, Živana (2011) *Institucije državne uprave Republike Hrvatske od osamostaljenja do članstva u Europskoj uniji*. Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću.

Helms, Ludger (2012) Introduction: The importance of Studying Political Leadership Comparatively. U: Ludger Helms (ur) *Comparative Political Leadership*. (str. 1-24). Basingstoke: Palgrave -Macmillan.

Helms, Ludger (2014) Institutional Analysis. U: Rhodes, R.A.W. i t' Hart, Paul (ur) *The Oxford Handbook of Political Leadership* (str. 195-209). Oxford: Oxford University Press.

Hermann, Margaret (2014) Political Psychology. U: Rhodes, R.A.W. i t' Hart, Paul (ur) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. (str. 117-131). Oxford: Oxford University Press.

Hitrec, Hrvoje (1992) *Lijepa moja: sjećanja jednog domoljuba: 1988. – 1992*. Zagreb: Azur Journal.

Hudelist, Darko (1991) *Banket u Hrvatskoj: prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989-1990*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.

Hudelist, Darko (2004) *Tuđman: biografija*. Zagreb: Profil International.

Hollós, Rene (1989) O rascjepu HDZ i „istinama“ o tome. *Hrvatska demokratska zajednica u osnivanju. Bilten za članstvo*. 1(2): 32-35.

Ivanišević, Stjepan (2000) Teritorijalna osnova lokalne i regionalne samouprave uz posebni osvrt na položaj Grada Zagreba i njegovu samoupravu. *Hrvatska javna uprava*. 4(2): 585-601.

Jakir, Aleksandar i Perković – Paloš, Andrijana (2016) Franjo Tuđman i Vlada demokratskog jedinstva. U: Ante Bralić (ur) *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države (1990. – 1999.)* (str. 63-77). Zadar: Sveučilište u Zadru.

Jožanc, Nikolina (2015) Studija slučaja u komparativnoj politici. *Politička misao*. 52(3): 35-58.

Jurišić, Ksenija (1999) Uloga ličnosti u međunarodnim političkim odnosima. *Politička misao*. 36(2): 179-192.

Kasapović, Mirjana (1991) Strukturna i dinamička obilježja političkog prostora i izbori. U: Ivan Grdešić, Mirjana Kasapović, Ivan Šiber, Nenad Zakošek (ur) *Hrvatska u izborima '90*. (str. 15-48). Zagreb: Naprijed.

Kasapović, Mirjana (1993) *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*. Zagreb: Alinea.

Kasapović, Mirjana (1996) Demokratska tranzicija i političke institucije u Hrvatskoj. *Politička misao*. 33(2-3): 84-99.

Kasapović, Mirjana (1998) Zagrebačka politička kriza 1995. – 1997.: sukob demokratskih i autoritarnih vrijednosti. U: Mirjana Kasapović, Ivan Šiber, Nenad Zakošek (ur) *Birači i demokracija: utjecaj ideoloških rascjepa na politički život*. (str. 95-145). Zagreb: Alinea.

Kasapović, Mirjana (2001) Demokratska konsolidacija i izborna politika u Hrvatskoj. U: Mirjana Kasapović (ur) *Hrvatska politika 1990.-2000.: Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*. (str. 15-40). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Kasapović, Mirjana (2005a) *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*. Zagreb: Politička kultura.

Kasapović, Mirjana (2005b) Koalicijske vlade u Hrvatskoj: prva iskustva u komparativnoj perspektivi. U: Goran Čular (ur) *Izbori i konsolidacija demokracije u Hrvatskoj*. (str. 181-212). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Kasapović, Mirjana (2014) *Kombinirani izborni sustavi u Europi 1945-2014.: Parne komparacije Njemačke, Italije, Bugarske i Hrvatske*. Zagreb: Plejada.

Keman, Hans (2013) Komparativne metode istraživanja. U: Daniele Caramani (ur) *Komparativna politika*. (str. 50-63). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Knežević, Domagoj (2015) *Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom*. (neobjavljena doktorska disertacija). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

Kolarić, Jovana (2018) *Dosije: JNA u ratovima u Hrvatskoj i BiH*. Beograd: Fond za humanitarno pravo.

Kosnica, Ivan (2011) Uredbe iz nužde predsjednika Republike Hrvatske iz 1991. – 1992. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*. 61(1): 149-179.

Kriste, Petar (2002) *Sjene nad slobodom: sjećanja i pogledi na Hrvatsku 1989. – 2002*. Zagreb: Golden marketing.

- Krpina, Drago (2000) *Uzroci poraza*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Krušelj, Željko (1991) *Franjo Tuđman: biografija*. Zagreb: Globus.
- Kulenović, Enes i Petković, Krešimir (2016) The Croatian Princes: Power, Politics and Vision (1990-2011). *Politička misao*, 53(4): 105-13.
- Lalić, Dražen i Kunac, Suzana (1999) Televizijski spotovi u predizbornim kampanjama u Hrvatskoj 1995. i 1997. godine. U: Srđan Vrcan, Boris Buklijaš, Dražen Lalić, Suzana Kunac, Nenad Bulat i Damir Štrelov (ur). *Pakiranje vlasti: izbori u Hrvatskoj 1995. i 1997.* (str. 123-194). Zagreb: Alinea.
- Lamza Posavec, Vesna (2000) Što je prethodilo neuspjehu HDZ-a na izborima 2000.: rezultati istraživanja javnog mnijenja u razdoblju od 1991. do 1999. *Društvena istraživanja*, 9(4-5): 433-471.
- Lijphart, Arend (1971) Comparative Politics and the Comparative Method. *The American Political Science Review*. 65(3): 682-693.
- Lucić, Predrag (2005) *Stenogrami o podjeli Bosne: knjiga prva*. Split - Sarajevo: Kultura&Rasvjeta – Civitas.
- Manolić, Josip (2015) *Politika i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Marijan, Davor (2011) Rat u Hrvatskoj 1990-1991. Sudionici i značajke. *Istorija 20. veka*, 29(2): 55-74.
- Masciulli, Joseph, Molchanov, Mikhail A. i Knight, Andy W. (2009) Political Leadership in Context. U: Joseph Masciulli, Mikhail A. Molchanov i Andy W. Knight (ur) *The Ashgate Research Companion to Political Leadership*. (str. 3-27). Ashgate: Aldershot.
- McDermott, Rose (2014) Experimental Analysis. U: Rhodes, R.A.W. i t' Hart, Paul (ur) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. (str. 267-280). Oxford: Oxford University Press.
- Mijatović, Anđelko (1999) Deset godina Hrvatske demokratske zajednice (kronologija). U: Anđelko Mijatović (ur) *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice*. (str. 95-221). Zagreb: Hrvatska demokratska zajednica.
- Milas, Goran (2005) *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Miljan, Goran (2013) „Karizmatični“ Poglavnik? Poglavnik i formiranje karizmatičke zajednice – primjena i korisnost Weberova koncepta karizme. *Historijski zbornik*, 66(1): 121-147.
- Miškuljin, Ivica (2017) *Šeks. Politička biografija*. Zagreb: Alfa.

Miškulin, Ivica (2018a) Tuđman i počeci HDZ-a. *Vijenac* 26 (630) <http://www.matica.hr/vijenac/630/tuman-i-poceci-hdz-a-27814/> (pristupljeno 5. rujna 2018.).

Miškulin, Ivica (2018b) Program hrvatskih „nacionalista“. *Vijenac* 26 (629) <http://www.matica.hr/vijenac/629/r/feljton/> (pristupljeno 6. rujna 2018.).

Monod, Jean – Claude (2014) *Što je vođa u demokracija? Politika karizme*. Zagreb: TIM press.

Nikić Čakar, Dario (2013) *Prezidencijalizacija političkih stranaka: komparativna analiza britanske Laburističke stranke, Španjolske socijalističke radničke stranke i Hrvatske demokratske zajednice*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Nye, Joseph S. (2010) Power and Leadership. U: Nitin Nohrina i Akesh Khurana (ur) *Handbook of Leadership Theory and Practice* (str. 305-332). Boston: Harvard University Press.

Pavletić, Vlatko (2006) *Prisjećanja o sebi i drugima*. Zagreb: Epifanija

Pavlović, Vukašin (2010) *Diskursi moći*. Zagreb - Podgorica: Politička kultura – CID.

Perić, Ivo (1999) Političko ozračje na hrvatskom prostoru u vrijeme osnivanja i početnog djelovanja Hrvatske demokratske zajednice. U: Anđelko Mijatović (ur) *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice*. (str. 23-95). Zagreb: Hrvatska demokratska zajednica.

Perić, Ivo (2000) *Hrvatski državni sabor: 1848. – 2000.: Sv. 3.: 1918. – 2000.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest - Hrvatski državni sabor - Dom i svijet.

Petek, Ana (2012) *Transformacija politike prema osobama s invaliditetom: primjena policy mreža*. (neobjavljena doktorska disertacija). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Petrač, Božidar (1994) Hrvatska demokratska zajednica i kršćanska demokracija. *Politička misao*, 31(4): 111-116.

Petrović, Vladimir (2015) Raspad SFRJ: kriza, erozija, rat. *Istorija 20. veka* 33(1): 111-132.

Popović, Nella i Petek, Ana (2018) Imigracijska politika Europske unije: prikaz metodologije istraživanja. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 15 (1): 201-227.

Radoš, Ivica (2005) *Tuđman izbliza: svjedočenja suradnika i protivnika*. Zagreb: Profil International.

Rucht, Dieter (2012) Leadership in Social and Political Movements: A Comparative Exploration. U: Ludger Helms (ur) *Comparative Political Leadership*. (str. 99-118). Basingstoke: Palgrave – Macmillan.

Rudolf, Davorin (2015) Hrvatska vanjska politika neposredno prije i u vrijeme proglašenja neovisnosti države. U: Miroslav Tuđman (ur) *Tuđmanov arhiv: Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999. godine. Prva knjiga: Godine stvaranja i obrane: 1990. i 1991.* (str. 29-91). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada - Hrvatski institut za povijest.

Rudolf, Davorin (2017) *Stvaranje hrvatske države 1999.: ministarska sjećanja*. Zagreb – Split: Školska knjiga - Književni krug Split.

Sadkovich, James (2008) Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države. *Časopis za suvremenu povijest*, 40(1): 177-195.

Sadkovich, James (2010) *Tuđman: prva politička biografija*. Zagreb: Večernji list.

Sanader, Ivo (2017) *Doba politike*. Zagreb: Večernji list.

Shore, Chris (2014) Anthropology. U: Rhodes, R.A.W. i t' Hart, Paul (ur) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. (str. 176-192). Oxford: Oxford University Press.

Smerdel, Branko (1991) The Republic of Croatia: Three Fundamental Constitutional Choices. Rad izložen na konferenciji Constitutionalism in Eastern and Middle Europe. Chicago 18. – 21. listopada 1991.

https://www.pravo.unizg.hr/download/repository/Early_years_of_Croatian_independence_-_collection_of_papers_-_legal_foundations_-_fundamental_constitutional_choices_-_political_system.doc (pristupljeno 17. rujna 2018.).

Smerdel, Branko (1993) Croatian Imperial Presidency: Constitutional Design and Operation. Rad izložen na konferenciji Heads of the State in New Democracies. Budimpešta 16. – 19. rujna 1993. https://www.pravo.unizg.hr/download/repository/Early_years_of_Croatian_independence_-_collection_of_papers_-_legal_foundations_-_fundamental_constitutional_choices_-_political_system.doc (pristupljeno 17. rujna 2018.).

Smerdel Branko i Sokol, Smiljko (2006) *Ustavno pravo*. Zagreb: Pravni fakultet.

Sučec Trakoštanec, Ivana (1999) Zajednice Hrvatske demokratske zajednice. U: Anđelko Mijatović (ur) *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice*. (str. 251-273). Zagreb: Hrvatska demokratska zajednica.

Šakić, Vlado (2003) Hrvatska javnost devedesetih i „detuđmanizacija Hrvatske“. U: Miroslav Tuđman (ur) *Dr. Franjo Tuđman – neoprostena pobjeda: rasprave sa simpozija organiziranog u povodu treće obljetnice smrti prvog hrvatskog predsjednika*. (str. 253-277). Zagreb: Udruga za promicanje hrvatskog identiteta i prosperiteta.

Šarin, Duška (1997) *Nastanak hrvatskog Ustava*. Zagreb: Narodne novine.

Širinić, Daniela, Nikić Čakar Dario, Petek Ana, Šipić Josip, Raos Višeslav i Kekez Anka (2016) *Politički prioriteti u Hrvatskoj od 1990. do 2015. – Arhiva digitaliziranih zapisnika sjednica Hrvatskog sabora (v.1.0) (Arhiva dokumenata i šifarnik)*. Zagreb: Centar za empirijska politološka istraživanja, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Šeks, Vladimir (2005) *Temeljci hrvatske državnosti*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Šeks, Vladimir (2015) *1991. Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat*. Zagreb: Večernji list.

Šeks, Vladimir (2017a) *Državni udar: Kako su Manolić i Mesić rušili Tuđmana i hrvatska politika prema BiH. 1. dio*. Zagreb: Večernji list.

Šeks, Vladimir (2017b) *Državni udar: Kako su Manolić i Mesić rušili Tuđmana i hrvatska politika prema BiH. 2. dio*. Zagreb: Večernji list.

Špegelj, Martin (2001) *Sjećanja vojnika*. Zagreb: Znanje.

t'Hart, Paul i Rhodes, R.A.W. (2014) *Puzzles of Political Leadership*. U: Rhodes, R.A.W. i t'Hart, Paul (ur) *The Oxford Handbook of Political Leadership*. (str. 1-21) Oxford: Oxford University Press.

Tomac, Zdravko (1997) *Zagrebačka kriza: politologijska analiza i dokumenti*. Zagreb: Promocija i Gradska organizacija SDP.

Tomac, Zdravko (2004) *Predsjednik: protiv krivotvorina i zaborava*. Zagreb: Slovo M.

Tömmel, Ingrid (2013) *The Presidents of the European Commission: Transactional or Transforming Leaders?*. *Journal of Common Market Studies*, 51(4): 789 – 805.

Tömmel, Ingrid i Verdun, Amy (2017) *Political leadership in the European Union: an introduction*. *Journal of European Integration*, 39(2): 103-112.

Tucker, Robert C. (1968) *The Theory of Charismatic Leadership*. *Daedalus*, 97(3): 731 – 756.

Tucker, Robert C. (1981) *Politics as Leadership*. Columbia: University of Missouri Press.

Tuđman, Franjo (1995a) *Usudbene povjestice*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naklada.

Tuđman, Franjo (1995b) *S vjerom u samostalnu Hrvatsku*. Zagreb: Narodne novine.

Tuđman, Franjo (2011) *Osobni dnevnik: 1973. - 1989. Knjiga III. 1984.-1989*. Zagreb: Večernji edicija.

Vekić, Ivan (2004) *Koraci u povijest: sjećanja i događaji*. Osijek: vlastita naklada.

Vrcan, Srđan (1999) Izbori 1995. i 1997. Od vladavine uz isfabricirani pristanak većine kao vladavini bez pristanka većine. U: Srđan Vrcan, Boris Buklijaš, Dražen Lalić, Suzana Kunac, Nenad Bulat i Damir Štrelov (ur). *Pakiranje vlasti: izbori u Hrvatskoj 1995. i 1997.* (str. 59-122). Zagreb: Alinea.

Vučković, Milica (2010) *Leader Based Voting in Croatia in a Longitudinal Perspective: 1990 – 2007.* (neobjavljeni magistarski rad). Budapest: Central European University.

Weber, Max (2013) *Vlast i politika.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk - Hrvatsko sociološko društvo.

White, Domas Marilyn i Marsh, Emily F. (2006) Content Analysis: A Flexible Methodology. *Library Trends*, 55(1): 22-45.

Zakošek, Nenad (2002) *Politički sustav Hrvatske.* Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Yin, Robert (2007) *Studija slučaja – dizajn i metode.* Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Žižić, Jakov (2019) Karizmatična obilježja Franje Tuđmana – analiza dnevnika (1982.-1984.) *Nova prisutnost*, 17(1): 47-58.

Dokumenti

Odluka I. Općeg sabora HDZ. Programске zaslade i ciljevi HDZ. Statut HDZ. Izborni proglaš. Izabrana tijela HDZ. *HDZ*, 1990.

Odluka o osnivanju Ureda predsjednika Republike. *Narodne novine*. 5/91.

Odluka o osnivanju i imenovanju članova Predsjedničkog vijeća. *Narodne novine*. 28/99.

Odluka o osnivanju i imenovanju Vijeća obrane i nacionalne sigurnosti. *Narodne novine*. 96/95.

Odluka o razrješenju ministra unutarnjih poslova. *Narodne novine*. 33/91, 39/91, 23/92.

Odluka o razrješenju ministra obrane. *Narodne novine*. 33/91, 39/91, 48/91.

Sjednica Glavnog odbora i svih tijela HDZ-a. *HDZ*, 1999.

Statut HDZ. Središnja tijela HDZ. *HDZ*, 1991.

Statut HDZ. *HDZ*, 1998.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima. *Narodne novine*. 19/91.

Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi. *Narodne novine*. 90/92.

Ustav Republike Hrvatske. *Narodne novine*. 56/90.

Ustavni zakon za provedbu Ustava Republike Hrvatske. *Narodne novine*. 56/90.

Zajednice HDZ-a. *HDZ*, 1998.

Novinski izvori

Bilten za članstvo/Glasnik HDZ, Zagreb.

Karlovački tjednik, Karlovac.

Novi list, Rijeka.

Slobodna Dalmacija, Split.

Večernji list Specijal, Zagreb.

Internetski izvori

https://hr.wikisource.org/wiki/Konferencija_za_novinstvo_Franje_Tu%C4%91mana_15._prosinc_a_1995. (pristupljeno 22. prosinca 2018a).

https://hr.wikisource.org/wiki/Intervju_predsjednika_Franje_Tu%C4%91mana_22._listopada_1996. (pristupljeno 29. prosinca 2018b).

https://www.izbori.hr/arhiva-izbora/data/predsjednik/1992/rezultati/1992_1_1_Rezultati_Predsjednik_po_opcinama_i_inozemstvo.pdf (pristupljeno 8. prosinca 2018a.).

https://www.izbori.hr/arhiva-izbora/data/parlament/1992/rezultati/1992_2_2_Rezultati_Sabor_zastupnicki_dom_po_listama.pdf (pristupljeno 8. prosinca 2018b.).

https://www.izbori.hr/arhiva-izbora/data/predsjednik/1997/rezultati/1997_4_5_Rezultati_Predsjednik_sluzbeni.pdf (pristupljeno 12. siječnja 2019.).

<https://www.vecernji.hr/vijesti/gotovac-je-rekao-seksu-tu-man-je-poludio-s-tim-potpisima-svece-nas-diskreditirati-1327964> (pristupljeno 25. lipnja 2019.).

Prilog 1: Kategorizacija ispitanika za intervjuiranje

Faza političkog djelovanja Franje Tuđmana	Akter
Izbor prvog predsjednika HDZ-a i usvajanje prvog stranačkog programa 1989.	<p>Član Inicijativnog kruga i jedan od osnivača HDZ-a Intervju br. 1²²⁰</p> <p>Član Inicijativnog kruga i jedan od osnivača HDZ-a Intervju br. 2</p> <p>Član Inicijativnog kruga i jedan od osnivača HDZ-a Intervju br. 3</p> <p>Član Inicijativnog kruga i jedan od osnivača HDZ-a Intervju br. 4</p> <p>Član Inicijativnog kruga i jedan od osnivača HDZ-a Intervju br. 5</p>
Hrvatska obrambena politika i odnos prema JNA 1991.	<p>Visoki dužnosnik Sabora i potpredsjednik HDZ-a Intervju br. 1</p> <p>Saborski zastupnik i član Glavnog odbora HDZ-a Intervju br. 2</p> <p>Visoki dužnosnik Vlade RH i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 3</p> <p>Saborski zastupnik i član Izvršnog odbora i Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 4</p> <p>Visoki dužnosnik izvršne vlasti i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 6</p> <p>Visoki dužnosnik Vlade RH i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 7</p> <p>Visoki dužnosnik Vlade RH i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 8</p>
Oblikovanje svjetonazorskog identiteta HDZ-a i promjene u vodstvu stranke (1993. – 1994.)	<p>Visoki dužnosnik Vlade RH i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 1</p> <p>Visoki dužnosnik regionalne (područne) samouprave i član Glavnog odbora HDZ-a Intervju br. 2</p> <p>Visoki dužnosnik Sabora i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 3</p> <p>Visoki dužnosnik Sabora i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 6</p> <p>Saborski zastupnik i član Predsjedništva/potpredsjednik HDZ-a Intervju br. 7</p> <p>Visoki dužnosnik Vlade RH i član Predsjedništva/potpredsjednik HDZ-a Intervju br. 8</p>

²²⁰ Većina ispitanika se pojavljuje u više faza (problemskih područja) jer su dulje vremena djelovali u stranačkom i državnom vrhu. Za svaku obrađivanu fazu navedene su njihove tadašnje dužnosti u stranci i državi.

	Saborski zastupnik i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 9
Odnos prema skupštinskoj većini opozicijske koalicije u Gradu Zagrebu (1995. – 1997.)	Visoki dužnosnik Sabora i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 1 Saborski zastupnik i potpredsjednik HDZ-a Intervju br. 7 Visoki dužnosnik Vlade RH i potpredsjednik HDZ-a Intervju br. 8 Saborski zastupnik i potpredsjednik HDZ-a Intervju br. 9 Visoki dužnosnik Vlade RH i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 10
Kontrola nad strujama i utjecajnim prvacima HDZ-a u završnom razdoblju Tuđmanove vladavine (1998. – 1999.)	Visoki dužnosnik Sabora i potpredsjednik HDZ-a Intervju br. 1 Visoki dužnosnik regionalne (područne) samouprave i član Glavnog odbora HDZ-a Intervju br. 3 Saborski zastupnik i potpredsjednik HDZ-a Intervju br. 7 Visoki dužnosnik Vlade RH i potpredsjednik HDZ-a Intervju br. 8 Saborski zastupnik i potpredsjednik HDZ-a Intervju br. 9 Visoki dužnosnik Vlade RH i član Predsjedništva HDZ-a Intervju br. 10

Prilog 2: Pitanja za intervjuiranje

U istraživanju postoji pet faza koje se analiziraju: 1) izbor prvog predsjednika Hrvatske demokratske zajednice i usvajanje prvog stranačkog programa 1989., 2) hrvatska obrambena politika i odnos prema Jugoslavenskoj narodnoj armiji 1991., 3) oblikovanje svjetonazorskog identiteta Hrvatske demokratske zajednice i promjene u vodstvu stranke (1993. – 1994.), 4) odnos prema skupštinskoj većini opozicijske koalicije u Gradu Zagrebu (1995. – 1997.) i 5) kontrola nad strujama i utjecajnim prvacima Hrvatske demokratske zajednice u završnom razdoblju Tuđmanove vladavine (1998. – 1999.).

1. Izbor prvog predsjednika HDZ-a i usvajanje prvog stranačkog programa 1989.

Među inicijatorima osnivanja HDZ-a postojali su prijepori oko vodeće uloge u inicijativi i povijesne ocjene hrvatske ljevice. Jedan dio inicijatora osnivanja bio je protiv vodeće uloge Franje Tuđmana u stranci u osnivanju, a ujedno se protivio i Tuđmanovoj Programskoj deklaraciji HDZ-a koja se pozivala na borbu hrvatske ljevice i spominjala AVNOJ i ZAVNOH. Na osnivačkoj skupštini HDZ-a u lipnju 1989. Tuđman je izabran za prvog predsjednika HDZ-a te je usvojena i Tuđmanova Programska deklaracija HDZ-a koja se pozivala na borbu hrvatske ljevice te spominjala AVNOJ i ZAVNOH.

- Koji su po vama bili glavni razlozi koji su utjecali na prihvaćanje Tuđmanove vodeće uloge u inicijativi i njegove Programske deklaracije HDZ-a koja se pozivala na borbu hrvatske ljevice te spominjala AVNOJ i ZAVNOH?
- Biste li posebno istaknuli neku Tuđmanovu osobinu koja je po vama imala utjecaj na prihvaćanje njegove vodeće uloge u inicijativi i njegove Programske deklaracije HDZ-a koja se pozivala na borbu hrvatske ljevice te spominjala AVNOJ i ZAVNOH?

2. Hrvatska obrambena politika i odnos prema Jugoslavenskoj narodnoj armiji 1991.

Odmah nakon pobjede HDZ-a na parlamentarnim izborima 1990. počeli su napeti odnosi između nove hrvatske vlasti i Jugoslavenske narodne armije (JNA). Od ožujka 1991. JNA se aktivno uključuje u pružanje podrške srpskoj pobuni u Hrvatskoj. Unatoč sve otvorenijem uključivanju JNA u ostvarivanje srpskih secesionističkih ciljeva, Franjo Tuđman se kao predsjednik Republike protivio zauzimanju neprijateljskog stava prema cijeloj JNA. U odnosu na srpsku pobunu Tuđman se zalagao za koncepciju obrane hrvatske suverenosti koja se zasnivala na ograničenom antiterorističkom djelovanju uz izbjegavanje općeg sukoba s JNA. Tijekom srpnja i kolovoza 1991. u državnom i stranačkom vrhu se otvoreno izražavalo nezadovoljstvo i otpor prema Tuđmanovoj koncepciji obrane i odnosu prema JNA. Unatoč intenziviranju borbenih djelovanja,

Hrvatska je sve do sredine rujna 1991. nastavila provoditi Tuđmanovu koncepciju obrane kojom se izbjegavao opći ratni sukob s JNA.

- Koji su po vama bili glavni razlozi prihvaćanja Tuđmanove koncepcije obrane hrvatske suverenosti kojom se izbjegavao opći ratni sukob s JNA?
- Biste li posebno istaknuli neku Tuđmanovu osobinu koja je imala utjecaj na prihvaćanje njegove koncepcije obrane kojom se izbjegavao opći ratni sukob s JNA?

3. Oblikovanje svjetonazorskog identiteta Hrvatske demokratske zajednice i promjene u vodstvu stranke (1993. – 1994.)

Od početka 1993. HDZ obilježavaju podjele i sukobi između različitih ideološko – političkih struja unutar vodstva stranke. Zbog HDZ-ove svehrvatske i okupljajuće prirode Tuđman je izražavao spremnost na toleranciju različitih struja u stranci, no istodobno je njihovu samostalnost uvjetovao prihvaćanjem strateške politike stranke. Kako bi ograničio utjecaj suprotstavljenih struja u stranci, Tuđman se odlučio na uspostavljanje „središnje linije“ u stranci koja je podrazumijevala svjetonazorski zaokret prema demokršćanstvu i izbor novog vodstva stranke koji nije bio vezan ni uz desnu ni lijevu frakciju stranke. Na 2. Općem saboru HDZ-a prihvaćen je Tuđmanov svjetonazorski zaokret stranke prema demokršćanstvu i u vodstvo stranke su izabrani kandidati koji nisu pripadali ni desnoj ni lijevoj frakciji stranke. Nakon 2. Općeg sabora najistaknutiji predstavnici lijeve struje HDZ-a Josip Manolić i Stjepan Mesić počinju otvoreno oponirati Tuđmanovoj „središnjoj politici“ i njegovom autoritetu u stranci i državi. Nakon što Manolić nije prihvatio Tuđmanovo uvjerenje u ispravnost svoje politike, Tuđman ga smjenjuje sa stranačkih dužnosti. Poslije razlaza s Tuđmanom, Manolić i Mesić su kao predsjednici parlamentarnih domova pokušali Tuđmanu oduzeti kontrolu nad HDZ-ovim klubom zastupnika i parlamentarnom većinom, no većina HDZ-ove parlamentarne frakcije je ostala lojalna Tuđmanu i u svibnju 1994. je smijenila Manolića i Mesića s čelnih pozicija parlamentarnih domova.

- Koji su po vama bili glavni razlozi prihvaćanja Tuđmanove „središnje politike“ koja je uključivala svjetonazorski zaokret stranke prema demokršćanstvu i izbor novog vodstva stranke koji nije bio vezan ni uz desnu ni lijevu struju HDZ-a?
- Biste li posebno istaknuli neku Tuđmanovu osobinu koja je utjecala na prihvaćanje njegove „središnje politike“ koja je uključivala svjetonazorski zaokret stranke prema demokršćanstvu i izbor novog vodstva stranke koji nije bio vezan ni uz desnu ni lijevu struju HDZ-a?
- Koji su po vama bili glavni razlozi zbog kojih je većina zastupnika HDZ-a ostala vjerna Tuđmanu tijekom sukoba s Manolićem i Mesićem?

- Biste li posebno istaknuli neku Tuđmanovu osobinu zbog koje je mu je većina zastupnika ostala vjerna tijekom sukoba s Manolićem i Mesićem?

4. Odnos prema skupštinskoj većini opozicijske koalicije u Gradu Zagrebu (1995. – 1997.)

Na prijevremenim lokalnim izborima u Zagrebu 1995. opozicijska koalicija je osvojila apsolutnu većinu mandata u Gradskoj skupštini i tako stvorila pretpostavke za preuzimanje izvršne vlasti u Gradu Zagrebu. Tuđman se protivio opozicijskom preuzimanju izvršne vlasti u Gradu Zagrebu smatrajući da to ugrožava samostalnost i opstojnost hrvatske države. U razdoblju od siječnja od travnja 1996. Tuđman je kao predsjednik Republike odbio potvrditi četvoricu gradonačelnika Zagreba koje je izabrala skupštinska većina opozicijske koalicije. Tuđman je na mjesto gradonačelnice Zagreba imenovao članicu HDZ-a kojoj je skupštinska većina izglasala nepovjerenje. U nastojanju da spriječi opozicijsku koaliciju u preuzimanju izvršne vlasti u Gradu Zagrebu, Tuđman se koristio i raspuštanjem zagrebačke Skupštine i pridobivanjem pojedinih vijećnika iz stranaka skupštinske većine.

- Koji su po vama bili glavni razlozi podrške Tuđmanovu protivljenju opozicijskom preuzimanju izvršne vlasti u Gradu Zagrebu?
- Biste li posebno istaknuli neku Tuđmanovu osobinu koja je utjecala na podršku njegovom protivljenju opozicijskom preuzimanju izvršne vlasti u Gradu Zagrebu?

5. Kontrola nad HDZ-ovim strujama i utjecajnim prvacima u završnom razdoblju Tuđmanove vladavine (1998. – 1999.)

Tuđmanovo oboljenje i pogoršanje zdravstvenog stanja dali su prostora i zamaha sukobima HDZ-ovih struja i utjecajnih prvaka te pred Tuđmana postavili zahtjevan izazov održavanja kontrole nad stranačkim i državnim vrhom. Sukob između Hrvoja Šarinića i Ivića Pašalića riješen je tako što je Tuđman stao uz Pašalića, poslije čega je Šarinić dao ostavku na stranačke i državne dužnosti. Tuđman je uskratio i potporu potpredsjedniku HDZ-a i ministru obrane Andriji Hebrangu, poslije čega je on podnio ostavku na stranačke i državne dužnosti. Kako bi održao ravnotežu u stranačkom i državnom vrhu Tuđman je naumio smijeniti Pašalića s mjesta svog savjetnika za unutarnju politiku, no odustao je nakon protivljenja dijela vodstva stranke. Unatoč tome što je Pašalić uživao izrazitu Tuđmanovu naklonost te imao veliki utjecaj u stranačkom i državnom vrhu, Tuđman ga nije promovirao za svog nasljednika te općenito nije dozvolio prevagu ni jednog od stranačkih prvaka koji je imao ambiciju postati njegov nasljednik.

- Koji su po vama bili glavni razlozi prihvatanja Tuđmanova neupitnog autoriteta u stranačkom i državnom vrhu u razdoblju kad je već bio ozbiljno bolestan?

- Biste li posebno istaknuli neku osobinu koja je utjecala na prihvaćanje Tuđmanova neupitnog autoriteta u stranačkom i državnom vrhu u razdoblju kad je već bio ozbiljno bolestan?
- Biste li za kraj istaknuli nešto što je bilo posebno važno za izgradnju Tuđmanove premoćne pozicije u stranačkom i državnom vrhu?

O autoru

Jakov Žižić rođen je u Splitu 27. ožujka 1985. U Sinju je završio osnovnu školu i gimnaziju. Na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu stekao je 2012. naslov magistra politologije kao najbolji student u generaciji. Na istom fakultetu je u listopadu 2012. upisao poslijediplomski studij „Komparativna politika“. Od 2014. do 2018. radio je kao programski koordinator i izvršni direktor Akademije za politički razvoj. Od veljače 2018. radi kao asistent na Odjelu za komunikologiju Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu gdje sudjeluje u izvođenju nastave na kolegijima „Uvod u politologiju“, „Političke institucije, akteri i procesi“ i „Izbori i izborne kampanje“. Autor je knjige *Sinj i Alka – priče o ljudima i događajima* (2018.).

Znanstveni radovi:

Žižić, Jakov (2019) Karizmatska obilježja Franje Tuđmana – analiza dnevnčkih zapisa (1982.-1984.) *Nova prisutnost*, 17(1): 47-58.

Žižić, Jakov (2018) „Hrvat je, koji je otvorio oči“: Emigrantski intelektualci i političari o Franji Tuđmanu na stranicama časopisa *Hrvatska revija*. U: Marina Perić Kaselj i Filip Škiljan (ur) *Dijasporski i nacionalno manjinski identiteti: migracije, kulture, granice, države: Zbornik s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 12. i 13. prosinca 2016. u Institutu za migracije i narodnosti*. (str. 277-300). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.

Žižić, Jakov (2018) Modernizacija Alke: povijesni pregled i perspektive. U: Josip Dukić i Josip Grbavac (ur) *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. - 2015.)*. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 12. svibnja i Sinju od 14. do 17. svibnja 2015. godine. (str. 717-724). Sinj: Franjevački samostan Gospe Sinjske - Viteško alkarsko društvo Sinj - Grad Sinj i gradovi i općine Cetinske krajine.

Žižić, Jakov (2016) Liberalno-demokratska ideja hrvatske državnosti u političkoj emigraciji: skupina oko lista „Poruka slobodne Hrvatske“. U: Marina Perić Kaselj (ur) *Tihomil Rađa – društveni kontekst hrvatske intelektualne liberalno-demokratske emigracije*. (139-147). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti - Hrvatska matica iseljenika.

Stručni radovi:

Žižić, Jakov (2016) HSS i hrvatska politička emigracija (1945. – 1990.). U: Zorislav Lukić i Hrvoje Petrić (ur) *110 godina Hrvatske seljačke stranke*. (str. 395-402). Zagreb - Križevci: Matica hrvatska - Povijesno društvo Križevci - Zaklada braće Radić.

Žižić, Jakov (2013) Što je hrvatska politička emigracija? *Političke analize*, 4(16): 61-64.

Žižić, Jakov (2013) Lokalni izbori u Hrvatskoj. *Politički život*, 8: 75-84.